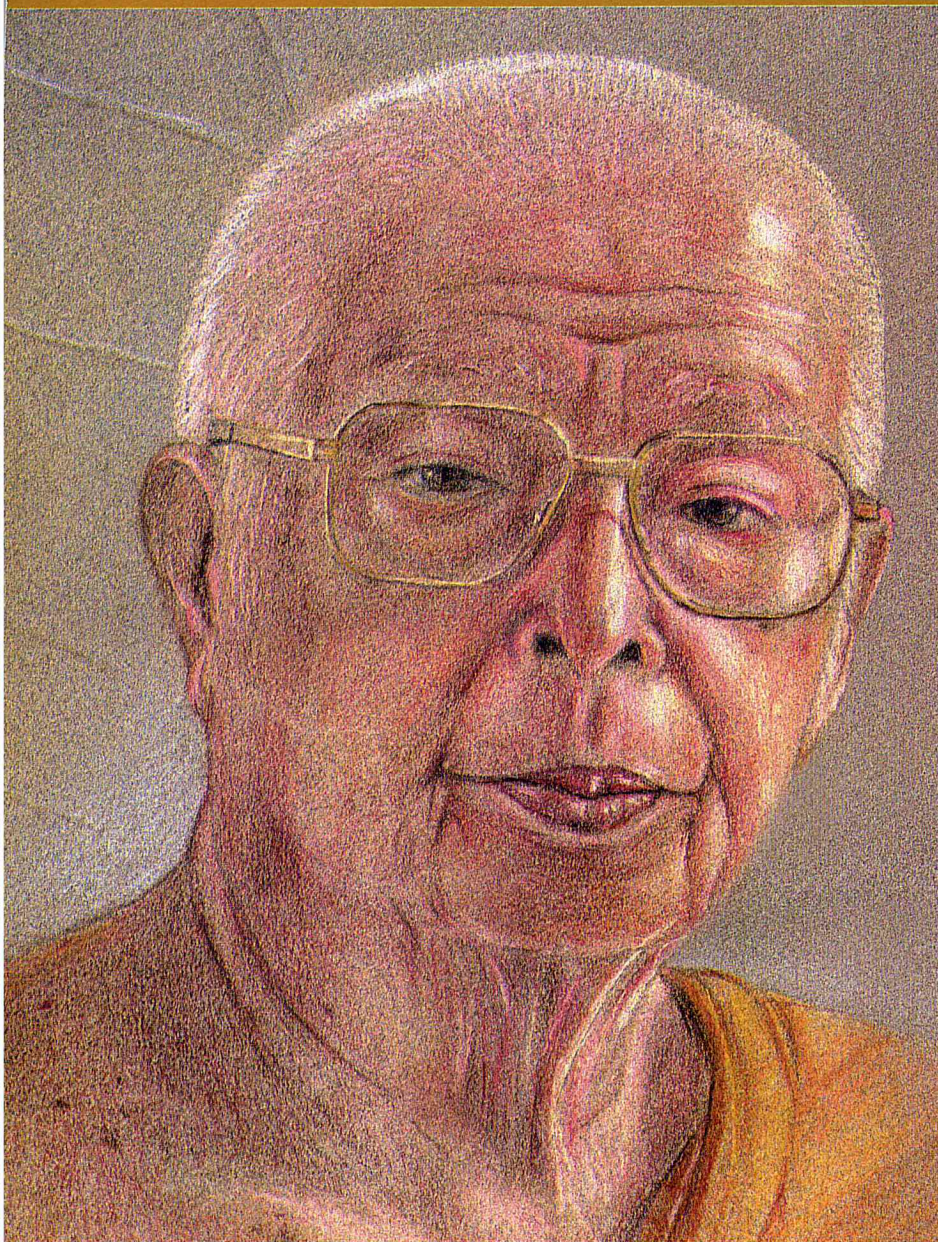

ชุมนุมข้อคิดอิสระ ของพุทธทาสภิกขุ

ชุมนุมข้อคิดอิสระ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ
เพื่อรักษาต้นฉบับเดิม ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ของ ธรรมทานมูลนิธิ
เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาสภิกขุ พระพุทธศักราช ๒๕๔๙
ขอกราบขอบพระคุณ กองตำราคณะธรรมทาน ผู้จัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

- เนื่องจากต้นฉบับหนังสือชุดนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับเดิม จากปี พ.ศ. ๒๕๙๙ อันเป็นฉบับที่กรรมการมูลนิธิได้ตรวจทานเรียบร้อยแล้ว คำ และวลีบางแห่งจึงเป็นคำที่ใช้ในสมัยก่อน ไม่ได้ใช้เหมือนปัจจุบัน จึงขอให้เข้าใจตามนี้ด้วย

คำนำ

หนังสือเรื่องนี้ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อความสวดของผู้สนใจเป็นพิเศษ ในบทความต่าง ๆ ของท่านพุทธทาสภิกขุ เช่นเดียวกับหนังสือชุมนุมเรื่องอื่น ๆ ที่เคยพิมพ์มาแล้ว. ชื่อแห่งหนังสือเล่มนี้ ย่อมบอกอยู่ในตัวเองอย่างชัดเจนแล้วว่าเป็นเรื่องชนิดใด.

ท่านเจ้าของเรื่องได้ขอให้ชี้แจงว่า เนื่องจากเรื่องเหล่านี้เป็นข้อคิดที่อิสระจริง ๆ อาจจะมีผิดมีถูก ตามลักษณะของความคิดที่เกิดขึ้นในขณะที่มือตีพิมพ์หัตถกรรมแวดล้อมต่าง ๆ กัน ก็ได้. ฉะนั้นใครจะวิพากษ์วิจารณ์อย่างไรตามใจชอบ ก็ได้อีกเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตาม ท่านเจ้าของบทความยังยืนยันความคิดเห็นในบทความเหล่านั้นอยู่ แม้กระทั่งฉบับนี้ ทั้งที่บทความนั้นเป็นสิ่งที่เขียนเรื่อย ๆ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๖. สถิติและคำเรียกชื่อต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย เช่นประเทศสยามเป็นประเทศไทยเป็นต้น, (ซึ่งในการพิมพ์นี้ได้คงไว้ตามต้นฉบับเดิม), แต่ข้อเท็จจริงที่เป็นความมุ่งหมายสำคัญของเรื่องนั้น ๆ แทบจะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย. ท่านผู้เจ้าของความเห็นมีความยินดีให้ผู้ประสงค์จะติดต่อ ทำการติดต่อกับท่านในลักษณะที่ว่าสถานะการณ์ต่าง ๆ ยังคงอยู่ในสภาพเช่นที่กล่าวถึงในบทความนั้น ๆ ทุกประการ.

(๒)

ชุมนุมข้อคิดอิสระ

บทความเหล่านี้ ได้เคยลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์พุทธศาสนา ของคณะธรรมทาน ตลอดเวลา ๒๐ ปีเศษมาแล้ว ในนามปากกา ต่าง ๆ กัน ตามอารมณ์สนุกหรือโทมัส ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ แล้วแต่กรณี. บัดนี้ ท่านอยู่ในวัยชราเกินกว่าที่จะเขียนบทความ ทำนองนี้อีกต่อไปแล้ว จึงยอมให้รวบรวมมาจัดพิมพ์ขึ้น. ท่านผู้เขียน เคย “ถูกด่า” เพราะบทความเหล่านี้มาแล้วอย่างไร ก็ยังมีความ ยินดีที่จะ “ถูกด่า” ต่อไปอีก โดยไม่มีกำหนด.

ในที่สุดนี้ สมาชิกสหทัยธรรมทานทุกคนมีความหวังว่า ข้อ คิดอิสระเหล่านี้ จะช่วยให้เกิดความคิดอิสระแก่เพื่อนพุทธบริษัท ทั้งหลาย ทั้งในการปรับปรุงตัวเอง และปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ อันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของเรา ให้เป็นประโยชน์และรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ใน ยุคที่สมมติกันว่าเป็นกึ่งพุทธกาลนี้ ได้ไม่น้อยเลย.

กองตำราคณะธรรมทาน

ไชยา, ๑ สิงหาคม ๒๔๙๙

ลำดับ

หัวข้อเรื่อง แห่งการคิดอย่างอิสระ ๔๐ เรื่อง

๑. ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว

นี่เป็นความจริงที่ไม่ตาย ใครจะเห็นอย่างไร ก็จริงอยู่อย่างเดิม	๑
ดีหรือชั่ว อยู่ที่ตัวการกระทำ ได้ดีหรือได้ชั่วในขณะที่ทำเสร็จนั่นเอง	๑
สิ่งที่พลอยได้มาจากการทำดีทำชั่ว มีอยู่อีกส่วนหนึ่ง	๑

๒. ศาสดาของโลกคนสุดท้าย

นิทานสมมติเรื่องมนุษย์เลือกคัดศาสดาเอาเอง	๒
เลือกเอาคุณสมบัติที่แน่ใจในความรู้ของตน	๒
เลือกเอาคุณสมบัติที่ทำได้แล้วตามที่รู้ที่สอน	๒
เลือกเอาคุณสมบัติที่มีการเสียสละกระทั่งชีวิต	๓
เลือกเอาคุณสมบัติที่ได้เคยเสียสละมาแล้ว	๓
ในที่สุด ผู้ที่มีคุณสมบัติครบตามความเรียกร้องเหลือคนเดียว!	๔
ความรู้บริสุทธิ์ การปฏิบัติบริสุทธิ์ การเสียสละบริสุทธิ์	๕

๓. ทางเดินของชีวิต

ทุกชีวิตเป็นการเดินทางอยู่ในตัว	๖
ทางสายไกล ต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน	๗
คุณสมบัติที่ช่วยให้เดินสำเร็จทั้งโลกนี้โลกหน้า และผลพันโลก	๗
โลกทุกวันนี้มีอันตรายหนัก ทุกชีวิตจำเป็นต้องมีทางเดิน ที่ถูกต้องปลอดภัย	๙
พุทธศาสนา เป็นตัวทางและการเดินทางครบถ้วน	๑๐
ช่วยกันเปิดหนทางนี้ให้โล่งไว้	๑๐

๔. ศรัทธา - ความเชื่ออย่างพุทธมามกะ
 เชื่อต่อเหตุผล และเป็นผู้อยู่ในอำนาจเหตุผล ๑๑
 เชื่อพระพุทธองค์ในฐานะผู้ทำตัวเองให้พ้นทุกข์
 แล้วแสดงความจริงไว้ให้ ๑๑
 เชื่อพระธรรมในฐานะกฎความจริงที่รู้แล้ว
 อาจปฏิบัติจนพ้นทุกข์ได้ ๑๒
 เชื่อพระสงฆ์ในฐานะตัวอย่างมนุษย์ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ
 ผู้ได้รับผลของการปฏิบัติ ๑๒
 เชื่อกฎธรรมชาติในฐานะที่ต้องทำกับมันให้ถูกต้อง ๑๒
 เชื่อในเรื่องกรรม ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว และวิธีขึ้นอยู่เหนือกรรมนั้น
 ในที่สุด ๑๓
 เชื่อว่าตัวการกระทำที่ถูกต้อง เป็นตัวศาสนา ๑๔
๕. โลกอาจรอดได้ แม้เพราะกตัญญูตเวที
 ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณคนอื่นมาตั้งแต่อยู่ในท้องมารดา ๑๕
 คนกตัญญูตเวที คือผู้ยอมรับรู้ความที่ตนเป็นหนี้
 และทำตอบแทน ๑๖
 คนกตัญญูย่อมยอมรับรู้บุญคุณแม่ของสัตว์
 และสิ่งของที่เป็นสาธารณะ ๑๖
 แม้ศัตรูคู่ปรปักษ์ คนกตัญญูก็ยังมองในแง่ว่าเป็นผู้มีบุญคุณ
 ต่อตนได้ ๑๗
 เห็นคุณของสิ่งที่เห็นยาก แล้วจะเห็นคุณของบิดามารดา
 เป็นต้นได้มาก ๑๘
 ศิษย์ดี ต้องใช้หนี้ครูอาจารย์ด้วยการทำประโยชน์สืบต่อไปในโลก ๒๐
 พระสงฆ์มีคุณแก่เราในการทนลำบากสืบอายุพระศาสนา ๒๓
 ความกตัญญูตามวิธีของพุทธบริษัท จะเป็นการทำโลกให้ร่มเย็น
 ไม่สิ้นสุด ๒๔

- ถ้าหัวใจของทุกคนเต็มด้วยกตัญญูทเวทิตา
 โลกจักงดงามและรอดได้ ๒๕
๖. ธรรมชาติของพวกเรา
 ธรรมชาติ เป็นเสมือนฟุ้งแพสำหรับข้ามฟาก ๒๖
 แต่พวกเราโดยมากใช้แพนี้ในทางประหัตประหารกัน ๒๖
 เริ่มจะรู้สึกถึงภัยในความผิดพลาดกันแล้ว! ๒๗
๗. นำขัน อนัตตา!
 แม้บอกให้วางเสียให้หมด ก็ยังถามว่าจะให้เอาอะไรต่อไป ๒๘
 การที่ยังจะเอา เพราะยังมีตัวผู้จะเอาเหลืออยู่ ๒๘
 ที่ถือว่ารอดได้ ทั้งมีตัวผู้รอดนั้น เป็นมืออันเหนียวของภวตัณหา ๒๙
 ความหลุดรอดหรือนิพพาน ไม่ใช่ตัว และไม่อาจเป็นตัว ๓๐
 การไปจนถึงที่สุดได้นั้น ต้องไม่ยึดอะไร แม้แต่นิพพาน ๓๑
 แม้จิตที่รู้สนิพพาน ก็ต้องไม่ใช่ตัว อันเกิดมาจากความยึดถือ ๓๒
๘. หลักอนัตตา กับการอบรมประชาชน
 อนัตตามีแต่ในพุทธศาสนา อาจใช้เป็นหลักทั้งทางฝ่ายโลกด้วย ๓๓
 ควรสอนอนัตตาที่ถูกต้องวิธี แมแก่เด็กเล็ก ๆ ๓๔
 ปลุกฝังหลักอนัตตาชนิดที่อาจเอาไปขยายได้เองตามวัย
 เป็นวิธีง่ายที่สุด ๓๕
 ผู้สอนหลักธรรม มีความสำคัญยิ่งกว่าตัวหลักธรรมเสียอีก ๓๖
 สอนอนัตตา ด้วยการดำรงตนตามหลักอนัตตา ๓๗
๙. โทษสลับปลับเป็นพิเศษของตัวตน
 โทษแห่งการถือตัวตนที่ซ่อนอยู่อย่างเร้นลับอีกอย่างหนึ่งนั้นเห็นยาก ๓๘
 การเมาเกียรติ แล้วเสียสละเพื่อผู้อื่นนั้น เป็นการทำเพื่อตัวตน ๔๐
 ประโยชน์ผู้อื่นแม้มาก ก็ไม่สำคัญเท่าประโยชน์ตน ๔๑
 ต้องทำประโยชน์ตนให้ได้เสียก่อน จึงจะทำประโยชน์ผู้อื่นได้ ๔๒

- ผู้ที่ทำประโยชน์ตนเสร็จแล้วยอมได้ชื่อว่าทำประโยชน์แก่ผู้อื่น
อยู่ในตัว ๔๔
- คนดีไม่กี่คน ก็ยังชนะคนไม่ดีมาก ๆ ได้ ๔๕
- การขุดหลุมฝังทั้งตัวเองและผู้อื่น ๔๖
- โทษอันร้ายลับของตัวตนอย่างหนึ่ง คือ “โรคดันออก”
ไม่ยอมฟังคนอื่น ๔๗
- ทุกอย่างกำลังแสดงธรรม แต่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่คน
ที่เป็นโรคดันออก ๔๘
- พุทธบริษัทสมาคมน่าจะดีขึ้น ต่อเมื่อไม่เป็นโรคดันออก! ๕๒
๑๐. บุญ กับ กุศล
- บุญเป็นการทำให้โป่ง กุศลเป็นการตากตากให้เตียน ๕๓
- การให้ทานที่เห็นเหมือน ๆ กัน แต่เป็นบุญก็ได้ เป็นกุศลก็ได้ ๕๔
- ศีล ก็มีชนิดเป็นบุญ และเป็นกุศล ๕๕
- สมาธิที่ตัดหาปฏิญญีรูปคล่า ไม่อาจเป็นกุศล ๕๖
- ปัญญาเป็นได้แต่กุศลอย่างเดียว เพราะปัญญาคือตัวกุศลนั่นเอง ๕๗
- มูลเหตุที่ไม่อาจแก้ปัญหารื่องบุญ ๆ กันได้ตลอดกาลปาวสาน ๕๗
๑๑. นางฟ้า
- นางฟ้าที่คุ้มกันไม่ให้หลงไหลในนางมนุษย์ ๕๙
- รสชาติของการศึกษา, การปฏิบัติ และการรับผลของการปฏิบัติ ๖๐
- ไม่มีใครเคยคิดว่ามีนางฟ้าอยู่ในตัวพระสังฆกรรม ๖๓
๑๒. ข้อคิดสำหรับการใช้สรรพนาม
- บรรพชิตควรนำในการที่จะทำอะไรให้ตรงต่อหลักพุทธศาสนา ๖๕
- คำว่า อาตมา นั้นเน้นความมีตัวมีตน ส่งเสริมลัทธิอัตตา
ของพราหมณ์ ๖๖
- คำสอนเรื่องอนัตตา มีในพุทธศาสนาเท่านั้น ๖๗

- การใช้สรรพนามภิกษุ ให้ถูกหลักพุทธศาสนา
จะช่วยให้เด็ก ๆ เข้าใจได้ ๖๘
- ภิกษุควรมีคำแทนชื่อตัวเองเสียใหม่ ให้ดีกว่าคำว่า อาตมา ๗๐
๑๓. ข้อคิดเรื่องอุททิสมังสะ
- ประเพณีสืบ ๆ กันมาที่เป็นโทษ คือการฆ่าสัตว์เนื่องในการเลี้ยงพระ ๗๑
- การบำเพ็ญบุญที่มีการฆ่า ย่อมไม่สะอาด ๗๒
- การแก้ไขสิ่งที่ใคร่หา มอง ต้องร่วมมือกันทั้งชาวบ้านชาววัด ๗๓
- ทรงสอนให้สาวกอบรมพรหมวิหาร โดยไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ๗๔
- พุทธบริษัทนั่นเอง ควรระสางการทำบุญในพุทธศาสนา ๗๕
๑๔. ข้อคิดสำหรับศีลข้อหนึ่ง
- การทำสัตว์ตายโดยไม่มีเจตนา ไม่บาป ๗๖
- สัตว์มีปราณ พืชผักก็มีปราณ ๗๘
- ภิกษุฉันอาหารเนื้อหรือผักเท่าที่มีมาเอง ไม่บาป ๘๒
- ถ้าไม่ฉันเนื้อ จะถือเอาประโยชน์ทางธรรมได้มากกว่า ๘๓
- ถ้าภิกษุไม่ฉันเนื้อ ประโยชน์อย่างโลก ๆ ก็ยังมีกว้างขวาง ๘๖
- ไม่ทรงห้ามฉันเนื้อ ทั้งที่การงดฉันเป็นการปฏิบัติชูดกลางกว่า ๘๙
- การงดเว้นฉันเนื้อ เป็นอุปกณ์เพื่อชนะต้นหาได้เร็วเข้า ๙๐
- ลึงกาวตารสูตร ของฝ่ายมหายาน ๙๓
๑๕. คุณค่าของปริยัติ
- ปริยัติธรรมเพื่อผลทางโลกก็มี ทางธรรมก็มี ๑๐๒
- ปริยัติ ทำให้ปฏิบัติเป็นไปได้และถูกต้อง ๑๐๓
- ปริยัติกับปฏิบัติ ต้องไปด้วยกัน อย่าได้เยอหยิ่งจองหองต่อกัน ๑๐๖
- การเรียนปริยัติที่ไม่ก้าวถึงการปฏิบัติ ควรถูกตำหนิ ๑๐๗
- แม้ปริยัติก็ควรได้รับความบูชา ๑๐๗

๑๖. คันถรรุระ กับ วิปัสณาธรรุระ
- คำ ๒ คำนี้เพิ่งถูกอ้างว่าเป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัส ๑๐๙
- ครั้งพุทธกาล ไม่มีการเล่าเรียนคันถรรุระอย่างเดียวกัน ๑๑๑
- สมัยนี้ คันถรรุระกลายเป็นอุปกรณ์ของวิปัสณาธรรุระอย่างจำเป็น ๑๑๒
- คันถรรุระ ก็ยังเป็นงูพิษแก่ผู้ที่ถือเอาไม่ติดตลอดไป ๑๑๔
- สาธกเรื่องพระเอกุททาน ผู้รู้น้อยแต่ทรงธรรม ๑๑๖
- สาธกเรื่องพระปโปฐิละ ผู้มากด้วยความรู้ แต่มือเปล่า ๑๑๘
- ข้อที่ท่านเคยถกเถียงกัน ว่าอะไรเป็นมูลรากของศาสนา ๑๑๙
๑๗. ทำไมไม่ไปกับพระโลกนาถ
- เรื่องนี้เนื่องด้วยเกียรติของภิกษุไทย จึงต้องระมัดระวัง ๑๒๐
- ถ้าไปเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม การเดินทางไม่เป็นการสะดวก ๑๒๐
- ถ้าไปเพื่ออยากเที่ยว ก็ไม่ตรงกับหน้าที่ของสมณะ ๑๒๑
- การใช้ชื่อให้เหมือนกับพระพุทธเจ้า ไม่สนิทนุสนิทใจคนไทย ๑๒๑
- ควรรอดูการกระทำของผู้อ้างตัวเป็นพระอรหันต์ไปก่อน ๑๒๓
๑๘. มรรคหนึ่ง หรือมรรคแปด?
- ที่เรียกว่ามรรคแปด หรือทางแปดแพร่งนั้น ผิดโดยแท้ ๑๒๔
- เรียกเช่นนั้น ทำให้เกิดความเข้าใจผิดถึงกับไม่อาจปฏิบัติได้ ๑๒๖
- ควรเรียกว่ามรรคอันประกอบด้วยองค์แปด ให้ตรงตามบาลี ๑๒๗
- เรียกชื่อถูก จะทำให้มองเห็นความหมายและเชื่อว่า ๑๒๘
- ตนก็ปฏิบัติได้ ๑๒๘
๑๙. เพราะรู้ไม่ตรง จึงได้เถียงกัน!
- เรื่องตาบอดคลำข้าง ๑๒๙
- เถียงกันว่ากินเนื้อสัตว์บาปหรือไม่บาป ก็เหมือนพวกตาบอด ๑๓๑
- คลำข้าง ๑๓๑
- เนื้อที่บริสุทธิ์ คนบริสุทธิ์ควรฉันได้ ๑๓๔

๒๐. เกี่ยวกับทำนายปัดเวนท์

พระเจ้าปเสนทิโกศล แก้วฝัน	๑๓๕
อุสภา โคว้างจากสี่ทิศ ทำท่าจะชนกันแล้วเลิกราไป	๑๓๖
รุกขา ต้นไม้มีดอกมีลูกตั้งแต่ยังเล็ก	๑๓๖
ควาวิโย แม่โคกลับต้องกินนมลูก	๑๓๖
ควา จ ลูกโคกลับถูกใช้ไถนา	๑๓๗
อสุโธ ม้าสองปาก ได้รับการป้อนเต็มที	๑๓๗
กิโล มนุษย์เอาธาตุทองรองปัสสาวะสุนัข	๑๓๘
สิคาสี นางสุนัขกินเชือกหนัง จนฟันไม่ทัน	๑๓๘
กุมภโก มีแต่คนดักน้ำใส่โถงใหญ่ ไม่นำพากับโถงเล็กรอบ ๆ	๑๓๙
ไปกษรณี กลางสระ น้ำขุ่น, ริมสระ น้ำใส	๑๓๙
อปาก๋ ข้าวหม้อเดียว สุกบ้าง ดิบบ้าง	๑๓๙
จनुหนั แก่นจันทน์แดง แลกนมเปรี้ยว	๑๔๐
ลาจูนี สิหนติ น้ำเต้ากลวง กลับจมน้ำ	๑๔๑
สิลา ปุลวนติ ก้อนหินหนัก กลับลอยน้ำ	๑๔๑
มณชุกิโย กณฺหสฺสเป คิลนฺติ เขียดกลืนงู	๑๔๒
กากั สุวณฺณา ปวิวารยฺนฺติ ผู่หงษ์ทองเป็นบิรवारกา	๑๔๒
ตสาวกา เอฬิกานํ ภายฺนฺติ แพะไล่กินเสือ	๑๔๓
ความหมายของการทำนายตามทางธรรม	๑๔๔

๒๑. วโส อิศุสริยํ โลเก - อำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก

พุทธพจน์นี้ โดยแง่ของภาษา ต้องพิจารณาดูคำว่า 'อำนาจ'	๑๔๖
สิ่งที่ใช้บังคับได้ทุกชนิด คืออำนาจ, แม้แต่อำนาจกิเลส	๑๔๖
โลกไม่ว่างจากการปกครองของอำนาจ	๑๔๗
อำนาจกิเลสในภายใน เจียบขาดกว่าอำนาจที่มาจากข้างนอก	๑๔๘
โลกเป็นไปตามอำนาจกิเลสของคน ยิ่งกว่าอำนาจอื่นใด	๑๔๘

- พุทธพจน์นี้ โดยแง่ศาสนา ต้องพิจารณาความหมายของ
คำว่า “โลก” ๑๔๙
- โลกนี้บางครั้งอาจอยู่ได้อ่านาจอย่างโลก ๆ บางคราวก็อย่างธรรมะ ๑๕๐
- อ่านาจอย่างธรรมะ คือการไม่ต้องใช้อ่านาจทุกอย่าง ๑๕๑
- ผู้ใดยังเป็นโลกมาก ๆ ต้องรืหาอ่านาจที่ไม่โยกโคลง ๑๕๑
๒๒. วันคืนแห่งกรรมฐาน
- ภาวนา คือการคิดจนปลงตกหรือเห็นแจ้ง มากกว่าข่มให้สงบ ๑๕๒
- สิ่งที่ดับทุกข์ได้นั้น ต้องเป็นสิ่งที่คิดตกเห็นเอง ๑๕๓
- สติสัมปชัญญะจะจับกิเลส ส่งให้ปัญญาจัดการ ๑๕๔
- ให้ขบคิดตีปัญหา รวม ๆ ไว้ให้มากพอ แล้ววันหนึ่งจะ ‘ตรัสรู้’ ๑๕๕
- วันคืนแห่งกรรมฐานคือการคิด; ศิล รุดงค์ สมาธิ
เป็นเพียงอุปกรณ์ ๑๕๗
๒๓. สังคายนาแค้นหัตตะ
- การชำระพระไตรปิฎกที่ทำ ๆ กันมา มีผู้เรียกว่าเป็นเพียง
‘การแค้นหัตตะ’ ๑๕๘
- ควรแปลพระไตรปิฎกออกมาโดยไม่ต้องกลัวเขารู้ แล้วตัวจะลำบาก ๑๕๙
- ควรสังคายนากันจริง ๆ ชนิดที่ไม่ใช่แค้นหัตตะ และแปลออกมา ๑๖๑
๒๔. ตามธรรมชาติ กับ การทรมาน
- การเป็นอยู่อย่างคล้อยตามธรรมชาติ ไม่เป็นการทรมาน ๑๖๒
- ทรงวางหลักไม่ฝืนธรรมชาติ ไม่อ่อนแอหรือทรมาน ๑๖๓
- ธรรมชาติที่แท้จริง ไม่ดูร้ายต่อผู้เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ๑๖๔
- โลกทุกวันนี้เป็นอยู่กันไปอย่างฝืนธรรมชาติ
ด้วยใจนิยมอย่างผิด ๆ ๑๖๕
- ประพุดิตตามวินัยเท่านั้น จะเป็นการคล้อยตามธรรมชาติไปด้วย ๑๖๗
- อุปสรรคแห่งการบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่การไม่กล้าคล้อยตาม
ธรรมชาติ ๑๖๘
- ตอบจดหมายขยายความในเรื่องนี้ ๑๖๙

๒๕. บรรพชิต กับการประดับ

ความสวยงาม หมายถึงการสิ้นเปลือง การหลงติด	
และเป็นไปเพื่อทุกข์	๑๗๓
เรื่องจีวรงาม ทำลายเศรษฐกิจของชาติไม่น้อย	๑๗๔
ผ้าย้อมฝาด ถูกอนามัย และงามอย่างลูกตถาคต	๑๗๕
ให้เขาไหว้ที่คุณความดี อย่าให้ติดกันแค่จีวรสวย ๆ เลย	๑๗๖

๒๖. พระสงฆ์ควรเลิกยาเสพติด

พระอาจเป็นผู้นำในเรื่องการละของเสพติดได้ดี	๑๗๗
สมัยนี้รู้ชัดในโทษของสิ่งเสพติดแล้ว	
ควรหมั่นเข้าหาธรรมกันเสียที	๑๗๘
ถ้าสงฆ์พากันเลิกได้พร้อมกัน จะอยู่เหนือกิเลส	
เป็นตัวอย่างแก่โลก	๑๘๐

๒๗. “พระ” ที่ตรงตามตัวหนังสือ

การถือพุทธศาสนาเกิดเป็น ๒ อย่าง ก็เพราะคนที่เข้าไปเกี่ยวข้อง	๑๘๑
พวกที่ถือตามตัวหนังสือ ก็มีแต่จะอวดเคร่ง	๑๘๑
พวกที่ถือแต่ความหมาย ก็มีทางอวดหลวม	๑๘๒
พุทธศาสนาของไทยต้องไม่ใช่ทั้งสองอย่าง	๑๘๓

๒๘. พวกไหนควรเป็นคน?

บุดูชน น่าจะยังไม่ใช่คน?	๑๘๕
“คน” ไม่น่าจะหมายแต่เพียงสัตว์สองเท้า	๑๘๖
ให้ผู้พ้นกิเลสเป็น “คน” จะปลอดภัยกว่า	๑๘๗
ตัดสินตัวเองว่าเป็นคนหรือไม่ ต่อเมื่อรู้จักกิเลสดีแล้ว	๑๘๘
ความเป็นคน อยู่ตรงระดับสูงสุดที่คนจะขึ้นไปถึงกันได้นั้นเอง	๑๘๙

๒๙. จุดแท้จริงของความเป็นคน!

ความหมายอย่างทั่ว ๆ ไป คนคือผู้ที่มีอะไร ๆ มาก ๆ	๑๙๐
คน คือสัตว์ชนิดที่ได้รับความสงบน้อยกว่าสัตว์ที่มีไช้คน	๑๙๑

- เกียรติของความเป็นคน คือการได้แบกอดีตตาพวกใหญ่ ๆ ๑๙๑
 คน คือสัตว์ที่รู้จักพยายามและแก้แค้น
 ในกรณีที่สัตว์อื่นทำไม่เป็น ๑๙๒
 พวกที่ไม่มีตัวตนเห็นจะไม่มีโอกาสได้รับความยินยอมให้เป็นคน! ๑๙๒
๓๐. ระดับแห่งการปฏิบัติธรรม
- การปฏิบัติธรรมที่ถูกต่อง่านั้น ที่เป็นเครื่องวัดอันแท้จริง ๑๙๔
 การปฏิบัติธรรมขาดตอน ครั้งไทยเสียกรุง ก็เป็นของธรรมดา ๑๙๔
 บัดนี้ เราถูกมาได้เพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ ๑๙๕
 บำรุงแต่การเล่าเรียน ส่วนการทำตามทีเรียน ไม่สู้จะได้บำรุง ๑๙๗
 อำนาจสูงสุดอยู่ในมือทนายทททท แต่ยังไม่ได้ใช้ ๑๙๙
๓๑. ศาสนศึกษาของเราทันสมัยหรือ?
- เรายังล้าหลังต่างประเทศในด้านวิธีการศึกษา ๒๐๑
 เรายังไม่ค่อยมีผู้อุทิศชีวิตให้ศาสนา ในด้านการค้นคว้าและรวบรวม ๒๐๒
 หลายอย่างี่แสดงให้เห็นว่าเรายังไม่ได้ทำอะไรเพียงพอ ๒๐๓
 ยิ่งจัดการศาสนศึกษาได้ถูกต้อง ๒๐๔
 ก็ยิ่งเป็นอุปสรรคแก่ขั้นปฏิบัติธรรม ๒๐๘
๓๒. ยากตรงไหนหนอ?
- จิวรสีหม่น ไม่ค่อยใช้กัน เพราะข้อมยากหรือ? ๒๐๙
 เพราะยากที่จะหักใจหม่นหรือ? ๒๐๙
 เพราะอยากจะทำตนให้ลำบากหรือ? ๒๑๐
๓๓. ศพธรรมपालะ!
- การเผาศพธรรมपालะ เป็นตัวอย่างอันดีของชาวพุทธ ๒๑๑
 งานพระศพของพระพุทธเจ้า ก็ไม่ยิ่งใหญ่อะไรเหมือนที่เรา ๒๑๒
 ทำกันในสมัยนี้ ๒๑๒
 พุทธบริษัทเราควรจัดงานศพกันให้เหมาะสม ๒๑๓
 และเป็นธรรมวินัยดีกว่า ๒๑๓

๓๔. หัวงสามเนร

ชาติเอาใจใส่ลูกเสือและยุวชน ศาสนาก็ควรเอาใจใส่สามเนร	๒๑๔
สามเนรมีการศึกษาหนักเกินวัย และสภาพความเป็นอยู่ ยังถูกละเลย	๒๑๕
ควรทำให้สามเนรได้มีความนับถือตัวเองยิ่งขึ้นอีก	๒๑๖
ต้องปรับปรุงฐานะของยุวชนฝ่ายศาสนาโดยรีบด่วน	๒๑๘

๓๕. เรื่องนิกาย

การถือนิกายเป็นการทำตัวเองให้แคบ ตัดรอนประโยชน์ส่วนรวม	๒๒๐
ทิวฐิมานะหรือส่วนได้เสียของตนนั่นแหละ คือทางมา ของการถือนิกาย	๒๒๑
ควรยกฐานะของผู้ต่ำต้อย แทนการแยกพวกออกไป	๒๒๓
พุทธบริษัทถือเกณฑ์ที่ความถูกต้องความจริง ๆ แทนถือประโยชน์ได้เสียหรือพวก	๒๒๖

๓๖. แก้วโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับสมัยปัจจุบัน

เผยแผ่เพราะเห็นแก่หน้าที่ และทำตามคำสั่งคำวิงวอน ของพระศาสดา	๒๒๗
ต้องยึดคำสั่งฉบับที่หนึ่ง เป็นกำลังใจ	๒๒๘
เผยแผ่เพื่อโลกที่มีอันตรายหนักเวลานี้ ทั้งหมดุพุทธบริษัทเองด้วย	๒๓๐
ต้องเผยแผ่ไม่ให้ด้อยไปกว่าเพื่อนศาสนาอื่น ๆ	๒๓๑
การเผยแผ่ทำได้โดยทำให้เขารู้ ปฏิบัติให้เขาดู มีความสุขให้เขาเห็น	๒๓๒
เผยแผ่ด้วยปริยัติ ต้องพร้อมด้วยหลักการวิธีการ เพื่อทำให้เขาเข้าใจ	๒๓๕
เผยแผ่ด้วยปฏิบัติ ต้องทำให้ดูเพื่อความไว้วางใจ แล้วอยากทำตาม	๒๔๔

- เผยแผ่ด้วยปฏิเวธ ต้องมีความสุขให้ดูเป็นตัวอย่างอยู่เสมอไป ๒๔๕
๓๗. วิชาพระรำลึก พ.ศ. ๒๔๘๔
- ปัญหาเรื่องความเสื่อมและความเจริญของศาสนา ๒๔๗
- ศาสนาเสื่อมเพราะพุทธบริษัททำผิดความมุ่งหมายของพระศาสดา ๒๔๘
- ต้องแก้ไขด้วยให้รู้พุทธประสงค์และทำให้ถูกต้องยิ่งขึ้น ๒๔๘
- งานศาสนาไม่ก้าวหน้า เพราะพุทธบริษัทคิดแคบเกินไป ๒๔๘
- ต้องปรับปรุงทุกด้าน ให้เห็นแก่ส่วนรวมมากขึ้น ๒๔๙
๓๘. บันทึกเปิดเตล็ด
- ความเห็นเรื่องปีประสูติของพระพุทธเจ้า ๒๕๓
- ความเห็นเรื่อง “สุกกรมัททวะ” ๒๕๓
- ความเห็นเรื่องความหมายของคำว่า “โพธิสัตว์” ๒๕๔
- เรื่องความหมายของคำว่า “พระอรหันต์” ๒๕๕
- เรื่องลัทธิล้างบาป ที่พลัดเข้ามาในพุทธศาสนา ๒๕๕
- เรื่องความหมายของคำว่า “ภิกษุ” ๒๕๕
- เรื่องการใช้ภาษาอังกฤษสำหรับคำว่า “ภิกษุ” ๒๕๖
๓๙. บรรณวิจารณ์
- หนังสือโยคสูตร ของปตัญชลี สวามี สัตยานันทบุรี แปล ๒๕๗
- อภิธาน์ปีที่ปีกา และต้นบัญญัติ ของพระสังฆราช ๒๖๐
- กรมหลวงชินวราฯ ๒๖๐
- หนังสือพุทธปรัชญา อธิบายด้วยวิทยาศาสตร์ ๒๖๖
- ของสมัคร บุราวาศ ๒๖๖
- หนังสือหัตถกรรม สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ๒๖๙
๔๐. ความรู้สึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในถิ่นไทยสุดทางใต้
- ภาวะความเป็นอยู่ของพุทธบริษัทชาวไทยถิ่นนี้ ๒๗๑
- ควรช่วยเหลือพุทธบริษัทชาวไทย ที่ตกค้างอยู่ ๒๗๕
- ในดินแดนอื่นอย่างยิ่ง ๒๗๕

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

“ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นี้เป็นความจริงอันไม่ตาย คือ ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง. แม้จะมีคนในสมัยหนึ่งเกิดระแวงว่าทำไมคนทำชั่ว กลับร่ำรวยเร็ว คนทำดี กลับยากจนลง หรือเป็นอยู่ด้วยความยากลำบาก ก็ตาม ความจริงก็ยังคงเป็นความจริงว่า “ทำดีได้ดี, ทำชั่วได้ชั่ว” อยู่ตามเดิม ไม่โยกคลอน.

ทำดี ได้ดีแน่, เพราะมันดีอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง, และมันดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ. แต่ที่มันจะได้เงินหรืออื่น ๆ ด้วยหรือไม่ นั้นเป็นอีกส่วนหนึ่ง. แม้ทำชั่วก็เป็นอย่างเดียวกัน มันชั่วอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง ไปทำเข้ามันก็ชั่วมาเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ จะได้เงินด้วยหรือไม่นั้นอีกส่วนหนึ่ง. ฉะนั้น “ทำดีต้องได้ดี, ทำชั่วต้องได้ชั่ว” โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงทางไหนพัน.

ทำดี, ได้ดี, และถ้าได้เงินมาด้วยก็เป็น “เงินดี.” ทำชั่ว ได้ชั่ว, และถ้าได้เงินมาด้วย มันก็เป็น “เงินชั่ว.” เงินดี ทำเจ้าของให้เป็นเจ้าของที่ดี เย็นอกเย็นใจ. เงินชั่ว ทำเจ้าของให้เป็น “ปีศาจ ผู้สับสนเล็ดมมนุษย์.” ฉะนั้นแม้จะได้เงินมามาก ด้วยการทำชั่ว ก็มีแต่จะยิ่งทำเจ้าของให้เป็น “ปีศาจ” มากยิ่งขึ้นตามส่วนนั่นเอง.

ฉะนั้นความจริงคงหนีความจริงไปไม่พ้นว่า “ทำดี ได้ดี, ทำชั่ว ได้ชั่ว” อยู่จนตลอดกาลปาวสานเป็นอย่างน้อย.

ศาสดาของโลก

สุดท้ายเหลือคนเดียว

ครั้งหนึ่ง มนุษย์ในโลกได้เรียกประชุมบรรดานักปราชญ์ทั้งหมด บรรดามีอยู่ในพื้นพิภพมาประชุมกันในห้องโถงแห่งหนึ่ง รวมเป็นจำนวน ๑๐๐ คนพอดี แล้วกล่าวกะทันทันปราชญ์เหล่านั้นว่า พวกเราต้องการศึกษาของจริงจากพวกท่านทั้งหลาย ไม่ต้องการของเท็จ แม้แต่ที่ท่านจะสอนไปด้วยความไม่รู้เท่าถึงการ เพราะฉะนั้น ท่านผู้ใดไม่แน่ใจว่าความรู้ของตนถูกต้องจริงแท้ทั้งหมด อาจจะมีของผิดปนอยู่บ้างในคำสอนของตนแล้ว เชิญท่านผู้นั้นออกไปเสียจากห้องนี้.

พอขาดคำลง นักปราชญ์จำนวนหนึ่งได้เดินทะยอยกันออกไป พร้อมกับปิดประตูกระแทกดังปัง ๆ ด้วยความไม่พอใจ ในการที่พวกมนุษย์พากันกระทำเอาถึงเพียงนั้น; ในที่สุดเหลือนักปราชญ์อยู่ในห้องนั้นเพียง ๕๐ คน เท่านั้น ที่กล้ายืนอยู่ เป็นการท้าทายถึงความรู้อันถูกต้องของตนเอง.

แล้วพวกมนุษย์ได้พากันหันหน้าไปยังนักปราชญ์ ๕๐ คนที่เหลือ แล้วกล่าวว่าเราขอแสดงความเคารพต่อท่านทั้งหลาย ที่มีความเชื่อตัวเอง ในความรู้ของตัวเอง แต่ พวกเราทั้งหลายในที่นี้ มีความประสงค์จะรู้จักท่านที่มีความรู้จริง และตนเองก็ได้ปฏิบัติตามความรู้นั้นอยู่จริง ๆ ไม่เพียงแต่สอนผู้อื่นโหวก ๆ ไป. เพราะฉะนั้น ท่านผู้ใดกล้ายืนยันว่า ตนเองก็ปฏิบัติได้เหมือนกับความรู้ที่

สอนเขาแล้วจึงยับยั้งอยู่ในห้องนี้. ท่านผู้ใดไม่กล้ายืนยันในความปฏิบัติของตน ผู้นั้นจึงออกไป.

พอขาดคำลง ได้มีเสียงประตูปึงปังยิ่งกว่าคราวก่อน. นักปราชญ์จำนวนหนึ่งได้กะวีกะวาดออกจากห้องไป ด้วยอารมณ์ที่รู้สึกว่าคุณถูกสบประมาทอย่างยิ่ง. ในที่สุดมีนักปราชญ์เหลืออยู่ในห้องนั้นเพียง ๒๕ คน ที่กล้ายืนยันความปฏิบัติจริงของตัวเอง.

พวกมนุษย์ได้ฉินไปทางนักปราชญ์สี่สิบห้าคนนั้นแล้วกล่าวว่า เรายินดีที่ได้เห็นผู้มีความเป็นอยู่อันตรงกันทั้งกายและใจ แต่เราอยากจะขอร้องว่า ในบรรดาท่านทั้งหลายนี้ ท่านผู้ใดมีใจมากไปด้วยความกรุณาต่อสรรพสัตว์ในสากลโลก กล้าเสียสละประเพณีประโยชน์แก่เขาจนยอมเสียชีวิตของตัวเอง ท่านผู้นั้นจึงหยุดอยู่ในห้องนี้ ท่านผู้ใดไม่กล้ายืนยันในการเสียสละชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของสัตว์โลกแล้ว ท่านผู้นั้นจึงออกไป.

พอขาดคำลง นักปราชญ์จำนวนหนึ่งได้อันตรธานไปแล้ว บางคนออกไปตั้งแต่พวกมนุษย์เหล่านั้นกล่าวยังไม่ถึงพยางค์สุดท้าย เพราะตนเดาได้ว่าเขาจะว่าอย่างไร. ทุกคนไม่พอใจอย่างแรงที่มนุษย์เรียกร้องเอามากถึงปานนั้น. ในที่สุดเหลือนักปราชญ์อยู่ในห้องนั้น เพียง ๒ คน ที่ยืนยันในการเสียสละชีวิต.

พวกมนุษย์ได้หันไปทำความเคารพต่อนักปราชญ์สองท่านนั้น เป็นอย่างสูง ขอโอกาสแจ้งความปรารถนาแห่งใจของตนเป็นครั้งสุดท้ายอีกครั้งหนึ่ง แล้วกล่าวขึ้นว่า พวกเราขอร้องว่า ท่านผู้ใดกล้ายืนยันว่า ตนได้เคยเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่นมาแล้วแต่หลัง

นับครั้งไม่ถ้วนในอดีต, แม้ในปัจจุบันนี้ก็กำลังเสียสละสิ่งซึ่งมีค่าเทียบเท่า หรือยิ่งกว่าชีวิต และพร้อมเสมอที่จะสละชีวิตเพื่อสัตว์โลกทั้งมวล แม้ในอนาคตที่ถ้าหากจะพึงมี ก็พร้อมที่จะเสียสละเห็นปานนั้น ขอท่านผู้นั้นจงหยุดอยู่, ท่านผู้ใดไม่กล้ายืนยัน จงออกไป.

พอขาดค้ำลงไม่นาน มีนักปราชญ์เหลืออยู่ในห้องนั้นเพียงคนเดียว. พวกมนุษย์จึงถามนักปราชญ์ผู้ยังคงยืนอยู่อย่างสง่าว่า ท่านเล่า ทำไมไม่ออกไปเสียด้วย.

“เพราะว่าเรา มีสิ่งทั้งปวงตามที่ท่านขอร้องกะเราว่า ผู้ใดมีผู้นั้นจงหยุดอยู่. เรายืนยันในความรู้ ยืนยันในการปฏิบัติเหมือนที่มียืนยันในการเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่นจะได้เข้าถึงความรู้ นั้น และยืนยันในการเคยสละชีวิต หรือสิ่งอันมีค่ายิ่งกว่าชีวิตมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วนเป็นที่สุด. เรามีสิ่งซึ่งท่านทำทายเป็นและคาดคั้น เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ออกไป.”

มนุษย์ทั้งหลายพากันตัวสั่นเพิ่มความปลาบปล้ำ และความพิศวงระคนกัน, เพราะได้พบบุคคลในความฝันของเขาแล้ว จึงพากันถามว่า ท่านเป็นใครที่ไหนมา?

“ตลาคต บังเกิดขึ้นแล้วในโลก เป็นอรหันต์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง ตรีสรูชอบด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจารณะ ไปดีรู้แจ้งโลก เป็นสารตีฝึกคนควรฝึกไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูทั้งของเทวดาและมนุษย์ เป็นคนตื่น คนรู้ คนเบิกบาน จำแนกธรรมะออกสอนสัตว์. ตลาคตนั้นทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศ. ตลาคตนั้น

ชี้แจงธรรมไฟเพราะทั้งขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นปลาย, สอนคนให้เข้าใจในแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐ ด้วยวิธีอันบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งหัวข้อ และความหมายอันละเอียดทั่วถึง”

- (มหาตมहाสังขยสูตร ม. น. ๔๘๙.)

“ตถาคตไม่ได้เป็นเทวดา ไม่ได้เป็นคนธรรพ ไม่ได้เป็นยักษ์ ไม่ได้เป็นมนุษย์ดอก, อาสวะเหล่าใดที่จะทำให้เราเป็นเทวดา เพราะยังละมันไม่ได้ อาสวะเหล่านั้น เราละได้ขาด ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ไม้ให้มีให้เกิดขึ้นอีกต่อไป. อาสวะเหล่าใด ที่จะทำให้เราเป็น คนธรรพ, หรือยักษ์, หรือเป็นมนุษย์, เพราะยังละมันไม่ได้, อาสวะเหล่านั้น เราละได้ขาด ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ไม้ให้มีให้เป็นอีกต่อไป.”

“เปรียบเทียบดอกบัวเขียว บัวหลวง หรือบัวขาว มันเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำตั้งอยู่ น้ำไม่เปียกติดมันได้ ฉันทิฉันก็ฉันทันที่ตถาคตเกิดขึ้นในโลกก็จริง เจริญขึ้นในโลกก็จริง แต่ตถาคตครอบงำโลกเสียได้ โลกไม่ฉาบทาแปดเปื้อนเราเลย. ท่านจงจำเราไว้ว่าเป็น “พุทธะ ะ” ดังนี้เถิด. - (จตุก. อ. ๔๙.)

มนุษย์ในโลกเหล่านั้น จึงพอใจในพระพุทฺธ : แต่พระองค์เดียวตั้งแต่นั้นมา. เขาพากันสละทุก ๆ อย่าง เพื่อทำตามคำสั่งสอนของพระองค์ เพราะว่าพระองค์ มีความรู้บริสุทธิ์ มีการปฏิบัติบริสุทธิ์ มีการเสียสละบริสุทธิ์ และเคยเสียสละเพื่อสัตว์โลกมาแล้วนั้นแล.

ทางเดินของชีวิต

ชีวิตคนเรานั้น แท้จริงคือการเดินทางชนิดหนึ่ง ซึ่งเดินจากความเต็มไปด้วยทุกข์ ไปยังที่สุดจบสิ้นของความทุกข์ ที่ตนเคยผ่านมาแล้วนั่นเอง. ไม่ว่าผู้นั้นจะทราบหรือไม่ทราบ รู้สึกหรือไม่รู้สึก ชีวิตก็ยังคงเป็นการเดินทางเรื่อยไปอยู่นั่นเอง. เมื่อเดินไปทั้งไม่ทราบ ก็ย่อมมีความระหกระเหินบอบช้ำเป็นธรรมดา.

การเดินทางของชีวิตนี้ มิใช่เป็นการเดินด้วยเท้า ทางของชีวิตจึงมิใช่ทางที่จะเดินได้ด้วยเท้าอีกเช่นเดียวกัน. บัณฑิตทั้งหลาย ในกาลก่อน ได้พากันสนใจใน “ทางชีวิต” กันมาเป็นพิเศษ ในฐานะที่เป็นทางของจิต อันจะวิวัฒนาการไปในทางสูง ซึ่งจะไปได้สูงกว่าทางวัตถุหรือทางกาย อย่างที่จะเทียบกันไม่ได้เลย.

สิ่งที่เรียกกันว่า ทาง ๆ นั้น แม้จะมีสายเดียวก็จริง ตามธรรมดาต้องประกอบด้วยองค์คุณหลายประการเสมอ. ทางเดินเท้าทางไกลแรมเดือนสายหนึ่ง จะต้องประกอบด้วย สพาน ร่มเงา ที่พักพาอาศัยระหว่างทาง การรักษาคุ้มครองในระหว่างทาง การหาอาหารได้เสมอไปในระหว่างทาง ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น ฉะนั้น ทางชีวิต แม้จะสายเดียวดังไปสู่ความพ้นทุกข์ก็จริง แต่ก็ต้องประกอบไปด้วยองค์คุณหลายประการ ฉะนั้น.

ศาสนา เป็นองค์คุณอันสำคัญ โดยช่วยให้ชีวิตนี้มีความ

สดชื่นเยือกเย็นพอที่จะเป็นอยู่ ไม่ร้อนเป็นไฟ เช่นเดียวกับน้ำ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงพสกษชาติให้สดชื่นงอกงามอยู่ตลอดเวลา ฉันทันที ก็ฉันทันนั้น.

ปรัชญา เป็นองค์คุณที่ช่วยให้เกิดอุดมคติอันมีกำลังแรง ในการที่จะกระตุ้นให้ปฏิบัติตามศาสนาหรือหน้าที่อื่น ๆ. ทำให้เกิดความเชื่อ ความเพียร และคุณธรรมอื่น ๆ ที่เป็นตัวกำลังสำคัญ ด้วยกันทั้งนั้น อย่างมากพอที่จะไม่เกิดการทอดถอยหรือโลเล หรือหันหลังกลับ. โดยสรุปก็คือ ช่วยให้มีความเป็นนักปราชญ์ หรือ มีปัญญาเครื่องให้ดำเนินตนไปจนลุถึงปลายทางที่ตนประสงค์.

วิทยาศาสตร์ ช่วยให้เป็นผู้รู้จักเหตุผล ให้รู้จักใช้เหตุผล และให้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล เพื่อให้ชีวิตนี้ไม่หวั่นไหวหวั่นตาเดินไปอย่างโง่งมมวงาย ซึ่งจะทำให้เดินไม่ถึง หรือถึงช้า และไม่ได้รับผลเป็นที่พอใจ.

ศิลปะ โดยเฉพาะก็คือศิลปะแห่งการครองชีวิต หรือการบังคับตัวเองได้ ช่วยให้ชีวิตนี้ดูแจ่มใสงดงาม น่าชื่นชมชื่นใจ น่ารักใคร่ นำมาซึ่งความเพลิดเพลินในการก้าวหน้าไปด้วยความรู้ และการกระทำที่ดูงาม ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย.

ภูมิธรรม คือธรรมสมบัติหรือความดีความจริงความยุติธรรม ที่ประกอบอยู่ที่เนื้อที่ตัว ช่วยเหลือให้เกิดปุคคลิกลักษณะ อันนำมาซึ่งความเลื่อมใส ความไว้วางใจ ความน่าคบหาสมาคมจากชีวิตรอบข้าง ทำให้ชีวิตนั้นตั้งอยู่ในฐานะเป็นปุชนียบุคคลเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของชีวิตทั้งหลาย.

ความรู้ ช่วยให้มีความสามารถในการที่จะใช้ความคิดและการวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ในการตัดสินใจ การค้นคว้าทดลอง การแก้ไขอุปสรรคและอื่น ๆ ในอันที่จะให้เกิดผลในการครองชีพ การสมาคม และอื่น ๆ ที่จำเป็นทุกประการ โดยสมบูรณ์.

สติปัญญา ช่วยให้เกิดสมรรถภาพหรือปฏิภาณ ในการดำเนินงานของชีวิตให้สำเร็จลุล่วงไปได้ตามแนวของความรู้ ทำให้งานของชีวิตทุกชนิดทุกระดับดำเนินไปได้ โดยง่าย โดยเร็ว โดยสมบูรณ์ และปลอดภัยโดยประการทั้งปวง.

อนามัย ช่วยให้มีกำลังกาย อันเป็นบาทฐานแห่งกำลังใจ มีความแคล่วคล่องว่องไว อาจหาญร่าเริง สดวกกายสบายใจในการเป็นอยู่ของตน. ทำกายนี้ให้เป็นเหมือนม้าที่เจ้าของเลี้ยงดูอย่างถูกต้องที่สุดแล้ว สามารถเป็นพาหนะนำเจ้าของไปสู่ที่มุ่งหมายได้ฉันใดก็ฉันนั้น.

องค์คุณ ๘ ประการนี้ กำลังรวมกันเป็นทางสายเดียวของข้าพเจ้า ช่วยให้ชีวิตของข้าพเจ้าดำเนินไปได้อย่างเป็นที่พอใจมาก จนถึงกับนึกอยากจะยืนยันแก่เพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายทั้งหลายว่า จงลองเดินทางสายนี้ อันประกอบด้วยองค์คุณ ๘ อย่างนี้ ดูบ้างเถิด. ผลในโลกก็คือ ทรัพย์ ชื่อเสียง และมิตรภาพก็ตาม ผลในโลกหน้าคือสุคติก็ตาม และผลอันสูงสุดพ้นจากโลกทั้งปวงคือ นิพพานก็ตาม จักเป็นสิ่งที่หวังได้ครบถ้วน โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

องค์คุณทั้ง ๘ นี้ ต้องมีครบถ้วน พอเหมาะสม และเข้ากันสนิทพร้อมที่จะส่งเสริมซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา จึงจะสำเร็จ

เป็นตัวทาง และเป็นการเดินทางในตัวมันเองอยู่แล้วทุกขณะ ไม่มีการถอยหลัง.

โลกทุกวันนี้ มีอะไร ๆ มากเกินไป ในทางที่จะผูกพันชีวิตนี้ ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจ ของสิ่งที่บีบคั้นเขลาจน เผลอไปเพียงนิดเดียว ก็จักสิ้นไถ่ลงไปในกองเพลิงชนิดที่ยากที่จะถอนตัวออกมาได้ และถึงกับตายอยู่ในกองเพลิงนั้นเป็นที่สุด. เพราะเหตุนั้น จึงเป็นการสมควรหรือจำเป็น สำหรับชีวิตทุกชีวิตที่จะต้องแสวงหาทาง และมีทางของตนอันถูกต้องปลอดภัย เพื่อก้าวหน้าไปสู่ความสะอาดหมดจด สว่างไสว และสงบเย็นสมตามความปรารถนา ไม่เสียทีที่ได้เวียนมา ในเกลียวแห่งวิฏฏสงสาร จนกระทั่งมามีชีวิตในวันนี้กะเขาด้วยชีวิตหนึ่ง.

โลกทุกวันนี้ มากไปด้วยขวากหนามอันเป็นอันตรายมากยิ่งขึ้นเพียงใด ชีวิตนี้ ก็ยิ่งต้องเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมและสมรรถภาพ อันจะเป็นเครื่องป้องกันและแก้ไขอันตรายนั้น ๆ มากขึ้นเพียงนั้น. เพราะฉะนั้น อย่างน้อยที่สุดเขาจะต้องมีหนทางอันประกอบไปด้วยองค์แปดประการดังกล่าว ทางไปของชีวิตในด้านจิตหรือวิญญาณของเขาผู้นั้น จึงจะก้าวไปด้วยดี คู่กันไปได้กับการก้าวหน้าในทางวัตถุหรือทางกาย ของโลกแห่งสมัยนี้ อันกำลังก้าวกันไปอย่างมากมายจนเกินพอดีหรือผิดส่วน ไม่สมประกอบจนทำให้ระส่ำระสายเป็นประจำอยู่แล้ว.

ทางชีวิตแห่งสมัยนี้ โดดโผน โยกโคลงซรุขระขึ้น ๆ ลง ๆ ยิ่งกว่าสมัยเก่าก่อน เกินกว่าที่จะดำเนินไปได้ง่าย ๆ โดยการใช้อิทธิ

การที่ง่าย ๆ ล้วน ๆ เหมือนที่แล้วมา. นับว่าเป็นโชคดีของพุทธบริษัทเรา ที่เรามีพระพุทธานุชาอันแสนประเสริฐของเรา ซึ่งอาจจะอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อันเป็นองค์คุณ ๘ ประการนั้น ให้แก่เราได้ อย่างครบถ้วน. พุทธศาสนาของเรามีเหลี่ยมพรายอันสมบูรณ์ แล้วแต่เราจะเพ่งดูกันในเหลี่ยมไหนก็มีให้ดู เป็นให้ได้ ครบทุกอย่างทุกเหลี่ยม.

พุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นทั้งศาสนา เป็นทั้งปรัชญา เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นศิลปะแห่งการครองชีวิต เป็นภูมิธรรมที่พึงประสงค์ของมนุษยชาติ เป็นความรู้ที่ครบถ้วน เป็นสติปัญญาที่คล่องแคล่ว และเป็นอนามัยทั้งทางกายและทางจิตเหล่านี้แต่ละเหลี่ยม ๆ นั้นเอง นับเป็นองค์คุณครบทั้ง ๘ ประการ ที่รวมกันเข้าเป็นดวงทางและเป็นการเดินทางพร้อมกันไปในตัว ดังที่กล่าวแล้ว.

ข้าพเจ้าขอชักชวนเพื่อนร่วมการเกิดแก่เจ็บตายทั้งหลาย ให้สนใจในทางอันเอก อันเป็นทางดิ่งไปสู่ความสิ้นทุกข์ของบุคคลผู้เดียวแต่ละคน ๆ ทางนี้. ข้าพเจ้าขอชักชวนให้พร้อมใจกันต่อสู้โดยทุกวิถีทาง เพื่อให้ทาง ๆ นี้ยังคงเปิดเผยปรากฏอยู่เป็นทางเดินของสัตว์ทั้งหลาย. ข้าพเจ้าขอชักชวนมิตรสหายทั้งหลาย ให้สละแม้กระทั่งชีวิต เพื่อป้องกันหนทางอันนี้เอาไว้ ให้ยังคงอยู่เป็นทางรอดของตนและของเพื่อนสัตว์ทั้งหลาย ตลอดกาลอันไม่มีที่สิ้นสุด ในนามแห่งพระพุทธรองค์ผู้ทรงประกาศความจริงสากล แก่มนุษยชาติทั้งมวล.

โมกขพลาราม

๑ กันยายน ๒๔๙๕,

ศรัทธา

ความเชื่ออย่างพุทธมามกะ

ฉันปฎิญาณว่า ฉันมีความเชื่ออย่างพุทธมามกะ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากความเชื่อของชนเหล่าอื่น. ความเชื่อของพุทธมามกะ นั้น คือ :-

(๑) พุทธมามกะเชื่อโดยตรงต่อเหตุผล และด้วยความเป็นผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล. ข้อนี้ย่อมทำให้ความเชื่อของฉันมีพอเหมาะพอสม ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และเคียงคู่กันไปกับปัญญา. พุทธมามกะถือกันเป็นแบบฉบับว่า การเชื่อมงายเป็นสิ่งที่น่าอับอายอย่างยิ่ง. พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจตุรรวมแห่งความนับถือของพุทธมามกะนั้น เป็นผู้ที่รู้และดำเนินไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผล จึงเป็นผู้กำจัดความงมงายของโลก.

(๒) พุทธมามกะเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ได้บ่มพระองค์เองมาเป็นเวลาเพียงพอ จนสามารถลูถึงด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์มีความสะอาด ความสว่าง และความสงบเย็นได้จริง. เมื่อได้พิจารณาดูประวัติแห่งคำสอนและการกระทำของพระองค์แล้ว คนทุกคน แม้กระทั่งผู้ที่ไม่นับถือพระองค์ ก็ย่อมเห็นได้ทันทีว่าพระองค์เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความสะอาด ความสว่าง และความสงบถึงที่สุดจนสามารถสอนผู้อื่นในเรื่องนี้. ธรรมะที่พระองค์ได้ทรงบรรลุนั่นเอง ทำพระองค์ให้ได้นามว่า พระพุทธเจ้า.

(๓) พุทธมามกะเชื่อว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลुและนำมาสอนนั้น คือความจริงอันตายตัวของสิ่งทั้งปวง อันมีอำนาจที่จะบันดาลสิ่งทั้งปวงให้เป็นไปตามกฏนั้น และโดยเฉพาะที่มีค่าต่อมนุษย์มากที่สุดก็คือ กฏความจริงที่รู้แล้ว สามารถทำผู้นั้นให้ปฏิบัติถูกในสิ่งทั้งปวง และพ้นทุกข์สิ้นเชิง. พระธรรมนี้มีอยู่ สำหรับให้มนุษย์เรียนรู้และทำจนได้รับผลจากการกระทำเป็นความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ทั้งทางกายและทางใจ.

(๔) พุทธมามกะเชื่อว่า พระสงฆ์คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดี มีโอกาสก่อนใคร ในการได้รู้ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรม ถึงขนาดที่พ้นจากทุกข์ยิ่งกว่าคนธรรมดา ด้วยความแนะนำของพระพุทธเจ้า, พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับความนับถือและถือเอาเป็นตัวอย่าง และเป็นที่น่าพิศุบุญของผู้ที่ประสงค์จะได้บุญ. ใคร ๆ ก็อาจเป็นพระสงฆ์ที่แท้จริงได้ ไม่ว่าชายหญิง บรรพชิตหรือฆราวาส เด็กหรือผู้ใหญ่ มั่งมีหรือยากจน. คนเป็นพระสงฆ์ได้ด้วยการประพฤติ และการบรรลุธรรมที่มีอยู่ในตัวเขา, ไม่ใช่เพราะการเข้าพิธี หรือการเสกเป่าต่าง ๆ.

(๕) พุทธมามกะเชื่อว่า โลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้าง หรือคอยบังคับให้เป็นไป, หากแต่เป็นสิ่งที่หมุนเวียนไปเองตามกฏของสังขารธรรม คือกฏธรรมชาติอันประจำอยู่ในส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก. มันเป็นกฏธรรมดา หากแต่ว่ามีบางสิ่งบางอย่างลึกลับซับซ้อน ประณีตและมหัศจรรย์ พอที่จะทำให้อ

คนบางพวกหลงไปว่า มีผู้วิเศษคนใดคนหนึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ. เมื่อมนุษย์เรามีความรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ ได้มากเพียงใด ก็สามารถปรับปรุงตนเองให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น หรืออยู่กันได้ด้วยความสะดวก มากเพียงนั้น. ไม่ต้องมีคัมภีร์ซึ่งอ้างว่าส่งมาจากสวรรค์ คงมีแต่คัมภีร์ที่คนผู้เข้าถึงธรรมะแล้วรู้เห็นอย่างไร ก็บอกไปอย่างนั้น จนผู้อื่นสามารถเข้าถึงธรรมะได้อย่างเดียวกัน ก็พอแล้ว เราเรียกคนเหล่านั้น ว่าพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย.

(๖) พุทธมามกะเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรมหรือการกระทำของตนเอง เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและความทุกข์ แล้วแต่ว่าเขาได้ทำไว้อย่างไรในขณะที่แล้วมา. ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นเครื่องปรุงแต่งตัวเอง บังคับความเป็นไปของตัวเองโดยเด็ดขาด จนกล่าวได้ว่า เรามีกรรมนั้นแหละเป็นตัวเราเอง. ถ้าเขาอยากมี หรืออยากอยู่ในโลกที่งดงาม เขาก็ต้องทำกรรมดีโดยส่วนตัว. ถ้าเขาเบื่อต่อการเป็นอยู่ในโลกทุก ๆ แบบ เขาก็มีวิธีทำให้จิตใจของเขาสูง พอที่จะไม่ทำอะไร ๆ ให้เป็นกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นมาได้ และอยู่เหนือกรรมโดยประการทั้งปวง. ผู้ที่ทำความชั่วไว้ จักต้องได้รับโทษ หรือมีการทำคืนที่สมควรแก่กันเสียก่อน จึงจะพ้นจากกรรมชั่วนั้น เว้นเสียแต่เขาได้ทำความดีไว้มากอีกทางหนึ่ง ถึงกับช่วยให้เขามีจิตใจสูง พ้นอำนาจของกรรมไปเสียก่อนที่มันจะให้ผลได้.

(๗) พุทธมามกะเชื่อว่า ตัวแท้ของศาสนานั้น คือตัวการกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมายแห่งความจริง จนได้รับผลของการกระทำเป็นความสะอาด ความสว่าง และความสงบจริง ๆ หาใช่เป็นเพียงคัมภีร์หรือคำสั่งสอน หรือการสวดร้องท่องบ่น วิงวอน บวงสรวงไม่. พุทธมามกะมีศาสนาของตน ๆ อยู่ที่กายวาจาใจ อันสะอาดของตนเอง. ความสะอาด ความสว่าง และความสงบนี้ คือความหมายอันแท้จริงของคำว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งที่แท้ทั้งสามองค์ เป็นองค์เดียวกัน. พุทธมามกะจึงทำใจของตนให้ปักดิ่งลงที่ความสะอาด ความสว่าง และความสงบเท่านั้น.

ทั้งหมดนี้ ก็ความเชื่อ ๗ ประการ ของพุทธมามกะ.

โลกอาจรอดได้ แม้เพราะกตัญญูกตเวทิต

คนทุกคนในโลก มีชีวิตอยู่ได้ และมีความสุขสบายอยู่ได้ เพราะอาศัยความรู้สติปัญญาความสามารถของผู้อื่น อันมีจำนวนมากจนนับไม่ไหว. หากไร้ปัจจัยอันสำคัญนี้เสียแล้ว เขาจะต้องตายแล้วตั้งแต่ออกจากท้องมารดาใหม่ ๆ เพราะไม่มียาจะกิน ไม่มีผ้าจะห่ม ไม่มีหลังคาจะอาศัย. เขาไม่รู้จักหน้าค่าตาของผู้ให้กำเนิดการประกอบยา การทำเครื่องนุ่มห่ม การทำที่อยู่อาศัย และวิชาความรู้ต่าง ๆ แต่เขาก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้นมาเสียแล้วตั้งแต่ในท้องแม่. ฉะนั้น คนทุกคนมีความผูกพันในทางหนี้บุญคุณต่อกันและกันจนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย. แม้การที่คนในประเทศหนึ่ง ได้เป็นหนี้บุญคุณของคนในประเทศอื่น ก็เป็นสิ่งที่จะพิจารณาเห็นได้ไม่ยากเลย.

ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตนนี้ เรียกว่า กตัญญูตา, การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา. คนผู้รู้บุญคุณท่าน เรียกว่าคนกตัญญู, คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิต. กตัญญูกตเวทิตา ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นผู้รอดได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข. คนในโลกแต่ละคน ยังไม่รับรู้

ในความที่ตนเป็นหนี้บุญคุณของกันและกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งทำให้โลกให้เต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิง โหดร้ายทารุณ และเกิดลัทธิการเมืองอันทำให้ระส่ำระสายมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น. ฉะนั้น ความสนใจในธรรมะคือ กตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว. ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามทั้งหลายของคนไทยเรา ล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทิตาที่เป็นที่ตั้งอันสำคัญ และทั้งเป็นไปเพื่อรักษาและส่งเสริมคุณธรรมข้อนี้ ให้ยังคงมีอยู่ในโลกนี้อย่างแน่นแฟ้น พร้อมกันไปในตัว.

คนอกตัญญูอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่ยอมรับว่าทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกัน อย่างแน่นแฟ้น.

คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด ก็คือคนที่ยอมรับว่า แม้แต่สัตว์พาหนะ เช่นวัวควาย ก็เป็นสิ่งที่มีบุญคุณ อย่าต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์เลย. ถ้าใครยอมรับรู้ในบุญคุณของวัวและควายเป็นต้นแล้ว บ้านเมืองนั้นจะเต็มไปด้วยความสงบสุข เพราะมีแต่คนใจสูง รู้จักตอบแทนคุณแม่แก่วัวและควาย แล้วจะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งมีบุญคุณต่อกันยิ่งไปกว่าวัวและควายได้อย่างไรเล่า. บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยวัวควายพันธุ์ดีมีคุณภาพสูง มีมนุษย์ใจสูงเป็นเจ้าของ ชยันต์มาหากินโดยปราศจากการเบียดเบียนกันแม้แต่หน่อย. ส่วนบิดามารดาครูบาอาจารย์นั้นไม่ต้องกล่าวถึง เพราะจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นเทวดาหรือเป็นบุพนิชนียบุคคลอยู่เหนือเศียรเกล้าของคนทุกคนทั่วไปจริง ๆ.

คนที่มีความกตัญญูละเอียดยิ่งไปกว่านั้น ย่อมรู้จักบุญคุณ

ของป่าไม้ ทุ่งนา ห้วยหนองคลองลำธาร ถนนหนทาง และสิ่ง
 สาธารณะอื่น ๆ กระทั่งดอกไม้และผีเสื้อซึ่งบินไปมาอยู่โดยปราศจาก
 ความรู้จักมักคุ้นกับผู้ใด. ผู้ไม่รู้คุณของป่า ย่อมทำลายป่าเสียด้วย
 ความเห็นแก่ตัวข้างเดียว จนลูกหลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีก
 ต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้งเพราะป่าอันเป็นกำเหนิด
 น้ำนั้นถูกทำลายหมด ไม่มีความชื้นของป่าอันจะคายน้ำออกมา
 เป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝนให้มาตกเป็นฝน ณ ที่นั้นจนเพียง
 พอ. ผู้ไม่รู้บุญคุณของถนน คุณ คลอง ย่อมรุกรานเนื้อที่ถนนตรอกทาง
 เดินให้แคบเข้าจนไม่สำเร็จประโยชน์ดังบรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้. เขา
 ย่อมทนลำบากในการไปมายามค่ำคืนดึกดื่นทั้งในยามปรกติและ
 ยามคับขัน ไม่ยอมสละเนื้อที่ทำถนนหรือทางเดินสาธารณะแม้แต่นิ้วเดียว.
 เขาตัดต้นไม้ผลในป่าสาธารณะลงทั้งต้น เพียงเพื่อเอา
 ผลของมันหาบเดียวหรือกระบุงเดียวเท่านั้น. ถ้าเขาเป็นคนกตัญญู
 สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลย แผ่นดินจะร่ำรวยด้วยสิ่งอันจะทำความ
 ชื่นอกชื่นใจ ให้แก่คนทุกคนในโลกนี้ ยิ่งขึ้นทุกทีเพราะการทะนุ
 ถนอมและการบำรุงส่งเสริมของผู้มีกตัญญูตาธรรมเหล่านั้น.

คนที่มีความกตัญญูอันละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก
 ย่อมรู้จักบุญคุณของสัตว์และปรัภักษ์ตลอดถึงสิ่งอันเป็นอุปสัคต่าง ๆ
 ชนิด. สัตว์ทำให้คนกตัญญูมีความฉลาดและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปกว่า
 เดิม ทำให้เขาประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่งขึ้น ด้วยความอดกลั้น
 อดทนและการเสียสละเป็นต้น. ผู้พิจารณาทำให้เรากลายเป็นคน
 หนักแน่นมั่นคง และมีความเมตตากรุณาชั้นสูงพิเศษที่คนธรรมดา

มีไม่ได้. อุปสรรคทั้งหลายทำให้เรามีปัญญาเข้าใจโลกถูกต้องตามที่เป็นจริง ชนิดที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลกต่อไปด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น. ความเจ็บไข้และความยากลำบากทุกประการ ทำให้เราเกิดวิปัสณาญาณปลงตกจนมองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้จริง ๆ และทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานเพราะเหตุนั้น. คนที่ออกตัญญูไม่รู้คุณของสิ่งเหล่านี้ จักต้องล้มจมหรืออย่างน้อยก็ซุดหลุมฝังตัวเอง เพราะความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอึดอันตันใจเอะอะไว้วาย มีจิตใจระส่ำระสายทำอะไรผิดพลาดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว จักไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้. ส่วนคนที่กตัญญูรู้คุณของสิ่งเหล่านี้ ย่อมทำโลกให้สงบเยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้. เขาสามารถทำการให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรทาน ทำคนริษยา ให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำโลกนี้ให้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร. เขารู้คุณของสัตครู ในการที่ให้บทเรียนอันประเสริฐสุดอันจะหาจากที่อื่นไม่ได้แก่เขา เขาจึงขอบคุณ และพยายามสนองตอบด้วยความดี. บุญคุณของสัตครูมีอยู่มากเช่นนี้ จึงเป็นการยากที่คนกตัญญูจะมองข้ามไปเสียได้. ถ้าคนเราไม่มีสัตครูและอุปสรรคเสียเลย โลกนี้จะมีสิ่งๆ ที่เรียกกันว่าสมรรถภาพ. ผู้ที่มองเห็นคุณของสัตครูและปรบักษ์ ย่อมไม่อาจที่จะก่อความยากเข็ญขึ้นในโลกได้แต่ประการใด. โลกสงบเย็นไปกว่าระดับธรรมดา ก็เพราะมีบุคคลที่มีใจสูงถึงขนาดมองเห็นบุญคุณของสัตครูและอุปสรรคดังกล่าวแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นคนกตัญญูที่ลึกซึ้งสุขุมถึงที่สุด.

เมื่อแม้แต่สัตครูและปรบักษ์ก็มีบุญคุณแก่เราถึงเพียงนี้แล้ว จง

กิดดูเถิดว่า บิดามารดาครูอาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์อันเป็นวัตถุสูงสุดนั้น จักเป็นสิ่งที่มิบุญคุณแก่เรามากน้อยเพียงไร?

ทุกคนมิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่เกิดในโพรงเล็ก ๆ ในครรภ์-
 โภทรของมารดาด้วยการร่วมมือของบิดา. เกิดมาแล้วมีชีวิตอยู่ได้
 และเจริญเติบโตต่อไปบนความเสียสละของบิดามารดา และของ
 ทุกคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอันมีจำนวนมากเหลือที่จะนับ. บัณฑิต
 ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยกบิดามารดาขึ้นเป็นบุคคลแรกใน
 เรื่องนี้ ก็เพราะเป็นบุคคลแรกในการให้กำเนิด ให้ปัจจัยเครื่องยัง
 ชีวิต ให้วิชาความรู้ ให้การอบรมทางอุปนิสัยที่ดี และอื่น ๆ ที่
 เป็นผลดีอีกมากมาย. หากผู้ใดมีจิตทรมานจนถึงกับไม่รู้คุณของ
 บิดามารดาแล้ว ก็เป็นการสุดวิสัยที่เขาจักรู้คุณของปรปักษ์และศัตรู
 ดังที่กล่าวแล้วได้. การซึ่มทราบในพระคุณของบิดามารดา จึงเป็น
 ความกตัญญูหมายเลขหนึ่งของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้ และ
 โลกอื่นทุก ๆ โลก. ผู้ไม่รู้คุณบิดามารดาย่อมถูกจัดไว้ในฐานะเป็น
 บุคคลที่ใคร ๆ ไม่ควรไว้ใจในโลก.

ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา หรือกตัญญูต่อ
 บิดามารดาอย่างแท้จริงนั้น ก็คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ยกบิดามารดาขึ้น
 จากนรกได้. บิดามารดายอมตกนรกชื่อว่า “ปุตะ.” นรกชื่อว่า
 ปุตะนี้ ได้แก่ความร้อนใจเป็นทุกข์หนักเพราะไม่มีบุตรที่จะเป็น
 เครื่องทำความชื่นชมยินดี ไม่มีบุตรที่จะสืบสกุล ไม่มีบุตรที่จะ
 เลี้ยงดูในยามที่ตนแก่ชราหรือเจ็บไข้ ไม่มีบุตรที่จะบำเพ็ญกุศล
 ทักซิณาทานให้เมื่อตนตายไปแล้ว. ครั้นได้ลูกที่กตัญญูมา บิดา

มารดาที่ขึ้นจากรกอันนี้โดยสิ้นเชิง บุตรจึงได้ชื่อว่าผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นจากรกเพราะเหตุนี้. หากได้ลูกมาเป็นคนอกตัญญูไม่รู้คุณของบิดามารดา ลูกคนนั้นเองกลายเป็นผู้จับบิดามารดาของตนใส่ลงในนรกขุมนี้ให้ลึกลงไปอีก จนยากที่จะขึ้นพ้นได้. คนบางคนเป็นเจ้าของมาแต่เล็ก เหลวไหลในการเล่าเรียนหรือการอบรมตนให้เป็นคนดี ใช้จ่ายเปลืองผลาญทรัพย์สมบัติที่เกิดจากเหงื่อไคลของบิดามารดาตามความสบายใจของตน หมกมุ่นอยู่ในความเสียหาย โดยไม่ต้องนึกว่า มันเป็นการทรมาณจิตใจของมารดาบิดาลักเพียงใด ไม่เลี้ยงบิดามารดาทั้งด้วยอาหารกายและอาหารใจ แต่รบกวนให้บิดามารดาเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานของตนสืบไป ไม่มีที่สิ้นสุดในฐานะอย่างเดียวกับคนไข้ รังเกียจบิดามารดาในยามแก่ชราหรือเจ็บไข้ราวจะว่าเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง หรือน่ารำคาญ. ลืมบิดามารดาหรือไม่รู้สึกรว่ามีบิดามารดา ตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่. บุคคลที่เป็นอย่างนี้ ไม่ได้ชื่อว่าบุตร, เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากรกอันมีชื่อว่า ปุตะ นั่นเอง. เขาเป็นได้อย่างมากเพียงผล หรือ ลูก หรือ ก้อนอะไรที่ไม่สะอาดก้อนหนึ่ง ที่หลุดออกมาจากท้องมารดาของเขาเท่านั้น เขาจึงมิใช่ผู้ที่จะทำให้โลกนี้ให้สะอาดหรือสงบได้แต่อย่างใด เพราะความที่เขาเป็นผู้ที่มีจิตใจชนิดที่ไม่อาจรู้สึกในบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณนั่นเอง. ส่วนผู้ที่สามารถเป็นบุตรที่ดี คือสามารถยกบิดามารดาขึ้นจากรกชื่อว่า ปุตะ ได้นั้น ไม่ต้องสงสัยเลย เขามีอะไรพร้อมที่จะรู้สำนึกบุญคุณของโลก และตอบแทนคุณของโลกด้วยการทำความสงบเย็นใส่ไว้ในโลกนั่นเอง. ผู้รู้คุณของบิดามารดาแล้วพยายามทำตอบแทน จึงถูกจัดไว้ในฐานะที่เป็นที่นับถือและไว้วางใจทั้งของเทวดาและมนุษย์.

ครูบาอาจารย์คือผู้นำฝ่ายวิญญานของกุลบุตร ที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้. การที่วิญญานจะเดินไปถูกทางหรือมีใจสูงได้นั้น เป็นสิ่งที่มีได้ยาก เป็นสิ่งที่ลึกลับมีพิธีรีตองมากและต้องอบรมนาน ฉะนั้นจึงต้องมีบุคคลขึ้นประเภทหนึ่งในโลกนี้ เพื่อรับภาระอันนี้และเราเรียกกันว่า ครูบาอาจารย์. การที่ต้องมีบุคคลประเภทนี้ขึ้นโดยเฉพาะ ก็เพราะว่าจะได้มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ หรือมีโอกาสอันเพียงพอในการทำหน้าที่ของตน แต่คนสมัยนี้มีความคิดน้อยเมียงไปในทางที่ว่าครูบาอาจารย์เป็นลูกจ้าง หรือผู้รับจ้างทำหน้าที่นั้น ๆ เพราะได้รับเงินเดือน หรือสิ่งของสำหรับบำรุงจากผู้ใดผู้หนึ่ง หรือทางใด ทางหนึ่ง. ความกตัญญูในครูบาอาจารย์จึงร่อยหรอไป. จริงอยู่ที่มีระเบียบให้เงินเดือนหรือถวายปัจจัยเครื่องยังชีพแก่ครูบาอาจารย์ แต่เมื่อคิดดูแล้ว สิ่งที่ให้นั้นมีค่าเพียงเพื่อยังชีพอยู่ได้โดยไม่ต้องไปประกอบอาชีพอื่นจนหมดเวลาที่จะทำการอบรมสั่งสอน และเมื่อเปรียบเทียบกันดูกับสิ่งที่อาจารย์ประสิทธิ์ประสาทมาให้ ย่อมจะเห็นได้ว่าความสูงทางฝ่ายวิญญานที่ได้รับจากครูบาอาจารย์นั้น มีค่ามากเกินกว่าค่าของที่ใช้เป็นค่าบูชาครูบาอาจารย์ อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้เลย. ครูบาอาจารย์พ้นจากฐานะของความเป็นลูกจ้าง แต่อยู่ในฐานะของความเป็นปฐนียบุคคล ก็เพราะให้สิ่งที่มีค่าสูงสุดแก่ศิษย์ ยิ่งกว่าที่ศิษย์จะตอบแทนไหวนี้เอง. แม้จะจากกันไปแล้วก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจศิษย์ให้งดเว้นการทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ทุกคราวที่ระลึกได้ถึงอาจารย์ว่าได้เคยพร่ำสอน หรือขอร้อง หรือแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างไร.

พืชแห่งความมีใจสูงที่อาจารย์ได้เพาะหว่านไว้ในหัวใจของศิษย์นั้น แม้หากจะไม่ออกผลในขณะนั้น ก็ยังอาจออกผลได้ในกาลภายหลังเมื่อศิษย์เองแก่ชราไปแล้ว หรือแม้เมื่อจะสิ้นลมหายใจก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสมอ. การได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้อบรมตัวอย่างที่ดีจากอาจารย์ในแง่ต่าง ๆ เมื่ออยู่ในสำนัก ย่อมเป็นเชื้ออันเร้นลับฝังอยู่ในสันดานของศิษย์โดยไม่รู้สึกรู้สา สำหรับจะงอกงามเป็นสติปัญญาในการก้าวหน้าหรือการกลับตัวจากทางที่ผิดในโอกาสหลังได้เสมอไป. ในกรณีปกติ ครูบาอาจารย์ย่อมยกสถานะทางวิญญาณของศิษย์ ให้สูงต่อขึ้นไป จากที่บิดามารดา ได้ยกขึ้นไปไว้แล้ว เพราะเป็นบุคคลที่โลกจัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ. อาจารย์ต้องอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษ และเอาใจใส่สอดส่องเป็นพิเศษ จึงสามารถปลูกฝังความสูงทางวิญญาณลงไป ในจิตใจของศิษย์ได้สำเร็จ, นั่นแหละคือเมตตาของอาจารย์. อาจารย์ต้องทำการศึกษาและอบรมตนเองให้มากเป็นพิเศษอยู่เสมอ จึงมีอะไรเพียงพอที่จะปลูกฝังให้แก่ศิษย์, นั่นแหละ คือปัญญาหรือวิชาของอาจารย์, อาจารย์จักต้องเสียสละมากอย่างนี้เสมอไป จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะตกไปเป็นลูกจ้างของศิษย์ แต่กลับมีบุญคุณอยู่เหนือศีรษะของศิษย์ทุกคน. ศิษย์ที่มีความกตัญญู จึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้องและความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตน มีความเหมาะสมที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็น ด้วยความอดกลั้นอดทน และความเฉลียวฉลาดของตนสืบไป. ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์ มีแต่จะให้อยากทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไป ไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์ และอุทิศส่วน

กุศลแก่อาจารย์พร้อมกันไปในตัว. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้โดยตรงว่า เมื่อระลึกถึงคุณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มีทางที่ควรทำทางเดียวเท่านั้น คือการทำความดีอันกว้างขวาง อุทิศแก่บุคคลนั้น หรือเป็นที่ระลึกถึงบุคคลนั้น. การเส้นสรวงหรือการร้องให้เป็นต้น ไม่มีประโยชน์อันใดแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเลย. ฉะนั้น ผู้ที่รักอาจารย์ และรู้คุณของอาจารย์ จึงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พระนามว่าพระบรมครู เพราะทรงสามารถยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้จนถึงที่สุด ไม่ถูกความทุกข์ทรมานทับอีกต่อไป จนทำให้บุคคลนั้น ๆ ใต้นามว่าพระอริยเจ้า. พระธรรม ของพระองค์ก็คือวิธีการยกวิญญาณให้ขึ้นสูงพ้นจากน้ำ คือความทุกข์ โดยสิ้นเชิงได้นั่นเอง. พระสงฆ์ คือผู้ที่ทำได้ตามนั้นแล้วสืบอายุของพระธรรมมาจนถึงพวกเรา ทำให้พวกเราให้มีโอกาสได้รับสิ่งประเสริฐ เหมือนกับได้รับจากพระพุทธเจ้าโดยตรง. พระสาวกทั้งหลายเหล่านี้ ได้รับความยากลำบากทุกประการ ในการสืบอายุพระศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะความกตัญญูในพระผู้มีพระภาคเจ้า. เรากล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า ศาสนาเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราในสมัยนี้ได้ ก็เพราะความกตัญญูของเหล่าพระสาวก ที่ตั้งใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง. ความกตัญญูของพระสาวก ทำให้พระศาสนาสืบอายุมาได้เป็นพัน ๆ ปี. โลกมีศาสนาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ก็เพราะความเสียสละด้วยอำนาจความกตัญญูของบรรดาพระสาวกทั้งหลาย. โลกมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะพุทธบริษัทปักใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์เพื่อสนองพระคุณของพระพุทธองค์. เราจึงเห็น

ได้ว่าความกตัญญูเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก สมควรที่เราทั้งหลาย จะช่วยกันรักษาเอาไว้อย่างมั่นคง.

กล่าวโดยแท้จริงแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของ พุทธบริษัทล้วนแต่เกิดขึ้นมาเพราะความกตัญญูตเวที ; เป็นไปได้เพราะกตัญญูตเวที ; และมุ่งหมายจะหุบล้อมธรรมะก็คือความ กตัญญูตเวทีนี้ ให้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของบุตรหลานอันเป็นอนุชน สืบไปอย่างมั่นคง. จารีตประเพณีต่าง ๆ เช่นการปลงศพผู้เป็น อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้นนั้น มุ่งหมายจะชักซ้อมความกตัญญูตเวที ในหัวใจของคนทุกคน ยิ่งกว่าที่จะมุ่งหมายอย่างอื่น จึงได้เกิด ประเพณีทুমเทเพื่อการจัดงาน อย่างไม่คำนึงถึงความหมดเปลือง และความยากลำบากทุก ๆ ประการ. ทั้งนี้เพราะเห็นความจำเป็น ในการที่โลกเราจักต้องเป็นโลกที่อาบย้อมอยู่ด้วยความกตัญญู ตเวที จึงจะเป็นโลกที่ร่มเย็นโดยนัยที่กล่าวแล้ว. ศาสนาและ จารีตประเพณีของคนทุกชาติทุกภาษา ล้วนแต่มีหลักเกณฑ์อย่าง นี้. แต่สำหรับพุทธศาสนาเรานั้น ยังมีหลักการที่จะระมัดระวัง ให้ความหมดเปลืองนั้น หมดเปลืองไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ แก่สังคมพร้อมกันไปในตัวด้วยอีกโสดหนึ่ง : ความกตัญญูของ พุทธบริษัททั้งหลายจึงเป็นไปเพื่อทำโลกให้ร่มเย็นอย่างน่าชื่น ออกชื่นใจแท้จริง.

ถ้าหากคนทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐ สุด คือความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แก่ คนที่เป็นสัตว์ของกันและกันดังที่กล่าวแล้ว โลกนี้จะเต็มไปด้วย

การแข่งขันแย่งชิงกันทำความดี เพื่อเบียดเบียนบุญคุณของตน ๗ ให้ตนพ้นหนีอันนี้ ถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้เต็มไปด้วยความกตัญญูคนเวทีจริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชา น่าปรารถนา ยิ่งกว่าเทวโลก โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

จงคิดดูให้ดีเถิด การที่เรามีความอดออดต่อกันและกัน ไม่นุหนั้นพาลันแล่นทำอะไรลงไปด้วยโทษะทั้งหมด ก็เนื่องมาจากยังระลึกคนนั้นคนนี้ ระลึกบิดามารดาที่ป้า น้าอาของเรา ที่เคยมีความดีต่อเรา เราจึงไม่ใจไม่ใส่ระกำต่อผู้ใดผู้หนึ่งลงไปได้ง่าย ๆ. แม้หากเราจะผลุนผลันทำลงไป ก็ยังถึงกับเรียกตัวมาขอโทษให้อภัยกัน เพราะเห็นแก่คนนั้นคนนี้ตาดำ ๆ บ้าง เพราะเห็นแก่คนที่ตายไปแล้วบ้างที่เคยดีต่อเรา หรือต่อบิดามารดาของเราเป็นต้น. ความกตัญญูเป็นสิ่งที่นับว่า มีอำนาจแปลงยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ได้ และทำโลกให้รอดและร่มเย็นได้ ดังกล่าวมาขณะนี้แล.

เราทั้งหลายจงช่วยกันทะนุถนอมธรรมะอันประเสริฐข้อนี้ ให้ยังคงอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก ด้วยความพร้อมเพรียงและเสียสละอย่างยิ่ง ของพวกเราทุกคน ตลอดกาลนานเทอญ ฯ

โมกขพลาราม ไชยา

๘ มีนาคม ๒๕๙๗

ธรรมะของพวกเขา

ธรรมะนั้น, ทั้งปรีชาธรรมและปฏิบัติธรรม พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสไว้ว่า เป็นเสมือนหนึ่งพวงแพ ที่สำหรับใช้ซึ่งข้ามสาคร ไป ถึง “ฝั่งโน้น” (คือนิพพาน) แล้ว ก็จักขึ้นบก ไม่ยึดถือพวงแพ นั้นไว้เป็นของตน เช่นแบกหามขึ้นบกพาไปด้วย เป็นต้น.

แต่พุทธบริษัทชาวเรา จะได้ใช้ “แพ” นั้น ขี่ข้ามโดยนัย ดังกล่าวแล้ว หรือหาไม่ก็ยากที่จะทราบได้. แต่ที่เห็นประจักษ์ชัดอยู่กับตาโดยทั่วไป อย่างคาดคั้นที่สุดนั้น ย่อมมีอยู่หรือเป็นไปโดยประการ อื่น : บางพวกได้ประดับประดาแพนั้นแล้ว ยกขึ้นแบกหามไว้ เทียบ ร่อนไปร่อนมา เพื่อแสดงให้เห็นว่า แพของตนช่างหรูเหลือเกิน. บางพวกก็จัดไปในทำนองเป็นเครื่องประดับบ้าน หรือสถานที่รับแขก ของตน และใช้เป็นเครื่องรับแขกเช่นของรับแขกตามธรรมดา. ซ้ำ ยังมีการประกวดแพ, หรือชนแพกันในหมู่ชนบางพวก ผู้ชอบ ถกเถียง หรือโต้วาตะด้วย. แต่บางพวกก็ได้รื้อแพชักไม้ไผ่ออก ขายเสีย ทีละลำสองลำจนหมด ไม่มีเหลือ หรือถึงกับบอกขาย ชนิดเอาเงินล่วงหน้า แล้วจะส่งไม้ไผ่ให้ทีหลัง. และที่ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีคนบางหมู่ได้ชักไม้ไผ่เหล่านั้นออกจากแพของตน ๆ แล้วหวด เหวี่ยงประหารกันและกัน บนแพนั่นเอง จนไม้ไผ่ค่อย ๆ แตกหัก หมดสิ้นไปทั้งแพ และจมน้ำตายอยู่ในสงครามแห่งการเหวี่ยงกันด้วย ภูมิรู้นั่นเอง. บางพวกก็ชักไม้ไผ่เหล่านั้น ๆ ออกมาเสียมให้แหลม

เป็นหลาว แล้วก็ตรงกันเข้าแทงกัน ด้วยหอมปากเหล่านั้น และ
คนก็ชอบดู ซึ่งอาจหาดูได้แม้ตามโรงธรรมสภาต่าง ๆ โดยไม่ยากนัก.

ในที่สุด “ป่าไผ่” ก็ดูเหมือนจะเจริญออกงามขึ้นไม่ทัน มี
แต่ไม้ไผ่กะทรงกะแครง มีคุณภาพไม่เพียงพอแก่การทนคลื่นลม
ในมหาสมุทร. ผู้ที่สมัครจะใช้เป็นแพชีข้ามดูบ้าง ก็ไปได้เพียง
ครั้ง ๆ กลาง ๆ ล้มเลิกเสียกลางห้วงก็มี. ครั้นนานเข้าก็หากคนที่
เป็นผู้ข้ามฝากดูยากยิ่งขึ้น ไม่มีตัวอย่างที่ดี กลายเป็นแม่แต่จะผูก
แพ หรือก่อแพ ก็ทำไม่เป็นและมีแต่จะสาปสูญไป ในส่วนวิธีการ
ที่เป็นชั้นประณีตสุขุม คงเหลืออยู่แต่วิธี “ชะเลยศักดิ์” เทียบ
เฟ้นผ่านอยู่ พอหาดูเล่นได้ ตามแกน ๆ.

ในบัดนี้ ดูเหมือนกล่าวกันว่า พวกเราเริ่มจะรู้สึก ถึงภัยอัน
ร้ายกาจนี้ และกะตือรือร้นจะแก้ไขกัน อย่างขะมักเขม้นแล้ว จน
ถึงกับบางพวกได้รื้อเพลงจากหิ้งที่บูชาहरु ๆ เหล่านั้น เอาลงน้ำ
เพื่อฝึกหัดการจับขี้กันต่อไป, และที่ไม่คิดขายไม้ไผ่นั้น ๆ อีกต่อไป
ก็มีมาก.

สาธุ! ขอให้เป็นอย่างนั้น, และโดยเร็ว ๆ ยิ่งขึ้นไปเถิด!

นำขันอนัตตา !

มันเป็นการนำขันที่ไม่มีอะไรนำขันเท่า.

นำขัน ที่ต้องการจะให้มันตัวตนที่แท้จริงเป็นผู้หลุด แล้วหลุดไปมีตัวตนที่แท้จริงอยู่.

ถ้าเราบอกเขาว่า “จงวางให้หมด.” เขาก็รับคำ แล้วย้อนถามเราว่า “เฮ้, วางหมดแล้ว ต่อจากนี้ไปจะให้ยึดอะไรอีกเล่า?” มันจึงนำขัน. หรือท่านจะเห็นเป็นอย่างไร?

ก็ถ้าไปมีตัวตนอย่างใดอยู่ คือมีความรู้สึกว่ามีตัวของตัวอะไรอยู่ มันจะวิมุติหลุดพ้นไปจากตัวตนนั้น ๆ ได้อย่างไรเล่า, เพราะยังมีความรู้สึกว่ามีอะไรที่เป็นตัวอยู่. ถ้าไม่มีความรู้สึกเช่นนั้น แม้มีตัว ก็จำเป็นอะไรที่เขาจะเรียกมันว่าตัวไว้ล่อผู้อื่นให้ค้นหาตัววนเวียนไปมาอยู่เล่า. ใจที่คอยจ้องจะยึดอะไรสักอย่างหนึ่งอยู่นั้น จะหลุดพ้นไปจากสิ่ง หรือความที่คอยจ้องจะยึดนั้น ไปไม่ได้เลย ; แม้สิ่งที่มันกำลังยึดอยู่ ก็ทำนองเดียวกัน, แล้วมันจะหลุดไปจากตัว ๆ นั้น ได้อย่างไรเล่า. โดยเฉพาะวิมุติหรือความหลุดพ้นที่เป็นการหลุดถึงนิพพานในพุทธศาสนานั้น จะมีความรู้สึกว่าจะอะไรเป็นตัวอยู่ที่ไหน เหลืออยู่ไม่ได้เลย.

ความรู้สึกว่าตัว หรือแม้ที่สุดแต่ความอยากจะบัญญัติว่า “ตัว” นั้นย่อมเป็นการแสดงอยู่แล้วว่า ยังมีความยึดถือในความเป็นตัว

เหลืออยู่ไม่มากนักน้อย. ผู้ต้องการ “ตัว” หาพ้นไปจากตัวไม่เหมือนคนมีความรัก ย่อมหาพ้นไปจากความรักหรือสิ่งรักนั้น ๆ ไม่. ความเห็นว่าเป็น “ตัว” จึงเป็นเรือนจำ หรือกรงขังตนเองไว้ มิให้หลุดพ้นไปจากมัน. จิตหรือตน หรืออะไรก็ตาม ที่ยังหลงอยู่ในกรงแห่งความมีตัวดังนี้ ย่อมไม่อิสระ และไม่อาจถึงธรรมสถานะอันหนึ่ง ซึ่งเรียกว่านิพพานได้เลย. “ตัว” ที่ผู้ใดผู้หนึ่งสร้างเป็นวิมานในอากาศไว้ล่วงหน้านั้นก็เหมือนกัน เพราะตัวเหล่านี้ เป็นตัวแห่งความยึด ซึ่งจะมิอยู่เพียงชั่วเวลาที่ยังหลงจะยึด หรือหลงยึดอยู่เท่านั้น

พวกที่ต้องการตัว หรือตัวการจะไปมีตัวอยู่ นี้ ก็เพราะความรักตัว ไม่อยากหมดตัว เสียตายนัก. บางคนต้องการให้ตัวไปเป็นตัวรวมกันอยู่กับนิพพาน หรือตัวกลายเป็นนิพพานไป ทั้งที่ตนไม่เคยรู้จักนิพพาน (ความดับสนิทของสิ่งที่โพล่งขึ้นและไหลเวียน) เสียเลย และไม่เคยนึกว่าในขณะที่แห่งการลุดถึงนิพพานนั้น จะหาความรู้สึกว่าตัว เหลืออยู่ไม่ได้. และถ้ารู้จักพระนิพพานก็จะไม่เกิดความต้องการอย่างนั้นขึ้น. นิพพานเป็น “ธรรม” อย่างหนึ่ง. พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา (คือไม่ใช่ตัวหรือไม่ใช่อัตตา).”

ที่น่าขันที่สุด ก็คือมีการสอนว่ามีตัวตนที่แท้จริงอยู่ในเบญจขันธ์นี้ แต่มีใช่ตัวเบญจขันธ์เอง. “ตัว” ตัวนั้นแหละ จะเป็นผู้เดินไปตามอริยมรรคและเป็นผู้หลุดพ้น ออกไปมีตัวอยู่อย่างบริสุทธิ์แท้จริง. ฟังดูเถิด. ตัวหลุดไปมีตัวอยู่อย่างบริสุทธิ์แท้จริง เป็นตัวเดียวกับ

นิพพาน หรืออสังขตธรรมหรือโลกุตตธรรม. จงมองดูต้นหาอัน เหนียวแน่นของคนทีกอกรัดตัวเพราะต้องการตัวเถิด. เพราะปล่อย ความเห็นว่าตัวออกเสียไม่ได้ จึงต้องถูกมัดติดอยู่กับหลักตออัน หนึ่ง ซึ่งจะหลุดออกมาไม่ได้ เพราะความไม่สว่างแห่งความต้องการ ตัวของตนเอง.

บางคนคุยว่านิพพานเป็นตัวที่เขาเองยึดเอาไว้ได้แล้ว. ข้อ นี้ย่อมไม่ผิดกับที่คนบางคนไฟไหม้ชายเสื้อของเขาอยู่อย่างไม่รู้สีก, และเขาคุยว่าเขาดับไฟได้สิ้นเชิงแล้ว. นิพพานเป็นแดนที่ดับสนิท ของความรู้สึกว่า “ตัว” ที่ลุกโผลงขึ้นเพราะอวิชชา. ฉะนั้น นิพพาน คือธรรมสถานะอันหนึ่ง ซึ่งจะปรากฏแก่ความรู้ได้ ก็ต่อเมื่อ ไม่ มีความเห็นหรือความสำคัญว่าอะไรเป็นตัว ในทุก ๆ สิ่ง. เพราะ ฉะนั้น “ตัว” ตัวที่ผู้กล่าวยกขึ้นเขิดนั้น ไม่ใช่นิพพาน อันไม่อยู่ ในวิสัยที่ใคร ๆ จะจับเขิดได้. ถ้าไม่เป็นเพราะเอาตัวอะไรขึ้นหลอก เพื่อผูกกันแล้วก็ต้องเป็นการหลอกตัวเอง เพราะหลงไป.

ถาม : ทำไมพระนิพพานจึงไม่ใช่ตัว หรือไม่อาจเป็นตัวให้ แก่ผู้กล่าวนั้นได้ แม้ว่าพระนิพพานเป็นสิ่งที่มืออยู่จริง เช่นนั้นหรือ ?

ตอบ : เพราะพระนิพพานอันมีอยู่จริงนั้น เป็นแดนที่ดับ หมดแห่งความเห็นว่าตัว หรือเห็นว่ามีตัว เป็นตัว. ถ้าคอยจ้องตัว อยู่, ความดับแห่งความเห็นตัวก็มีไม่ได้. มีบางคนเข้าใจว่า การ ดับความเห็นว่าตัวนั้น ดับเฉพาะความเห็นว่าตัว ที่มีในเบญจขันธ์ เท่านั้น แล้วไปเห็นว่าตัวเอาที่มรรคผล และนิพพาน อย่างจริงจัง. ข้อนี้ขอให้เข้าใจว่า เป็นเพียงอุบายหลอกล่อตัวเองให้ก้าวไปข้างหน้า.

เท่านั้น. คุณมันก็ดีอยู่ แต่เมื่อวาง หรือดับความเห็นว่าตัวหมดมาเป็นลำดับ ๆ จนเหลืออยู่แต่ที่นิพพานเป็นครั้งสุดท้ายแล้ว จะต้องทำการดับความเห็นว่าตัว ที่ตนมีใน “พระนิพพานในความแผ่ง” ของตนนั้น เสียด้วยอีกครั้งหนึ่ง จึงจะลุดถึงนิพพาน (นิพพานจริง). เพราะจะเข้าถึงนิพพานพร้อมทั้งแบกความเห็นว่าตัวรุงรังเข้าไปด้วยนั้นไม่ได้. นำขัน ที่จะเข้าไปหานิพพานพร้อมทั้งพาความรู้สึกว่า “พระนิพพานเป็นตัว” เข้าไปด้วย. ถ้าจะเปรียบเทียบแล้ว ก็คงเหมือนกับคลุมหนังสือ หรือหนังสือราชสีห์ แล้วเดินเข้าไปจะทำสนิทกับดวง มันจะได้ผลเพียงใด. ถ้าหากพระนิพพานเป็นคนเช่นเราท่านก็คงจะเกลียดคนที่หาว่าแกเป็นตัว เอาจาก ๆ.

เขาบอกเราตรง ๆ ว่า “จงวางให้หมด” เราตอบเขาว่า “ฉันวางหมดแล้วจ๊ะ, จะให้ฉันยึดอะไรต่อไปอีกเล่า.” เขาบอกอีกว่า “จงวางให้หมดแล้วอย่าไปจับอะไรมาแบกไว้อีก ด้วยการคิดจะยึด ; เพราะนั่นก็คือการยึดถืออย่างหนึ่งเหมือนกัน.” เราตอบว่า “จ๊ะ, ฉันวางหมดแล้ว ไม่คิดจะยึดอะไรต่อไปอีกแล้ว, แล้วให้ฉันยึดเอาพระนิพพานนะจ๊ะ.” “ตายจริง, ฉันไม่ทราบจะบอกท่านอย่างไรอีกแล้ว, บอกว่าให้ละความยึดถือให้หมด ก็ยังกะเอาไว้ล้วงหน้าอีกว่า ตนจะคอยยึดนิพพานอยู่เสมอไป. เมื่อมัวแต่คอยจ้องจะยึดเช่นนี้ ก็ยังอีกนานนักกว่าจะได้พบพระนิพพานคือความปล่อยวางหมดจนสิ้นเชิงในสิ่งทั้งปวง แม้ขั้นประณีตที่สุด และเห็นได้ด้วยตนเองว่า “นิพพานเป็นสิ่งที่ควรยึดว่าเป็นตัวตน หรือไม่ควรยึด.” ถ้าหากหลักที่เราถือไว้ เป็นหลักที่คด ๆ งอ ๆ ก็ดับความรู้สึกว่าตัวไม่ได้. เมื่อดับไม่ได้ ก็พบแต่ “นิพพานกุ

ข่าว” ของตนเอง มันก็ยิ่งจะเป็นตัวเป็นตนกันหนักเข้ากะมัง.”

น่าขัน น่าขันและยิ่งกว่าน่าขันที่จะหลุดจากความมีตัวตน ไปมีตัวตนที่บริสุทธิ์อยู่อย่างไม่มีความยึดถือ, เสมือนหนึ่งไฟที่ปราศจากความร้อน, - ทั้งที่ตัวตนเป็นสิ่งที่มิได้ ในเมื่อปราศจากความยึดถือด้วยความหลงไหล.

มันจะเป็นจิตหรืออะไรก็ตาม ที่ได้รู้รสของนิพพานนั้นก็ดี หรือจะเป็นนิพพานเองที่จิตหรืออะไรนั้นรู้ได้ก็ดี ทั้งสองฝ่ายนั้น แต่ละฝ่ายหาใช่ตัวตนไม่ แต่กระนั้น ก็มีผู้จะยึดถือเอาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เป็นตัวของเขาเองไว้เสมอ เพราะความที่ไม่ยอมสละความเป็นเจ้าของ. ความยึดถือตัว ในขั้นสุดท้ายเช่นนี้ ย่อมประณีตเกินกว่าที่จะสังเกตเห็นได้ง่าย ๆ เช่นเดียวกับคนตาเหล่ ย่อมเป็นการยากที่จะมองเห็นความตาเหล่ของตนเอง ฉันใดก็ฉันนั้น. พุทธปรัชญาแห่งความไม่มีอะไรที่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวของมัน หรือของใครนี้ จะเป็นหมันเสียแล้วหรืออย่างไร ?

(และตัวฉันเองก็น่าขัน ที่มารู้สึกฉัน. ถ้าฉันไม่รู้รู้สึกฉัน มันก็ไม่น่าขันเลย ทั้งในเรื่องนี้ และในตัวเอง).

หลักอนัตตา

กับ

การอบรมประชาชน

เมื่อเอ่ยถึงคำว่า “อนัตตา,” นักธรรมย่อมคุยได้ว่ามีแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น เรามีในศาสนาอื่น ๆ ไม่ แท้จริงก็เป็นเช่นนั้น แต่ทำไมเราจึงไม่เอาธรรมะข้อนี้ มาเป็นหลักสั่งสอนประชาชนโดยตรง ให้สมกับว่าพุทธบริษัทมีธรรมชั้นเอกอยู่อย่างหนึ่งนี้ ?

หลักอนัตตา แบ่งออกได้ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายโลกียะ และโลกุตตระ. ฝ่ายโลกุตตระจักยกไว้ เพราะไม่เกี่ยวกับประชาชน พลเมืองส่วนมาก ซึ่งยังต้องหมกอยู่ในวิสัยโลก, เป็นของสำหรับบรรพชิตผู้บำเพ็ญชั้นสูง. ส่วนที่เป็นชั้นโลกียะนั้นแหละ ข้าพเจ้าเชื่อว่าเหมาะแก่การอบรมฆราวาสทุกชั้น ตั้งแต่เด็กจนแก่ และได้ผลดีกว่าหลักธรรมอื่น เพราะเป็นแก่นพุทธศาสนาที่แท้จริง ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดนักปราชญ์ได้บัญญัติขึ้น แปรจากศาสนาทั้งปวง. สำหรับโหราอย่างโลกียะ หลักอนัตตาถอดใจความได้ว่า “ไม่เห็นแก่ตน.”

ผู้สอนจงสอนว่า “อย่าเห็นแก่ตน” เพียงวลีเดียวเท่านั้น และตนเองก็ทำตัวอย่างการไม่เห็นแก่ตนให้เขาดูอย่างจริงจังด้วย จะได้ผลดีเกินคาด. มากกว่าที่จะสอนด้วยหลักธรรมอย่างอื่น อันเป็นฝอยหรือกิ่งก้านของหลักอนัตตานี้.

“ลูกเอ๋ย. เจ้าเห็นแก่ตนเกินไปเสียแล้ว.” นี่เป็นคำเตือนอย่างมีน้ำหนัก ในเมื่อเด็กเห็นแก่ความสนุกหรือประโยชน์ส่วนตัวบางอย่าง แล้วเบียดเบียนสัตว์เล็ก ๆ หรือเพื่อนฝูงด้วยกัน หรือชะโมยของ ๆ ผู้อื่นมาเพื่อตนและพวกของตน ตลอดจนถึงมีน้ำเมาในตอนแรก ๆ ด้วยความสนุกลุ่มอำนาจแก่ใจตนและตลอดถึงเรื่องราวอื่น ๆ ทุกอย่าง ที่เป็นฝ่ายไม่ต้องการให้เด็กทำ. นี่เป็นฝ่ายศีล.

“ลูกเอ๋ย. เจ้าจงเห็นแก่ผู้อื่นเถิด.” นี่เป็นคำส่งเสริมให้เด็ก ๆ บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยสิ่งของ ให้สงวนสิทธิในของรักของกันและกัน ช่วยกันรักษาความสัตย์ แลกเปลี่ยนวิชาและปัญญาแก่กัน อันเป็นหนทางแห่งความไม่ประมาท ตลอดถึงกัลยาณธรรมอย่างอื่น อันเป็นฝ่ายที่ต้องการให้เด็กทำ. นี่เป็นฝ่ายธรรมคู่กับฝ่ายศีล.

หลักอนัตตาเพียงสองข้อนี้เท่านั้น อาจจะทำให้เด็กแตกกิ่งแยกกันสาขาออกเป็นศีลธรรมได้หลายร้อยประเภทโดยตนเอง ในเมื่อเจริญวัยขึ้นตามลำดับ. ให้ตั้งหลักในใจกลาง ๆ ว่า “ไม่ตัดรอนประโยชน์เราท่าน แต่จะบำเพ็ญประโยชน์ทุกฝ่ายให้ยิ่งขึ้นไป.” เมื่อเด็กถามด้วยความสงสัยว่า การกระทำที่แปลกออกไปจากที่เคยห้ามนี้ จะผิดหรือถูก ก็จงตอบเด็กนั้นว่า เทียบกับหลักอนัตตาที่วางไว้ ดูเถิด. ถ้าเข้ากันก็เป็นการกระทำที่ถูก ถ้าไม่เข้ากันก็ผิด ; ไม่ต้องถามก็ได้. นี่เป็นวิธีที่เด็กจะเจริญด้วยปัญญาและความรู้ในเรื่องศีลและธรรม.

เด็ก ๆ หรือคนที่น้อยการศึกษา มีสมองพอแต่จะรับหลัก

ธรรมสั้น ๆ แต่อาจขยายเอาได้เอง และต้องเป็นหลักในพุทธศาสนา
ชั้นเอก ผังแน่นลงในดวงใจแล้วมีผลใช้ได้ทุกอย่างจนตลอดชีวิต.
นั่นได้แก่หลักอนัตตา. การห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์เป็นต้น อันเป็นฝอย
หรือสาขาของหลักนี้ มีทั่วไปในศาสนาอื่น ยิ่งสอนมากเข้า ก็จจะ
งง จนไม่รู้ได้ว่าอันไหนเป็นแก่นเป็นกะพี้แห่งพุทธศาสนา. เมื่อเขา
โตขึ้นพอควร ก็จะต้องตรากตรำทำการงาน ไม่มีโอกาสเรียนหมวด
ธรรมแปดหมื่นสี่พันให้เข้าใจทั่วถึงได้ เราควรให้หลักธรรมอันเป็น
เข็มคองกริต ผังใจให้แน่นอนเสียวก่อน เพียงอันเดียว ดีกว่าที่จะ
ให้ส่ายไปส่ายมา จนเติบโตก็ยังจับหลักไม่ถูก หรือเข้าใจไปว่า ใน
พุทธศาสนามีหลักมากเหลือที่จะจำ. เด็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ที่น้อยการ
ศึกษา ควรได้รับความอบรมอย่างเดียวกันด้วยหลักนี้.

แต่อย่าลืมหลักสำคัญอีกอันหนึ่งว่า ต้องสอนให้รู้จักหลักและ
ความมุ่งหมายของหลักนั้น ๆ เช่น ศีลปาณาติบาต สอนให้รู้จัก
เคารพสิทธิของกันและกันในทางร่างกายและชีวิต. ศีลอทินนาทาน-
ในทางสิ่งของ, ศีลกาเมสุมิจฉาจาร-ในทางน้ำใจ, ศีลข้อมุสาวาท
ไม่ให้เป็นคนหลอกลวงผู้อื่น, ข้อสุรา ห้ามไม่ให้เสพคบกับสิ่งที่
ทำใจให้เห่ไปจากคลองธรรม และใช้ว่าจะจำกัดสิ่งหรือเหตุการณ์เท่าที่
ระบอบอยู่ในข้อศีลก็หาไม่. ทั้งหมดนี้ทุกอย่างถ้าไม่มีการเห็นแก่ตน
ก็ไม่มีใครล่วง. เพราะฉะนั้น ศีลก็คือรากฝอยหรือสาขาของหลัก
อนัตตานั้นเอง. หลักอนัตตานี้ จักงอกงามขึ้นภายในใจทุกที่จนแม้
แต่ร่างกายชีวิต ก็ไม่มีการยึดมั่นหวงแหน สละได้ในเมื่อควร
สละ เช่นสละแก่ชาติ. คนเรา จะโลกจะโกรธ จะอิฉจาริชยา
ถือตัวกระด้าง ก็เพราะการเห็นแก่ตนจัด. ศีลธรรมทุก ๆ อย่างมี

หลักว่า จะขัดเกลากการเห็นแต่แก่ตนทั้งนั้น. นานไปข้างหน้า ถ้าผู้นี้จักบวชเป็นบรรพชิตบำเพ็ญฝ้ายโลกุตระก็จะสะดวกและง่ายขึ้น เพราะเขาเคยอบรมมาแล้วในเบื้องต้น. อนัตตาจึงเป็นหลักอันเดียว ที่ใช้ตั้งแต่ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด ตั้งแต่โลกียะจนถึงโลกุตระคือนิพพาน ทุกชั้นทุกเพศมนุษย์ พระพุทธองค์จึงได้ทรงยกขึ้นเป็นหลักธรรมอันเอกอุ.

แต่ใช้ว่าจะสำคัญแต่หลักธรรมที่นำมาสอนก็หาไม่ ผู้สอนยิ่งสำคัญไปกว่านั้นอีก. เพราะถึงจะเอาหลักธรรมที่ดีมาสอนแต่ตนเองไม่ปรารถนาที่จะตั้งอยู่ในหลักอันนั้นแล้ว จะให้ผู้อื่นทำตามได้อย่างไร. ถ้าอาการความเป็นอยู่ของตน ไม่ตรงต่อหลักนั้นแล้ว ผู้สอนจะเป็นภิกษุหรือยิ่งกว่าภิกษุก็ได้ผล. การบังคับกันด้วยเรื่องศาสนานั้น เป็นอาการโหดร้ายผิดพุทธประสงค์ ซึ่งทรงต้องการให้อธิบายให้เขาเชื่อด้วยเหตุผล. ไม่ควรทำทุกสมัย. ยิ่งบัดนี้เป็นสมัยที่ต้องพิสูจน์กันด้วยความจริง ไม่ใช่สมัยใช้อำนาจหรือปาฏิหารย์บังคับชักจูง จึงไม่ควรทำอย่างยิ่ง. การบังคับเป็นอาการแห่งกฎหมายที่ใช้แก่ผู้กระทำผิดโดยเจตนา. สำหรับศีลธรรมนั้น ผู้สอนทำตัวอย่างแห่งการรับผลของศีลธรรมนั้นให้ดู ผู้อื่นก็สมควรทำตามเอง. การสอนศาสนาที่ลักแต่ว่าชื่อก็คือการสอนที่ผู้สอนไม่ตั้งตนอยู่ในหลักนั้น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม.

จะยกตัวอย่างในเรื่องศีลห้า. สมมติว่าผู้สอนเป็นภิกษุที่ยินดีฉันเนื้อหรือฟองไข่ที่รู้ชัดเจนว่า เขาทำขึ้นเฉพาะเลี้ยงพระ อันจัดเป็นอุทิสมังสะกัตี หรือสะเพร่าต่อสิทธิในร่างกายหรือชีวิตของ

สัตว์ใหญ่ น้อยก็ดี การสอนปาดณาติบาตของภิกษุ นั้นจักไม่ได้ผลแม้แก่เด็ก ๆ. และถ้าภิกษุ นั้นประพฤติดัวเข้าไปในทำนองมหาโจร ๕ จำพวก ในวินัยปิฎก^๑ (ดูหนังสือชุดภาคไตรปิฎกแปล เล่ม ๑ หน้า ๒๓) แล้ว ภิกษุ นั้นไม่ควรสอนผู้อื่นด้วยเรื่องอทินนาทาน. ถ้าเธอเป็นผู้ไม่เคารพต่อสิทธิของผู้อื่น ในเรื่องประเพณีและของรักของหวงแหน ทุกอย่างเธอนั้นไม่ใช่ผู้ควรสอนเขา ด้วยเรื่องกาเม-สุมิจฉาจาร อันมีหลักมุ่งหมายเช่นนั้น. ถ้าเธอยังเป็นนักเทศน์ที่เทศนาด้วยคำพูดอันเจือด้วยคำประจบผู้ฟังอยู่หลายสิบเปอร์เซ็นต์ เพื่อเห็นแก่สักการะหรืออะไรบางอย่าง เธอก็ไม่ควรสอนเขาด้วยเรื่องมูสาวาท. ถ้าเธอเป็นคนเมายศ เมาลาภ เมาชื่อเสียง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอคติ อันจัดเป็นการเมายิ่งไปกว่าการเมาสุราหรือเมรัยแล้ว การห้ามผู้อื่นไม่ให้เสพสุราเมรัยของเธอ คงไม่มีประโยชน์อะไร. ทุกอย่างทีกล่าวมานี้ ก็เป็นเพราะเธอเห็นแก่ตนเกินไป ไม่เคารพต่อหลักอนัตตาของพระพุทธเจ้านั่นเอง. แม้ในศีลธรรมที่สูงขึ้นไปตามลำดับ ก็เป็นอย่างเดียวกัน.

ผู้สอน จงอบรมตนเองด้วยหลักอนัตตา แล้วสอนเรื่องหลักอนัตตาเถิด ผู้ฟังจะรับเอาไว้สะดวก. ความรู้ในศีลธรรมจะแผ่สาขาออกได้เองด้วยหลักนี้ตามธรรมชาติของจิตใจ. คนเราจะดีได้ด้วยใจ. อำนาจบังคับภายในใจของเขาเอง ที่เกิดจากความเชื่อความเลื่อมใสด้วยความเห็นเองนั้น ดีกว่าที่เกิดจากการบังคับของผู้มี

๑. มหา. วิ. ไตร. ล. ๑ น. ๑๖๖ ป. ๒๓๐.

อำนาจภายนอกที่ทำเพื่อแสวงหาชื่อเสียงใส่ตนเอง เพราะเขาไม่
เป็นผู้เคารพต่อหลักอนัตตานั้น.

จงอบรมหลักอนัตตาให้แก่มหาชนเถิด ! การอบรมนั้น คือการ
ทำงานเห็นผลอันดีสงฆ์ให้เขาได้แล้ว เขาก็สมควรทำตามเอง !

๒๗ พ.ค. ๗๘

โทษที่สับปลับเป็นพิเศษ ของตัวตน

โดย พุทธทาสภิกขุ
(จากบันทึกเส้นลวด)

วันนี้ จะชี้ให้เห็น โทษ ส่วนที่สับปลับเป็นพิเศษ ของ
ความยึดถือว่ามีตัวมีตน ว่าเป็นตัวเป็นตนของตน.

ที่ว่าโทษสับปลับพิเศษนี้ หมายความว่า เป็นโทษโดยอ้อม
และยากที่จะมองเห็น แต่ในที่สุด กลับเป็นโทษอย่างร้ายแรงยิ่ง
กว่าโทษโดยตรง หรือที่เห็นได้โดยง่ายด้วยซ้ำไป. โทษที่เห็นได้
โดยตรงของความเป็นตัวมีตนนั้น ก็เห็นกันอยู่ได้ง่าย ๆ ว่า ได้แก่
ความเห็นแก่ตน แล้วก็ยากอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ต้องดิ้นรน
อย่างนั้นอย่างนี้ และความเห็นแก่ตนนี้ เป็นความเข้าใจผิด จึงทำ
ให้ทำสิ่งอื่นผิด ๆ ต่อกันไป ไม่รู้จักสิ้นสุด ในที่สุด ก็ต้องมีความ
ทุกข์ความเดือดร้อน เนื่องจากการยึดถือ ว่าเป็นตัวตนของตนนั้น
เอง. ความทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยตรงเช่นนี้ เขาเรียกว่า โทษ
โดยตรง หรือโดยความเปิดเผยของความเป็นตัวตนหรือยึดถือตัวตน.
แต่ในวันนี้ จักได้พูดถึงโทษโดยอ้อม คือจะต้องมองเป็นพิเศษ
จึงจะเห็นสิ่งที่เร้นลับอันนี้ ซึ่งเมื่อเห็นแล้ว จะได้ชื่อว่าเห็นโทษของ
ความยึดถือตัวตนนั้น โดยสิ้นเชิงหมดจด ไม่มีเหลือ คือส่วนที่
เห็นได้ง่าย ๆ ตรง ๆ ก็เห็น ส่วนที่เร้นลับซ่อนเร้นเป็นพิเศษ ยาก

ที่จะเห็นนี้ ก็ได้เห็น ซึ่งถือว่าเป็นการเห็นโทษนั้นทั้งหมด ; เพราะเหตุฉะนั้นแหละ การพิจารณาให้เห็นโทษโดยอ้อม ของความมีตัวมีตน จึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง. จงพยายามจนให้เห็นได้จริง ๆ เกิดจะได้ชื่อว่ารู้จักโทษของความมีตัวตนโดยสิ้นเชิง.

โทษโดยอ้อมหรือชนิดที่เร้นลับ ของความมีตัวตนนั้น ในที่นี้หมายถึง ความที่เมื่อมีความรู้สึกว่ามีตัวมีตนแล้ว ก็สาละวนต่อไป ในทางอีกทางหนึ่ง คือทางที่จะทำให้ตนเด่น. ความรู้สึกอันนี้เอง นำไปสู่ความหลงใหลในการทำประโยชน์ผู้อื่น จนลืมตนหรือหน้าที่โดยตรงของตน. ที่เลวร้ายไปกว่านั้นอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ นำไปสู่ความเป็นผู้ที่อยากจะระบายออก คือการอยากพูดออกไป ยิ่งกว่าการที่จะรับเข้า หรือรับมาคิดนึกพิจารณาโดยละเอียด. การที่มุ่งหมายทำประโยชน์ผู้อื่น ของคนธรรมดาทั่วไปนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเห็นแก่ตนจัด, จะเป็นเพราะการเห็นแก่ผู้อื่นจัดก็หาไม่ได้, แต่ต้องเป็นการเห็นแก่ตนจัด คือว่าอยากให้เห็นตนเด่นอยากให้เห็นดี อยากให้ตนเป็นคนเก่งกล้าสามารถเป็นต้น แม้ที่สุด การยอมเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่นนั้น นั่นก็คือการเห็นแก่ตนที่จัดที่แก่กล้าอย่างยิ่งอีกนั่นเอง. เมื่อมีความมัวเมาหลงใหล ในการที่จะแสดงความเด่นของตน ด้วยการทำประโยชน์ผู้อื่นเช่นนี้ มันก็เกิดเป็นเครื่องหุ้มห่อ หรือเครื่องปิดกั้นชั้นที่สองขึ้นมาอีก. ความปิดกั้นหุ้มห่อชั้นแรกคือความโง่เขลา ว่ามีตัวตน นี้นับว่าเป็นชั้นหนึ่งหรือชั้นแรก. ความรู้สึกว่ามีตัวตนนั่นเอง อยากจะแสดงความเด่นของตน จึงเข้าไปสาละวนแสวงหาหนทางหรือวิธีการอย่างนั้นอย่างนี้ เพื่อจะทำประโยชน์ผู้อื่น แล้วมัวเมาอยู่ในเกียรติยศ

ความสรรเสริญ ในการได้ทำประโยชน์ผู้อื่น. ความมัวเมาในเกียรติแห่งการทำประโยชน์ผู้อื่นนี้เอง เป็นเครื่องปิดกั้นหุ้มห่อที่ปิดทับลงไปอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงถูกทับอยู่อย่างน้อยเป็นสองชั้น ซึ่งทำให้ยากที่จะแกะออกหรือทำให้เปิดออก งามออก ละลายออก ได้ง่าย ๆ เพราะว่าย่อมทับลงไปถึงสองชั้น ดังนี้เอง.

สำหรับพระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งนำคิดว่า พินิจพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง คือข้อที่ว่า ‘อย่าทำลายประโยชน์ของตนเสีย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น แม้มาก. ข้อนี้หมายความว่า ประโยชน์ ของผู้อื่น แม้จะมาก ก็ไม่สำคัญยิ่งไปกว่าประโยชน์ตน แม้คนเดียว. ประโยชน์ตนแม้คนเดียวในที่นี้ หมายถึงประโยชน์อันตนจะพึงได้รับ ในเมื่อตนทำลายความยึดถือว่าตัวตนของตนเสียได้ นั่นเอง, เรียกอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การบรรลุคุณธรรมชั้นสูง เป็นพระอริยเจ้า มีความเป็นพระอรหันต์เป็นที่สุดนี้เรียกว่าประโยชน์ตน.

เมื่อบุคคลไปเห็นแก่ประโยชน์บุคคลอื่น แม้มากคน โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนนั้น ย่อมเป็นการทำให้ตนเปล่าจากประโยชน์แท้จริงอันตนจะพึงได้รับ, และพร้อมกันนั้น ย่อมทำให้ตนไม่สามารถที่จะทำให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เช่นเดียวกับที่ตนจะพึงได้รับ. ตัวอย่างในที่นี้ ก็คือ เมื่อบุคคลคนหนึ่ง ไม่สามารถหรือไม่เอาใจใส่ ไม่พยายามจะทำตนให้บรรลุอรหัตตผลแล้ว จะไปทำคนเหล่าอื่นเป็นอันมากนั้น ให้บรรลุอรหัตตผลได้อย่างไร ย่อมไม่มีหนทาง. เพราะเหตุฉะนั้น การทำประโยชน์ของตนให้ได้เสีย

ก่อน จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้คุณสามารถทำประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างมีคุณค่าสมกัน ; ถ้าผิดจากนี้แล้ว การทำประโยชน์ผู้อื่นนั้น จะเป็นประโยชน์ชั้นที่เล็ก ๆ น้อย ๆ ผิด ๆ เฝิน ๆ หาสาระอันใดมิได้ แม้จะทำมากก็ไม่มีความคุ้มกันกับที่ตนเสียเวลาไป ในการทำประโยชน์อย่างสูงสุดของตนเอง พระองค์จึงได้ตรัสไว้ว่า 'อย่าทำลายประโยชน์ของตน เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของบุคคลอื่นแม้มาก' ดังนี้.

ดังที่เราเห็น ๆ กันโดยทั่วไปนั้น ผู้ที่มีความยึดถือตัวตนอยู่ในใจนั้น ย่อมนึกถึงแต่เกียรติหรือความมีหน้ามีตาของตน ยิ่งกว่าที่จะนึกถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ของตน เพราะฉะนั้นจึงทำการหลอกลวงตนอยู่เสมอ ด้วยการเอากำลังกายกำลังทรัพย์ เวลา และสิ่งต่าง ๆ ไปพลาเสีย เพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น เพื่อเอาหน้าเอาตา ให้แก่ตน, จนหมดเวลาหรือหมดกำลัง ในการที่จะทำประโยชน์ตนดังนี้. การที่ทำเช่นนี้ แม้มองดูอีกทางหนึ่ง อาจจะทำให้เข้าใจไปว่า เป็นความเมตตาการุณาก็จริง แต่ว่าความเมตตาการุณาชนิดนี้ ยังไม่ถือว่าเป็นธรรมะบริสุทธิ์ เพราะทำไปด้วยเห็นแก่เกียรติของตน. แม้จะเสียสละชีวิตของตนออกกระทำให้ยังคงเห็นได้ว่า ไม่ใช่ธรรมะบริสุทธิ์อยู่นั่นเอง. ตรงกันข้าม ถ้าบุคคลใด ทำลายความยึดถือว่ามีตัวตน หรือของของตนให้ได้เสียก่อนแล้ว ทีนี้ ทำประโยชน์ผู้อื่น แม้จะเสียสละของเล็กน้อย สักว่าข้าวสารสักเมล็ดหนึ่งเท่านั้น ก็ยังได้ชื่อว่า เป็นความเมตตาการุณาที่แท้จริง เป็นธรรมะบริสุทธิ์ยิ่งกว่าบุคคลอีกคนหนึ่งซึ่งเสียสละชีวิตเพื่อประโยชน์คนอื่น ด้วยการแลกเอาเกียรติยศมาให้แก่ตน. เราจึง

เห็นได้ว่า การบริจาคเพื่อการทำประโยชน์ผู้อื่น ด้วยการเห็นแก่เกียรติหรือทำไปด้วยอำนาจกิเลส คือความยึดถือตัวตนนั้น ไม่ใช่คุณธรรมอันสูงสุดเลยกลับจะเป็นเครื่องปิดกั้น ปิดบังคุณธรรมบริสุทธิ์เสียด้วยซ้ำไป พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงสอนว่า อย่าเพ่อไปเอาใจใส่กับสิ่งเหล่านี้ มาเอาใจใส่กับการถอนตัวตน คือถอนกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดถือว่าตัวตน ให้จางให้บางออกไปเสียก่อน จนไม่มีความเห็นแก่ตน แล้วทำอะไรลงไป ก็จะเป็นความเมตตากรุณาแท้ เป็นธรรมะบริสุทธิ์ ซึ่งแม้เสียสละข้าวสารสักเมล็ดหนึ่ง ก็ยังเป็นธรรมะที่สูงกว่าบุคคลอีกคนหนึ่ง ที่เสียสละชีวิตในอุทານรณดังกล่าวแล้ว. นี้เราย่อมเห็นได้ว่า การทำประโยชน์ตนให้ได้เสียก่อนนั้น เป็นความสำคัญ และเป็นความจำเป็นยิ่งกว่าที่จะไปเห็นประโยชน์ผู้อื่น แม้มาก ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้จริง ๆ.

คำว่าทำประโยชน์ตน ในที่นี้ พระพุทธองค์มิได้ทรงหมายถึงการกระทำอย่างอื่นเลย แต่ทรงหมายถึง การประพฤติปฏิบัติธรรมในทางจิตของตนให้สูง ให้สูง ให้สูงยิ่งขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งถอนกิเลสทั้งหลายทั้งปวงออกเสียจากสันดานได้ แล้วเป็นผู้ปราศจากกิเลส. นี้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งประโยชน์ตน ทำให้ตนเป็นบุคคลที่ได้ชื่อว่ามีประโยชน์ตนอันทำเสร็จแล้ว มีประโยชน์ตนอันได้รับแล้ว, ต่อนั้นไปก็สามารถจะทำประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างสูงสุดดุจกัน คือสามารถทำบุคคลทั้งหลาย ให้ได้รับประโยชน์อย่างยิ่งชนิดที่ตนไม่อาจจะทำให้เขาได้รับได้ ในเมื่อตนยังไม่ได้ทำประโยชน์ตนเสียก่อน.

การที่กล่าวดังนี้ ยังหมายถึงข้อที่บุคคลนั้น ซึ่งเป็น ผู้ทำประโยชน์ตนสำเร็จแล้วนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐสุด แม้แต่เพียงแต่มีชีวิตอยู่เฉย ๆ ในโลกนี้ ก็เป็นประโยชน์แก่คนทั้งโลกเสียแล้ว ; แม้ไม่ต้องชวนชวชวยไปให้อะไรเขา ไปทำอะไรให้เขา ไปช่วยเหลืออะไรเขา นั่งนอนยืนอยู่เฉย ๆ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่โลกเป็นอย่างยิ่งเสียแล้ว. เพราะเหตุใดจึงเป็นดังนั้น ? เรื่องนี้ จะต้องคิดกันโดยละเอียด นับตั้งแต่วันที่ เมื่อบุคคลผู้สำเร็จประโยชน์ตนถึงที่สุดแล้วนั้น เดินอยู่ที่ดี นั่งอยู่ที่ดี นอนก็ดี บุคคลอื่นได้เห็นแล้ว ย่อมชื่อว่าได้เห็นสิ่งซึ่งประเสริฐสุด คือความปราศจากความทุกข์ หรือว่าได้เห็นตัวอย่างที่ประเสริฐสุด คือตัวอย่างแห่งบุคคลผู้ถึงที่สุดของความทุกข์ ไม่มีความทุกข์ ซึ่งเป็นการเห็นของจริง ไม่ใช่เห็นของปลอมของเท็จ. การได้เห็นเช่นนี้ ท่านถือว่าเป็น ทัศนานุตตรियะ คือเป็นยอดสุดของการเห็น. ไม่มีการเห็นสิ่งใด ๆ จะสูงสุดไปกว่าการเห็นพระอริยเจ้า. เพราะฉะนั้น เพียงแต่ท่านอยู่เฉย ๆ ให้คนเห็น ก็เป็นการทำประโยชน์อย่างยิ่ง เหลือที่จะวัด เหลือที่จะคำนวณได้เสียแล้ว.

ที่นี้ ถ้าจะมองดูให้ลึกซึ้งลงไปอีก ก็ยังจะมองเห็นได้ว่า การที่บุคคลชนิดนี้อยู่ในโลกเพียงคนเดียวเท่านั้น ก็สามารถจะมีน้ำหนักอันมหาศาลถ่วงโลกนี้ ให้หมุนหันไปในทางสงบ มีสันติสุข ไม่ให้หมุนไปในทางที่จะลุกเป็นไฟเร่าร้อน. แต่ข้อนี้ เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณา เพราะว่าเป็นเรื่องที้ออกจะเร้นลับอยู่สักหน่อย. ความดี ย่อมมีน้ำหนักมาก, คนดี ย่อมมีน้ำหนักมาก, อย่างที่พระพุทธเจ้าท่าน

ได้ตรัสไว้ว่า ‘อุปปาปิ สนตา พนุเก ชินนติ - สัตตบุรุษคือคนดี แม้จะมีน้อยคน ก็สามารถชนะคนไม่ดี แม้มีจำนวนมากได้’ ข้อนี้ มีความหมายอันเร้นลับ ซึ่งบุคคลบางคนอาจจะมองไม่เห็น แล้วจะพากันร้องคัดค้านเชิงแซ่ไปทีเดียว. แต่สำหรับผู้ที่มีหูตาอันสว่างไสว เป็นผู้ใหญ่ เห็นโลกมามากแล้ว ย่อมพอจะเข้าใจได้ว่า คนดีหรือคนเก่ง คนสามารถ แม้มีเพียงคนเดียวเท่านั้น ก็สามารถเอาชนะคนตั้งแสนตั้งล้าน ตั้งสิบล้าน ยี่สิบล้าน หรือหลายร้อยล้านคน ก็ได้ เพราะความดี มีอยู่จริง ๆ.

สำหรับความดีหรือความประเสริฐในทางฝ่ายจิตใจหรือวิญญาณนี้ เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ยากที่จะมองเห็นได้ เพราะฉะนั้น การชนะของบุคคลผู้ที่มีความประเสริฐในทางวิญญาณนี้ จึงเป็นความชนะ ที่มองเห็นยากไปตาม ๆ กัน ทำให้บุคคลโดยทั่ว ๆ ไปหลงสำคัญผิด เห็นไปว่าไม่เป็นการชนะ หรือไม่อาจชนะ ได้แต่อย่างใด. ถ้ามีความเข้าใจอย่างนี้ ก็จำเป็นจะต้องเปรียบเทียบเอาเองกับการที่ชนะในทางวัตถุ. ในทางโลก เช่นคน ๆ หนึ่ง สามารถชนะน้ำใจคนตั้งล้าน ๆ ให้เขาเชื่อฟัง ให้ทำตาม ก็ยังได้ ดังนี้ฉันใด, พระอรหันต์ทั้งหลายที่บำเพ็ญประโยชน์ตนถึงที่สุดแล้ว มีกำลังใจและมีสภาพของจิตใจสูง เพราะความหลุดพ้นนั้น ก็ย่อมสามารถชนะจิตใจของบุคคลเหล่าอื่น ทั้งที่เป็นมนุษย์และเทวดา ซึ่งมีความรู้ความคิด ในด้านจิตใจ หรือแม้ไม่มีความรู้ความคิด ในด้านจิตใจมากมายอะไรก็ตาม ได้เป็นจำนวนมากกว่านั้น ฉะนั้น ; แต่ว่าเร้นลับเพราะไม่เป็นขึ้นเป็นก้อน ที่จะทำให้มองเห็น. ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรพิจารณาให้เห็นความจริง ที่พระองค์ตรัสว่า ‘ประโยชน์ตน มีความสำคัญยิ่งกว่าประโยชน์ของบุคคลอื่น

แม้มาก' โดยนัยที่ว่า เมื่อทำประโยชน์ตนสำเร็จแล้ว ก็จะสามารถทำบุคคลอื่นให้กลายเป็นบุคคลที่มีความสุขหรือมีประโยชน์ ไปตาม ๆ กัน. ถ้าหากไปมัวเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น เฟื่องจ้องแต่เกียรติจากการทำประโยชน์ผู้อื่นแล้ว ก็เท่ากับตนเป็นผู้ไม่รู้จักอะไร ๆ ทั้งหมดในโลกนี้ ก็ว่าได้ เพราะว่าตัวของตัวเอง ก็ยังไม่รู้จัก คือไม่รู้ว่าสิ่งที่ตนจะต้องทำก่อนนั้น คือการจัดการกับตัวเอง ; หรือไม่รู้ว่าจะถ้าตนไม่สามารถจะแก้ปัญหามาของตนเองแล้ว จะสามารถไปแก้ปัญหามาของคนอื่นได้อย่างไร, ไม่รู้ความจริงในข้อที่ว่าถ้าตนไม่มีความรู้ความสามารถในการฝึกตนแล้ว จะไปฝึกคนอื่นได้อย่างไร ; พระพุทธองค์ทรงพระประสงค์ให้จัดการกับตน หรือประโยชน์ของตนให้ลุล่วงไปเสียก่อน ที่จะไปจัดของบุคคลอื่น จึงได้ตรัสไว้ดังนี้.

เมื่อพิจารณาดู เราจะเห็นได้ทันทีว่า เพราะอำนาจของความยึดถือตัวตน แล้วยึดถือต่อไปถึงเกียรติยศเกียรติศักดิ์ของตน ต้องการแต่จะแสดงความเด่นของตน เขาแต่จะพูดให้ผู้อื่นฟัง แทนที่จะฟังเขาพูดให้ดี, เพื่ออวดดีของตนเอง จนไม่มีดี จะอวด หรืออวดความสามารถ อวดทรัพย์สมบัติ หรือสิ่งต่าง ๆ ตามแต่กิเลสและตัณหาของตนต้องการ นั้นแหละ คือโทษอันเร้นลับลับลับของความยึดถือตัวตน คือยิ่งไปกว่าความเห็นแก่ตัวตนเฉย ๆ. นี้หมายความว่า เมื่อความเห็นแก่ตัวตนนั้น ได้เขยิบออกไปอีกชั้นหนึ่ง จนถึงกับไปหลงใหลอยู่ในการทำประโยชน์ของบุคคลอื่น เป็นการขุดหลุมฝังทั้งตนและผู้อื่นให้จมแน่นอยู่ในโลกแล้ว มันย่อมได้รับโทษซ้อนขึ้นเป็นสองชั้น สองเท่าทวีคูณ. โทษอันหลังที่ได้รับ คือการไปมัวเมาอยู่ในการทำประโยชน์ของบุคคลอื่นนั้น มันปิด

กัณการที่จะรื้อถอน ความยึดถือตัวตนอันเป็นโรคภัยดั้งเดิมของ ตน นั้น ให้เป็นสิ่งที่เร้นลับหรือจมมิดหายไปเสียทีเดียว จึงไม่มีการรื้อถอนตน และติดค้างซ้อนกันอยู่เป็นสองชั้นดังนี้ ; นี้ เรียกว่า โทษอันเร้นลับสลับปลับเหลือประมาณ.

โทษอันเร้นลับนี้แสดงตัวออกมาในลักษณะต่าง ๆ กัน มากมาย เหลือที่จะนำมาวิธานสาธยายให้ท่านฟังให้หมดสิ้นได้ แต่จะยกตัวอย่างมาเฉพาะที่เป็นกันอยู่โดยมาก หรือทั่ว ๆ ไป สิ่งนี้ก็คือว่า การที่บุคคลมีแต่ความรู้สึกที่ดันออกมา ในทางที่จะชิงพูดเสียเอง ยิ่งกว่าความรู้สึกในการที่จะทนฟังของบุคคลอื่น ๆ ให้ชัดเจนละเอียดลออเท่าที่ผู้พูดมีความรู้เพื่อจะพูด. ผู้ที่มีความประมาทอาจจะเห็นไปว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย, แต่ถ้ามีปัญญาพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเรื่องนี้ ยิ่งไปกว่าเรื่องใหญ่ ๆ เสียอีก เพราะเหตุว่าด้วยโทษอันนี้เอง ที่ถึงกับทำบุคคลให้ไม่สามารถจะรู้ธรรมชาติอันลึกซึ้งในเวลาที่เหมาะสมจะรู้ เพราะเหตุที่มีของสิ่งนี้เอง มาปิดกั้นหรือมาดันเอาไว้ ไม่ให้สิ่งที่ควรจะเข้าไปสู่จิตใจของตนนั้นเข้าไปได้ อย่างมากเท่าที่ควร. ความเป็นอย่างนี้ มีกันอยู่มาก ๆ ทั่วไปเท่าที่ได้สังเกตเห็นแล้ว รู้สึกว่าแทบจะเป็นกันทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ทีเดียว. หรือกล่าวอีกทางหนึ่ง ก็อาจจะกล่าวได้ว่า เพราะคนส่วนมากเป็นโรคอันนี้กัน นั้นเอง การแสดงธรรมซึ่งทำกันอยู่มากมาย จึงกลายเป็นหมัน, การพิมพ์โฆษณาด้วยหนังสือหนังสือ ตำรับตำราต่าง ๆ ซึ่งทำกันอยู่มากมาย ก็กลายเป็นหมัน. หมายความว่า การที่การเผยแผ่ความรู้ธรรมะ หรืออะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์นั้น ไม่

เกิดผลเต็มตามที่มันควรจะเกิด หรือเกิดน้อยเกินไปแทบจะว่าไม่ถึงหนึ่งเปอร์เซ็นต์ในสมัยนี้ นั่น เพราะเหตุที่ว่า คนแต่ละคนทุกคนมี “โรคตันออก” นี้เอง. โรคอะไร? โรคที่เป็นไปในทำนองที่จะพ้นออก คือว่าข้างในกำลังเต็มพร้อมที่จะตันออกอย่างเดียว, มีภูมิโอกาสสักชนิดหนึ่ง ก็พ้นออกมา, ไม่มีที่ว่างเหลืออยู่ ที่จะดูดซึมดูดซับเข้าไป คือว่าไม่มีโอกาสที่จะรับนั่นเอง.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ บุคคลคนหนึ่งมีอุปนิสัย มีพื้นความรู้เดิม ๆ ก็พอสมควรที่จะรู้อะไร ๆ ได้ แต่เมื่อมีบุคคลหนึ่งมาบรรยายมาเทศนา มาอธิบาย สิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ฟังนั้น บุคคลผู้ฟังนั้น ฟังด้วยความคิดจะจับส่วนที่ผิดพลาดเป็นส่วนใหญ่, ดีไปกว่านั้น ก็ฟังสำหรับจะหาโอกาสว่าจังหวะไหนที่จะมีบ้าง พอที่ตนจะพูดขึ้นเพื่อแสดงภูมิของตนได้บ้างแล้ว ตนก็พูดทันที. แม้ในการที่ต้องทนฟังข้างเดียว เช่นการฟังเทศน์หรือปาฐกถาก็ตาม คนทั่วไป ทนฟังเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ หรือเพื่อจะจำเอาคำ หรือคติ ไปพูดบ้างเป็นของตนเอง แทนจะฟังให้ได้ใจความลึกซึ่งครบถ้วน เต็มตามที่มันมีอยู่ในใจ หรือในสติปัญญาของผู้พูดจริง ๆ. เมื่อจิตใจคอยฟัง จ้องแต่โอกาสจะตันออก ชนิดนี้แล้ว จิตใจส่วนไหนเล่า ที่จะเหลืออยู่สำหรับรับเอาอรรถรส ที่ลึกซึ้ง แล้วไปพิจารณา ; เพราะเหตุฉะนั้น ธรรมที่แสดงตัวมันเองอยู่ตามธรรมชาติ ทั่ว ๆ ไป จึงไม่สามารถจะเป็นประโยชน์แก่บุคคลเหล่านี้ได้เลย. คำว่า “ฟังอย่างดี” (สุสุสุสุ) ในพุทธศาสนานั้น มีความหมายลึกเกินกว่าที่คนส่วนมากในสมัยนี้ จะเข้าใจหรือปฏิบัติได้. พระพุทธองค์ เมื่อจะตรัสธรรมะที่สำคัญ ๆ แก่ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตรัสเตือนเป็น

คำแรก ให้ตั้งใจฟังให้เป็นอย่างดี (ต่ สุณาท สาธุกั) ก่อนเสมอไป จนจัดได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของพระองค์.

ที่ว่าธรรมซึ่งแสดงตัวเองอยู่ตามธรรมชาติทั่ว ๆ ไปนั้น เราต้องถือเอาตามคำที่บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านได้กล่าวแล้วว่า บรรดาคำพูดทั้งหลายล้วนแต่มีสาระแก่นสาร ควรแก่การพินิจพิจารณา มีความลึกซึ่งอยู่ในตัวมันเองทั้งนั้น แม้ที่สุดแต่คำพูดของพวกเด็กหญิงทาสี ที่มีหน้าที่ทูนน้ำตักน้ำ ตามบ่อน้ำเป็นต้น. นี้พูดอย่างสมัยโบราณ ถ้าเป็นสมัยนี้ ก็หมายความว่า แม้แต่พวกคนชั้นลูกจ้าง กรรมกร ที่เขาพูดอะไรกันอยู่ในคำพูดเหล่านั้น ก็มีสิ่งที่ถ้าพินิจพิจารณา คิดดูให้เห็นอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็สามารรถที่จะเป็นธรรมะธรรมโม ทำคนให้เบื่อหน่าย สลดสังเวช หรือปล่อยวางไปได้ทั้งนั้น. แต่มันยากหรือลึกเกินไป ในการที่บุคคลทั่วไป จะไปให้ความเคารพนับถือในคำพูดเหล่านี้ แล้วหยิบขึ้นพินิจพิจารณา เพราะเหตุว่า แม้แต่คำพูดของครูบาอาจารย์ของตนเอง คนส่วนมากก็ยังฟังด้วยการคอยจ้อง ฝ้าจังหวะว่าเมื่อใดตนจะพูดขึ้นได้บ้าง เพื่อจะแสดงให้อาจารย์หรือครูเหล่านั้นเห็นว่าตนก็มีความรู้อยู่เหมือนกัน. ยิ่งเมื่อมีบุคคลอื่นเป็นชั้นศิษย์ ๆ ด้วยกัน นั่งอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากแล้ว จิตใจที่จะฟังจ้องหาโอกาสเช่นนี้ ย่อมมีมากขึ้นไปกว่านั้น. ยิ่งถ้าเป็นที่ชุมนุมชน หรือเป็นสมาคมใหญ่ ๆ แล้ว แทบจะกล่าวได้ว่า จิตใจของคนประเภทนั้นย่อมมีอยู่แต่การฟังจ้องจังหวะ ที่จะพูดหรือจะค้านอย่างเดียว. เพราะเหตุฉะนั้น ถ้อยคำอันเป็นสาระนั้น แม้จะประกอบอยู่ด้วยคุณประโยชน์ตั้งมากมาย เพียงใดก็ตาม แต่ผู้รับฟัง ก็รับฟัง

หรือจับเอาสาระไปได้ไม่ถึงหนึ่งเปอร์เซ็นต์ หรือบางที ก็ไม่ได้สาระอันใดเลย ได้แต่จ้วงหวะที่ตนจะพูดได้บ้างเท่านั้น. ขอให้พิจารณาพิจารณาดูเถิด ว่าโรคภัยดังที่กล่าวนี้ มีจริงหรือไม่ และเป็นอยู่ในที่ทั่ว ๆ ไป โดยมากหรือหาไม่.

คำว่านักธรรมะของเราในสมัยนี้นั้น หมายถึงบุคคลที่อยากจะแสดงตนในที่ชุมนุมชน และหาโอกาส ‘พ่น’ อะไรที่อัดดันเต็มปรีจนท้องอืดท้องเฟ้ออยู่ข้างใน ออกมามากกว่า ; คำว่านักธรรมในสมัยนี้ จึงไม่ได้เป็นอย่างเดียวกันกับที่เรียกว่าผู้ทรงธรรม ในสมัยพุทธกาลเลย. โรคภัยอันนี้ ได้รับความและลูกหลาน และได้เรื้อรังหมักหมมทับถมในสันดานของบุคคลมากยิ่งขึ้น จึงเป็นเหตุให้การศึกษาระยะ น้อมไปในทางที่จะมีไว้สำหรับตีฝีปากกันเล่นเท่านั้นเอง แล้วจะไปโทษใคร ; ในที่สุดส่วนใหญ่หรือแม้พุทธบริษัทในพุทธศาสนา ก็ได้กลายเป็นบุคคลท้องอืดกันไปหมดแทบจะไม่มีบุคคลที่ท้องว่าง ท้องโปร่ง พอที่จะมีความสงบในภายในได้ แม้แต่สักคนหนึ่งเลย. นี่แล โทษอันสับปลับเป็นพิเศษอย่างหนึ่ง ของตัวตนที่नावิดก !

ถ้าจะเห็นว่าคำที่พูดนี้ เป็นคำเสียดสี ก็ขอให้พิจารณาดูอย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อนเถิด และก็ความเข้าใจผิดในการยึดถือตัวตน แล้วมีความเข้าใจผิดซ้อนในข้อที่เห็นแต่เกียรติยศของตนอีกนั่นเอง ที่ทำให้รู้สึกคำว่าคำพูดชนิดนี้ เป็นคำดำ คือทำให้เห็นการพูดอะไรไปตามจริง ตามตรง ถ้ามันเกิดไปกระทบกระทั่งกันกับกิเลสของตนแล้ว มันก็กลายเป็นการดำ. แต่ถ้าบุคคลใด มีกิเลส

น้อยเบาบาง หรือไม่มีกิเลส ได้ยินได้ฟังคำเช่นนี้ จะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการด่าเลย กลับเห็นเป็นความจริงที่น่าฟัง น่ายิ้มแยมไปเสียด้วยซ้ำไป. นี่แหละ คำพูดชนิดเดียวกัน ทำให้บุคคลหนึ่งรู้สึกเป็นคำด่า และให้อีกบุคคลหนึ่งรู้สึกว่า เป็นคำพูดที่ต้องฟัง. นี่ก็เพราะเหตุที่คนนั้นมี 'โรคท้องขึ้น' และอีกคนหนึ่งไม่มี นั่นเอง. ถ้าหากว่าคนเราจะมาพยายามพิจารณาพิจารณากันให้ละเอียดลออ ให้เห็นโรคที่เป็นกันอยู่โดยมาก คือ 'โรคท้องขึ้น' ชนิดที่กล่าวนี้ว่า มันเป็นผลของการเห็นแต่เกียรติของตน ซึ่งเกิดมาจากความมีตัวตน หรือยึดถือตัวตนอย่างลับลับ ให้ได้กันจริง ๆ แล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มองเห็นโทษอันเร้นลับอย่างยิ่ง ของความยึดถือตัวตนอย่างที่ว่ามา.

เมื่อเรามองเห็นชัดว่า เราถูกทับหรือถูกเปิดซ้อนกันอยู่ ถึงสองชั้นดังนี้แล้ว ก็ควรจะสามารพเพิกถอนชั้นเสียได้สักชั้นหนึ่ง จะได้เหลืออยู่เพียงชั้นเดียว แล้วจะได้เพิกถอนเสียอีกชั้นหนึ่ง ก็หมดของที่ปิดที่ทับ. แต่พวกที่เห็นไปว่า คำพูดเหล่านี้เป็นคำเสียดสีนั้น กลับไปรู้สึกเสียว่า ตนมีสิ่งที่ปิดทับแต่เพียงชั้นเดียว คือความรู้สึกยึดถือตัวตน ตามที่เขาว่า ๆ กันทั่วไปว่า นั่นแหละคือสิ่งที่กำลังหุ้มห่อปิดกั้นตน ที่ตนจะต้องรื้อถอน ; หาได้สำนึกไม่ ว่ามันมีอยู่อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งปิดอยู่อย่างหนาทึบ คือความที่กำลังมัวเมาหลงไหลในเกียรติของตน ในการประพฤติประโยชน์บุคคลอื่น แม้ที่สุดแต่ด้วยการอยาก 'พ่น' ให้บุคคลอื่นได้ยินได้ฟัง เพื่อให้เขามีความรู้หรือเพื่อให้มันับถือตนก็ตาม. ถ้าหากว่าบุคคลใด มามองเห็นสิ่งที่ปิดทับ อันใหญ่หลวงชั้นนอกนี้นั้นแล้ว บุคคลนั้นก็คงจะรีบกุฏิๆ

ในการที่จะฟาดฟันสิ่งปิดกั้นชั้นนอกนี้ ด้วยการพิจารณาดูอย่างละเอียดลออ อย่างระมัดระวัง ในการที่จะไม่หลงไหลไป ในการแสวงเกียรติ แห่งการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นมากเกินไป จนถึงกับไม่มีโอกาสที่จะทำประโยชน์ตน ดังกล่าวแล้ว ; และจะเห็นสมกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า ‘บุคคลไม่ควรทำลายประโยชน์ตน ให้เสียไป เพราะเห็นแก่ประโยชน์บุคคลอื่น แม้มาก’ ดังพระบาลีว่า น อตุตทตฺถํ ปฺรตุเถน พุทฺธาปิ นหาปเย ฯ ซึ่งมีใจความดังที่กล่าวแล้วนั้น. ถ้าหากทำได้ดังนี้เมื่อใด พุทธบริษัทสมาคมทั้งหลายของเรา จะมีความสะอาดสว่างและสงบยิ่งกว่าที่กำลังเป็นอยู่ในบัดนี้ อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว.

บุญ กับ กุศล

เมื่อใดมีการพิจารณากันให้ละเอียดถี่ถ้วน เมื่อนั้น จะพบความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เรียกกันว่า “บุญ” กับสิ่งที่เรียกว่า “กุศล” บ้างไม่มากนักน้อย แล้วแต่ความสามารถในการพิจารณาพิจารณา. แต่ว่าโดยเนื้อแท้แล้ว บุญกับกุศลควรจะเป็นของคนละอย่าง หรือเรียกได้ว่าตรงกันข้าม ตามความหมายของรูปศัพท์ แห่งคำสองคำนี้ทีเดียว.

คำว่า บุญ มีความหมายว่า ทำให้ฟูหรือพองขึ้น บวมขึ้น นูนขึ้น, ส่วนคำว่า กุศล นั้นแปลว่า แฉ้วถางให้ราบเตียนไป. โดยความหมายเช่นนี้ เราย่อมเห็นได้ว่า เป็นของคนละอย่างหรือเดินคนละทาง.

บุญเป็นสิ่งที่ทำให้ฟูใจ พอใจ ชอบใจ เช่นทำบุญให้ทาน หรือรักษาศีลก็ตาม แล้วก็ฟูใจ พอใจ อิ่มเอิบ หรือแม้ที่สุดแต่รู้สึกว่าได้ทำสิ่งที่ทำยาก ในกรณีที่ทำบุญเอาหน้าเอาเกียรติ อย่างนี้ก็ได้อีกว่าได้บุญเหมือนกัน แม้จะเป็นบุญชนิดที่ไม่สู้จะแท้. หรือแม้ในกรณีที่ทำบุญด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเอาบุญกันจริง ๆ ก็ยังอดฟูใจไม่ได้ว่าตนจะได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ มีความปรารถนาอย่างนั้นอย่างนี้ ในภพนั้นภพนี้ อันเป็นภพตณหานำไปสู่การเกิดในภพใหม่ เพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามแต่ตนจะปรารถนา ไม่ออกไปจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารได้ แม้จะไปเกิด

ในโลกที่เป็นสุคติอย่างไรก็ตาม. ฉะนั้น ความหมายของคำว่าบุญ จึงหมายถึงสิ่งที่ ทำให้ฟูใจ และเวียนไปเพื่อความเกิดอีก ไม่มีที่ ลั้นสุดลงได้.

ส่วนกุศลนั้น เป็นสิ่งที่ทำหน้าที่แผ้วถางสิ่งกีดขวาง ผูกมัด หรือรกรุงรัง, ไม่ข้องแวะกับความฟูใจหรือพอใจเช่นนั้น แต่มีความ มุ่งหมายจะกำจัดเสียซึ่งสิ่งต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้พัวพันอยู่ใน กิเลส หรือตัณหา อันเป็นเครื่องนำให้เกิดแล้วเกิดอีก, และมีจุด มุ่งหมายกวาดล้างสิ่งเหล่านั้นออกไปจากตัว ในเมื่อบุญต้องการจะโอบ รัดเข้ามาหาตัว ให้มีเป็นของของตัวมากขึ้น. ในเมื่อฝ่ายที่ถือข้าง บุญ ยึดถืออะไรเอาไว้มาก ๆ และพอใจดีใจนั้น ฝ่ายที่ถือข้าง กุศล ก็เห็นว่าการทำอย่างนั้นเป็นความโง่เขลาขนาดเข้าไปกอดรัดงูเห่า ทีเดียว. ฝ่ายข้างกุศลหรือที่เรียกว่าฉลาดนั้น ต้องการจะปล่อยวาง หรือผ่านพ้นไป ทั้งช่วยผู้อื่นให้ปล่อยวาง หรือผ่านพ้นไปด้วยกัน. ฝ่ายข้างกุศล จึงถือว่าฝ่ายข้างบุญนั้นยังมีความมืดบอดอยู่.

แต่ว่าบุญ กับกุศลสองอย่างนี้ ทั้งที่มีเจตนารมณ์แตกต่างกัน ก็ยังมีกรกระทำทางภายนอกอย่างเดียวกัน ซึ่งทำให้เราหลงไหลในคำ สองคำนี้ อย่างพินเผือ. เพื่อจะให้เข้าใจกันได้ง่าย ๆ เราต้องพิจารณา ดูที่ตัวอย่างต่าง ๆ ที่เรากระทำกันอยู่จริง ๆ คือ :-

ในการให้ทาน ถ้าให้เพราะจะเอาหน้าเอาเกียรติ หรือเอา ของตอบแทนเป็นกำไร หรือเพื่อผูกมิตรหาพวกพ้อง หรือแม้ที่สุด แต่เพื่อให้บังเกิดในสวรรค์ อย่างนี้เรียกว่าให้ทานเอาบุญหรือได้บุญ. แต่ถ้าให้ทานอย่างเดียวกันนั่นเอง แต่ต้องการเพื่อขุดความขี้เหนียว

ของตัว ชูดความเห็นแก่ตัว หรือให้เพื่อค้าจุนศาสนาเอาไว้ เพราะเห็นว่าศาสนาเป็นเครื่องชูดทุกข์ของโลก หรือให้เพราะเมตตาล้วน ๆ โดยบริสุทธิ์ใจ หรืออำนาจเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งปัญญาเป็นผู้ชี้ขาดว่า ให้ไปเสียมีประโยชน์มากกว่าเอาไว้ อย่างนี้เรียกว่าให้ทานเอกุศลหรือได้กุศล ซึ่งมันแตกต่างกันไปคนละทิศละทางกับการให้ทานเอาบุญ. เราจะเห็นได้กันสืบไปอีกว่า การให้ทานเอาบุญนั่นเอง ที่ทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อขึ้นในสังคมฝ่ายผู้รับทาน จนกลายเป็นผลร้ายขึ้นในวงพระศาสนาเอง หรือในวงสังคมนูอื่น ๆ เช่นมีคนขอทานในประเทศมากเกินไปเป็นต้น. การให้ทาน ถูกนักคิดพากันวิพากษ์วิจารณ์ในแง่เสียเสีย ก็ได้แก่การให้ทานเอาบุญนี้เอง. ส่วนการให้ทานเอกุศลนั้น อยู่สูงพ้นการที่จะถูกเหยียดอย่างนี้ เพราะว่ามีปัญญาหรือเหตุผลเข้าควบคุม. แม้ว่าเขาอยากจะให้ทานเพื่อชูดเกลาความขี้เหนียวในจิตใจของเขา ก็ยังมีปัญญารู้จักเหตุผลว่าควรให้ไปในรูปไหน, มิใช่เป็นการให้ไปในรูปละโมภบุญหรือเมานบุญ เพราะว่ากุศลไม่ได้เป็นสิ่งที่หวานเหมือนกับบุญ จึงไม่มีใครเมา และไม่ทำให้เกิดการเหลือเพื่อ ผิดความสมดุลย์ขึ้นในวงสังคมได้เลย. นี้เราพอจะเห็นได้ว่า ให้ทานเอกุศล กับให้ทานเอกุศลนั้นผิดกันเป็นคนละอันอย่างไร.

ในการรักษาศีล ก็เป็นทำนองเดียวกันอีก. รักษาศีลเอาบุญ คือรักษาไปทั้งที่ไม่รู้จักความมุ่งหมายของศีล เป็นแต่ยึดถือในรูปร่างของการรักษาศีล แล้วรักษาเพื่ออวดเพื่อนฝูง หรือเพื่อแลกเอาสวรรค์ตามที่นักพรตอาานิสงส์เขาพรรณากันไว้ หรือทำอย่างละเมอไปตามความนิยมของคนที่มีอายุล่วงมาถึงวัยนั้นวัยนี้เป็นต้น. ยิ่ง

เครื่องเท่าใดยิ่งสื่อความเห็นแก่ตัว และความยกตัวไว้ตัวมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งมีความยุ่งยากในครอบครัว หรือวงศ์ญาติเกิดขึ้นใหม่ ๆ แปลก ๆ เพราะความเคร่งครัดในศีลของบุคคลประเภทนี้. อย่างนี้เรียกว่ารักษาศีลเอาบุญ. ส่วนบุคคลอีกประเภทหนึ่ง รักษาศีลเพียงเพื่อให้เกิดการบังคับตัวเองสำหรับจะเป็นทางให้เกิดความบริสุทธิ์ และความสงบสุขแก่ตัวเองและเพื่อนมนุษย์ เพื่อใจสงบสำหรับเกิดปัญญาชั้นสูง นี้เรียกว่ารักษาศีลเอากุศล. รักษาเหมือนกัน ลักษณะเดียวกัน ในวัดเดียวกัน แต่กลับเดินไปคนละทิศละทาง. อย่างนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นภาวะแห่งความแตกต่างระหว่างคำว่า บุญ กับคำว่า กุศล. คำว่ากุศลนั้น ทำอย่างไรเสีย ก็ไม่มีทางตกหล่นจมปลักได้เลย ไม่เหมือนกับคำว่าบุญ. และกินเข้าไปมากเท่าไร ก็ไม่มีเมา ไม่เกิดโทษ ไม่เป็นพิษ. ในขณะที่คำว่าบุญ แปลว่าเครื่องให้ฟูใจนั้น คำว่ากุศล แปลว่าความฉลาดหรือเครื่องทำให้ฉลาด และปลอดภัยร้อยเปอร์เซ็นต์.

ในการเจริญสมาธิก็ เป็นอย่างเดียวกันอีก. คือสมาธิเอาบุญก็ได้ เอากุศลก็ได้. สมาธิเพื่อดูนั่นดูนี่ ติดต่อกับคนโน้นคนนี่ที่โลกอื่น ตามที่ตนกระหายจะทำให้เก่งกว่าคนอื่น หรือสมาธิเพื่อการไปเกิดในภพนั้นภพนี้. อย่างนี้เรียกว่าสมาธิเอาบุญหรือได้บุญ เพราะทำใจให้ฟูให้พองตามความหมายของมันนั่นเอง ซึ่งเป็นของที่ปรากฏว่าทำอันตรายแก่เจ้าของ ถึงกับต้องรับการรักษาเป็นพิเศษ หรือรักษาไม่หายจนตลอดชีวิต ก็มีอยู่ไม่น้อย. เพราะว่า สมาธิเช่นนี้ มีตัณหาและทิฏฐิเป็นสมุฏฐาน แม้จะได้ผลอย่างดีที่สุด ก็เพียงได้เกิดในวิภวสงสารตามที่ตนปรารถนาเท่านั้น.

ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน. ส่วนสมาธิที่มีความมุ่งหมายเพื่อการบังคับใจตัวเองให้อยู่ในอำนาจ เพื่อกวาดล้างกิเลสอันกลุ่มมรุมจิตให้ราบเตียน ช่มชี่มีจิตาภิวุทธิอันจรมาในปริมณฑลของจิต ทำจิตให้ผ่องใส เป็นทางเกิดของวิปัสณาปัญญาอันดังไปยังนิพพาน เช่นนี้เรียกว่าสมาธิได้กุศล. ไม่ทำอันตรายใคร. ไม่ต้องหาหมอรักษา ไม่หลงวนเวียนในวิฎฐสงสาร จึงตรงกันข้ามจากสมาธิเอาบุญ.

ครั้นมาถึงปัญญา นี้ไม่มีแยกเป็นสองฝ่าย คือไม่มีปัญญาเอาบุญ เพราะตัวปัญญานั้น เป็นตัวกุศลเสียเองแล้ว เป็นกุศลฝ่ายเดียว นำออกจากทุกข์อย่างเดียว แม้ยังจะต้องเกิดในโลกอีก เพราะยังไม่แก่ถึงขนาด ก็มีความรู้สึกตัวเดินออกนอกวิฎฐสงสาร มีทิศทางดังไปยังนิพพานเสมอ ไม่วนเวียนจนติดหล่มจมเลน โดยความไม่รู้สึกตัว. ถ้ายังไม่ถึงขนาดนี้ ก็ยังไม่เรียกว่าปัญญา ในกองธรรมหรือธรรมชั้นร์ของพุทธศาสนา ดังเช่นปัญญาในทางอาชีพหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเป็นต้น.

ตามตัวอย่างที่เป็นอยู่ในเรื่องจริงที่เกี่ยวกับการกระทำของพวกเราเอง ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้เราเห็นได้ว่าการที่เราผลอหรือถึงกับหลงเอาบุญกับกุศลมาปนเปเป็นอันเดียวกันนั้น ได้ทำให้เกิดความสับสนอลเวงเพียงไร และทำให้คว่าไม่ถูกตัวสิ่งที่เราต้องการ จนเกิดความยุ่งยากสับสนอลหม่านในวงพวกพุทธบริษัทเองเพียงไร. ถ้าเรายังชินทำสุ่มสี่สุ่มห้า เอาของสองอย่างนี้เป็นของอันเดียวกันอย่างที่เราเรียกกันพล่อย ๆ ติดปากชาวบ้านว่า “บุญกุศล ๆ”

เช่นนี้อยู่สืบไปแล้ว เราก็จะไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการทำบุญกุศลนี้ ให้ลุล่วงไปด้วยดีจนตลอดกาลปาวสานก็ได้.

ถ้ากล่าวให้ชัด ๆ สั้น ๆ บุญ เป็นเครื่อง หุ้มห่อกีดกัน บาบปไมให้งอกงามหรือปรากฏ. หมุดอำนาจบุญเมื่อใด บาบปก็จะไหล่ออกมา และงอกงามสืบไปอีก. ส่วนกุศลนั้น เป็นเครื่อง ตัดรากเง่าของบาป อยู่เรื่อยไปจนมันเหี่ยวแห้ง สูญสิ้น ไม่มีเหลือ. ความต่างกันอย่างยิ่งย่อมมีอยู่ดังกล่าวนี.

คนปรารถนาบุญ จงได้บุญ ; คนปรารถนากุศล ก็จงได้กุศล และปลอดภัยตามความปรารถนา แล้วแต่ใครจะมองเห็นและจะสมัครใจจะปรารถนาอย่างไร. ได้เช่นนี้เมื่อใด จึงจะชื่อว่าพวกเรารู้จักบุญกุศลกันจริง ๆ รู้ทิศทางแห่งการก้าวหน้า และทิศทางที่วกเวียน ว่าเป็นของที่ไม่อาจจะเอามาเป็นอันเดียวกันได้เลย แม้จะเรียกว่า “ทาง ๆ” เหมือนกันทั้งสองฝ่าย.

วัดธารน้ำไหล

๒๕ มิ.ย. ๙๓

นางฟ้า

วันหนึ่ง เพื่อนผู้หนึ่งถามข้าพเจ้าโดยตรงไปตรงมาว่า โรค กระสันถึงเพศตรงข้าม ไม่รบกวนย่ำยีบ้างดอกหรือ. ข้าพเจ้าเสียดอกไปว่าจะรบกวนอะไรกันอีก ก็เมื่อข้าพเจ้าขลุกอยู่แต่กับนางฟ้า ซึ่งหวานหอมอยู่ตามธรรมชาติ ทั้งกลางวันกลางคืนแล้ว ทำไมจะต้องไฝ่ฝันถึงนางมนุษย์ ซึ่งว่ากันว่าต้องระงับกลิ่นด้วยการชำระขัณฑ์หรือบางทีก็ด้วยของหอมเครื่องลูบทา ด้วยเล่า, ถ้านางฟ้าของข้าพเจ้ายังคงชนะน้ำใจข้าพเจ้าอยู่เช่นนี้ เพียงไรแล้ว โรคชนิดนั้นคงไม่เกิดขึ้นได้เลย.

เพื่อนของข้าพเจ้าได้หัวเราะร่วนงอไปงอมด้วยความชอบใจ ทั้ง ๆ ที่ดูเหมือนไม่เข้าใจว่าจะไรกันแน่, เพราะในที่สุดได้กล่าวขึ้นว่า “มีนา, ก็เมื่อท่านเป็นโรคที่ร้ายกาจยิ่งไปกว่าที่ผมถามนี้ ถึงไม่เป็นโรคเบา ๆ ที่เขาเป็นกันตามสัญชาติ หรือธรรมดา”

ข้าพเจ้ารู้สึกในความใหม่ต่อการเข้าใจ ถึงการครองชีพอย่างภิกษุของเพื่อนผู้หนึ่งที่ และทั้งกลัวว่าความคิดที่วิปลาสเป็นอกุศล จะเกิดขึ้นครอบงำเขานานเกินไป จึงชวนเขาทำความเข้าใจกันสืบไป โดยยืมเอาข้อความของท่านผู้รู้ผู้หนึ่งมากล่าวให้เขาฟังทั้งพากย์บาลีและคำแปลดังต่อไปนี้ :-

มุณินทวทนมพฺพช คพฺภสสมฺภวสุนฺทรี
ปาณินิ สรณิ วาณิ มยฺหํ ปิณยตํ มน

“นางฟ้า (กล่าวคือมวลพระพุทธรูปอันท่านร้อยกรองเข้าเป็นพระไตรปิฎก)” แสนจะงดงาม เกิดผุดขึ้นจากห้องแห่งคอกปทุม กล่าวคือพระโอษฐ์แห่งพระจอมมุนี, - มาเป็นที่ไฝฝืนถึง ของสัตว์ทั้งหลาย ; ของงมุกมัดดวงใจของข้าพเจ้าให้หลงไหลยินดี” ดังนี้.

“มันจะเป็นนางฟ้าได้อย่างไร, ทำไมท่านจึงเห็นหนังสือเป็นนางฟ้า ? ผมไม่เข้าใจเลย.” เขาถามสอดโดยข้าพเจ้าไม่ทันอธิบาย. เมื่อข้าพเจ้าอธิบาย เขาก็ฟังด้วยความเอาใจใส่, ดังต่อไปนี้ :

“ฉันไม่ได้หมายความว่า หนังสือเล่ม ๆ เป็นนางฟ้า แต่หมายเอารสชาติอันเกิดจากการศึกษาปริยัติคือพระไตรปิฎก, หรือจากการปฏิบัติตามพระไตรปิฎก, หรือปฏิเวธคือการได้รู้ความจริงจนแจ่มแจ้งตามพระไตรปิฎก ต่างหากว่าเป็นนางฟ้า. คือมันทำให้ติดได้เช่นเดียวกับที่ชายหนุ่มตามืดหลงไหลหญิงสาวที่ตนเห็นว่าสวยและดีพร้อมกว่าหญิงใดในโลกต่างหาก. และมันจะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต่อเมื่อภิกษุหรือพระโยคาวจร^๒ ผู้นั้น เป็นผู้หมกมุ่นสนใจในเรื่องนี้อย่างแท้จริงด้วยตนมีอิทธิบาท ๔ อย่าง ในเรื่องของตนครบบริบูรณ์. ๔ อย่างคือ^๓ การพอใจในเรื่องนั้น, การกล้าหาญพยายามเสียสละได้ในสิ่งนั้น, การเอาใจใส่ฝึกฝนตลอดเวลาในสิ่งนั้น, และการคิดค้นหาเหตุผลและคำตอบอยู่เสมอ ในสิ่งนั้น. ผู้ใดมีอิทธิบาท

๑. ถ้าสรุปความก็คือ พระธรรม ได้แก่ปริยัติธรรม.

๒. ผู้ฝึกฝนภาวนา.

๓. จันทะ, วิริยะ, จิตตะ, วิมังสา.

๔ อย่างนี้ พร้อมบริบูรณ์ในสิ่งใด สิ่งนั้นก็กลายเป็น “นางฟ้า” ของผู้นั้นทันที. ฉันเคยเห็นบางคนมีไก่ ปลา กัด ไป ไฟ เป็น นางฟ้า, มีมวย มีม้าแข่ง รถยนต์แข่ง หรืออื่น ๆ เป็นนางฟ้าก็มี เป็นที่สุด ซึ่งเขาเอาใจใส่มากกว่าบุตรภรรยาหรืองานอาชีพของเขา เสียอีก, ยอมหย่าผัวดีกว่าทิ้งไฟก็มี, ยอมให้ความเสียหายเกิดแก่ บุตรภรรยาเอาแต่เล่นสนุกก็มี. นี่ก็เป็นเพราะอิทธิบาทในสิ่งนั้นของ เขามีแรงกล้า. คาถา มุณีทวทนมพุช ฯลฯ นั้น ก็หมายถึงอำนาจ ของอิทธิบาทนั่นเอง.

ท่านจงคิดดูทีหรือ ผู้ศึกษาปริยัติหรือพระไตรปิฎกนั้น มี นางฟ้าชั้นเยี่ยมให้สัมผัสถึง ๔๕ นาง (พระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม) และมีชั้นรองลงไปอีกหลายชั้นและจำนวนมากมาย (คืออรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก บำรุงบำเรอใจผู้ศึกษาอย่าง แรงในการให้ความรู้ทางหลักศีลธรรม, ปรัชญา, ประวัติศาสตร์, โบราณคดี, ศิลปะ, และวัฒนธรรม, กวีนิพนธ์, และอย่างอื่น ๆ อีกซึ่งเพลาลงไป. เมื่อผู้ใดเริ่มก่ออิทธิบาทสี่อย่างขึ้นในนางฟ้าเหล่านี้ พอให้พักตัวได้แล้ว ก็จะติดพันหลงใหลยิ่งกว่าติดฝัน. ท่านคง ได้เคยฟังเรื่องนักปราชญ์ผู้หนึ่งซึ่งคลุกอยู่แต่กับหนังสือ ตั้งแต่ ฌมบนศีระะยังมีสีดำ จนหงอกขาวไปทั้งในศีระะและในระหว่าง เวลาเหล่านั้น เขาลืมไปว่าเขามีภรรยาอยู่คนหนึ่งด้วย โดยไม่ได้ ทำหน้าที่สามีแต่ประการใดเลย นอกจากอยู่กับหนังสือเท่านั้น.

ในส่วนการปฏิบัติธรรมเล่า ก็มีลดหลั่นชั้นเชิงของ ศิล-สมาธิ-

ปัญญาแปลก ๆ ต่าง ๆ กัน. ทุกชั้นล้วนแต่เป็นนางฟ้า ให้ความ
เย็นฉ่ำ ทางกาย วาจา จิต ทั้งไม่ต้องรดน้ำหรืออาบน้ำ ก็ยัง
เย็นกว่าอาบน้ำ. ถ้าแบ่งชั้นอีกอย่างหนึ่ง ก็เป็น ทาน ศิล ภาวนา.
สำหรับชั้นภาวนาโดยเฉพาะแล้ว ทำให้ได้สัมผัสแปลก ๆ ที่ไม่เคย
สัมผัสมาก่อน และผู้ไม่เคยสัมผัสไม่ถึง. นางฟ้าหัวหน้าทั้งสามนี้ มี
บริวารคนละมาก ๆ แยกประเภทได้ต่าง ๆ กัน ยิ่งชั้นภาวนาด้วย
แล้วพิสดารมาก, จะศึกษาได้จนตายไม่รู้จักจบก็ได้ จะเลาะลัดเอา
แต่ที่จำเป็นให้ถึงที่สุดเสียโดยเร็วก็ได้ และมีรสแปลก ๆ ใหม่ ๆ
ตลอดเวลาที่พยายาม ไม่ต้องจืดชืดเบื่อหน่ายเพราะซ้ำ ๆ ซาก ๆ
เหมือนที่เขาล้อกันว่า “รักกันดีกว่ากินแห้ว ครั้นรักกันแล้ว กินแห้ว
ดีกว่า,” นั่นเลย.

ในสวนปฏิเวชรธรรม ยิ่งประณีตขึ้นไปกว่านั้น. ความโปร่ง
อกโปร่งใจ หมดความอยากนั้นอยากนี้ หมดความรู้สึกสงสัยในสิ่ง
ต่าง ๆ ที่ตนเข้าใจว่ามีค่าควรจะรู้ แต่ตนยังไม่รู้, หมดความสงสัยใน
สิ่งที่ตนได้รู้แล้ว ไม่สงสัยว่ามีอะไรที่ดีกว่านี้ เหลืออยู่อีก ; เชือก
เย็นแสนจะเย็น มีปีติซาบซ่านแปลกกว่าที่เคยซาบซ่านกันตามธรรมดา
และหยุดนิ่งสงบเงียบไม่รู้จักแปรผัน. นี่คือรสชาติที่หลังไหลออกมา
จาก “นางฟ้า” ชั้นยอดเยี่ยมนี้. ใครสัมผัสแล้วเป็นไม่รู้จักลืม,
หรือหมดภาคดีไปได้เลย.

ด้วยเหตุนี้เอง ท่านผู้เป็นเจ้าของคาถา มุนินุทททนมุพฺข
ฯลฯ นั้น จึงวางแบบแผนไว้ว่า ก่อนแต่จะลงมือศึกษาพระไตรปิฎก
ก็ดี ก่อนแต่จะเริ่มบริกรรมภาวนาก็ดี ให้ระลึก, หรือท่อง, หรือ

พิจารณา ข้อความนี้ ทุกวัน ๆ ไป ; เพื่อว่าให้งาน หรือ กรรม
ของตน ออกอิทธิพลผูกมัดตน ได้ดุจนางเทพธิดา ชนชน้ำใจชาย
หนุ่มเหมือนกัน. และการกระทำเช่นว่านี้ ก็คือการทำอย่างสร้างฐาน
ของอิทธิบาทสี่อย่างในสิ่งนั้น ๆ ให้มันคงนั่นเอง.

ฉันเข้าใจว่า การที่ธรรมทั้งสามประเภทนี้ ไม่ค่อยเป็นนางฟ้า
นั่งเหนือหัวใจใครได้ ก็เพราะโดยมากเราไม่เคยคิดว่ามันจะเป็นได้
นั่นเอง, และทั้งไม่พยายามให้เป็นเสียเลยด้วย. ฉันหวังใจเป็น
อย่างมากว่า เพื่อนฝูงของฉันทุกคนคงทำความพยายามในนางฟ้า
ชั้นพิเศษนี้ดูบ้าง อย่างจริง ๆ จัง ๆ. เพราะนางเทพธิดาตาม
ธรรมดา ๆ นั้นไม่แปลก และไม่ยากเลย อย่างไม่เสียก็ตัดองได้
และได้เหมือนกับที่เคยได้กันมาแล้วไม่นับได้ว่าก็ชั่วอายุคน หรือก็
ชาติ ก็ไม่เห็นแปลกปลาดออกไปอย่างไรเลย. ที่สุดแต่สัตว์เดรัจฉาน
ก็พยายามเป็น และสมหวังได้อย่างเดียวกัน. มันฟ้องกันและซ้ำกัน
อย่างน่าเบื่อหน่ายเหลือเกิน. อธิบายมาเป็นนาน เข้าใจไหมเล่า?”

“ฮือ ! นางฟ้าของท่าน ! ผมไม่เคยสัมผัสว่าจะมีรสชาติ
อย่างไร, และผมยังไม่อยากติดพันเลย. โอ้, เย็นมากแล้ว ผม
เห็นจะต้องลาทีละครึ่งเดียวนางเทพธิดาของผมจะหม่นหมองไป.
ลาแล้วครับ.”

เพื่อนข้าพเจ้ากล่าวดังนี้แล้ว ก็รีบลุกไปโดยเร็วจนทำให้ข้าพเจ้า
งงงัน ไม่ทราบว่าจะให้พรหรือรับลาของเขาอย่างไร ในขณะที่
เขากำลังมีมันสมองป่วนเช่นนั้น เพราะไม่แน่ใจว่าควรเสริม หรือ
ปราบปรามเขาดี ในความรู้สึกที่ระบายออกมาเช่นนั้นของเขา. แต่

อย่างไรก็ตามในที่สุด พอหายง ข้างพเจ้าก็ได้ร้องบอกส่งตามหลังเขา
ไปว่า “ท่านย่อมรู้ข้อที่ท่านควรปฏิบัติต่อนางฟ้า หรือต่อแม่เทพธิดา
ของท่านเอง ดีกว่าฉันอยู่แล้ว. หวังว่าคงเป็นสุขสำหรับท่าน และ
ขอให้เป็นสุขเถิด.”

ต่อนั้นไป เพื่อนคนนี้พบข้าพเจ้าที่ไร คำแรกที่เขาเอ่ยขึ้น
ก็เหมือนกันทุก ๆ คราว รวากับเขาที่องไว้, ต่อจากนั้นจึงกล่าวคำ
ทักทายตามธรรมเนียม. คำแรกนั้นว่า :

“ฮือ, นางฟ้าของท่าน !”

๓๐ พฤษภาคม ๑๙๔๙

(บันทึกตามเค้าเรื่องจริงเรื่องหนึ่ง)

ข้อคิดสำหรับการใช้สรรพนาม

พุทธบริษัท คือผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา. หน้าที่ก็คือการปฏิบัติตามพุทธศาสนา ทั้งในการประกอบอาชีพและการพูด ตลอดจนถึงกิจการอย่างอื่นทั่วไป. ทุกอย่างจะต้องทำให้ตรงหลักแห่งพุทธศาสนา จึงจะเป็นเครื่องอิมเอบใจในความเป็นพุทธบริษัท ไม่ต้องนึกแล้วรังเกียจใจ หรือเมื่อถูกเขาตั้งกระทู้ถามในเรื่องนั้นเข้า ก็หมดความกล้าหาญ แม้จะมีอยู่ก็ต้องอธิบายไปอย่างข้าง ๆ คู ๆ. ยิ่งสำหรับพุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิตแล้ว ยิ่งจักต้องก้าวไปด้วยความรอบคอบในฐานะเป็นผู้นำของพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาส จึงจะเหมาะสม.

มีเรื่องบางประการ ซึ่งถ้าคิดแล้วจะพบว่ายังไม่เหมาะแก่พุทธบริษัทเลย ทั้งการแก้ไข ก็ไม่เป็นการยาก บางอย่างก็ไม่ต้องการแก้ไข ต้องการเพียงหมุนหารูปเดิมหรือรูปใหม่ ซึ่งเมื่อทำแล้ว จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นอย่างมาก มันมีหลายเรื่อง และจะต้องยกไว้สำหรับบางเรื่อง, เฉพาะเรื่องที่ข้าพเจ้าข้องใจ และเคยรู้สึกอึดอัดใจอยู่บ้างบางครั้งนั้น จะได้นำออกสู่ท่านผู้สนใจเพื่อช่วยกันขบคิด. และเรื่องนี่คือ การใช้สรรพนามว่า 'อาตมา' สำหรับภิกษุ ในเมื่อพูดถึงตัวเอง.

จะมีใครเคยคิดและวิจารณ์เรื่องนี้ หรือเป็นผู้บัญญัติการใช้

คำนี้โดยการแนะนำของใคร ข้าพเจ้าไม่ทราบ และอยากทราบ ; ในที่นี้, เมื่อยังไม่ทราบ, ก็จะแถลงความเห็นส่วนตัวออกไป เพื่อเป็นการเสนอความเห็นในความหวังอยู่ว่า ถ้าเป็นกุศลอยู่บ้างแล้ว ความมุ่งหมายที่มีอยู่ จะดำเนินไปจนถึงความสำเร็จเพราะเป็นเรื่องที่ทำคนเดียวไม่ได้.

“อาตมา” แปลว่า ตัวตน. (ยืมมาจากภาษาสันสกฤตโดยอนุโลม รูปศัพท์เดิม คือ อาตมณ, ภาษาบาลีเป็น อตตา) พุทธศาสนาคือศาสนาที่ไม่มีการถือว่า ตัวตน (Soul), ได้เกิดขึ้นเป็นประโยชน์อย่างสูงสุดแก่โลก ก็เพราะการทำลายลัทธิถือว่าตน ให้โลกเห็นความจริงอันลึกลับละเอียด. แต่พุทธบริษัท มาใช้คำว่าตัวตน เป็นสรรพนามของตน และผู้ใช้ก็เป็นผู้นำคือฝ่ายบรรพชิตเสียด้วย.

ตามธรรมเนียมภาษาไทย ภิกษุสามเณร พูดกับฆราวาส ต่ำ ๆ ใช้สรรพนามว่าฉัน เหมือนคนทั่วไปใช้, แต่ครั้งพูดกับคนชั้นสูงขึ้น นิยมเป็นคำ “อาตมา” คือตัวคนนี้ เห็นว่าเป็นการสลสลัทธิตัวตนไปในตัวเสียแล้ว, แทนที่จะกระตุ้นเตือนใจให้ละลัทธิตนแก่กัน กลับย้อนนิสัยที่ละนิด ๆ ด้วยสรรพนามคำนี้ อยู่แบบทุกวันทุกคืน. เคยอ่านหรือจำได้ว่า ยุคก่อน ๆ ภิกษุนิยมใช้คำว่า “รูป” แทนคำอาตมานี้คราวหนึ่ง. มันเป็น คำซึ่งกลั่นกรองออกมาจากดวงใจอันเป็นพุทธแท้ เป็นการสะกิดและอบรมมิให้ลืมหลักแก่นของพุทธศาสนาอยู่ทุก ๆ คำพูดที่ปล่อยออกไป. แต่ได้เลิกใช้กันเสียเมื่อไร โดยเหตุไร ยังไม่มีใครเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง. ถ้าเป็นเพียงการเลิกไปเสียเฉย ๆ เพราะไม่เพราะเหตุ หรืออะไร ในทำนองนั้นแล้ว ก็เป็นที่น่าเสียดายมาก.

ปราชญ์วรรณคดีและประวัติศาสตร์ เช่นโพรเฟสเซอร์ ริส เดวิดส เป็นต้น กล่าวว่า นับแต่ยุคป่าเถื่อนไม่มีอารยธรรมเลย เรื่อยมาจนกว่าจะถึงวันที่พระองค์เทศนา อนัตตลักขณสูตร ที่ป่าอิสิปตนนััน โลกไม่เคยได้ฟังคำว่า “อนัตตา” คือไม่ใช่ตัวตนนี้เลย. สัญชาติญาณของสัตว์ คือการเห็นแก่ตัวเอง เห็นว่าเป็นตนของตนนี้ เป็นความโง่ (อวิชชา) ของโลกดึกดำบรรพ์ แต่ครั้งยังเป็นคนครึ่งสัตว์ครึ่งโน้น สำเร็จเป็นคำพูดออกมาทางปาก ว่า ตนหรือ อัตตา หรือแล้วแต่ภาษาของประเทศนั้น ๆ แต่แปล และมีความหมาย ว่าตนเหมือนกันหมด. นี่เป็นสิ่งฝังแน่นในสันดานมาทุก ๆ ชาติของสัตว์ตนหนึ่ง ๆ จนกระทั่งมาได้รับความชูดเกล้าจากพระพุทธเจ้า. โพรเฟสเซอร์ ริส เดวิดส ยังกล่าวโดยเฉพาะเจาะจงชาวยุโรปว่า ชาวยุโรปเป็นผู้มั่นคงต่อลัทธิว่าตัวตน มาแต่ดึกดำบรรพ์เช่นเดียวกับมนุษย์ส่วนอื่นของโลกเหมือนกัน จึงเป็นการยากเท่ากัน ที่ชาวยุโรปจะมาเข้าใจลัทธิอนัตตา ซึ่งตรงกันข้ามกับสิ่งที่ฝังสันดานของเขา เช่นเดียวกับส่วนของโลกที่หาอารยธรรมมิได้ทั้งหลาย.

นี่พอจะเป็นเครื่องรับรองว่า ลัทธิอัตตา เป็นข้าศึกต่อพุทธศาสนา หรือเป็นฝ่ายอวิชชา. พุทธศาสนาแปลจากศาสนาอื่นทุก ๆ ศาสนาในโลกนี้ ก็เพราะมีคำว่า “อนัตตา” นี้เอง. เราพุทธบริษัท สั่งสอนกันด้วยหลักอันนี้สืบมา ตั้งความเพียรชูดเกล้าความโง่ของกันและกัน เพื่อการเห็นอนัตตา เราจึงควรทำทุกอย่าง เพื่อให้คนทุกคนสนใจต่ออนัตตาอยู่เสมอ. การที่เราให้คำว่า “อาตมา” เป็นสรรพนามของภิกษุผู้พูดนั้น จึงเป็นปัญหาที่ต้องพิลูจน์ ว่า

ส่วนข้างมากที่จะเป็นไปตามธรรมดา แห่งสัตยชาติญาณในทางจิตตวิธานัน คำนี้ จะเป็นการส่งเสริมลัทธิอิตตา หรืออนัตตา ?

เราจะละอายบ้างไหม ถ้าปรากฏว่าในโลกแห่งพุทธบริษัท มีคำพูดคำนี้ใช้สำหรับภิกษุแต่ในประเทศเรา (สยาม). แต่ถึงเราจะละอายหรือไม่ก็ตาม มันควรคิดอยู่เสมอเพื่อความเจริญแห่งวิชาและเพื่อความดับไปที่ละน้อย ๆ แห่งอวิชชา. ข้าพเจ้าจะมีสติวิปลาสอย่างไรบ้างก็ไม่ทราบ แต่มองเห็นว่า น่าคิดอยู่มากทีเดียวและกำลังคิดอยู่เสมอ.

คำว่า ฉัน เรา ท่าน เขา แก เอ็ง ฯลฯ อะไรก็ตามที่ซึ่งฆราวาสเขาใช้กันนั้นไม่เป็นปัญหา เพราะเขาเป็นฆราวาส และพูดตามโวหารโลก ที่กล่าวกันมาพอให้ฟังกันถูก และเรียกกันว่าสมมติสังขจะในโลก. หากบรรพชิตยืมมาใช้เพราะติดหรือชินมาแต่เด็ก ก็ไม่แปลกอะไร แต่เมื่อถึงคราวที่ตั้งศัพท์ใช้เองเฉพาะพวกตน กลับตั้งเข็มแล่นจีไปยังลัทธิอิตตา ยิ่งไปกว่าคำว่า “ฉัน” “เรา” ฯลฯ เสียอีก. โดยโวหารหรือสำนวนไทย, เป็นการจูงฆราวาสแล่นไปหา อิตตาจนถึงตัวทีเดียว. เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเราจะยังคงใช้คำ “ฉัน, เรา,” ไปตามเดิมมีดีกว่าหรือ ? หรือคำอื่นซึ่งห่างลัทธิอิตตาออกมาอีกหน่อยก็ยังดีกว่า. ยิ่งได้คำที่บ่งอนัตตาอยู่ชัด ๆ เช่นคำว่า “รูป,” อย่างนี้ก็เป็นการสอนว่า “อนัตตา! อนัตตา! ฯลฯ” ก้องไปทั่วประเทศ ทุก ๆ วินาที ที่เดียว.

“รูปนี้สักว่ารูป ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา สัตว์ บุคคล, ไม่ควรถือว่าของเรา.” คำนี้ คือหลักแห่งคำสอน. เมื่อเด็ก ๆ ที่ฟังจะรู้เพียงสาได้ฟังคำ “รูป” จากคำพูดของภิกษุหรือสามเณร ก็

ถามผู้ใหญ่. ผู้ใหญ่ก็อธิบายง่ายที่สุดว่ามันเป็นเหตุอย่างนั้น ๆ ที่ท่านได้พูดว่ารูป. เด็กผู้มีหัวใจยังใสสะอาดขาวเหมือนกระดาษที่ยังไม่ได้เขียน, เฉพาะส่วนนี้, ก็จารึกคำสอนแห่งอนัตตาไว้ทันทีเป็นการลงรากอย่างมั่นคง. จิตตวิท्याสอนให้เรา รู้กันทั่วไปแล้วว่า เมื่อจิตรับเอาหลักกัทธิโศเดเข้าไปลงรากเสียแล้ว, หลักอื่นซึ่งตรงกันข้ามจะได้รับแต่ความผลักดันจากจิตนั้น ไม่ยอมรับเข้าง่าย ๆ จนกว่าจะได้รู้เก่าออกเสียก่อน. เราควรมอบลัทธิอนัตตาให้แก่เด็ก โดยทำคำว่า “อนัตตา” ให้เป็นเหมือนนมหรือแป้ง ที่ได้เตรียมไว้สำหรับทารกในวันที่จะเริ่มกินอาหารได้ที่เดียว. นมเป็นอาหารส่วนกาย. “อนัตตา” เป็นอาหารส่วนใจ หรือสันดาน เพื่อความงอกงามแห่งธรรมพฤษชาติอันจะงอกงามขึ้นเพื่อสันติสุขแก่เขา โดยลงมือชูดเกลลาวิชาไปแต่แรกเกิดทีเดียว.

อาจมีผู้กล่าวว่า คำ “อาตมา” ก็เป็นเหตุให้เด็กถาม. แต่เมื่อถูกถามผู้ใหญ่จะอธิบายยาก เพราะจะต้องอธิบายกลับตรงกันข้ามคือให้เด็กยึดเอาโดยตรงข้ามกับที่เขาได้ฟังอยู่บัดนี้ ซึ่งจิตตวิท्याบอกแก่เราสืบไปว่า มันเป็นการยากแก่สัญชาตญาณของเด็กเล็ก ๆ เช่นนี้ ที่จะให้เขากลับรูปของสิ่งนั้นโดยตนเอง. หากเขาไม่เข้าใจก็จะรับเอาทั้งผิด ไม่ได้กลับ, หากเขากลับได้ก็เป็นการยากอย่างยิ่ง และได้ไม่เกลี้ยงเกลา เพราะสัญชาตญาณมีธรรมดาง่าย ๆ ตรง ๆ สำหรับเด็กขนาดนั้น. ช้อน เป็นการยากแก่ผู้ใหญ่ด้วยการบรรยายหรือใกล้ต่ออันตรายแก่เด็กด้วย ซึ่งเมื่อเกิดการจารึก “อัตตา” ลงไปในสมองจนมั่นคงพอ อย่างที่เรียกในอภิธรรมว่า

ชวนจิตแล่นเกินกว่า ๗ ครั้งแล้ว ก็ยากที่จะถอน ต้องลงทุนมาก.

การเห็นเป็นตนของตน ทำให้เห็นแต่แก่ตน. การเห็นแก่ตนจะไม่ทำให้รักผู้อื่น จะไม่รักชาติ เพราะไม่เสียสละตน. แทนที่จะเห็นแก่ชาติตนไปสู้รบกับชาติอื่น จะกลับหาทางเอาตัวรอด ชนະไหนเข้าด้วยไปเลย. นี้พอเป็นตัวอย่างเพียงเล็กน้อยของโทษอันเกิดแต่การเห็นแก่ตน, จึงเป็นอันว่า เราควรอบรมลัทธิไม่เห็นแก่ตน แม้นในทางโลกียะ. ส่วนทางโลกุตระนั้น ธรรมเทศนาต่าง ๆ ก็บอกอยู่แล้วว่า ความเห็น “อนัตตา” นั้นประเสริฐเพียงไร.

ที่นี้ปัญหาข้อสุดท้าย จึงมีว่า การใช้คำว่า “อาตมา” และการเลิกใช้คำนี้ไปใช้คำอื่น เช่นคำว่า “รูป” เป็นต้นแทนนั้น จะเป็นการนำมาซึ่งผลในทำนองอนุโลมหรือโดยตรงต่อผลดังกล่าวมาแล้ว หรือไม่? ข้าพเจ้าเองอุสาห์เขียนมาเสียยี่ดียว ก็เพราะเวลานี้ มีเหตุผลในใจตนว่าเป็นไปได้. หากเป็นความเห็นที่ถูกต้องและเหตุผลเพียงพอ ก็ใคร่จะขออ้อนวอนให้ผู้อ่าน หรือได้รู้จากผู้อ่านทุก ๆ คน ขบคิด ในเรื่อง “ข้อคิดเกี่ยวกับการใช้สรรพนาม” นี้ด้วย. ใจเป็นใหญ่! เมื่อใจเห็นและชอบหรือพอใจแล้ว กายหรือวาจา มันก็เป็นไปเอง. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าไม่เห็นว่าจะจำเป็น ในการที่จะขอรับรองสืบไปว่า ภิกษุเราจงใช้สรรพนามเรียกตัวเองว่า “รูป” ดังยุคโบราณกันเถิด. เพราะใจของท่านเป็นใหญ่ กว่าคำของข้าพเจ้า. เมื่อทั้งหมดตกลงใช้ ข้าพเจ้าเป็นผู้เอาด้วยแน่ ๆ.

โมกขพลาราม ไชยา

๑ ม.ค. ๒๔๗

ข้อคิดเรื่อง อุททิสมังสะ

ประเพณีบ้านนอก ที่ร้านฆ่าสัตว์ขายยังไม่เจริญ เมื่อถึงคราวทำบุญ เช่น สารทหรือการทำบุญประจำปีอย่างอื่นก็ดี หรือการมงคลบางอย่าง เช่น การวิวาห์ อันนิมนต์พระภิกษุไปสวดมนต์ และเลี้ยงก็ดี เป็นการปรากฏชัดเจนอยู่ด้วยกันทุกคนว่า ไก่ ปลา ฟองไก่ ฟองเป็ด ฯลฯ ถูกล้างผลาญอย่างมากมายกว่าธรรมดา ในวันนั้น เพื่อประกวดกันในเรื่องอาหารบ้าง ด้วยคิดว่าเมื่อของอร่อยมาก ก็ได้อุญมากบ้าง ล้วนแต่ฆ่าอุทิสเจาะจงภิกษุโดยตรงแท้ ๆ ทายกเองก็รู้อยู่แก่ใจ (บางคนถ้าไม่ได้ทำถวายพระแล้วไม่ทำก็มี). ภิกษุสามเณรก็รู้ คนนอกศาสนาที่รู้ ไม่มีใครที่ไม่รู้ เพราะเป็นประเพณีที่สืบกันมานาน นานจนเลือนหรือลืมนี่ไปว่า เป็นการทำบาป. มันเป็นการทำบาปใหม่ล้างบาปเก่า หรืออย่างดีก็เปรียบเหมือนการหุงข้าวด้วยไม้พินที่ผุ ๆ และทิ้งเปียกน้ำ, จะได้ผลเป็นอย่างไร ก็พอจะทราบกันอยู่ทุกคนแล้ว.

พอใกล้ถึงวันกำหนด ก็เตรียมซื้อหาสิ่งของเหล่านี้ หรือที่ตนเลี้ยงไว้เอง ก็ปรนปรีอให้อ้วนท้วนเต็มที่ เช่นเดียวกับพวกจีนปรนไก่หรือห่านก่อนวันตรุษสำหรับฆ่ากินเอง, แต่ฆ่าในนามของเจ้าหรือผีเหมือนกัน, แล้วก็ “ฆ่าเพื่อทำบุญ” เช่นนี้. คิดดูเถิด มันจะเป็นอุททิสมังสะที่พระองค์ทรงห้ามหรือไม่? ถ้าเป็นแล้ว ทายกจะได้บุญสมตามทีประสงค์ได้อย่างไร. เรื่องนี้ไม่ยากในการ

คิดหรือการพิจารณา แต่ยากในการที่จะพูดจะอธิบาย เพราะมัน ผืนกิเลสหรือผืนความนิยมของคนจำนวนมาก. ข้าพเจ้าไม่มองเห็น ข้อแก้ตัวอย่างใดเลย. ถ้าผู้ใดมี, โปรดบอกเล่าแก่กัน ให้ผ่องแผ้ว ในใจ และบำเพ็ญกันสืบไปโดยปิติปราศจากกังวล. ถ้าหากว่าไม่มี และมองเห็นตรงกันว่า แทนที่จะเป็นบุญกลับเป็นบาปยิ่งขึ้น เหมือน เอน้ำผสมอุจจาระมาล้างเท้า ซึ่งเพียงแต่เปื้อนด้วยฝุ่นลอบอง ให้ เปื้อนยิ่งขึ้นแล้ว ก็ได้โปรดร่วมมือร่วมใจกัน หาวิธีแก้ไขสะท้านกัน เสียใหม่, เพื่อความหมดจดบริสุทธิ์แก่บรรพชิตผู้บริโศก และเป็น กุศลแก่ทายกสมหมาย และทั้งดีมีผลพอกที่จะอุทิศส่งไปให้เปตชน ผู้ล่วงลับไปแล้วได้ด้วย.

ข้าพเจ้าผู้ถลนความรู้สึกของตนเองดังนี้ มิใช่เพื่อต้องการ ให้เป็นที่บาดหมางกระทบกระทั่งอนเลยแม้แต่น้อย นอกจากจะ ตั้งใจเพียงขอให้ช่วยกันชำระชั๊กพอกการบำเพ็ญบุญของพวกเรา กันเอง ให้สะอาดดีขึ้นเท่านั้น และขอให้มองเห็นอกของบรรพชิต ที่ตั้งใจสำรวมศีล อันจะเป็นผู้รับและฉันอาหารนั้นบ้าง. โปรดอย่า ลืมว่า วิธีอื่นยังมีถมไป ที่เราจะเอิบอิมด้วยบุญได้ โดยห่างพัน จากบาปอันนี้. หลักสั้น ๆ มีอยู่ว่า อย่าฆ่าสัตว์อุทิศ (คือเจาะจง) ถวายพระก็แล้วกัน. เพราะถ้าท่านรู้อยู่ เห็นอยู่ หรือเพียงแต่นึก รังเกียจขึ้นมาเอง เพราะรู้ดีว่าเดี๋ยวนี้ชาวบ้านเขามีประเพณีเช่นนี้ กันทั่วไป และทั้งภิกษุชั้นเอง ก็เคยเป็นชาวบ้านมาแล้วแต่ก่อน ด้วย ท่านก็จะรับและฉันอาหารนั้นไม่ได้. ถ้าฉันฉันก็ต้องอาบัติ ทุก ๆ คำที่ฉัน, เช่นนี้แล้วบุญจะเกิดขึ้นได้โดยอาการอย่างไร. ภิกษุต้องเป็นบาปคือต้องอาบัติ เพราะฉันสิ่งที่ตนรู้ถือว่าเขาฆ่า

เพื่อถวายพระแท้ ๆ เพราะไม่ถึงวันที่จะไปทำบุญที่วัดพร้อม ๆ กัน เขาก็ไม่ฆ่า ทั้งทายกก็พูดกันทั่วไป ในเมื่อพบปะได้ตามกัน, ว่า “ทำไปวัดพรุ่งนี้เช้า” ด้วยกันทั้งนั้น. ทายกเล่าก็เป็นบาปโดยฆ่าเองบ้าง ใช้ผู้อื่นให้ฆ่าบ้าง. เมื่อบาปทั้งปฏิคาหกและทายกด้วยกัน ทั้งคู่เช่นนี้แล้ว บุญจะโผล่ขึ้นมาได้อย่างไร. ทายกเอง หรือผู้ตายไปแล้วที่ทายกจะอุทิศให้ จะได้รับบุญอย่างไร.

แต่ว่าความยุ่งยากเศร้าหมองอันนี้ คงไม่เป็นการยากจนเกินกว่าที่จะแก้ไข. ทายกหรือภิกษุฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็สามารถแก้ไขได้. ถ้าร่วมมือกันแก้ไขทั้งสองฝ่าย ก็คงยิ่งเร็วขึ้น. ทายกอย่าฆ่าเอง อย่าใช้ให้เขาฆ่าทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เป็นแต่จะแสวงหาเอาจากที่เขาฆ่ากันอยู่ตามธรรมดา, อย่านิยมการเห่อเหิม ในการประกวดกันด้วยอาหารที่ทำไป ด้วยอำนาจกิเลสชักนำ, อย่านำให้เกิดประเพณีที่เศร้าหมองทั้งทายกและปฏิคาหกเช่นนี้ขึ้นอีก, ที่มีมาแล้วช่วยกันทำลายเสีย. โดยวิธีนี้เองที่กล่าวว่าทายกฝ่ายเดียว ก็อาจปิดเป้าความเสียหายอันนี้ให้หมดไปได้. เพราะถึงอย่างไรก็ตาม ภิกษุไม่อาจฆ่าสัตว์บริโภคเองได้เลย. ที่เป็นมาแล้ว ก็เพราะทายกเป็นผู้ร่วมคิดสมรู้ ทั้งที่เข้าใจผิด. ขอให้ทายกผู้แสวงบุญจริง ๆ จงพิจารณาดู เห็นจริงแล้วขอให้สำนึกไว้เสมอ. เมื่อทายกทำบริสุทธฺิ พระก็พลอยบริสุทธฺิด้วย, จึงได้กล่าวว่า ทายกฝ่ายเดียวก็แก้ไขได้. แต่อย่างไรก็ดี ภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักยิ่งกว่าปากกว่าท้อง ฝ่ายเดียวก็แก้ไขได้อีกเหมือนกัน คือเป็นผู้รักษาธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดไม่ยอมสมรู้กับทายกที่ทำทั้งไม่รู้สึกรู้สึกลงใน

เรื่องนี้ เมื่อไม่ยอมฉันอาหารที่เตร้าหมอง ผิดกรรมผิดวินัยแล้ว, ครั้งเดียวเท่านั้น ทายกก็จะหมุนไปหาความบริสุทธิ์ได้. แต่ข้อนี้ จะทำได้ ก็เฉพาะในเมื่อเราเป็นภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักยิ่งกว่าปาก กว่าท้อง ทุก ๆ รูปด้วยกันเท่านั้น. ส่วนการร่วมมือร่วมแรงด้วยกันทั้งฝ่ายภิกษุและทายกนั้น เป็นอันว่าได้กำลังแรงสองเท่าตัว จะรวดเร็วและง่ายตายขึ้นอีกมาก.

ในกาลก่อน พระพุทธองค์เองก็ดี พระสาวกก็ดี มีวันคืนล่วงไป ๆ ด้วยอำนาจการซักซ้อมพรหมวิหารธรรมอย่างขำนิขำนานุ อยู่เสมอ. ที่เป็นพระชีณาสพแล้ว ก็ยังเพื่อเป็นปฏิฐานุคติแก่ผู้ที่ยังไม่เป็น เรื่องชนิดนี้จึงเกิดขึ้นไม่ได้. การอบรมเมตตากรุณาให้ ขำนานุอยู่เสมอนั้น มีอำนาจมากพอที่จะไม่ให้สะเพร่าในเรื่องนี้ หรือถึงกับปล่อยให้ความเห็นแก่ปากแก่ท้องครอบงำเอาซึ่งหน้า ได้ง่าย ๆ เลย และนี่มันก็เป็นจุดหรือแก่นสารอันสำคัญอันหนึ่งของความเป็นสมณะ. ในพระบาลีชิวกสูตร^๑ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ไม่ทราบประสงค์ให้สาวกทำหุทวนลม ในเรื่องนี้ แล้ว อ้างว่าฉันไม่รู้ ๆ ดังนี้เลย. การที่หมอชิวกเข้าไปทูลถามเรื่องนี้ ก็เพราะเขาพลาดใจสุดที่จะทนได้แล้ว ในเมื่อได้ยินเขาว่ากันว่า สมณะในพระพุทธศาสนา ฉันเนื้อที่เขาฆ่าเจาะจงถวายตน. ในบัดนี้ก็เช่นเดียวกัน มันจะบาดหูและบาดตา หรือบาดใจเป็นอัน มากสำหรับผู้เคารพต่อธรรมวินัย ในเมื่อได้เห็นหรือได้ยินว่า เรื่อง ชนิดนั้นได้เกิดขึ้นในบัดนี้อีก.

๑. บาลีชิวกสูตร ม.ม. ไตร ล. ๑๓ น. ๔๘ บ. ๕๖ หรือจะพลิกดูได้จาก พุทธสาสนาปีที่ ๑ เล่มที่ ๔ น. ๑๐๕.

ภิกษุบางพวกหรือบางนิกาย ที่สมัครไม่ฉันเนื้อเสียเลย ก็เพราะเบียดต่อการที่จะต้องคอยถามคอยระวังในเรื่องเช่นนี้ กลัวจะเป็นอุทิสมังสะ (คือเนื้อที่ไม่สมควรฉัน เพราะทายนกฆ่าเจาะจงถวาย) ตามที่ตนระแวงอยู่บ้าง, จะเป็นอกัปปิยะมังสะสิบอย่าง (เนื้อไม่ควรฉันโดยกเนิด เช่นเนื้อเสือเป็นต้น) ที่ทรงห้ามอย่างเด็ดขาดบ้าง. มันเป็นการบาปที่จุบจับหุยมหิมินำร่ำคาญอยู่ นับว่าเขาเหล่านั้นฉลาดในส่วนที่จะหาความสบายให้แก่จิตอยู่ไม่น้อย. และที่จริงสำหรับเรื่องนี้ ถ้าจะไม่พยายามชุกเกลากันเสียแล้ว อาจเกิดการน้อยใจ หรือการโกรธขึ้นแก่บรรพชิตบางท่าน ที่อาหารส่วนของตนไม่มีเนื้อสัตว์เป็นที่พอใจ เพราะตนเคยติดมาก่อน ก็เป็นไปได้.

ขอท่านผู้หวังต่อความงดงามแห่งบุญ โปรดแนะนำส่งเสริมกันให้เป็นที่เข้าใจยิ่งขึ้นไปกว่าที่ข้าพเจ้าพูดมาแล้วแต่ย่อ ๆ นี้เถิด. ในที่นี้ ยังมีได้มุ่งหมายถึงกับว่าจะพากันเลิกบริโภคเนื้อสัตว์อย่างเด็ดขาด เป็นแต่ประสงค์ว่า ถ้าจะทำบุญด้วยเนื้อสัตว์นั้น ควรทำด้วยเนื้อที่บริสุทธิ์เท่านั้น จึงจะเป็นบุญขึ้นมาได้สมประสงค์ มิฉะนั้น จะกลายเป็นการทำบาปใหม่ล้างบาปเก่า หรือทำความเศร้าหมองยุ่งยากเพิ่มให้แก่พระศาสนาอันเป็นที่รักของตนไป โดยไม่รู้ลึกถึงความร้ายกาจเลยแม้แต่น้อย. มันเป็นสิ่งที่น่าสงสัยยิ่งนัก.

หมายเหตุ :- ควรอ่านบาลีชิวกสูตร และอฏฐกถาแห่งสูตรนั้น จากหนังสือพิมพ์พระพุทธศาสนา ปีที่ ๑, ภาคพระไตรปิฎกแปล หน้า ๑๐๕.

ข้อคิดสำหรับศิลปินข้อหนึ่ง

ศิลปินข้อหนึ่ง มีความมุ่งหมายเพื่อมิให้มีการฆ่าสัตว์ โดยเจตนา. มีแง่คิดบางประการที่ยังเป็นปัญหาข้อโต้แย้งกันอยู่ คือควรกินเนื้อหรือกินผัก. ท่านโลกนาถภิกษุชาวอิตาเลียนมีหลักประจำตัวว่า ภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาไม่ควรกินเนื้อสัตว์เลย โดยอ้างว่าเป็นการลวงศิลปินข้อหนึ่ง โดยทางอ้อมและเป็นการเสียเมตตาไป. พวกเราชาวสยามผู้มีเลือดเนื้อเป็นพุทธมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ยังไม่เคยรู้สึกหรือจะรู้สึกอย่างท่านโลกนาถ เพราะเราเชื่อด้วยเหตุผลตามพระพุทธรโฆวาทว่า ถ้าไม่มีเจตนาที่ไม่เป็นกรรมอันจะให้ผล ซึ่งเป็นหลักอันใครจะค้านมิได้. ข้าพเจ้าก็เป็นผู้หนึ่งแห่งพุทธบริษัทชาวสยาม และยังมีความเห็นตรงในหลักนี้ทุกประการ. แต่ข้าพเจ้ามีข้อคิดบางอย่าง ซึ่งเห็นว่าเราไม่ควรนิ่งกันอยู่ ควรเผยแพร่ให้รู้สึกไว้ทั่วกันเฉพาะผู้ที่ยังไม่เคยรู้สึก.

การทำให้สัตว์ตายโดยไม่มีเจตนา นั้นไม่บาป. เราเคยรังเกียจไหม ในความจริงประจำวันหนึ่ง ๆ คือ ทุกครั้ง ๆ ที่เราหายใจ วิทยาศาสตร์บอกแก่เราว่า จุลินทรีย์ (germs) อาจติดลมหายใจเข้าไปด้วยหลายพันตัวต่อหนึ่งครั้ง. มันมีชีวิตอยู่ในอากาศ และมันเข้าไปตายในปอดของเรา โดยเราหายใจเข้าไป. นี่บาปไหม ? ถ้าบาปก็อย่าหายใจเพื่อช่วยชีวิตสัตว์ จำนวน หลาย-หลาย-ล้าน-ล้าน ๆ ไว้ในชั่วชีวิตเราคนหนึ่ง ๆ ถ้ามีฉะนั้น จะเศร้าหมองใจ คือบาป.

ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่บาป เพราะเราหายใจเพื่อมีชีวิตอยู่ ไม่ใช่หายใจเพื่อฆ่าตัวจุดลินทรีย์เหล่านั้น หากเช่นนี้เป็นบาปแล้ว เราจะเคลื่อนไหวตัวมิได้เลย. ใครจะนับได้ว่า เนื้อที่ชั่วฝ่าเท้าที่เหยียบลงไป จะมีชีวิตซึ่งเรามองไม่เห็นอยู่ที่ชีวิต. แต่เราหายใจ-และมันก็เป็นความจริงว่า มี แต่ไม่ทราบจำนวนว่ากี่ชีวิต. เพราะฉะนั้นจึงต้องเข้าใจว่าไม่บาปเพราะไม่มีเจตนา มิฉะนั้นแล้ว เราไปไหนไม่ได้เลย. จะทำงานอาชีพะเช่นไถนา เผาไร่ ขุดสวน ก็ไม่ได้หมด เพราะรู้อยู่ชัดว่าสัตว์จะต้องตาย. แต่เราทำได้โดยไม่บาปก็เพราะเราไม่มีเจตนามิใช่หรือ. หลักที่บาปทั้งไม่มีเจตนา นั้นเป็นหลักแห่งลัทธิเตียรถีย์อื่นซึ่งมีอยู่ก่อนพุทธกาล และยังคงมีมาจนถึงบัดนี้ เรียกกันว่า ศาสนาเซน หรือไชนะ. ลัทธินี้เขาถือว่ามีชีวิตกระทั่งเม็ดกรวดเม็ดทราย เคลื่อนไหวไปถูกมันเข้าก็บาปแล้ว เพราะทำให้มันเจ็บช้ำหรือตาย เขาถือว่ามีศีลบริสุทธิ์เฉพาะเมื่อนั่งอยู่กระท่อมนั้น ไข่ของอ่อนนุ่มเช่นหางนกยูงบัดฝุ่นแล้วนั่งบริกรรม จึงจะเป็นเวลาที่บริสุทธิ์. ขอให้คิดว่าทั้งที่ลัทธินี้มีก่อนพุทธกาลกระทั่งบัดนี้ ได้แผ่ออกไปได้ก็มากน้อย. ก็คนในโลกเป็นบริษัทของลัทธินี้ ? ข้อนี้น่าจะเป็นเหตุผลได้บ้างกระมังว่า เพราะเขาถือจัดเกินไปจนเสียประโยชน์หรือเหตุผลอันจะน้อมโลกให้เลื่อมใส.

ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาปทํ สมาทियามิ = “ข้าพเจ้าสมาทานบทแห่งสิกขา คือเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการทำสัตว์ มีปาณะ ให้ตกลงวง.” นี่เป็นการแปลตรงตัวสิกขาบททุกตัวอักษร. สัตว์มีปาณะคืออะไร ? อะไรคือปาณะ ?

ปราณเป็นภาษาบาลี ภาษาไทยเรียกว่า ปราณ. ปราณคืออะไร ข้อนี้มีคำอธิบายมากเกินกว่าจะมีจะตกกันให้ละเอียดในที่นี้. จะกล่าวตามความเห็นของคนทั่วไปอย่างย่อ ๆ ตามหลักที่รับรองกัน. ปราณคือชีวิตที่ละเอียดผสมอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ที่ยังเป็นอยู่. หมดปราณหรือวายปราณก็ตาย. อรรถกถาแก้คำนี้ไว้ว่า ปาณํ ปรมตฺตโต ชีวิตินุทริยํ = “กล่าวโดยปรมาตฺถ ชีวิตินุทริยํชื่อว่าปราณ.” หรือจะกลับกันว่า ปราณคือชีวิตินุทริยํก็ได้. ชีวิตินุทริยํก็คือชีวิตหรือความเป็นอยู่. ในตัวลักษณะท ก็ห้ามสิ่งที่มีปราณ (ไม่ได้บ่งว่าต้องมีวิญญาณด้วย), เพราะฉะนั้น การฆ่าสัตว์ที่มีปราณ ก็คือปาณาติบาต.

ต้นไม้มีปราณไหม ? ตัวจุลินทรีย์ (germs) มีปราณไหม ? ข้อนี้ออกจะพิศุจน์ยาก. ถ้าต้นไม้มีปราณ การฆ่าต้นไม้ด้วยเจตนา ก็บาปแน่. ภิกษุฆ่าต้นไม้ทรงปรับอาบัติเท่ากับฆ่าสัตว์.^๑ ถ้าทำลายพืชของต้นไม้เช่นเมล็ดพันธุ์ฝักที่ยังเพาะงอก ก็เป็นอาบัติรองลงมา. นี่เพราะมันมีปราณหรือ ? กล่าวกันว่า ทรงบัญญัติข้อนี้ เพราะเพื่ออนุโลมตามธรรมเนียมยุคพุทธกาล ส่วนข้าพเจ้ายังไม่เคยพบพุทธธาธิบายในเรื่องนี้ มีแต่มติส่วนตัวตนว่าพระองค์ทรงเห็นว่า ต้นไม้มีชีวิต เมล็ดพืชก็มีชีวิต แต่ว่าเป็นชีวิตที่ต่ำเตี้ยลงมา. ยังน้อยจนไม่ควรจะห้ามสำหรับฆราวาสผู้ยัง “หนา” อยู่. แต่มากพอที่จะบัญญัติห้ามสำหรับพวกที่ออกบวช หรือผู้ที่ “บาง” แล้ว ; จึง

๑. หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์เท่ากัน ตามลักษณะทที่หนึ่ง แห่งกุตคามวรรค, และลักษณะทที่หนึ่ง แห่งลัปภาณวรรค.

ทรงบัญญัติว่าบาปเฉพาะภิกษุ. ภิกษุใช้เขาถอนต้นไม้ หรือ “ฆ่า” ต้นไม้ บาปเท่ากับใช้ให้ฆ่าสัตว์. ภิกษุกินผักโดยเจตนา ก็ควรบาปหรือไม่บาปเท่ากับกินเนื้อสัตว์โดยเจตนา เพราะของสองสิ่งนี้ทรงวางไว้สำหรับภิกษุโดยเสมอกัน. การที่ภิกษุประกาศให้เขาฆ่าต้นไม้-ผัก เจาะจงตน ก็ควรเหมือนหรือเท่ากับการบอกให้เขาฆ่าสัตว์เจาะจงตน. ชาวบ้านฆ่าผักหรือต้นไม้เจาะจงพระ ก็ต้องเท่ากับฆ่าสัตว์เจาะจงพระ. สำหรับส่วนตัวพระ คือ พระคงฉันไม่ได้เช่นเดียวกัน. แต่ขอให้เข้าใจว่า พระยังมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่บาป ก็คือรับอาหารจากชาวบ้านมาตามแต่เขาจะให้อะไร และเป็นอาหารที่เขาไม่ได้มีเจตนาฆ่าเจาะจงพระ เป็นอาหารบริสุทธ์. เพราะฉะนั้นพระจึงไม่มีทางเลือก หรือจำกัดอาหารได้เลยเป็นอันขาด. มันจะเป็นอะไรก็ตามแต่ เมื่อเป็นอาหารที่กินได้สำหรับมนุษย์และไม่ผิดวินัย ก็รับมาฉันก็แล้วกัน, มิฉะนั้นจะเกิดบาปขึ้นโดยส่วนใดส่วนหนึ่งแน่นอนในเมื่อบอกว่าต้องการผักหรือเนื้อ แล้วระบุให้เขาไปฆ่ามาให้. แต่อาจมีโอกาสในเมื่อมีผู้ฆ่าขายอยู่ตามธรรมดาทั้งผักและเนื้อ โดยไม่บาป หรืออาจบาปได้เท่ากันโดยไม่มีข้อแตกต่างระหว่างเนื้อกับผักสำหรับพระ, สำหรับกรณีที่ไม่บาป.

ส่วนสำหรับชาวบ้านโดยเฉพาะนั้น ผิดกัน เพราะมีข้อยกเว้น-เช่นเดียวกับสิกขาบทอื่น ๆ เป็นอันมาก เนื่องจากอยู่ในขั้นที่ยัง “หนา” ดังว่ามาแล้ว. เขาฆ่าต้นไม้ได้โดยไม่บาป เพราะศีลของเขาจำกัดความแค่นั้น. เพราะฉะนั้น เขาจึงฆ่าผักกินเองก็ได้ ถวายพระด้วยก็ได้. แต่เขาจะฆ่าสัตว์กินเองไม่ได้ แม้จะถวายพระด้วยก็ตาม. นี้เพราะสิกขาบทผิดกันในเรื่องที่เรียกเหมือนกัน. นอกจาก

สิกขาบทปาณาติบาตนี้แล้ว ยังมีอีกหลายสิกขาบทที่จำกัดความสูงต่ำกว่ากัน. เช่นน้ำเมา เป็นอจิตตกอาบัติสำหรับภิกษุเต็มทั้งไม่รู้ว่า เป็นน้ำเมา ก็เป็นอาบัติ, แต่อุบาสกไม่มีโทษ. อุบาสกทำเมถุนกรรม ได้โดยให้ถูกต้องตามประเพณี แต่ภิกษุเป็นทำไม่ได้เลยทุกประการ. อุบาสกลักทรัพย์แล้วสมาทานศีลได้อีก, อวดอุตริมนุสสรธรรมแล้ว ก็ต่อศีลข้อสี่อีกได้. แต่ภิกษุลักทรัพย์เข้าขีด ๕ มาสก หรืออวดอุตริมนุสสรธรรมแล้ว ก็ “ตาย” จากภิกษุเอาที่เดียว, เหล่านี้พอเป็นตัวอย่าง. รวมความว่า ภิกษุกับฆราวาสมีความหมายแห่งศีลต่างกันคนละชั้น. โดยเฉพาะสำหรับสิกขาบทที่ ๑ นี้ สรุปได้เป็นใจความว่า ภิกษุฆ่าเองหรือให้ฆ่า ซึ่งสัตว์ เป็นบาปเช่นเดียวกับฆราวาส. ภิกษุฆ่าเองหรือให้ฆ่าซึ่งต้นไม้ เป็นบาป แต่ไม่เช่นเดียวกับฆราวาส คือฆราวาสไม่บาป. นี้หมายความว่าเจตนาที่อยู่. ถ้าไม่มีเจตนาแล้ว ไม่มีใครบาปเลย เช่นเดียวกับการหายใจทำให้จุลินทรีย์ตาย หรือเดินกลางคืนเหยียบปลวกซึ่งยกฝูงออกหากินกลางคืนตายเป็นต้น. เราไม่ควรถือโดยอ้อมค้อมค้ำกันไปมาเลย จะกลายเป็นการทำให้หดสั้นเข้า แทนการเผยแพร่ออกไป สำหรับพระศาสนา. เราจะต้องถือให้ตรง! ให้มีเหตุผลเพียงพอ! มิฉะนั้นแล้วภิกษุจะใช้เทียนไขก็ไม่ได้ ปลาวาฬจะถูกฆ่าเอาน้ำมันมากขึ้น, จะฉันทยาถ่ายท้องก็ไม่ได้ พยาธิไส้เดือน ฯลฯ จะตาย จะถ่ายอุจจาระลงในถ่านก็ไม่ได้ หนอนในหลุมบางตัวจะตาย ฯลฯ ตูม้นเกินไปเสียแล้วกรรมัง!

ท่านโลกนาถได้กล่าวผิดพลาดไปหรือ? ภิกษุควรฉันทยาถ่ายท้องอีกต่อไปหรือ? ก่อนแต่จะตัดสินใจ ขอให้ท่านเข้าใจว่า ที่กล่าวมาแล้ว

ข้างต้นนั้น ไม่ได้มีส่วนในการเป็นคำตอบของปัญหาของข้อนี้เลย. ท่านโลกนาถกล่าวไม่ผิด ! ถ้าไม่จำเป็นแล้ว-ภิกษุไม่ควรฉันทเนื้อสัตว์เป็นอันขาด ! นี่คือหลักประเด็นที่จะได้อธิบายกันต่อไป.

ในข้อแรกขอกล่าวเสียก่อนว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นคนฝ่ายโลกนาถ ภิกษุอุตาเลี่ยนหรือฝ่ายใดหมด นอกจากฝ่ายที่ประกอบด้วยเหตุผล. ข้าพเจ้าเคยไปสนทนากับท่านโลกนาถเป็นเวลานาน บางตอนถึงกับกลายเป็นการโต้ว่าทะเลาะกันก็มี อย่างน้อยก็คงทำให้ข้าพเจ้ารู้จักท่านได้บ้าง. ข้าพเจ้ากล้ากล่าวว่า ท่านโลกนาถกล่าวไม่ผิด ก็เพราะส่วนใหญ่กล่าวไม่ผิดจริง ; และเพราะข้าพเจ้าเป็นนักฟังแต่ฝ่ายดี จึงไม่สนใจถึงการกล่าวพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ ของท่านโลกนาถนั้นเลย. อีกประการหนึ่งเราจะต้องต้อนรับแขกต่างประเทศของเราด้วยเจตนาดีอย่างเดียวเสมอ. เราเป็นศิษย์พระพุทธองค์ควรประกอบกรรมดีโดยส่วนเดียว.

ส่วนใหญ่ที่กล้ากล่าวว่า ท่านโลกนาถกล่าวไม่ผิดนั้น หมายถึง การชักชวนให้เราก้าวหน้าในการอบรมใจ ดีกว่าที่จะนั่งเฉยอยู่. เรื่องบางเรื่องที่มีผู้เห็นเป็นสำคัญ แต่ข้าพเจ้าเห็นเป็นเพียงเกร็ดของเรื่อง ก็มีอยู่มาก เช่นการพิสูจน์ว่า พระพุทธองค์ฉันทเนื้อหรือไม่ เป็นต้น. ความจริงพระพุทธองค์ต้องทรงฉันทเนื้อแน่ ๆ แต่เป็นส่วนน้อยที่สุด เพราะหาฉันทตามประเพณีพื้นเมืองของอินเดีย. แต่ท่านโลกนาถพยายามพิสูจน์ว่า บัจฉิมบิณฑบาตเป็นเห็ดนั้นขอให้เราให้อภัยแก่ท่านอย่างเดียวกับที่โบราณจารย์ของเรา หวังดีต่อเรา

อ้างว่าบนสวรรค์มีนางฟ้าเท่านั้นเท่านั้น เราจะยึดเอาเป็นกรรมสิทธิ์ได้ด้วยการบำเพ็ญบุญอย่างนั้นอย่างนี้ อันเป็นการต้อนรับคนเข้ามาในการปฏิบัติดีงาม แต่เราไม่ถือว่า ท่านกล่าวเท็จ กล่าวผิด หรืออะไรหมดยกแล้วกัน เพราะเราเป็นคนเฟื่องดีทำเดียว.

ข้อสำคัญ อยู่ที่โลกนาถภิกษุประสงค์ให้เราก้าวหน้าในสัมมาปฏิบัติ! ข้าพเจ้าจึงว่าท่านกล่าวไม่ผิด เพราะเจตนาของท่าน ดี.

การให้เว้นเนื้อเสพผัก เป็นการก้าวหน้าในสัมมาปฏิบัติอย่างไร ก็เข้ากับปัญหาในประเด็นหลังของข้าพเจ้าแล้ว จะถือโอกาสตอบพร้อมกันไปคร่าวเดียวกัน ดังต่อไปนี้.

คำว่า “จำเป็น” หมายถึง ความจำเป็นของภิกษุ ที่จะเลือกสั่งอาหารไม่ได้ ต้องฉันตามแต่ที่จะได้มา ดังกล่าวแล้วในวันก่อน. แต่ขอให้เข้าใจว่า สำหรับประเทศซึ่งนิยมกินผักปนเนื้อ เช่นประเทศเรานั้น เกือบจะไม่มีกการจำเป็นอะไรนัก ที่จะต้องสั่งอาหารผัก เพราะอย่างไรเสีย อาหารนั้นก็คงปรุงกันมาทั้งเนื้อและผัก ซึ่งเราอาจเว้นเนื้อ ฉันแต่ผักได้เสมอไป และยังมีผลไม้อันอุดมกว่าเมืองหนาวอีกเป็นอันมาก. ความเป็นโดยเฉพาจะมักเกิดในคราวเดินทาง หรือในการสมาคมกับพวกที่ชอบกินเนื้อล้วน ๆ เป็นต้น. แต่เพราะเราจะต้องสมาคม เพื่อประกาศพระศาสนาแก่คนทุกประเภท เราจึงมีข้อแม้ในเมื่อมีเหตุจำเป็น, ทั้งเพื่อไม่ให้มีการเลียงยากเป็นพิเศษเกิดขึ้นด้วย.

ทำไมเราจึงไม่ควรกินเนื้อสัตว์ (ในเมื่อไม่จำเป็น) ?

เพราะว่า เป็นการทำเพื่อยึดเอาประโยชน์ทั้งฝ่ายโลกและฝ่าย

ธรรม. เป็นการก้าวหน้าของสัมมาปฏิบัติอันหนึ่ง ซึ่งได้ผลมาก แต่ลงทุนทางฝ่ายวัตถุน้อยที่สุด ไปมากอยู่ทางฝ่ายใจ, ซึ่งจะแยกอธิบายดังนี้.

ฝ่ายธรรม เช่น : ๑. เป็นการเลี้ยงง่ายยิ่งขึ้น. เพราะผักหาง่ายในหมู่คนยากจนเข็ญใจ มีการปรุงอาหารด้วยผักเป็นพื้น นักเสพผักยอมไม่มีเวลาที่ต้องกระวนกระวายเพราะอาหารไม่ถูกปากเลย ส่วนนักเสพเนื้อ ต้องเลี้ยงเบียดเบียนเพื่อให้อุททิสมังสะบ่อย ๆ. ทายกเสียไม่ได้โดยในที ก็พยายามหาให้. ทายกที่มีใจเป็นกลาง เคยปรารภกับข้าพเจ้าเองหลายต่อหลายนักแล้ว ว่าสามารถเลี้ยงพระได้ตั้ง ๕๐ องค์ โดยไม่ต้องมีการรู้จักลำบากอะไรเลย ถ้าไม่เกี่ยวกับปลากับเนื้อ ซึ่งบางครั้งต้องผินใจทำไม่รู้ไม่ชี้กันมาก ๆ มิใช่เห็นแก่การที่มีราคาแพงกว่าผัก แต่เป็นเพราะรู้ว่ามันจะต้องถูกฆ่าเพื่อการเลี้ยงพระของเรา. มีอีกหลายคนแรกที่ค้านว่า อาหารผักล้วนทำให้หุ่นวายลำบาก. แต่เมื่อได้ลองไปเพียงสองสามครั้ง กลับมาสารภาพว่า เป็นการง่ายยิ่งกว่าง่าย เพราะบางครั้งไม่ต้องติดไฟเลยก็มี. ตัณหาของนักเสพผักกับนักเสพเนื้อ มีแปลกกันอย่างไร จักกล่าวในข้อหลัง. เฉพาะข้อนี้ขอจงทราบไว้ว่า คนกินเนื้อเพราะแพ้อึดหนา, กินเพราะตัณหา, ไม่ใช่เพราะให้เลี้ยงง่าย.

๒. เป็นการฝึกในส่วนสังขารธรรม. คนเราห่างจากความพันทุกข์ เพราะมีนิสัยเหลวไหลต่อตัวเอง, สังขะในการกินผักเป็นแบบฝึกหัดที่น่าเพลิน บริสุทธิ์ สะอาด ได้ผลสูงเกินที่คนไม่เคยลองจะคาดถึง. มันเป็นอาหารที่จะหล่อเลี้ยง “ดวงความสังขะ” ในใจของเราให้สมบูรณ์ แข็งแรง ยิ่งกว่าแบบฝึกหัดอย่างอื่นซึ่งเป็นแบบฝึกหัดที่ค่อนข้าง

ข้างง่ายโดยมาก, หรือยากที่จะได้ฝึกเพราะไม่สามารถนำมาเป็นเกมฝึกหัดประจำทุก ๆ วัน. เราต้องฝึกทุกวัน จึงจะได้ผลเร็ว. การฝึกใจด้วยเรื่องอาหาร อันเป็นสิ่งที่เราบริโภคทุกวัน จึงเหมาะมาก. อย่าลืมพระพุทธรูปที่มีใจความว่า สัจจะเป็นคู่กับผ้ากาสาฬหพัศตร์.

๓. เป็นการฝึกในสวนทมธรรม, (การข่มใจให้อยู่ในอำนาจ). คนเราเกิดมีทุกข์เพราะตัณหาหรือความอยากที่ข่มไว้ไม่อยู่. ข้อพิศุจน์เฉพาะเรื่องฝึกกับเนื้อง่าย ๆ เช่นข้าพเจ้าเห็นชาวตำบลป่าดอนสูง ๆ ขึ้นไป อุตส่าห์หาอาหารผักลงมาแลกปลาแห้ง ๆ ทางบ้านแถบริมทะเล ขึ้นไปรับประทาน, ทั้งที่ต้องเสียเวลาเป็นวัน ๆ และทั้งที่กลางบ้านของเขามีอาหารผักพวกเผือกมัน, มะพร้าว, ผัก, พัก, ฯลฯ อย่างสมบูรณ์ และทั้งที่อาหารเหล่านั้นยังเป็นของสดรสดี, สามารถบำรุงร่างกายได้มากกว่าปลาแห้ง ๆ จนราจับ ที่อุตส่าห์หาหิวขึ้นไปไว้เป็นเสบียงกรังเป็นไหน ๆ. ผู้ที่ไม่มีการข่มรสตัณหาจักต้องเป็นทาสของความทุกข์ และถอยหลังต่อการปฏิบัติธรรม. การข่มจิตด้วยอาหารการกินก็เหมาะมาก เพราะอาจมีการข่มได้ทุกวันดังกล่าวแล้ว การข่มจิตเสมอเป็นของคู่กับผ้ากาสาฬหพัศตร์. ควรทราบว่ามันเป็นการยากอย่างยิ่ง ที่คนแพ้อินจะข่มตัณหา โดยเลือกกินแต่ผักจากจานอาหารที่เขาปรุงด้วยเนื้อและผักปนกันมา! จงยึดเอาเกมที่เป็นเครื่องชนะตน อันนี้เถิด. ในการเลี้ยงพระของงานต่าง ๆ ข้าพเจ้าเคยเห็น เคยได้ยินเสียงเรียกเอ็ด แต่อาหารเนื้อ ส่วนอาหารผักล้วนดูเหมือนเป็นการยากที่จะได้ถูกเรียกกับเขาแล้วยังเหลือกลับไปอีก. แม้อาหารที่ปรุงระคน ก็หายไปแต่ชิ้นเนื้อผักคงเหลือติดจานกลับไปก็มี. และยิ่งกว่านั้นก็คือ ควรทราบว่

แม่ครัวหรือเจ้าภาพเขารู้ตัวก่อนด้วยซ้ำ เขาจึงปรุงอาหารเนื้อไว้มากกว่าอาหารผักหลายเท่าตัว. ทั้งนี้ ก็เพราะตณหาทั้งของฝ่ายทายกและปฏิคาหก ร่วมมือกัน “เบ่งอิทธิพล.”

๔. เป็นการฝึกในส่วนสันโดษฐ์, (การพอใจเท่าที่มีที่ได้). ชีวิตพระย่อมได้อาหารชั้นพื้น ๆ โดยมาก. ข้าพเจ้าเคยเห็นบรรพชิตบางคนเว้นไม่รับอาหารจากคนยากจน เพราะเลวเกินไปคือเป็นเพียงผักหรือผลไม้ชิ้นต่ำ แม้จะรับมาก็เพื่อทิ้ง. นี่เป็นตัวอย่างที่ไม่มีความสันโดษฐ์ หรือถ่อมตน การฝึกเป็นนักเสพผักอย่างง่าย ๆ จะแก้ปัญหานี้ได้หมด. สันโดษฐ์เป็นทรัพย์ของบรรพชิตอย่างเอก.

๕. เป็นการฝึกในส่วนจาคะ, (การละสิ่งอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบหรือพันทุกข์). นักเสพผักมีดวงจิตบริสุทธิ์ผ่องใส เกินกว่าที่จะนึกอยากในเมื่อเดินผ่านร้านอาหารนอกกาล หรือถึงกับนึกไปเองในเรื่องจะบริโภคให้มีรสหลากหลาย ๆ ; เพราะผักไม่ยั่วในการบริโภคมากไปกว่าเพียงเพื่ออย่าให้ตาย, ต่างกับเนื้อซึ่งยั่วให้ดิตรสและมัวเมาอยู่เสมอ. ความอยากในรสที่เกินจำเป็นของชีวิต, ความหลงใหลในรส, ความหงุดหงิดเมื่อไม่มีเนื้อที่อร่อยมาเป็นอาหาร ฯลฯ เหล่านี้ ข้าพเจ้ารับรองได้ว่า ไม่มีในใจของนักกินผักเลย. ส่วนนักเสพเนื้อนั้น ย่อมทราบของท่านได้เอง เป็นปัจจัยตั้งเช่นเดียวกับธรรมชาติอย่างอื่น.

๖. เป็นการฝึกในส่วนปัญญา (ความรู้เท่าทันดวงจิตที่กลับกลอก). การกินอาหารจะบริสุทธิ์ได้นั้น ผู้กินต้องมีความรู้สึกแต่

เพียงว่า “กินอาหาร” (ไม่ใช่กินผักหรือเนื้อ, คาวหรือหวาน.) และเป็นอาหารที่บริสุทธิ์. การที่จะปรับปรุงใจให้ละวางความยึดมั่นว่า เนื้อ-ผัก หวาน-คาว ดี-ไม่ดี ฯลฯ เหล่านี้เป็นแบบฝึกหัดที่ยาก. แต่ถ้าใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นโทษของการยึดมั่นในชื่ออาหาร มามีความสำคัญเพียงว่าเป็น “อาหาร” ที่บริสุทธิ์แล้วก็บริโภค อยู่เสมอแล้ว นี่ก็เป็นการก้าวก้าวใหญ่ของการปฏิบัติธรรม. ไม่มีอะไรดีไปกว่าอาหารผัก ที่จะเป็นอารมณ์อันบังคับ ให้ท่านต้องใช้ปัญญาพิจารณามันอยู่เสมอทุกมื้อ, เพราะเนื้อทำให้หลงรส ผักทำให้ต้องยกใจขึ้นหารส เพราะแก่สันดานของสัตว์ ซึ่งมีกิเลสย่อมใจจับแน่นเป็นน้ำฝาตมาแต่เดิม. แต่ปัญญาของท่านต้องมีอยู่เสมอว่า ไม่ใช่จะไปนิพพานได้เพราะกินผัก เป็นเพียงการช่วยเหลือในการขุดเกลากิเลสทุกวันเท่านั้น. วัณาน ๆ จะทดลองความรู้สึกในใจของท่านว่า จะบริสุทธิ์สะอาดพอหรือยัง ด้วยการลองรสอาหารที่ยั่วลิ้นเสียคราวหนึ่ง, คือเนื้อที่ปรุงให้มีรสพิเศษนั่นเอง ก็ได้.

ข้าพเจ้าเอง ไม่ได้มีความเห็น ว่า ฝ่ายที่จะช่วยเหลือการขุดเกลาคิดใจต้องเป็นผัก. ความจริงมันควรเป็นอาหารชั้นเลว ๆ ไม่ประณีตก็พอแล้ว. แค่มื้อใคร่ครวญไป ๆ ก็มาตรงกับอาหารผัก. เพราะเนื้อนั้นทำอย่างไรเสีย ก็ชวนกินอยู่ตามธรรมชาติ, แม้เพียงแต่ต้มเฉย ๆ มันก็ยังยั่วตัณหาอยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้น ฝ่ายที่จะปราบตัณหาจึงกลายเป็นเกียรติยศของผัก, คืออาหารที่จะข่มตัณหาได้, และมีแต่ทางบริสุทธิ์อย่างเดียวโดยไม่มีการระวังเลยก็ได้, เหมาะสำหรับผู้ที่จะวางภัยในความประมาทอยู่เสมอ.

ฝ่ายโลก เช่น : ๑. ผักมีคุณแก่ร่างกายยิ่งกว่าเนื้อหรือไม่,

วิทยาศาสตร์ปัจจุบัน ก็พอที่จะรับว่าจะทำให้มีโรคน้อย มีกำลังแข็งแรง มีดวงจิตสงบกว่ากินเนื้อ. (ชาวอินเดียด้วยกัน ที่เป็นพวกกินเนื้อ ุร้ายกว่าพวกที่เป็นพราหมณ์ไม่กินเนื้อโดยกำเนิด.) มีความเห็นในความอยาก-ความโกรธ-ความมัวเมา น้อยลงเป็นอันมาก.

๒. ทางเศรษฐกิจ. ราคาผักกับเนื้อ ทราบกันอยู่แล้วว่าผิดกันเพียงไร. ของดีไม่ใช่มีหลักว่าต้องแพงเสมอไป แต่ของแพงคือของสำหรับคนโง่ คนทะเยอทะยาน ของที่มีคุณภาพสมควร หรือเกินค่า ไม่ใช่ของแพงแม้จะมีราคาเท่าไรก็ตาม และเป็นของสำหรับคนฉลาด. อาหารเลว ๆ ไม่ได้ทำให้คนโง่ลงเลยยิ่งเนื้อและผักแล้ว เนื้อเสียอีกกลับจะทำให้โง่ คือหลงรสของมันจนเคยชิน. คน ๆ เดียวกันนั่นเอง ถ้าเขาเป็นนักเสพผักจะเป็นคนเข้มแข็ง มีใจมั่นคง ไม่โยกเยกรวนเร ยิ่งกว่าเป็นนักเสพเนื้อ (กินผักมากที่สุด กินเนื้อแต่เล็กน้อยเท่าที่จำเป็นจริง ๆ ก็เรียกว่านักเสพผัก. ผักหมายถึงผลไม้-น้ำตาลสด-ขนม ฯลฯ แม้จะหมายถึงนมด้วยก็ได้.)

๓. ธรรมชาติแท้ ๆ ต้องการให้เรา กินผัก. ขอจงคิดให้ลึกหน่อยว่าธรรมชาติสร้างสรรพวกเราให้มีความรักชีวิตของตนทุก ๆ คน. เราควรเห็นนอกของสัตว์ที่มีความรู้สึกด้วยกัน มิฉะนั้นก็ไม่มีธรรมเสียเลย. ลองส่งดวงใจที่เป็นกลาง ๆ ไปทั่วใจสัตว์ทุกตัว ที่ต้องพรากผิว-เมื่อย-ลูก-แม่-พ่อ ฯลฯ โดยถูกฆ่าเป็นอาหาร แล้วลองเทียบถึงใจเราบ้าง, ถ้ามีพวกยักษ์ใหญ่มาทำแก่เราเช่นนั้น เราจะรู้สึกอย่างไร ? เราจะถึงกับขอร้องให้พระเจ้าช่วยหรือไม่ ถ้ามีพระเจ้าที่จะช่วยได้ ? และคิดสืบไปว่า เมื่อเราอาจช่วย หรืออาจเสียสละรสที่ปลายลิ้นเพื่อช่วยชีวิตสัตว์อื่นหรือผู้อื่นได้แล้ว, ธรรมของมนุษย์ (สัตว์มีใจสูง)

จะไม่ช่วยให้เราทำเพื่อเห็นแก่อกเขาและอกเราบ้างเที่ยวหรือ. แม้พระพุทธรองค์ก็ทรงบำเพ็ญพระเมตตาบารมีอย่างกว้างขวาง. ทำไมเราจึงไม่ช่วย ในเมื่อเรารู้ว่าเราอยู่ในฐานะที่จะช่วยได้ แม้ว่าไม่ช่วยก็ไม่บาปก็ตาม ?

ธรรมชาติจะมีผักหญ้า ผลไม้ พอให้เราบริโภคพอเพียงเสมอ. มนุษย์มากขึ้น ๆ ทุกปี, ส่วนสัตว์มีน้อยลง ๆ ทุกปี. โลกมนุษย์ขยายตัวออก, โลกสัตว์เดรัจฉานหดสั้นเข้า. ในที่สุด เนื้อจะไม่พอกันกิน ต้องเลี้ยงเป็นสัตว์เลี้ยง. ก็ที่ดินขนาดเท่ากัน สามารถเลี้ยงสัตว์พอเพื่อมนุษย์ น้อยกว่าปลูกผักเพื่อมนุษย์. คิดดู ที่หนึ่งไร่ เราอาจปลูกพืชพันธุ์เลี้ยงคนได้หลายสิบคนในปีเดียว แต่ไม่พอเพื่อเลี้ยงวัว ๑ ตัวสำหรับกินเนื้อและต้องหลายปี. ปัญหาจึงไปตกหนักอยู่ที่เนื้อสัตว์จะไม่พอ. หาใช่ที่ผักจะไม่พอไม่. แม้ปลาในมหาสมุทร ก็บอกสถิติตัวเองอยู่เรื่อย ๆ มาแล้วว่า จะต้องขาดมือลง. แต่ข้อสำคัญที่สุดนั้น คือมันไม่ให้คุณไปกว่าผักเลย.

มีนักปราชญ์ทางวิทยาศาสตร์ คำนวณว่า เนื่องจากการเกิดใหม่มากกว่าการตาย ในเวลานี้ได้มีจำนวนพลโลกเพิ่มขึ้นถึงปีละ ๒๐ ล้านคน, และต่อไปจะเพิ่มมากขึ้นอีก ถ้าไม่มีเหตุใดมาทำให้จำนวนคนลดน้อยลง, เป็นต้นว่า การสงครามหรือโรคภัยที่ร้ายแรง มาลดจำนวนลงเสียมาก ๆ เป็นพิเศษ, ในอีกร้อยปีจะมีจำนวนคนถึง ๕๐๐๐ ล้าน (ห้าพันล้าน) คน. ในเวลานั้นพื้นดินทุก ๆ แห่ง จะต้องใช้เป็นที่ทำกรเพาะปลูกเพื่อได้อาหารมาเลี้ยงมนุษย์, ไม่มีที่ดินและอาหารผักพอที่จะเลี้ยงสัตว์, มนุษย์จะต้องกินอาหารผักและข้าวโดยตรง แทนการกินเนื้อซึ่งเป็นการกินผักโดยทางอ้อม.

มหาเศรษฐีจึงจะมีนมและเนื้อกินโดยเลี้ยงวัวไว้บนตึกชั้นสุดท้ายอดหรือในสวนข้าง ๆ บ้าน.

เวลานี้มีคนเพียงประมาณ ๒๐๐๐ ล้านคน เรามีจำนวนคนที่อดอยากอยู่ มากมายเพียงไร ? อีกร้อยปีข้างหน้าเมื่อมีคนถึง ๕๐๐๐ ล้านคน ภาวะของความจนจะเป็นอย่างไร ? ความจำเป็นจะบังคับให้คนต้องกินอาหารผักและเมล็ดข้าวเท่านั้น.

สำหรับภิกษุ ไม่จำเป็นจะต้องรับรู้มากถึงเหตุผลของฝ่ายโลก ดังกล่าวมานี้ก็จริง แต่เพราะเป็นเทศน์ของเทศอื่น จึงควรดำรงอยู่ในอาการที่เป็นไปฝ่ายข้างพันทุกข์สงบเยือกเย็นอยู่เสมอ. ไม่เป็นคนต่อต้านต่อเหตุผล. ไม่เป็นคนเลี้ยงยาก, ไม่เป็นคนละเลยต่อการชูดเกล้า ความรู้สึกของธรรมดาฝ่ายต่ำ มีการเห็นแต่แก่ตัวหรือความออร่อยของตัวเป็นต้น, ไม่เป็นผู้หาข้อแก้ตัวด้วยการตีโวหารฝีปาก, แต่จะเป็นคนรักความยุติธรรม, รักความสงบ, แม่เมตตาไม่จำกัดวง-ไม่จำกัดความรับผิดชอบ พร้อมด้วยเหตุผลอยู่เสมอ. เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงไม่ควรนิ่งเฉยต่ออารมณ์ ที่เกี่ยวแก่ความก้าวหน้าในสวนใจของตน แม้แต่น้อย.

การเว้นบริโภคเนื้อ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ทรงห้าม หรือฝืนพระราชาบัญญัติสำหรับดวงใจที่ประสงค์เพื่อชูดเกล้ากิเลสของคน - ดวงใจที่ไม่เอาคนนอกส่วนมากเป็นประมาณ - ดวงใจที่ไม่แพ้ลิ้น - ดวงใจที่ไม่ประสงค์การตีโวหาร. การไม่บริโภคเนื้อ ก็เป็นจุดงค์อย่างเดียวกับจุดงค์อื่น ๆ ซึ่งทรงตรัสไว้ว่าเป็นการชูดเกล้ากิเลส แต่ก็ไม่ทรงบังคับกะเกณฑ์ให้ใครถือ. แต่เมื่อใครถือ ก็ทรงสรรเสริญเป็นอย่างมาก

เช่นทรงสรรเสริญพระมหากัสสป. รูดงค์ ๑๓ อย่าง บางอย่างเช่น เนลัชชิกังคะ ก็ไม่มีใครเชื่อว่าเป็นพุทธภษิตันก์, แม้จำนวนสิบสาม ก็ไม่ใช่จำนวนที่ทรงแต่งตั้ง เมื่อเช่นนั้น การชูดเกล้าใจด้วยการ เว้นเนื้อ ก็เป็นสิ่งที่รวมลงได้ในรูดงค์ หรือมัชฌิมาปฏิปทานั้นเอง เพราะเข้ากันได้กับสิ่งที่ทรงอนุญาต-ในฝ่ายธรรม มิใช่ฝ่ายศีลซึ่งเป็นการบังคับ.

ท่านคงปลาดใจหรือสงสัยว่า ข้าพเจ้าเห็นแต่จะสนับสนุน มติของตนเอง จึงส่งเสริมให้ฝึกใจด้วยอาหารผัก. ข้อนี้ขอตอบว่า เพราะเป็นโอกาสที่จะ ฝึกฝน ทดลอง ชูดเกล้า ได้ทุกวันนี้เอง. วิธีอย่างอื่นโดยมาก เราต้องคอยระลึกรู้ขึ้นมา ไม่ได้ผ่านมาเฉพาะ หน้าเราทุกวัน ๆ เช่นอาหาร. และอีกอย่างหนึ่งคนธรรมดาเราก็ ดิตรสอาหารกับแทบทั้งนั้น มันเป็นเครื่องทดลอง หรือวัดน้ำใจเรา เปรียบเหมือนออกสงครามต่อสู้ข้าศึกอยู่เสมอ. ถ้าไม่กลัวว่ามัน เป็นเครื่องทดลองวัดน้ำใจของท่านเกินไปแล้ว ท่านคงเห็นพ้องกับ ข้าพเจ้าที่เดียวว่าเราควรยึดเอาบทเรียนประจำวันบทนี้เป็นแน่, เพราะมันจะเป็นผู้เตือนให้เราฝึกมันทุกวันที่เดียว, -เป็นบทเรียนที่ ยาก แต่เปิดโอกาสให้เราฝึกได้ทุกวันนี้.

ท่านอาจถามข้าพเจ้าว่า เราจะไปนิพพานด้วยการกินผักกัน หรือ ? ข้าพเจ้าก็อาจตอบได้โดยยอมนให้ท่านตอบในตัวเองว่า เรา จะไปนิพพานได้โดยต้องบวชเป็นบรรพชิตเท่านั้นแลหรือ ? ถ้าท่าน ตอบว่า การบวชเป็นเพียงการช่วยให้เร็วเข้าเท่านั้น เพราะฆราวาส ก็บรรลุมรรคผลนิพพานได้แล้ว ข้าพเจ้าก็พิศุจณีให้ท่านได้ทันทีว่า การกินผักก็อย่างเดียวกัน เพราะเป็นการฝึกใจช่วยให้ไปถึงการชำระ

ค้นหาเร็วเข้า ดังกล่าวแล้ว. ถ้าใครจะพยายามพิสูจน์ว่า เรากินผักเพราะพระพุทธองค์ไม่ฉันเนื้อ หรือกินเนื้อเป็นบาปแล้ว ข้าพเจ้าก็เห็นว่า ไม่มีเหตุผลเพียงพออย่างเดียวกันกับท่าน, เพราะเนื้อที่บริสุทธิ์ไม่บาป และพระองค์ก็ฉันเนื้อ.

ถ้าท่านยังแย้งว่า การกินผักไม่ได้เป็นการก้าวหน้าของปฏิบัติธรรม ข้าพเจ้ามีคำตอบแต่เพียงว่า ท่านยังมิรู้จักตัวปฏิบัติธรรมเสียเลย ท่านจะรู้จักการกินผักซึ่งเป็นอุปกรณ์ ของการปฏิบัติธรรมอย่างไรได้.

ขอให้ทราบว่่า “การกินผักไม่ได้ถือเป็นลัทธิหรือบัญญัติ.” เราฝึกบทเรียนนี้ โดยไม่ได้สมาทาน หรือปฏิญญาณ อย่างสมาทานลัทธิ หรือศีล. มันเป็นข้อปฏิบัติฝ่ายธรรมทางใจ ซึ่งเราอาศัยหลักกาลามสูตร หรือโคตมสูตรเป็นเครื่องมือตัดสินแล้ว ก็พบว่าเป็นไปแต่ฝ่ายถูก ฝ่ายให้คุณโดยส่วนเดียว เป็นการขุดเกลากิเลสซึ่งพระพุทธองค์สรรเสริญ. แต่ถ้าใครทำเพราะยึดมั่น ก็กลายเป็นสลัฟตปรามาสยิ่งขึ้น. และถ้าบังคับกัน ก็กลายเป็นลัทธิของพระเทวทัต. ที่จริง หลักมัชฌิมาปฏิปทา สอนให้เราทำตามสิ่งที่เรามองเห็นด้วยปัญญาว่าเป็นไปเพื่อความขุดเกลากิเลสเสมอ, แต่เรามองเห็นแล้วไม่ทำ ก็กลายเป็นเราไม่ปรารถนาดีไปเอง, ส่วนผู้ที่ยังมองไม่เห็นนั้น ไม่อยู่ในวงนี้ มัชฌิมาปฏิปทาคือการทำดีโดยวงกว้าง !

วันนี้ข้าพเจ้าเขียนมาก จนคิดว่าบรรณาธิการจะรังเกียจ เพราะจะแย่งเนื้อที่ของเรื่องแผนกอื่นมากไป จึงขอไว้อธิบายเพิ่มเติม

ในโอกาสหลังบ้าง. แต่ขออย่าลืมหลักสั้น ๆ ว่า เราไม่ได้เสพผักเพื่อเอาชื่อเสียงว่า เป็นนักเสพผัก (Vegetarian) เลย, เราก้าวหน้าในการชุกตะลึงใจ เพื่อยึดเอาประโยชน์อันเกิดแต่การมีกิเลสเบาบางอีกส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อท่านผู้ใดจะวิเคราะห์เหตุผลทั้งหลายของข้าพเจ้า โปรดใช้กฎประจำใจอันนี้เข้าผสมด้วยเสมอ, และอย่าลืมนะว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นคนฝ่ายโลกนาถภิกษุ หรือฝ่ายใคร นอกจากฝ่ายที่มีเหตุผล แล้วและตั้งหน้าปฏิบัติด้วยความเชื่อ-ความนับถือตนเองเท่านั้น. และข้อสำคัญที่สุดก็คือ ข้าพเจ้าไม่ได้ขอร้องให้ท่านเป็นนักผัก, เป็นแต่แสดงความคิดเห็นของข้าพเจ้าในเรื่องนี้ ขอร้องเพียงให้ท่านนำไปคิดดู, เมื่อท่านคิดแล้ว ในกาลต่อไป ท่านจะเป็นนักผักหรือนักเนื้อ ก็แล้วแต่เหตุผลของท่าน. พุทธบุตรที่แท้จริง คือ “คนมีเหตุผล” ที่จริง นักเนื้อก็ไม่ใช่ผู้อื่นใครจะพึงรังเกียจ เช่นเดียวกับผู้ไม่สมาทานรุดงค้อย่างอื่นเช่นทรงไตรจีวร, หรืออยู่โคนไม้เหมือนกัน, เพราะเป็นเรื่องที่ไม่บังคับ.

โมกขพลาราม

๑ ธันวาคม ๒๕๓๑.

ประกอบข้อคิดเกี่ยวกับศีลข้อหนึ่ง

ลัทธิดาวฤกษ์

ลัทธิดาวฤกษ์ เป็นคัมภีร์หลัก (text) ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน. เป็นคัมภีร์หนึ่งในเก้าคัมภีร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญ. ที่เรียกว่าสูตรสูตรหนึ่งนั้น มีชื่อสั้น ๆ เช่นที่เราเข้าใจกัน แต่เป็นหนังสือเล่มขนาดใหญ่หรือคัมภีร์หนึ่งนั่นเอง. ลัทธิดาวฤกษ์ พิมพ์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤตเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๒ โดยท่าน Bunyin Nanjio, M. A. (Oxon). D. Litt. Kyoto. สูตรนี้ แปลเป็นภาษาจีนครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๔๔๓ โดยท่าน คุณภัทระแห่งอินเดีย, เป็นครั้งที่สองเมื่อ ค.ศ. ๕๑๓ โดยท่าน โทธ ฐิติ แห่งอินเดีย. และครั้งที่สามเมื่อ ค.ศ. ๗๐๐ โดยท่านศึกษานันทะ แห่งอินเดียเหมือนกัน. เป็นสูตรว่าด้วยศีลธรรมล้วน.

ภาคที่แปดแห่งลัทธิดาวฤกษ์นี้ กล่าวถึงเรื่องการกินเนื้อสัตว์ โดยเฉพาะ เรียกว่า ภาคมังสภิกขณปริวรรต. จากข้อความในภาคนี้ ย่อมเป็นการพิสูจน์ไว้อย่างเต็มที่ว่า สวากในพระพุทธรูปคานานิกายนี้จะเป็นบรรพชิต หรือฆราวาสก็ตาม จะไม่รับประทานเนื้อปลาหรือเนื้อสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งเลย. ต่อไปนี้เป็นข้อความบางตอน ซึ่งตัดตอนมาจากข้อความในภาคนี้ โดยเห็นว่าพวกเรา แม้เป็นฝ่ายเถรวาท (หินยาน) ก็ควรได้อ่านฟังกันไว้บ้างเป็นการประกอบการศึกษาเรื่องนี้ ด้วยใจอันเป็นอิสระ.

ข้อความในพระสูตรนั้น มีดังนี้ :-

“พระตถาคตเจ้าผู้องค์อรหันต์ ได้ตรัสรู้อย่างถูกถ้วนแล้ว, และได้ตรัสรู้ความเป็นกุศลหรืออกุศล แห่งการบริโภคเนื้อสัตว์แก่เรา, เพื่อว่าเราและสวากอื่น ๆ ในพระพุทธรูปศาสนา ทั้งในปัจจุบัน

และอนาคต จะได้ประกาศสังฆธรรมอันนี้ แก่เขาเหล่านั้นผู้บริโภคเนื้อสัตว์ เพื่อเป็นการทำลายความอยากในเนื้อสัตว์ ของเขานั้น ๆ เสีย.”

“พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า : โอ, มหาบัณฑิต ! ด้วยน้ำหนักรแห่งเหตุผลอันมากมายเหลือจะประมวญ บ่งแสดงว่าเนื้อทุกชนิด เป็นสิ่งที่ควรปฏิเสธโดยสาวกแห่งพระพุทธศาสนา ผู้มีใจเปี่ยมอยู่ด้วยความกรุณา. สำหรับเขาเหล่านั้น เราจักกล่าวแต่โดยย่อ ๆ.

โอ, มหาบัณฑิต ! ในวิภูฏสงสารอันไม่มีใครทราบที่สุดใบบึงต้นนี้สัตว์ผู้มีชีวิตได้พากันท่องเที่ยวไปในการว้ายเวียนในการเกิดอีกตายอีก. ไม่มีสัตว์แม้แต่ตัวเดียว ที่ในบางสมัย ไม่เคยเป็น แม่ พ่อ พี่น้องชาย พี่น้องหญิง ลูกชาย ลูกหญิง หรือเครือญาติอย่างอื่น ๆ แก่กัน. สัตว์ตัวเดียวกัน ย่อมถือปฏิสนธิในภพต่าง ๆ เป็นกวาง หรือสัตว์สี่เท้าอื่น ๆ เป็นนก ฯลฯ ซึ่งยังนับได้ว่าเป็นเครือญาติของเราโดยตรง. สาวกแห่งพระพุทธศาสนา จะทำลงไปได้อย่างไรหนอ, จะเป็นผู้สำเร็จแล้ว หรือยังเป็นสาวกธรรมดาก็ตาม ผู้เห็นอยู่ว่าสัตว์เหล่านี้ทั้งหมด เป็นภราดาของตน, แล้วจะเชือดเนื้อของมัน ?

โอ, บัณฑิต ! เนื้อสุนัข เนื้อฟ้า อูฐ ม้า โค และเนื้อมนุษย์เหล่านี้เป็นเนื้อที่ประชาชนไม่รับประทาน. แม้กระนั้นเนื้อของสัตว์เหล่านี้ถูกนำมาปลอบขายในนามของเนื้อแกะ ภายในเมือง เพราะเห็นแก่เงิน. เพราะเหตุนี้ เนื้อสัตว์จึงเป็นสิ่งไม่ควรกิน โดยสาวกแห่งพระพุทธศาสนา.

โอ, บัณฑิต ! เพราะว่าเนื้อย่อมเกิดมาจากเลือดและน้ำ

อสุจิ, เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นสิ่งไม่ควรบริโภค สำหรับสาวกแห่งพระพุทธศาสนา ผู้ประสงค์ต่อความสะอาดบริสุทธิ์.

และเพราะมันเป็นการสร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้น ในระหว่างกันและกัน โอ, บัณฑิต! เพราะฉะนั้น เนื้อนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภคโดยบรรพชิตแห่งพระพุทธศาสนา ผู้ประสงค์มิตรภาพในเพื่อนสัตว์ด้วยกัน ทุกถ้วนหน้า. ตัวอย่างอันประจักษ์เช่น เมื่อได้เห็นนายพรานป่า ชาวประมงหรือนักกินเนื้ออื่น ๆ เดินมาแม้ในระยะอันไกล สัตว์ทั้งหลายก็สดุ้งกลัวเสียแล้ว. บางครั้งหรือบางชนิดขาดใจตายเพราะความกลัว เนื่องจากมันรู้ดีว่าเขาจะฆ่ามัน. ทำนองเดียวกัน สัตว์ตัวน้อย ๆ อื่น ๆ ในท้องฟ้า บนบก หรือน้ำก็ตามเมื่อได้เห็นนักกินเนื้อแต่ที่ไกล หรือได้กลิ่นด้วยจมูกอันไวของมัน ก็จะพากันวิ่งหนีไปไกล พร้อมกับความรู้สึกอยู่ในใจว่า เขาเหล่านั้นเป็นมือสุรกายผู้ล้างผลาญ, นั่นเพราะความกลัวต่อความตายของมัน.

เนื้อเป็นสิ่งที่ควรกินสำหรับผู้ใจดำอำมหิต, เป็นสิ่งที่มึกลิ่นน่ารังเกียจ, เป็นต้นเหตุของความเสื่อมเสีย, และเป็นสิ่งที่จะถูกห้ามกันโดยท่านสัตบุรุษ. โอ, บัณฑิต! เนื้อนี้เป็นของไม่ควรบริโภคโดยพุทธสาวก. โอ, บัณฑิต! สัตบุรุษยอมบริโภคเฉพาะแต่อาหารที่สมควรแต่ท่านผู้บริสุทธิ์, ไม่ยอมบริโภคเนื้อและเลือด. เพราะฉะนั้น ควรที่สาวกแห่งพระพุทธศาสนา จะต้องไม่บริโภคเนื้อสัตว์เลย.

พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งเยือกเย็นไปด้วยพระกรุณา มีพระทัยเต็มเปี่ยมไปด้วยความเป็นที่พึ่งที่ป้องกันแก่ดวงใจของปวงสัตว์ และมี

พระสัมปชัญญะสมบูรณ์พอ ที่จะไม่ปล่อยให้ เป็นโอกาส สำหรับ ความเสื่อมเสียระบาคขึ้นได้เลยนั้นย่อมจะทรงบัญญัติเนื้อสัตว์ว่า เป็นสิ่งไม่ควรบริโภค.

โอ, บัณฑิต! ในโลกนี้มีคนเป็นอันมาก ซึ่งกล่าวคำเท็จเทียม ต่อพระพุทธดำรัส ให้ผิดไปจากความจริง. เขากล่าวกันว่า บรรดา ผู้ซึ่งคัดค้านอาหาร อันสมควรแก่ท่านผู้บริสุทธิ์แห่งสมัยเพรงกาล ย่อมกินอาหารเหมือนนักกินเนื้อ ย่อมเที่ยวใส่ความทุกข์เจ็บปวด ให้แก่สัตว์น้อย ๆ ที่มีชีวิตอยู่ในอากาศ บนบก และในน้ำ, เที่ยว รบกวรวงความมัน ทั้งที่นี้และที่นั้นอยู่เสมอ. สมณภาพของเขา ถูกทำลายเสียย่อยยับแล้ว, พรหมณภาพของเขาถูกทำให้เศร้า หมองเสียแล้ว, เขามีได้ประกอบด้วยศรัทธาและสมาจาร. คนชนิด นี้แหละ ที่กล่าวคำเท็จเทียมมากมายหลายชนิดแต่พระพุทธวจนะ.

โอ, บัณฑิต! มีกลิ่นที่นารังเกียจ ไม่น่าบริโภคอยู่ในเนื้อ สัตว์ เช่นเดียวกับกลิ่นแห่งศพ. แม้เหตุผลเพียงเท่านี้ เนื้อก็เป็น ของไม่ควรบริโภคสำหรับพุทธศาสนิกชนอยู่แล้ว. ถ้าหากว่าศพถูกเผา และเนื้อสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ถูกเผา มันก็จะมีกลิ่นอันนารังเกียจ ไม่แตกต่างอะไรกันเลย, ดังนั้นบรรพชิตในพระพุทธศาสนาผู้หวัง ความบริสุทธิ์ จะไม่บริโภคเนื้อใด ๆ เลย.

เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกเกลียดกันแล้ว สำหรับท่านผู้บริสุทธิ์ และสาวกของท่าน ในกรณีที่จะพยายามเพื่อโมกษะและความตรัสรู้, เพราะฉะนั้นสาวกผู้จะดำเนินตามทางอันสูงยิ่งนี้ ทั้งครอบครัวลูก หลิงชาย ย่อมรู้อย่างเต็มใจว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกเกลียดกัน ในทุก ๆ กรณีที่พยายามเพื่อสมาธิ. โอ, บัณฑิต! เพราะฉะนั้น เนื้อ

ทุก ๆ ชนิดเป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภคสำหรับพุทธศาสนิก ซึ่งเป็นผู้ปรารถนาจะมีสารถุคุณในทางจิต ทั้งเพื่อตนเองและผู้อื่น.

นักกินเนื้อ ย่อมเป็นเหยื่อแห่งโรคหลายชนิด เช่นโรคไส้เดือน โรคพยาธิ โรคเรื้อน โรคเจ็บในท้อง ฯลฯ. โอ, บัณฑิต! เรากำลังประกาศว่าการกินเนื้อสัตว์เป็นการกินเนื้อบุตรของตนเองอยู่ดังนี้, อย่างไม่ได้ ที่เราจะบัญญัติให้สาวกของเรากินเนื้อสัตว์ ซึ่งเป็นของจัดไว้ต้อนรับของพวกคนใจอำมหิต, เป็นของถูกห้ามโดยท่านสัตบุรุษทั่วไป, เต็มไปด้วยมลทิน, ปราศจากคุณใด ๆ, ไม่เหมาะที่จะบริโภคสำหรับผู้บริสุทธิ, และเป็นของควรห้ามเด็ดขาด โดยประการทั้งปวง.

โอ, บัณฑิต! เราได้บัญญัติไว้แล้ว, สำหรับอาหารอันสมควร ซึ่งได้กำหนดนิยามกันมาแล้วโดยบรรดาท่านผู้บริสุทธิแห่งสมัยเพรงกาล, ได้แก่อาหารที่ปรุงขึ้น จากข้าว ลูกเดือย ข้าวสาลี สารแห่งหญ้ามฤชชะ อูรทะ และมธุรส ฯลฯ นมสด น้ำมัน นม น้ำตาลสด กุท (?) น้ำตาล และน้ำตาลกรวด ฯลฯ

โอ, บัณฑิต! ในกาลก่อน มีพระราชากรองราชสมบัติอย่าง ผาสุกพระองค์หนึ่ง นามว่า ราชาสิงหะ เสาทไส. ต่อมาได้กลายเป็นผู้ละโมภอย่างแรงในการบริโภคเนื้อ ในที่สุดถึงกับใช้เนื้อคนเป็นอาหาร เนื่องจากความอยากได้เป็นไปแก่กล้าหนักเข้า. เพราะเหตุนั้น พระองค์ถูกถอดจากความเป็นพระราชา โดยพระสหายเสนาบดี และประยูรญาติของพระองค์เองและคนอื่น ๆ. ต่อจากนั้น ต้องละราชสมบัติถูกเนรเทศออกไปจากแว่นแคว้นของพระองค์ โดยประชาชน ต้องรับทุกข์ทรมานอันใหญ่หลวง เนื่องจากเนื้อสัตว์เป็นต้นเหตุ.

โอ, บัณฑิต ! ก็ในปัจจุบันชาตินี้เอง เขาเหล่านั้นซึ่งเคยชินเกินไปในการกินเนื้อสัตว์ ในมาตรฐานที่เมื่อความอยากเป็นไปรุนแรงเข้า ก็กินเนื้อคนได้ (ในยามขาดแคลน), ย่อมเป็นผู้ละโมภในการกิน และเป็นเหมือนปีศาจร้าย. ครั้นถึงอนาคตชาติหน้า เพราะอำนาจจิตฝังแน่นในการอยากกินเนื้อ เขาย่อมตกไปสู่กำเนิดแห่งสัตว์ที่กินเนื้อเป็นอาหาร เช่น สิงโต เสือ สุนัขป่า สุนัขไถ แมว สุนัขจิ้งจอก นกเค้า และ ฯลฯ

โอ, บัณฑิต ! มิใช่เพราะเนื้อจะเป็นของต้องกิน หรือการฆ่าเป็นของต้องทำก็หาไม่ได้. ในกรณีนั้น ๆ ส่วนมากทั้งหมดเป็นเพราะการเห็นแก่เงิน, จึงสัตว์ที่มีชีวิต แม้จะเชื่องและปราศจากอันตรายแต่อย่างใด ก็ได้ถูกฆ่า. การฆ่าเพราะเหตุอื่นนั้น มีน้อยที่สุด. มันเป็นการทรมาณใจเขามาก ในเมื่อใจเต็มไปด้วยความอยากกินเนื้ออย่างแรงกล้า, คนก็กินเนื้อคนได้ อยู่เสมอ จะต้องกล่าวทำไมกะเนื้อสัตว์ เนื้อนก ฯลฯ. ส่วนมากที่สุด เนื่องจากความโง่งเงาเข้าใจผิด มนุษย์จึงได้รับความกระวนกระวายใจ โดยความอยากในเนื้อสัตว์. คนฆ่าคน ฆ่าแกะ และปลา โดยใช้ข่าหรือเครื่องกล. การฆ่ามันเหล่านั้นซึ่งเป็นสัตว์ หาอันตรายมิได้ นั่นก็เพื่อได้เงิน.

โอ, บัณฑิต ! ในกรณีแห่งอาหารที่เราได้บัญญัติแก่สาวกนั้น มิใช่เป็นเนื้อสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งเลย ซึ่งเป็นของควรกิน, -สัตว์ซึ่งเป็นของไม่ควรกิน ไม่เป็นเหตุควรถูกกิน มิใช่สิ่งที่ควรสมมติว่าควรกิน. ในอนาคตกาล ในหมู่สงฆ์ของเราจะเกิดมีคนบางคน ซึ่งกำลังสมาทานข้อปฏิบัติแห่งบรรพชิต และกำลังปฏิญาณตนเป็นสากยบุตรดี กำลังครองผ้ากาสาวพัสตร์สีแดงหม่น จะเป็น

ผู้มัวเมา และประกอบตนคลุกเคล้า อยู่ในความเพลิดเพลิน. เขาจะมีจิตที่เต็มไปด้วยความปรารถนาลามก บัญญัติข้อปฏิบัติที่ผิดแปลกขึ้นใหม่. เขาเหล่านั้น เป็นผู้อยากเจียนเพราะติดรส และจะเรียบเรียงพระคัมภีร์ให้มีข้อความเท็จ อันจะเป็นเครื่องยืนยันและโต้แย้งอย่างพอเพียงสำหรับการกินเนื้อสัตว์กัน. เขาจะบัญญัติสิ่งที่ตถาคตมิได้บัญญัติไว้. เขาจะกล่าวข้อความที่ส่งเสริมการกินเนื้อสัตว์. เขาจะกล่าวว่าเราตถาคตได้บัญญัติไว้ในเรื่องนี้เช่นนี้ และว่าเราตถาคตนับมันเข้าไปในสิ่งทั้งหลายที่ควรกิน, และว่าพระภควันต์ก็ได้ทรงเสวยเนื้อโดยพระองค์เอง. แต่ โอ, บัณฑิต! เรามีได้เคยบัญญัติเนื้อไว้ในสูตรใด ๆ หรือกล่าวว่ามันเป็นของควรกิน หรือนับมันเข้าไปในประเภทของดีที่ควรกิน.

โอ, บัณฑิต! อริยสาวกทั้งหลาย ไม่บริโภคน้ำแต่สิ่งที่คนธรรมดาชอบกินนิยมกันว่าดี, เขาเหล่านั้นจะมาบริโภคน้ำและเลือดซึ่งเป็นของควรปฏิเสธได้อย่างไรเล่า? เหล่าสาวกของเราตถาคตเป็นผู้เดินตามแนวแห่งสังฆธรรม. คนผู้มีปัญญาเครื่องคิดค้นของตนเอง และบรรดาพุทธศาสนิกทั้งหลายอื่น (แห่งพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ) ก็เป็นเช่นเดียวกัน. เขาเหล่านั้นมิใช่ผู้กินเนื้อสัตว์. พระคณาจารย์ทั้งหลายในกาลก่อน ๆ ก็เป็นดั่งนั้น, ...พระตถาคตเจ้าทั้งหลาย มีสังฆธรรมเป็นพระกายของพระองค์, ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ด้วยสังฆธรรม, ไม่ทรงดำรงกายด้วยเนื้อสัตว์. ท่านเหล่านั้นไม่เคยเสวยเนื้อสัตว์อย่างใด ๆ เลย. พระองค์ทรงเพิกถอนความอยากในโลกียวัตถุได้ทั้งหมดแล้ว. ท่านเหล่านั้นปราศจากมลจิตอันเป็นมูลแห่งความทุกข์. ท่านเต็มเปี่ยมด้วยปรีชาญาณอัน

ไม่ข้งขัด ในอันจะหยั่งทราบสิ่งซึ่งเป็นกุศลและอกุศล, ทรงทราบ
 สิ่งทั้งปวง, เห็นแจ้งสิ่งทั้งปวง. พระองค์ทรงมองไปที่สรรพสัตว์
 คล้ายกับที่บุตรของพระองค์เอง, ทรงประกอบด้วยมหากรุณาคุณ
 โดยทำนองเดียวกันนี้ เราตถาคตเห็นสรรพสัตว์เช่นเดียวกับบุตร
 ของเราเอง. เราจะบัญญัติให้สาวกของเรา บริโภคเนื้อลูกของเรา
 ได้อย่างไรเล่า? และเราเอง ก็จะใช้บริโภคมันได้อย่างไรเล่า? มัน
 ไม่มีข้อควรสงสัยเลยในเรื่องว่า เราได้บัญญัติให้สาวกบริโภค หรือ
 เราได้บริโภคมันโดยตนเอง หรือไม่.

(ในที่สุด ได้ตรัสคำที่ผูกเข้าเป็นคาถา ซึ่งจะยกมาในที่นี้แต่
 บางคาถา มีใจความว่า :-)

โอ, บัณชิต! พระชินวรได้ตรัสไว้แล้วว่า สุรา เนื้อ
 และหอม กระเทียม เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิก หรือมหา-
 พุทธศาสนิกใด ๆ ไม่ควรบริโภค. (๑)

บรรพชิตควรเว้นเสมอ จากเนื้อสัตว์ หัวหอม และ
 นานาประเภทแห่งเครื่องคัมอันมีนเมา, กระเทียม และ
 หัวผักกาด. (๕)

เขาผู้ฆ่าสัตว์ชนิดใด ๆ ก็ตาม เพื่อเงิน. และเขาผู้
 ซึ่งจ่ายเงินซื้อเนื้อนั้น, - ทั้งสองพวกเชื่อว่าเป็นผู้ประกอบ
 อกุศล และจักจมลงในนรก โรรวะและนรก ฯลฯ. (๘)

เราบัญญัติห้ามเนื้อสัตว์ไว้ ในข้อความแห่งคัมภีร์
 เหล่านี้ คือ ๑. หัสติ กักสยะ, ๒. มหาเมฆะ, ๓. นิร-

วามางคูลี มาลิกา, และ ๔. ลัทธิกาวตารสูตร. (๑๖)

ฉันเดี๋ยวกันกับที่ ความถูกผูกพัน เป็นข้าศึกของ
ความหลุดพ้นเป็นอิสรภาพ, เนื้อสัตว์ สุราและ ฯลฯ
ก็เป็นข้าศึกของนิรวาณ (กือนิพพาน) ฉะนั้น. (๒๐)

ดังนั้น เนื้อสัตว์ซึ่งเป็นของคูน่ากลัวแก่สรรพสัตว์
และเป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติเพื่อวิมุตติ จึงเป็นของไม่
ควรกิน. นี่ก็อรรถชัยแห่งอารยชน. (๒๔)

คุณค่าของปริยัติ

(เขียนอุทิศแด่เพื่อนสหธรรมิก ผู้สนใจต่อปฏิบัติธรรมทุก ๆ ท่าน)

ในปัจจุบันนี้ ตามที่เราจะสังเกตเห็นได้ทั่วไป, มีอยู่ ๒ ทาง ที่พวกเราพากันลงเห็นในเรื่องเกี่ยวกับปริยัติ คือปริยัติเป็นเครื่องผูกมัดผู้ศึกษา ให้บ้าลวก บ้ายศ ชื่อเสียง ฯลฯ, ทางหนึ่ง และอีกทางหนึ่ง คือ ปริยัติเป็นอุปกรณ์อย่างมีคุณค่ายิ่ง ของการก้าวไปหาพระนิพพาน (ความพ้นทุกข์อย่างเด็ดขาด).

นักวิปัสณาธุระที่โง่เง่ามงาย มองปริยัติในแง่แรก คือเหยียดนักปริยัติว่า "ดีแต่จำไว้ได้มาก ๆ พุดได้มาก ๆ." แต่ทั้งนี้ ก็มีเหตุผลที่จะนำให้เห็นเป็นดั่งนั้นอยู่เหมือนกัน เหตุผลนี้ ก็ได้แก่นักปริยัติที่เราเห็นกันอยู่โดยมากกว่ากำลังพยายามเพื่อเป็นเช่นนั้นจริง ๆ. รู้ก็รู้อย่างจำไว้ได้, หรืออย่างดีก็แต่เพียงรู้จักตีความด้วยเหตุผลทางตรรก สำหรับให้พุดทลุปรุไปรุ่งไปได้ ไม่จนแต้มนั่งหน้าซิดเท่านั้น. ฉะนั้นจึงเป็นการสมควร และถูกต้องแล้ว ที่นักปริยัติพวกนี้จะต้องถูกหาดังกล่าว. มันเป็นการยุติธรรมดีดอก เมื่อเฟ่งถึงตัวบุคคล แต่ไม่เป็นการยุติธรรมเลย เมื่อเฟ่งถึงตัวปริยัติ หรือตัวศาสนา เพราะเหตุว่า ปริยัติมิได้เป็นเครื่องมือสำหรับไว้ใช้ดั่งนั้น. นักปริยัติที่คดโกง มีเจตนาเลว ปรารถนาลามก บ้ากามต่างหาก ที่ศึกษาปริยัติให้รู้มาก ๆ ไว้สำหรับทำนาบนหลังคนที่โง่เขลา还不知道จักพุทธศาสนา. นั้นเป็นนักปริยัติที่ปลอมเทียม ไม่ควรเรียกว่านักปริยัติเรียกได้เพียงคนรับจ้างเลี้ยงวัว ตามที่กล่าวไว้ในอรรถกถา ธ.ขุ.

ส่วนนักปรียติที่แท้จริง ย่อมตรงกันข้าม, ไม่ทำให้ปรียติถูกใส่ความเหยียดหยามให้ตกต่ำเช่นนั้น. และนักวิปัสนาธระที่ดีไม่โง่เขลา ก็ไม่มองเห็นปรียติในรูปนั้นเพราะมองถูกตัวจริง, จึงไม่ยกหูชูหางเหมือนนักวิปัสนาธระที่โง่ ๆ และบ้าบุญ.

นักปรียติที่แท้จริง บริสุทธ์ทั้งแห่งนั้น ย่อมรู้จักปรียติที่คนกำลังศึกษาหรือศึกษามาแล้ว โดยความเป็นแผนทีอย่างถูกต้องของหนทางที่ตนจะก้าวเดิน จากความเต็มไปด้วยทุกข์ ไปสู่ความพ้นจากทุกข์อย่างเด็ดขาด! ยิ่งกว่านั้นยังรู้สึกว่ ปรียติกำลังถูกเหยียดหยาม ผิดจากความจริง เป็นยุค “อาภัพ” ของปรียติถูกของเนาและคนเนา มาแต่จะต้องให้แปดเปื้อน.

ปรียติ คือแผนที่แสดงภูมิประเทศและหนทาง, ปฏิบัติ คือการไต่เต้าดำเนินไปโดยอาศัยแผนที่นั้น, และ ปฏิเวธ คือผลน่าชื่นใจที่ได้รับในเมื่อการเดินทางได้ทำไปสิ้นสุดลงแล้ว! -นี่คือความจริง ของความจริงยิ่งกว่าจริง แต่นักวิปัสนาที่ตาฟาง ย่อมเที่ยวโพนทนาว่า “ปรียติเป็นเปลือก. การปฏิบัติ (อย่างคล่ำ ๆ งาม ๆ ของเขา) เป็นเยื่อไ้, สัปบุรุษทายกทายิกาทั้งหลาย อย่างหลงกินเปลือกเนื้อ!”

ของเราท่านทั้งหลายจงคิดดูด้วยน้ำใจอันยุติธรรมเป็นกลาง ๆ เกิด, -คิดดูทั้งนักปรียติ (คันถธระ) และนักปฏิบัติ (วิปัสนาธระ), จงคิดดูให้เห็นตามที่เป็นจริงคือความจริง ที่เห็นกันอยู่อย่างทั่วไปว่า เมื่อแผนที่หรือแนวทางไม่มีแสดงแล้ว เราจะเดินไปได้ได้อย่างไร เราคงตายเสียก่อนเป็นหลายชาติ กว่าที่จะพบความจริง. ไม่ใช่ว่

โลกนี้อยู่เฉย ๆ ก็มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโผล่ขึ้นมาได้. ก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานเหลือที่จะนาน ได้มีผู้คิดค้นหาความจริงคือความพ้นทุกข์หรือความสุข แล้วทิ้งร่องรอยไว้ให้แก่กัน ๆ สืบมา หลายหมื่นชั่วอายุคน จึงเกิดพระพุทธเจ้าขึ้น เป็นจอมยอด ของนักคิดค้น, เป็นคนสุดท้ายของพวกเขาสำหรับยุคหนึ่ง ๆ.

ตามตำนานหรือประวัติศาสตร์แห่งปรัชญาของตะวันออกคือ เอเชีย โดยเฉพาะคือ อินเดียหรือชมพูทวีปอันเป็นแดนเกิดแห่งมฤตยู พระพุทธเจ้านั้นปรากฏว่าครั้งเด็กด่าบรพโณ้น ในหมู่คนผู้มีความรู้สูงเพียงรู้จักบูชาอันวอนสิ่งที่ตนเห็นว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่น ไฟ ดวงอาทิตย์ พระเป็นเจ้าเหล่านั้น มีคนฉลาดบางคน ไม่เห็นพ้องด้วยการกระทำเช่นนั้น, แต่มีความเห็นแยกออกไปว่า ทางอื่นที่ดีกว่ามีอยู่, จึงปลีกตัวออกจากหมู่ ไปหาที่สงบนั่งคิดค้น ก็พบแปลก ๆ และสูงขึ้นไปตามลำดับ, และเริ่มมีความรู้ประเภทที่เป็นวิสัยแห่งบัณฑิตหรือปัญญาขึ้นในยุคนี้. ท่านเหล่านี้ ได้สรุปความรู้ลึกลับนึกคิดให้เข้าเป็นใจความสั้น ๆ เรียกว่ามนต์ ที่คนธรรมดาไม่เคยคิดจะเข้าใจ. เมื่อคนในบ้านเมืองเกิดสำนึกขึ้นมาว่า ชรอยท่าน ที่ปลีกตนออกไปอยู่ป่าเหล่านั้น คงจะมีอะไรดี ๆ เป็นแน่ จึงอุตส่าห์ถ่อร่างตามไปขอศึกษาถึงป่าลึก และได้มนต์นั้น ๆ มา ทั้งที่ตนไม่รู้ว่าหมายความว่าอะไร ถึงรู้บ้างก็เป็นส่วนน้อย แต่ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ สงวนไว้คิดค้นตีความในภายหลัง, ยุคนี้เรียกว่า ยุคมนต์. เมื่อนานนักเข้า มนต์ก็มีมากขึ้น เมื่อหลายองค์อาจารย์ก็มีหลักความหรือแนวคิดต่าง ๆ กัน มีผู้รวบรวมมนต์นั้น ๆ มาตีความ และอธิบายความแก่ผู้อื่นที่อยากรู้อยากศึกษา. พวกนี้เรียกว่า พราหมณ์, คณาจารย์,

หรือเจ้าลัทธิตี, ต่างมีแนวคิดของตนเองทั้งนั้น ยุคนี้เรียกว่า ยุคพราหมณ์, ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า การศึกษาปริยัติได้เกิดขึ้นแล้วอย่างทั่วถึงทั้งในบ้านและในป่า. นักศึกษาที่ศึกษาจบในบ้าน แล้วก็หลีกออกไปอยู่ป่า. ทอຍ ๗ กันสืบมา หลักวิชาที่แพร่หลายและสูงขึ้น จนมีผู้สามารถคิดค้นพบความจริงถึงยอดสุดได้ด้วยตนเอง, แม้ไม่สามารถ บอกเล่าให้ผู้อื่นให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ได้ทุกชั้นทุกสถานะบุคคลก็ตามที ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ประดิษฐ์ฐานความจริงอันประเสริฐ ให้มีมูลรากหยั่งลงในโลกลนี้ เป็นแนวทางการศึกษาได้.

ข้อให้เราคิดว่า ถ้าพระปัจเจกพุทธะเหล่านี้ ไม่สามารถสั่งสอนผู้อื่นได้แม้แต่คนเดียวแล้ว ทำไมพวกเราจะรู้จักท่านได้เล่า ว่าท่านมีความรู้ ความดีงามในตน จนควรแก่นามว่า “ปัจเจกพุทธะ” จึงเป็นอันว่าจะอย่างไรก็ตาม ย่อมมีการศึกษาหลักแห่งความจริงแท้ (อริยสัจ) เกิดขึ้นแล้วอย่างทั่ว ๆ ไป ในหมู่นักศึกษา ในยุคที่มีพระปัจเจกพุทธะเกิดขึ้นในโลก, ซึ่งเรียกการศึกษาในบ้านในเมืองว่า ปริยัติ ได้เหมือนกัน, เป็นเหตุให้คนหลีกออกไปอยู่ป่า เป็นปัจเจกพุทธะมากขึ้น ๆ โดยลำดับ ๆ ซึ่งราวจะว่าได้ทำให้เมล็ดทรายทุกเม็ดแห่งใจกลางของชมพูทวีป กลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้ผู้เหยียบย่ำ มีเลือดเนื้อแห่งความเป็นนักปราชญ์ หรือผู้รู้ความจริงไป, หรืออย่างน้อยก็เป็นนักศึกษา. ดังเราจะเห็นได้ว่า ในยุคที่พระพุทธเจ้าของเราเกิดขึ้นนั้น ในมัธยมประเทศได้เต็มแน่น ออกแอ ไปด้วยเจ้าลัทธิต่าง ๆ อย่างเหลือเฟือ เป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงเทียวศึกษา “ปริยัติ” ที่มูลรากคั่นตัน ๆ ได้จากเจ้าลัทธิตี

เหล่านี้ ได้อย่างทั่วถึงและมากพอ ที่จะทรงนำมาสรุปบัญญัติเป็นหลักความจริง ให้ผู้อื่นเข้าใจง่าย แม้เป็นคนโง่เขลา. บัญญาเครื่องแตกฉานในการพูดให้ผู้อื่นเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเหมือนที่พระองค์เข้าใจ ก็เกิดออกมากจากการศึกษาอันมากมายทางเล่าเรียนด้วยปาก และคิดค้นด้วยใจของพระองค์นั่นเอง, พระองค์จึงทรงคุณสมบัติพร้อมมูลควรแก่พระนามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.”

ตามนัยดังกล่าวมาแล้วนี้ เราจะเห็นได้ทันทีว่า ปริยัติไม่ใช่ “เปลือก” อย่างที่นักวิปัสณาโง่ ๆ เข้าใจ, ที่แท้มันก็เป็นเหยื่อเหมือนกัน เป็นแต่มันยังดิบอยู่ ต้องมีวิธีทำให้สุกจึงจะเป็นประโยชน์ได้. ปริยัติเหมือนข้าวสาร, ปฏิบัติเหมือนวิธีทำข้าวสารให้กลายเป็นข้าวสุก และบริโภคลงไปในกะเพาะ หรือมิฉะนั้น ปริยัติเหมือนแก่นหินที่ยังไม่ได้เจียรนัยยังดูคล้ายก้อนกรวด เมื่อเจียรนัยแล้วจึงเป็นเพชรพลอย, วิธีเจียรนัยหรือทำก้อนกรวดให้เป็นเพชรพลอย ก็คือปฏิบัติสรุปได้สั้น ๆ ว่า มันเป็นบุรพภาคของกันและกันอย่างจำเป็น มิใช่แยกออกกันได้อย่างเด็ดขาด ดังวิธีการโง่ ๆ ที่แยกเป็นพระอรหันต์ วาสิ คามวาสิ (พระบ้านพระป่า) หรือนักวิปัสณาธุระและนักคันถธุระ แล้วไม่มีการสัมพันธ์แก่กันและกัน ดังที่เยอหยิ่งจองหองต่อกันอยู่ในบัดนี้เลย. ความโง่งออันนี้ ทำให้อีกพวกหนึ่ง ต้องกินข้าวสารดิบ ๆ และอีกพวกหนึ่ง ไม่มีข้าวสุกจะกิน เพราะตนเหยียดหยามประณามข้าวสาร, ขอให้อำนาจคุณพระรัตนตรัย จงมาช่วยดลบันดาลให้ความโง่เขลาอันนี้หายไปทันท่วงทีในยุคนี้เถิด !

ขอนักวิปัสณาธุระ จงหยุดเหยียดหยามอันเป็นมงคลยิ่งว่า “ปริยัติธรรม” เสียอย่างเด็ดขาด. เพราะปริยัติที่จริงแท้ นั่นคือ อุปรกรณ์

อย่างจำเป็นสำหรับวิปัสณาธุระ เช่นเดียวกับข้าวสารเป็นอุปกรณ์แห่งการมีข้าวสุก. ไม่มีข้าวสารจะเอาข้าวสุกมาแต่ไหน. สิ่งที่ท่านเคยเรียนหรือสำคัญว่า ปริยัตินั้น มันไม่ใช่ตัวปริยัติแท้ ท่านสำคัญผิดไปเอง. ปริยัติที่แท้ คือการศึกษาให้รู้แนวของการปฏิบัติโดยเฉพาะ นั่นเอง. ไม่ใช่การศึกษาภาษา การเทศน์ธรรม ดังที่ท่านเข้าใจ, นั่นเป็นเพียงอุปกรณ์ของปริยัติอีกชั้นหนึ่งต่างหาก. เช่นเราพากันเรียนภาษาบาลี ซึ่งเป็นกุญแจคลั่งปริยัติ ก็เพื่อได้ปริยัติสนใจต่างหาก. การที่มองฟุ้งไปยังนักปริยัติซึ่งกำลังเมาลาก บ้ายศอยู่แล้วเหมาเอาว่า นั่นเป็นคุณสมบัติอันแท้จริงของปริยัตินั้น ย่อมพลาดจากความจริงอย่างมากมายเกินไป.

การที่โลกพากันเรียนปริยัติ แล้วแทนที่จะกลายเป็นนักปฏิบัติ ต่อลำดับไปกลับมามากเลี้ยวเป็นครูสอนปริยัติเสียทุกคนเช่นนี้ นำให้เกิดปริยัติปลอมเทียมขึ้นได้ง่าย คือเมื่อไม่มีใครปฏิบัติให้ถึงความจริงมาเป็นหลักส่องให้เห็นอยู่อย่างมั่นคงการปริยัติย่อมเกิดเสนียดเคราะห์หมอง ขึ้นในตัว เพราะความสะเพร่ารู้ไม่ถึง, ความเดาสุ่ม ฯลฯ ของครูผู้สอนที่ไม่รู้จริงเห็นจริงบ้าง เพราะความเห็นแต่แก่ตน อยากได้ลาภสักการะ ก็หมุ่นแก้ไขปริยัติโดยโลกเจตนาบ้าง, อยากให้หายกเป็นเหยื่อของตน ก็หาเรื่องมาล่อหลอกให้หลงบ้าง, ดังกล่าวนี้นักปริยัติควรจะทราบว่ามีไม่ใช่ปริยัติ หรือนักปริยัติอันจริงแท้.

ที่นี้เรามองกันเฉพาะ ครูปริยัติที่บริสุทธิ์แท้ ไม่คดโกงล่อลวงใคร แต่ไม่ดำเนินตนให้ก้าวหน้าต่อไปในการปฏิบัติอีกวาระหนึ่ง. ท่าน

เหล่านี้ เปรียบเหมือนผู้ที่ศึกษารู้แผนที่ได้อย่างถูกต้องเพียงพอแล้ว ไม่เดิน แต่สมัครเขียนแผนที่ขายผู้อื่นเรื่อย ๆ ไป เป็นอาชีพ, แม้จะถูกติเตียนบ้างโดยธรรมเนียมว่าเป็น “มดแดงแฝงมะม่วง” บ้าง ก็ตามที่เกิด แต่ผู้จะเดินควรรู้สึกขอบคุณท่านเหล่านี้บ้าง ในการที่ท่านเป็นผู้สืบทอดสืบประเพณีไว้จนตกทอดกันมาถึงเราในยุคนี้, และทำให้เราผู้จะเดิน ได้รับความสะดวก.

ข้าพเจ้ารู้สึกเคารพรักท่านเหล่านี้ อยู่ส่วนหนึ่ง จึงใคร่จะขอให้ท่านทั้งหลายที่เป็นเพื่อนสหธรรมิกผู้ที่สนใจวิปัสณา อย่าเป็นคนบ้าวิปัสณาจนเหยียดผู้อื่นที่การกระทำของเขาได้ช่วยเรามาแล้วในตัว, และขอให้เป็นผู้เคารพธรรมยิ่งกว่ากิเลสที่บัดซบของตนเอง โดยทำตนเป็นผู้แสวงหาแต่ฝ่ายดี ด้านเดียวเถิด ท่านก็จะพบคุณค่าอันเลอเลิศของปริยัติได้ด้วยตนเองเป็นแน่แท้,

จงมองให้เห็นคุณค่าอันเลอเลิศของปริยัติอันจริงแท้ ที่พวกนักวิปัสณาใจ ๆ ในสมัยปัจจุบันนี้มองไม่เห็น แล้วมีหน้าซ้ำกลับดูถูกเหยียดหยาม, -ให้เห็นเสียโดยเร็วเถิด.^๑

ขณะพักแรมที่ป้านตาราม นครศรีธรรมราช

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๗๙

๑. บทความชิ้นนี้ ทำให้ผู้เขียนได้รับบัตรสนทน่ที่ดำ่ว่า อย่างหาชิ้นดีมิได้ จากบุคคลบางคนแม้ที่เป็นบรรพชิต, และขอรับรองให้คณะธรรมทาน ลงมติขับผู้เขียนเรื่องนี้ ออกจากกลุ่มชาวคณะธรรมทานให้ได้.

คันทศรากับวิปัสณาธุระ

คำสองคำนี้ ค้นไม่พบในบาลีที่ขนสู่สังคิตีแล้ว เพิ่งจะมีใน
ชั้นอรรถกถาเช่นอรรถกถาธรรมบทเป็นต้น ซึ่งแต่งเมื่อ ๙๐๐ ปี
เศษ ภายหลังจากพุทธปรินิพพาน, แต่บรรจุเข้าในพระโอษฐ์ว่าเป็น
พุทธภาษิตด้วย, จึงเป็นอันว่า คำสองคำนี้ เป็นคำที่บัญญัติขึ้น
ภายหลัง ซึ่งอาจทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่า ธุระสองอย่างนี้ เป็นของคู่
เคียงกันมาแต่ครั้งพุทธกาลก็เป็นได้. ที่จริง คนครั้งนั้น ไม่ได้ออก
บวชเพื่อเห็นนักปราชญ์ หรือเป็นผู้มีลาภมียศเหมือนครั้งหลัง ๆ
จึงไม่ต้องมีการศึกษาเป็นพิธีรีตอง หุ่่มเทพุนรอนของมหาชนเป็น
การใหญ่โต เป็นแต่เมื่อได้คำแนะนำเบื้องต้นแล้ว ก็ตั้งหน้าคั้นคว้า
เอาด้วยกำลังความคิดทางใจ ซึ่งบัดนี้เรียกกันว่า วิปัสณาธุระ จน
บรรลุผลได้ด้วยตนเอง เพราะความจริงนั้นเป็นสันทิฏฐิโก. การเรียน
มากหรือทรงจำมาก ทำให้ฟังสรวนอย่างเร้นลับ ดูแต่พระอานนท์
เป็นตัวอย่าง. ครั้งนั้นไม่มีคันทศระ คือการเรียนทรงจำพระไตรปิฎก
เลย, ทั้งพระอภิธรรมก็เพิ่งจะปรากฏเป็นปิฎกขึ้นเมื่อพระองค์
ปรินิพพานนานแล้ว, ฉะนั้น คำที่ว่าพระศาสดาเองได้ตรัสว่า การ
เรียนทรงจำพระไตรปิฎกเป็นคันทศระนั้น จึงเป็นคำพูดที่คนชั้น
หลังในยุคแต่งอรรถกถาธรรมบท ผูกขึ้นแล้วบรรจุในพระโอษฐ์
พระศาสดา. ก็การเพียงแต่สั่งสอนกันว่า ท่านจงไปทำในใจอย่าง
นั้น ๆ เองเถิด เช่นนี้ไม่น่าจะจัดเป็นคันทศระเลย. ถ้าสิ่งที่เรียกกัน
ว่าวิปัสณาธุระ ซึ่งบัดนี้เราได้ชวนกันทบทวนละเลย กลับเป็นตัวที่

ให้สำเร็จประโยชน์ได้จริง, ส่วนคันถธุระเป็นแต่ของเพ็งเกิดภายหลัง คือสมัยเมื่อเกิดการนิยมการเรียนมากจริง ๆ แล้ว ต่อไปเราจะควรทำอะไรกันดี ?

เมื่อกล่าวโดยทั่วไป คันถธุระหรือปริยัติธรรมคือการเรียนรู้, คำว่าคันถธุระ แปลตามตัวพยัญชนะว่า ธุระเนื่องด้วยคัมภีร์, ส่วนวิปัสณาธุระหรือปฏิบัติธรรม คือการทำจริง ๆ จัง ๆ ในวิชาที่เรียนแล้วนั้น จนผลปรากฏขึ้น. คำว่าวิปัสณาธุระ แปลตามตัวพยัญชนะว่า ธุระคือการทำเพื่อให้เห็นแจ้งฉาน.

นักคันถธุระอาจมีความรู้จนสอนผู้อื่นได้ แต่ตนเองทำตามที่สอนเขาไม่ได้ก็ได้ ไม่มีการเสียหายในหน้าที่คันถธุระอย่างไรเลย เพราะมีหน้าที่สอนตามตำราเท่านั้น เรียกว่านักปราชญ์ในโฆหารโลก หวังผลคือบุญหรือการตอบแทนในการสอน เพราะตนเป็นผู้เจ้าตำรา จะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาสก็ได้. ส่วนนักวิปัสณาธุระ คือนักทำตามความรู้ที่ตนมี จนแน่ใจว่าเป็นประโยชน์จริง ๆ แต่อาจสอนกันไม่ได้มาก เพราะไม่ใช่เรื่องสำหรับพูดด้วยปาก, แต่ก็อาจทำให้อูได้จริง ๆ เท่าที่ตนเคยทำจนได้ผลมาแล้ว. บางคนสอนผู้อื่นไม่ได้เลยก็มี เช่น พระอรหันต์ สุขขวิปัสสก, เรียกว่านักปราชญ์ในโฆหารธรรม, ไม่จำกัดว่าจะจะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาสเหมือนกัน. กล่าวให้สั้นที่สุด นักคันถธุระคือนักเรียนที่มีแต่ความรู้มาก ๆ ในวิชาทั่วไปหลายชนิด, ส่วนนักวิปัสณาธุระคือนักทำในวิชาที่ตนถนัดคุ้นเคยและชำนาญที่สุด, นี่เป็นการกล่าวแยกออกเพื่อให้เห็นความต่างกันโดยชัดเจน เพราะธุระสองแผนกนี้เนื่องถึงกัน ซึ่งถ้าไม่วางหลักมุ่งหมายให้จำกัดลงไปแล้ว ยากที่จะแยกออกให้เห็นได้.

สำหรับผู้ที่ เป็นนักทั้งสองอย่าง หาได้ยาก เพราะส่วนมากพอเสร็จ คันถุระแล้ว มักติดแฉอยู่เสียแหละมากกว่า, ถึงอย่างนั้นก็อาจมี ได้ทั้งสองอย่าง คือทั้งคันถุระ และวิปัสนาธุระ, ถ้าหากเราจะ พยายามกันจริง ๆ.

ในสมัยปัจจุบันนี้ คันถุระของพุทธบริษัทก็คือ การกระทำที่ เต็มไปด้วยความมุ่งหวังและบากบั่นในการศึกษาธรรมและบาลี ตาม หลักสูตรที่ท่านผู้เป็นประธานวางไว้ให้เรียน, นักเรียน ๆ เพื่อหวังผลใน ความรู้ทางวรรณคดีบ้าง เพื่ออาชีพบ้าง เพื่อชื่อเสียงบ้าง เพื่อการ ปฏิบัติต่อ ๆ ไปบ้าง. ส่วนวิปัสนาธุระนั้น เดี่ยวนี้ยากที่จะตอบได้ เพราะไม่เคยปรากฏว่ามีที่ไหนเป็นหลักแหล่ง และเป็นชนิดที่ตรง ต่อแบบแผนหรือพุทธประสงค์แท้ นอกจากจะมีแต่หนังสือที่กล่าว ถึงบ้าง หรือมีพอเป็นเครื่องประดับชื่อเสียง และเกียรติยศของหมู่ คณะบ้างเล็กน้อยเท่านั้น ดูเหมือนต่างไม่ได้หวังผลแห่งวิปัสนาธุระ ตามที่กล่าวไว้ในปิฎกเลย.

ในครั้งพุทธกาล คือเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ข้าพเจ้า มีเหตุผลพอที่จะรับรองให้มั่นใจได้ว่า ไม่มีคันถุระเหมือนในสมัยนี้, นอกจากคนหนึ่ง ๆ จะมีการฟังเทศน์ หรือรับคำชี้แจงจากพระองค์ บ้าง เพื่อให้เข้าใจในत्वพรหมจรรย์ หรือการกระทำเพื่อความพ้น ทุกข์นั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร, และมักส่งใจไปตามเทศนาสู่ตัวธรรมที่ พระองค์ทรงนำมาแสดง ได้บรรลุมรรคผลเสียเมื่อจบเทศนา หรือ ภายในไม่กี่วันนั่นเอง, การกระทำความเพียรหรือการเห็นแจ้งตาม คำสั่งสอนของพระองค์นั้น ๆ จัดเป็น “วิปัสนาธุระ” โดยตรง, คน ผู้นั้นเรียกว่า วิปัสสกบุคคล.

ครั้งนั้น ไม่มีการเรียนศาสนาเพื่อวรรณคดี หรือเพื่อลาภยศ เหมือนในบัดนี้หรือตอนหลัง ๆ, เพราะเขาเหล่านั้น ต่างสละลาภยศ ออกมาบวชด้วยกันทั้งสิ้น เช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงทิ้งราชบัลลังก์ ออกผนวช ; จะรับหรือแสวงลาภยศเมื่อบวชแล้วไปทำไมอีก (ข้าพเจ้า ไม่เจตนาเสียดสี เป็นแต่ตั้งใจจะชี้ความต่างกันเท่านั้น), ครั้งนั้น (คือครั้งที่พระองค์ยังอยู่) เต็มไปด้วยวิปัสณาธุระอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับที่ครั้งนี้ เต็มแน่นไปด้วยคันถธุระเหมือนกัน. เพราะเหตุไร ? เหตุครั้งนั้นคนออกบวชเพราะเบื่อหน่ายทุกข์กันจริง ๆ. ครั้งนี้ออกบวชตามประเพณีปรัมปราที่ว่า “๒๐ ปีเป็นต้องบวช” แม้ไม่กัวันก็ได้, ถึงที่บวชนานหนอยก็มักจะทำเพื่อเดินสพานอาชีพ และชื่อเสียงให้สดวกในการที่จะกลับสึกออกไปเท่านั้น, ส่วนน้อย ที่คงอยู่ได้โดยธรรม, และความจริงสมัยนี้ ก็ต้องการกันแต่เพียงนี้จึงไม่เป็นการแปลกอะไร และไม่น่าติเตียนอะไร นอกจากใครจะย้อนไปนิยมมรรคและผล อย่างครั้งพุทธกาลขึ้นมาเท่านั้น.

ครั้งพุทธกาล คณะสงฆ์ไม่ต้องมีภาระหนักในเรื่องคันถธุระนี้ เพราะมีผู้ที่บรรลุมรรคผลแล้ว คอยตักเตือนหรือทำตัวอย่างให้ดู. มาบัดนี้ ไม่ปรากฏตัวพระอรินบุคคลเช่นนั้น ถ้าใครประสงค์พ้นทุกข์ ต้องตั้งหน้าเล่าเรียนกันมากมายจนกว่าจะพบแก่นของพุทธศาสนา พอที่จะทำตนให้เป็นสุขได้ คันถธุระจึงกลายเป็น ของจำเป็นอย่าง ยิ่ง สำหรับในสมัยนี้ เพราะเป็น บันไดของวิปัสณาธุระ โดยตรง. แต่ถ้าเป็นนักเรียนที่เรียนเพื่อหวังอาชีพเป็นต้นแล้ว คันถธุระของเขา จะไม่เนื่องกับวิปัสณาธุระโดยตรงเลย ไม่ต้องกล่าวถึงมรรคผล ซึ่งอยู่หลังจากนั้นเข้าไปอีก.

ไม่เป็นการจำเป็นแต่อย่างใด ที่จะต้องเรียบจนจบคันถรรุแล้วจึงปฏิบัติตามนั้น. ที่จริงคนที่เรียนจบ แต่ไม่ได้ทำอะไรลงไป ก็ยิ่งด้อยไปกว่าคนที่เรียนน้อย แต่ได้ทำเป็นขึ้นเป็นอัน ส่วนการทำได้ทั้งสองอย่างนั้น ยิ่งประเสริฐไปอีก, แต่ธรรมชาติของชีวิตและร่างกาย มักไม่อำนวยให้ทำเช่นนั้นได้ไปทุกคน.

ข้าพเจ้าจะเปรียบเรื่องนี้ : คนหนึ่งสำเร็จปริญญาพุทธศาสตรถึงกับรู้จักว่าต้นไม้นี้ ๆ เรียกชื่ออย่างนี้ในภาษาอังกฤษ เยอร์มันละติน ฯลฯ, มันประกอบด้วยธาตุเป็นอย่างไร มีประวัติอย่างไรนั้น ๆ ฯลฯ, แต่เขาไม่ได้เคยปลูกมันเลย บางที่ยังไม่เคยเห็นด้วยซ้ำไป กับอีกคนหนึ่ง มีความรู้แต่เพียงเอาเมล็ดฝังดิน คอยบำรุงด้วยการรดน้ำพรวนดินเช่นชาวบ้านนอกคอกนา เขาผ่านการกระทำและสังเกตมาโดยลำดับ ; ทั้งสองนี้ใครจะได้กินผลไม้, ใครจะไม่ตายเปล่า, หรือกินจากที่คนอื่นปลูก, และใครจะมีความชำนาญกว่ากัน ?

ที่จริง ความรู้สูง ๆ มักจะไม่จูงให้เขามาจับจอบพรวนดิน, จะคอยแต่นั่งแตงตำราตามที่เขาเรียนมา และถูกผู้อื่นยกย่องบูชาอยู่จนสูงลิบ, วงการอันเนื่องกันระหว่างคันถรรุและวิปัสณาธุระก็เช่นกัน มันเป็นการยากอย่างแรงที่ปริญญาปริยัติจะมาทนยุทหนแดด ฯลฯ โดยจะต้องทิ้งเครื่องบำรุงบำเรอต่าง ๆ. เขาแทบจะ 모르รสชาติจริง ๆ ของการอยู่ในสุญญาคารที่สงบ, ของรุดงค์, ของสมาธิคือฌานทั้งหลาย, ไฉนจะรู้สึกได้ว่า เช่นนี้ ๆ เป็นอาการของการบรรลุผล หรือการตรัสรู้แห่งตลอดด้วยปัญญาอันเป็นปัจจุตตลกขณะ หรือรู้จักธรรมชาติของกิเลสคือความชั่วต่าง ๆ ว่ามีสภาวะเป็นเช่นไร

และไฉนจะรู้จักช่วยคนให้พ้นทุกข์ทางใจ อันเรื่องด้วยกิเลสนั้น ๆ ตามวิธีของพระพุทธเจ้าได้แล้ว ?

ใน อลลคัททูปมสูตร ม.ม. ตรัสไว้ว่า คันถุระหรือปริยัติธรรมจะเป็น ฐุพิษ แก่ผู้ที่ยึดถือเอาไม่ดี คือไม่ได้เล่าเรียนด้วยตั้งใจว่าจะพ้นทุกข์นั่นเอง. ในนิรยวรรค ๘ ชุ. ตรัสว่า การบวชที่ไม่ดีก็เหมือนหน้าคัมบังที่จับไม่ดีแล้วตั้งมาจนขนาดมือผู้จับนั้น. ทั้งนี้ก็หมายคันถุระที่ไม่เนื่องกับวิปัสณาธุระดังกล่าวแล้ว, เขาเอาวิชาอย่างหนึ่ง ไปใช้ให้ทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง นั่นเอง. ส่วนคันถุระที่ได้เนื่องติดต่อไปจนถึงวิปัสณาธุระ ย่อมให้ผลดีคือความสุขแท้จริงดังที่พระอรหันต์ทั้งหลายเคยรับมาแล้ว.

ในยุคอรรถกถาทันหลาย ได้วินิจฉัยเรื่องนี้ไว้อย่างไรบ้าง ? ในอรรถกถาทันหลายท่านกล่าวไว้ตงกันทั้งนั้น : แบ่งธุระออกเป็นสองอย่างเช่นนี้แล้ว อธิบายและแสดงตัวอย่างไว้ ซึ่งรวมความได้ว่า ปริยัติเป็นอายุของศาสนา ผู้ทำคันถุระคือเรียนและสอนปริยัติ ก็คือผู้รักษาวงศ์หรือประเพณีของศาสนาไว้. ส่วนปฏิบัติเป็นการกระทำเพื่อได้มรรคผลในศาสนา, นักวิปัสณาธุระคือผู้จะเสวยผลของการปฏิบัติอันเป็นโลกุตตร. ถ้าถามว่าอย่างไหนดีวกกัน ย่อมตอบได้ยาก, ตองแยกอีกทีหนึ่งว่า ถ้าว่าเป็นรากเง่าสักว่าให้ศาสนาคงมีอายุอยู่ได้แล้วก็เป็ปริยัติ หรือคันถุระ. ถ้าจะให้ถึงที่สุด ถึงกับได้เสวยผลพิเศษกันจริงแล้ว ก็ตองเป็นปฏิบัติหรือวิปัสณาธุระ. ส่วนในบาลีทั้งหลาย, สังเกตเห็นได้ว่ากล่าววกการปฏิบัติ เป็นเลิศอย่างเดี่ยว เพราะที่เรียกว่า ลิกขา ๆ นั้น ท่านหมายเอากริยาที่แท้จริง ๆ ต่างหาก เช่น ลีลลิกขา ก็คือการทำไม่

ให้มีที่ตีในสวนศีล, จิตตสิกขาหรือปัญญาสิกขาก็อย่างเดียวกัน ไม่ใช่ประสงคฺ์เอาการท่องได้เขียนได้ตอบได้ก็หาไม่. ผู้ที่เรียนรุ้พุทธประวัติจนทราบพุทธประสงคฺ์แล้ว ย่อมทายเป็นตัวเองว่า พระองค์ทรงมุ่งหมายให้สาวกทำอะไรกัน.

แม้ตกมาถึงรุ้นอรรถกถา ก็ยังมีเงาแห่งความมุ่งหมายอย่างเดียวกันอยู่ไม่น้อย. ขอให้ลองอ่านเรื่องเอกุททาน และเรื่องโปฐิลที่ได้ออกมาใส่ไว้ตอนท้ายของเรื่องนี้แล้ว. และมีในที่บางแห่ง เช่น มโนรถปุรณี อรรถกถาเอกนิบาตอังคฺุตตรนิกาย ท่านกล่าววกคันถรรุระไว้ในฐานเป็นเครื่องมือรักษารากเงาของศาสนาไว้ อย่าให้ขาดเสียทีเดียว ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ยกมาต่อท้ายเรื่องนี้ไว้แล้วเหมือนกัน. ในอรรถกถานี้ ท่านอธิบายไว้สืบไปเป็นใจความว่า คันถรรุระเปรียบเหมือนการสลักหินบอกที่ซ็อนของชุมทรัพย์. ถ้าอักษรที่สลักยังอยู่ ชุมทรัพย์ที่ซ็อนไว้ก็ยังไม่สูญหายไป (แม้จะมีใครขุดหรือไม่ก็ตาม), ได้ความว่า ปริยัติหรือคันถรรุระเป็นแผนที่บอกชุมทรัพย์, ปฏิบัติเป็นเหมือนการขุดทรัพย์, นักปริยัติเป็นผู้ชี้ชุมทรัพย์ นักปฏิบัติเป็นแต่ผู้ขุดทรัพย์ ตามคำบอกของนักปริยัติเท่านั้น, เหล่าพระเถระผู้ปฏิบัติ หมดเสียงในการที่จะเถียงว่าปฏิบัติเป็นมูลแห่งศาสนา ต้องยอมรับว่าปริยัติเป็นมูลรากแห่งศาสนา แม้ว่าพระธรรมของพระองค์เป็นสันทิฎฐิโก คือทุกคนเห็นได้เฉพาะตน โดยไม่ต้องอาศัยผู้ถือบอกเล่าก็ตาม. แต่ควรทราบว่พระอรรถกถาผู้กล่าวคำนี้ หรือพรรคพวกของท่านล้วนแต่เป็นนักปริยัติแท้.

อย่างไรก็ดี คงได้ความชัดเจนอยู่อย่างเดิม คือถ้ามีแต่ปริยัติก็เหมือนกับทรัพย์ที่ยังจมดินอยู่อย่างเดียวกับเท่านั้น เช่นเดียวกับ

ประเทศสยามของเรามีแร่ดี ๆ บางอย่างอยู่ในดินแต่ยังไม่ได้ขุดขึ้น เราจะได้ประโยชน์อะไรจากสิ่งนั้นเล่า.

ศีลหรือสมาธิที่ตนกำลังประพฤติด้วยความเห็นแจ่มแจ้งใจว่า จะเป็นอุปายให้หลุดพ้นไปจากทุกข์ได้ตามลำดับ ๆ ด้วยอาการเช่นนั้น ๆ ก็นับเนื่องเข้าในวิปัสณาธุระ เพราะเป็นการกระทำจริง ๆ ไม่ต้องเกี่ยวกับตำรา. ส่วนการประพฤติที่เป็นไปเพื่อลองตามมหาชนให้เขาหลงเชื่อว่าเคร่งครัด แม้จะแสดงให้เขาเข้าใจว่าสูงถึงขั้นปัญญา คือนั่งหลับตาภาวนาอยู่ด้วยอาการอันเคร่งขรึม ก็ไม่ควรนับว่าเป็นวิปัสณาธุระเลย เป็นของเท็จเทียมโดยแท้.

ขอกล่าวรวบยอดสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่งว่า คันถธุระ คือ การรู้ด้วยมังสัจกุญ, อันเป็นเบื้องต้นของวิปัสณาธุระ ซึ่งได้แก่ การรู้ด้วยปัญญาจักกุญ นั้นแล.

เพื่อพุทธบริษัททั้งหลาย ! เราก้าวหน้ามาเต็มก้าว ก้าวหนึ่งแล้ว, ขอให้เราก้าวออกไปอีกก้าวเดียวเถิด คือก้าวแห่งการกระทำที่กำลังเรียกกันว่า วิปัสณาธุระ แล้วเราจะได้ทราบชัดเจนซึ้งซาบใจ ว่า คันถธุระกับวิปัสณาธุระเนื่องกันอย่างไร ยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าพูดมาให้ฟังนี้เป็นอันมาก. ๑

เรื่องพระเอกุททาน. (อรรถกถา อัมมกัฏฐวรรค ๕. พุ. ๗. ๓๓๓๓)

พระเอกุททานเถระนั้น อยู่ในชฎีป่าแห่งหนึ่งแต่ผู้เดียว ความรู้ของท่านที่ชื่นใจ มีแต่อุทานอันหนึ่งเป็นคาถาความว่า :-

“ความโศก ย่อมไม่มีแก่นุนี้ผู้ไม่ประมาท มีจิตอันยิ่ง ศึกษาอยู่ในธรรมอันเป็นทางแห่งมุณีทั้งหลาย, เป็น

ผู้คนที่ เข้าไปสงบระงับแล้ว มีสติอยู่ทุกเมื่อ.”

เมื่อท่านกล่าวอุทานแต่ผู้เดียว เทวดาในป่านั้นยอมให้สาธุการ เช่นเดียวกับเสียงแผ่นดินขุด. วันหนึ่งพระคันถุระทรงไตรปิฎกสองรูป มีบริวารรูปละ ๕๐๐, ไปที่ป่านั้น ได้ทราบว่ายอมให้สาธุการแก่พระเอกุททานเถระนั้นเป็นอันมาก ; ได้รับเชิญของพระเถระแล้วแสดงธรรมมากมาย. เทวดาแม้รูปเดียวก็ไม่ได้ให้สาธุการเลย. ท่านเหล่านั้นได้ให้พระเถระกล่าวอุทานอันเดียวกันนั้นดูอีก เทวดาก็ให้สาธุการพร้อมกันดุจเสียงแผ่นดินขุดอีก. ท่านเหล่านั้นหาว่าเทวดามูโงโลกณะ ก็กลับไปทูลพระศาสดา. พระศาสดาตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย.. เราไม่เรียกคนที่เล่าเรียนได้มาก, กล่าวสอนได้มาก ว่าเป็นผู้ที่ทรงธรรมเลย, ส่วนผู้ใดเรียนได้แม้คำเดียว แต่แทงตลอดคอรियสัจ, ผู้นี้แหละเป็นผู้ทรงธรรม” และยังได้ตรัสคำที่ผูกเป็นกาพย์ (คือคาถา) ซ้ำอีกว่า :-

“จะเป็นผู้ทรงธรรมเพราะกล่าวสอนผู้อื่นได้มากก็หาไม่. ผู้ใดได้ฟังน้อย แต่เป็นผู้เห็นสัจธรรมด้วยนามกาย, ผู้นั้นแหละ เป็นผู้ทรงธรรม, คือผู้ไม่ประมาทซึ่งธรรม.”^๑

พระอรรถกถาจารย์อธิบายพุทธภาษิตนี้ไว้ดังนี้ :- ผู้กล่าวธรรมได้มาก เพราะเหตุคือได้เล่าเรียน ได้ทรงจำ ได้สั่งสอน มีประมาณเท่าใด, จะเป็นผู้ทรงธรรมด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้น หาได้ไม่, เธอเป็นแต่ผู้รักชาววงศ์ ผู้รักษาประเพณี (แห่งการเรียน) เท่านั้น. ส่วนผู้ที่ฟังแม้แต่น้อย แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ; เพราะอาศัย

๑. บาลีพุทธภาษิตกถานี้ มาใน ธ. ขุ. อัมมกัฏฐวรรค, ไตร. ล. ๒๕.

อรรถกถาศัยธรรม, เธอรู้ทุกขสัจเป็นต้นด้วยนามกาย จึงเชื่อว่าเห็น สัจธรรมทั้งสี่. เธอผู้นั้นแหละ เป็นผู้ทรงธรรม. ผู้ที่ทำความเพียร หวังจะแทงตลอดสัจจะอยู่ว่า 'วันนี้แหละ ในวันนี้แหละ,' แม้ผู้นี้ ก็ชื่อว่าผู้ทรงธรรมเหมือนกัน. ๕

เรื่องพระไปฐิละ (อรรถกถา มัคควัคค์ ๕. ๗.)

ท่านเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก สอนศิษย์ ๕๐๐ นัยว่าเป็นดังนี้ ถึง ๗ พระองค์พระพุทธเจ้ามาแล้ว. พระศาสดาทรงดำริว่า จิตที่ คิดจะทำอุบายออกจากทุกข์ของเธอไม่มีเสียเลย จะต้องทำให้เธอ สลดใจเสียบ้าง. ตั้งแต่นั้นมา ทรงเรียนเธอล่า "ไปฐิละเปล้า" เมื่อเธอมาเผ้าก็ตรัสว่า "อ้อ, ไปฐิละเปล้า! มาซิ;" "อ้อ, ไปฐิละ เปล้า! นั่งซิ;" "เออ ไปฐิละเปล้า! ไปเถอะ;" ครั้นเธอไปแล้ว ก็ตรัสส่งว่า "ไปฐิละเปล้า! ไปแล้ว."

พระเถระสลดใจสำนึกได้ว่า ที่ตรัสเรียกเช่นนี้ก็เพราะตนเองไม่มีคุณวิเศษแม้แต่น้อย จึงตัดสติใจเดินทางไปสู่อาวาสไกล. พระเถระ ในอาวาสนั้นปฏิบัติในการที่จะแนะนำสั่งสอนเสียหมด ส่งท่านไป สำนักสามเณรน้อย ๆ รูปหนึ่งเป็นการทรมานมานะของท่านให้สิ้นเชิง. ท่านอ้อนวอนสามเณรขอให้รับเป็นศิษย์ ซึ่งสามเณรก็ได้ทรมาน ท่านจนแน่ใจว่าหมดความถือตัว เช่นด้วยคำสั่งให้ลงไปในสระด้วย คำสั่งเพียงคำเดียวเป็นต้น. ในที่สุดเห็นว่าหมดมานะจริงแล้ว ก็บอก นัยแห่งความคิดให้อันหนึ่งว่า "จอมปลวกมีช่อง ๖ ช่อง เขี้ยว อยู่ภายใน ผู้ที่อยากจะจับอุดเสีย ๕ ช่อง จุดพั้งเข้าไปโดยช่องที่มัน เข้าไปก็จะจับได้ นี่ฉันใด, ท่านก็จงปิดกั้นทวารทั้งห้าในอารมณฺ์ อัน เป็นไปทางทวารทั้งหก, แล้วจัดการกะมโนทวารแต่ทวารเดียวฉันนั้น."

พูดเพียงเท่านั้น ท่านเข้าใจแจ่มแจ้งเพราะเป็นพหูสูตรมาก่อน. เข้าใจชัดเจน ดุจประทีปโพล่งขึ้นภายในใจ หลีกเข้าสู่ที่สงบเจริญสมณธรรมด้วยการส่งญาณไปในร่างกาย. ในที่สุดก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วยพุทธภาสิตที่พระองค์ทรงเปล่งพระโอภาสมাত্রว่า :-

“ปัญหาเกิดแต่การประกอบ, ความสิ้นปัญญาเกิดแต่การไม่ประกอบ, ครั้นรู้ทางสองแพร่งแห่งความเจริญและเสื่อมนี้แล้ว ถึงประกอบตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญได้เกิด.”

เรื่องในมโนรตปุรณี ภาค ๑ หน้า ๕๘.

เกิดการเถียงกันว่า “มูลรากของศาสนาคือปริยัติหรือปฏิบัติ ?” และให้อ้างบาลีมาสาธก, พระพวกที่ประพฤติรุดงค์ตอบว่าปฏิบัติ, อ้างบาลีพุทธภาสิตว่า “ดูก่อนสุภัท! ถ้าภิกษุพึงดำรงตนอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกก็จะไม่ว่างเปล่าจากพระอรหันต์ทั้งหลาย.” และบาลีอีกแห่งหนึ่งว่า “ดูก่อนมหาราช! ศาสนาของพระศาสดามีปฏิบัติเป็นมูล ทรงอยู่ได้เพราะปฏิบัติ.”

พวกพระที่เป็นนักเทศน์ (คือธรรมกถึก) แย้งว่าปริยัติ, และอ้างพระสูตรว่า “สูตรทั้งหลายยังตั้งอยู่เพียงใด วินัยยังรุ่งเรืองอยู่เพียงใด, สัตว์โลกยังเห็นแสงสว่างอยู่เพียงนั้น, เมื่อสูตรก็ไม่มี และวินัยก็เลอะเลือนไปแล้ว ความมืดจักเกิดขึ้นในโลกดุจตะวันตกดิน. เมื่อรักษาสูตริให้คงอยู่ได้ การปฏิบัติก็เป็นอันว่ารักษาไว้เหมือนกัน.” แล้วอธิบายว่า ปริยัติเหมือนการสลักหินบอกที่ซ่อนขุมทรัพย์ ถ้าอักษรยังอยู่ ขุมทรัพย์ก็ไม่สูญ. พระพวกถือรุดงค์หมดเสียง.

ทำไมไม่ไปกับพระโลกนาถ

(คัดจากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ๒๔. ๑๑. ๗๖.)

(ทุกอย่างอันพึงมีพึงเกิดและจะเป็นไปด้วยดีหรือชั่วนั้น อยู่ที่เหตุและผล. สมัยนี้และสมัยไหนก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องพึงเหตุพึงผลในทางที่ถูกที่ควรอยู่เสมอ เมื่อดังนั้นแล้ว สิทธิอันควรได้รับจากการพูดการแย้งจึงควรมีอุดมเสรีดังที่ปรากฏเป็นถ้อยคำต่อไปนี้)

พระโลกนาถได้เดินทางมาชักชวนพระภิกษุสยาม ที่มีศรัทธายอมเสียสละออกเดินธุดงค์ไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่กรุงโรมและยุโรปและเที่ยวไปรอบโลก. ข้าพเจ้าก็เป็นผู้มีความเสียสละทุกอย่างผู้หนึ่ง แต่ทำไมข้าพเจ้าจึงไม่ไปกับพระโลกนาถ หรือไปกับพระโลกนาถไม่ได้? แม้เรื่องนี้เป็นเรื่องส่วนตัวข้าพเจ้าก็จริงแต่เป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องไปถึงภิกษุที่จะไปกับท่าน และเนื่องถึงชื่อเสียงของภิกษุแห่งสยามอยู่บ้าง ข้าพเจ้าเห็นว่าควรแสดงออกมาเพื่อพุทธบริษัททั้งหลาย ฟังสักเล็กน้อย ดังนี้.

๑. ประการแรกทีเดียว ข้าพเจ้ารู้สึกที่ตัวข้าพเจ้าเองผ่านมาเพียงปริยัติธรรม (การเรียนด้วยหนังสือ) เท่านั้น ยังไม่เคยบำเพ็ญสมณธรรมให้บริบูรณ์เต็มที่ตามที่เรียนมา. เมื่อในหลักแห่งการบำเพ็ญสมณธรรมชั้นสมาธิมีอยู่ว่าการเดินทางก็เป็นปิลิโธ (เครื่องเหนี่ยวรั้งขัดขวาง) อันหนึ่ง ของการบำเพ็ญสมาธิ ในปิลิโธ ๑๐ ประการแล้ว ข้าพเจ้าจะเดินทาง เพื่อศึกษาสมาธิ

ไม่ได้เป็นอันขาด. (ถ้าผู้ใดจะศึกษาสมาธิในระหว่างเดินทาง ด้วยหวังผลสำเร็จแห่งสมาธิ ควรดูอู่ที่ฐานปสิโพธกัมมัฏฐานคณนนิเทศ วิสุทธิมรรค) เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่เดินทางบำเพ็ญสมณธรรม ซึ่งหลักมืออยู่ว่า เราจะต้องได้สถานที่อันใดอันหนึ่งที่สงบสงัดต่างหาก จึงขอส่งเสริมให้เดินทาง แต่พวกที่สำเร็จปฏิบัติธรรมแล้วพวกเดียว.

๒. ประการที่สอง ข้าพเจ้าไม่พอใจรับคำชักชวน “เที่ยวรอบโลก” เพราะการเต็มใจไปเที่ยวรอบโลก ไม่เป็นความหวังอันเป็นธรรมแท้ เป็นอกุศลเจตสิก. ผู้จะไปทุกคนควรถามตนเองดูก่อน ว่าไปเพื่อเห็นแก่สมณธรรมแท้ หรือเพื่อการ “เที่ยวรอบโลก.” ขอท่านทั้งหลายจงอย่าก้าวเท้าออกไป ด้วยอกุศลเจตสิกเลย จงก้าวเท้าออกไปแต่ในเมื่อ ‘ธรรม’ ได้ผลลึกล้ำท่านเกิด มิฉะนั้นการไปจะไม่ดีไปกว่า - นักเดินทางเที่ยวทั้งหลาย. ข้าพเจ้าเองได้ถูกจิตใจหรือความรู้สึกดังกล่าวแล้วในข้อ ๑ ได้เห็นยวรั้งไว้ คือ มองไม่เห็นว่ามีความจริงใจในการบำเพ็ญสมณธรรม นอกจากจะไปด้วยความอยากเที่ยวเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงกลับมาคิดอยากไปอย่างแรงในตอนแรก ๆ กลายเป็นไม่ไปในการชักชวนครั้งนี้, แต่ข้าพเจ้าจะไปในวันหนึ่งข้างหน้า คือวันหลังจากที่ข้าพเจ้าได้ผ่านปฏิบัติธรรมไปบ้างแล้วตามควร และไปในนามแห่งภิกษุไทย โดยเวลาและวิธีที่เชื่อตัวเองได้ว่าควรไปแล้ว.

๓. ข้าพเจ้าไม่เลื่อมใส ในพระโลกนาถเฉพาะอย่างหนึ่ง คือ การที่ท่านตั้งนามตัวเองว่า “โลกนาถ” ซึ่งเป็นนามที่หมายเอาพระพุทธเจ้าจำพวกเดียวเท่านั้น. ถ้าใจของข้าพเจ้าเชื่อว่า ท่านรูป

นี่เป็นพระพุทธรเจ้า ข้าพเจ้าจะไปกับท่านทันที แต่บัดนี้ข้าพเจ้ายังไม่เชื่อ ทำให้เกิดความรังเกียจเล็กน้อย ; นี่ก็เป็นข้อหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าไม่ไปกับท่าน. ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกทั้งสิ้น, ไม่มีคำ- “โลกนาถ” - เป็นชื่อของผู้อื่นนอกจากพระพุทธรเจ้า. ผู้ที่เชื่อว่าท่านโลกนาถผู้นี้เป็นพระพุทธรเจ้าเท่านั้น, ที่จะไปกับท่านได้อย่างสนิทใจ. ข้าพเจ้าคิดว่า แม้ท่านผู้นี้ตั้งความปรารถนามีจุดหมายสูงมาก ถึงกับจะแผ่ศาสนาทั่วโลกก็ตาม ท่านก็ยังไม่ควรใช้นามนี้ หากท่านเปลี่ยนเป็นนามอื่นซึ่งมีความหมาย เพียงว่า สวาก ผู้พยายามทำตามรอยพระองค์เพื่อประโยชน์แก่โลกแล้ว จะทำให้ข้าพเจ้าอยากไปกับท่านบ้างก็ได้. เวลานี้ข้าพเจ้าไม่สนิทใจ คือไม่เชื่อและไม่เห็นสม.

๔. เมื่อปีก่อน ท่านพระโลกนาถนี้เคยพูดในที่ประชุมวันวิสาขะ ในอินเดียว่า ถ้ายังไม่สำเร็จอรหัตตผลเพียงใด จะยังไม่สั่งสอนผู้อื่นเพียงนั้น. บัดนี้ท่านพระโลกนาถเริ่มการสั่งสอนโลก แปลว่าท่านเป็นอรหันต์แล้ว เพราะท่านพูดจริง และข้าพเจ้าเชื่อว่า ท่านพยายามรักษาสัตย์. เป็นการสมควรแท้ที่พระอรหันต์จะออกสั่งสอนโลก ส่วนข้าพเจ้าเอง เชื่อตัวเองว่า ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ยังมีกิจที่จะต้องทำอยู่ จึงยังไม่สมควรไป. หากข้าพเจ้าสำเร็จกิจอันเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าเมื่อใดจึงจะตามท่านไปภายหลัง เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่า การเดินทางและความหวังเที่ยวรอบโลก หรือเที่ยวเพื่อมีความรู้ทางภาษาหรือวิชาเกี่ยวกับโลกนี้ เป็นข้าศึกแก่กิจอันเป็นธรรมแท้ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงไม่ไป ทั้งบางครั้งอาจถึงได้ว่า เราควรรอดูการกระทำของผู้อ้างตัวเป็นพระอรหันต์ โดยอ้อมผู้นี้ ไปก่อนจะดีกว่าระมัง.

เพราะเหตุผลดังว่ามานี้ ข้าพเจ้าจึงไปไม่ได้ เพราะใจที่เป็นธรรมแท้จริงยังไม่อยากไป, นอกจากใจเจือโลกตื่น ๆ เหนือ ๆ อันเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าเป็นคราว ๆ เท่านั้น. นี่กล่าวเฉพาะตัวข้าพเจ้าผู้เดียวมันเป็นบาปกรรมอันใดอยู่บ้าง. ส่วนผู้ที่ไปเพราะใจเจือธรรมแท้ (ไม่เจือโลก) แล้วข้าพเจ้าขออนุโมทนา และประคองไว้เหนือหัวใจของข้าพเจ้า ทั้งหวังอยู่ว่า ข้าพเจ้าจะตามท่านไปในโอกาสหลังหรือมีฉะนั้นในวันหนึ่งข้างหน้า ท่านจะมาเป็นผู้นำพวกคนเช่นข้าพเจ้าในบัดนี้ไปอีกครั้งหนึ่ง แต่บัดนี้ข้าพเจ้ายังไปไม่ได้.

ถ้าพระโลกนาถหรือท่านผู้ใดจะแก้ปัญหายุ่งยากในใจ ดังกล่าวมาแล้วให้หายไป อาจทำให้ข้าพเจ้ากลับใจใหม่ และไปในที่เดียวกับท่านก็ได้ ข้าพเจ้าหวังคำชี้แจงของท่านเสมอ.

มรรคหนึ่ง-หรือมรรคแปด ?

เพื่อพุทธบริษัททั้งหลาย ! ขอเราจงช่วยกันพิจารณาเรื่องสำคัญสักเรื่องหนึ่ง. เรื่องสำคัญนั้นคือจำนวนของมรรคอันเป็นหนทางไปนิพพาน. มรรคนั้น มีหนึ่งหรือแปดแน่ ? เราจะได้เห็นในหน้าหนังสือและได้ยินบ่อย ๆ ว่า “มรรคแปดประการ” “ทางแปดทาง” “ทางแปดแพร่ง” “หนทางแปดแพร่ง” เหล่านี้ ผู้ฟังย่อมฟังได้ความว่า ทางไปพระนิพพาน มีแปดทางหรือแปดแพร่ง. คำว่า “มรรคหนึ่ง” แทบไม่ได้ยินเลย ! ข้อนี้เป็นการปลุกความเข้าใจผิด หรือความเข้าใจถูกแก่เขาผู้นั้น ? ขอให้ข้าพเจ้าได้แสดงความเห็นสักเล็กน้อย. หากเป็นความเห็นที่มีเหตุผลอันแท้จริงเพียงพอ ก็จักเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้เคยฟัง คำว่า “มรรค ๘ ประการ” หรือคำที่ทำนองเดียวกันนี้ เป็นอันมาก.

คำว่า มรรคแปด หรือทางแปดแพร่งนั้น ผิดแน่.

ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ใช่แปดแพร่งหรือแปดทาง. คำนี้บาลีว่า “อฏฐังคิโกมัคโค.” แปลว่า “ทางประกอบด้วยองค์แปด,” คือต้องพร้อมด้วยองค์แปดจึงจะเป็นมรรคหรือทางขึ้นมาได้, เช่น ในการทำขนม ต้องพร้อมด้วยแป้ง - น้ำตาล - ไข่ - น้ำ และ ฯลฯ จึงจะเป็นขนมขึ้นมาได้, ฉนั้นใดก็ฉนั้น. ถ้ายังแยกอย่างกันอยู่ ก็ยังไม่สำเร็จเป็นมรรคอันนี้, ยังเป็นเพียงองค์แห่งมรรคเหมือนกับที่ยังเป็นแป้งหรือน้ำตาลอยู่ ยังไม่เป็นขนมเหมือนกัน. จะเรียกองค์แห่ง

มรรคว่า “มรรค” ไม่ได้ เช่นเดียวกับที่จะเรียกแบ่งว่าขนมไม่ได้ ฉะนั้น. นี่บ่งชี้ชัดว่า คำว่าทางแปดทางหรือแปดแพร่งนั้น ผิด.

ประการที่สอง. ขอให้คิดว่าคนเดียวจะเดินทางแปดแพร่งได้อย่างไร ? ถ้าสมมติว่า มีทางแปดทางไปรวมจุดอันเดียวกันแล้ว เราจะต้องเดินทั้งแปดทางทำไม. เราเดินแต่ทางเดียวก็ถึงเสียแล้ว มีไช้หรือ ? ถ้าหากว่าทางนั้นแยกออกเป็นแปดแพร่ง มันก็ต้องไปสู่ที่แปดแห่งมีไช้แห่งเดียว นิพพานก็มีแปดแห่งไป. หากว่าแยกกันแล้วไปรวมกันอีก และใครจะเดินที่เดียวแปดทางได้, เป็นไปไม่ได้. นี่ก็ส่อให้เห็นว่า คำว่าทางแปดทางย่อมน ผิด อีก.

ประการที่สาม มีพระบาลีว่า “เอกายโน ภิกขเว มคฺโค,” แปลว่า “ภิกขุทั้งหลาย, หนทางเป็นเครื่องไปแห่งคนคนเดียว” ดังนี้. คนผู้เดียวจะไปในทางแปดทางพร้อมกันไม่ได้ เพราะไม่มีการแบ่งภาคคนผู้ไปนิพพาน. หรือจะให้ไปพร้อมกันคราวละแปดคน ทางหนึ่งสำหรับคนหนึ่งก็ไม่ไช้. ข้อปฏิบัติสำหรับไปนิพพานนั้น มีหลายร้อยหลายพันอาการ. กิริยาที่ทำไม่ต้องเหมือนกัน, แต่ผลเป็นอย่างเดียวกัน. ต่างคนต่างได้ต่างถึง, จึงตรัสว่าทางเป็นที่ไปแห่งคน ๆ เดียว. คำว่าทางแปดทางนั้น ย่อมน ผิด อีก.

ประการที่สี่. ถ้าจะให้องค์มรรคองค์หนึ่ง ๆ เป็นทางตอนหนึ่ง ๆ, มันก็จะเป็นแปดทางจริง แต่ตอนหนึ่งจะไปถึงนิพพานไม่ได้เลย. ลำพังทางหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่นล้มมารวจาอย่างเดียวจะไปจนถึงนิพพานได้อย่างไร ? ถ้าจะเอามันทั้งแปดทาง

มาต่อเป็นทางเดียวกัน ก็ไม่มีใครเรียกว่าแปดทางหรือแปดแพร่ง. เขาชอบเรียกกันว่าทางแปดตอนหรือแปดระยะ. นี้ก็เห็นได้ว่า คำว่าทางแปดแพร่ง ย่อม ผิด อีก.

ประการที่ห้า. ถ้าจะให้เอาทางนั้นมาต่อกันเป็นแปดทางหรือแปดระยะ ก็เป็นมรรคที่ต้องการนี้ไม่ได้. องค์หนึ่งไม่ใช่ทางระยะหนึ่งหรือตอนหนึ่งเหมือนทางแปดระยะ. มันเป็นทางคือข้อปฏิบัติที่จะต้องทำพร้อมกลมเกลียวกันไปทั้งแปดองค์ เหมือนเชือกแปดเกลียว อันเรียกตามภาษาศาสตราว่า “ธรรมสามัคคี” จึงจะสำเร็จเป็นทางคือมัชฌิมาปฏิปทานี้ได้, พระองค์จึงต้องตรัสว่า ทางประกอบด้วยองค์แปด, ไม่ตรัสว่าทางแปด. จึงทำให้เห็นชัดเจนว่า คำว่าทางแปดทางหรือแปดแพร่งนั้น ผิด โดยแท้.

คำที่ผิด คำนี้ ให้เกิดผลแก่ผู้ฟังอย่างไร ?

จากคำผิดคำนี้ ให้เกิดผลคือ ผู้ฟังจะหมดปัญหาในการที่จะมั่นใจว่า ตนผู้เดียวอาจเดินทางแปดทางพร้อม ๆ กัน, หรือมีจะนั้นก็ยึดเอาแต่ทางหนึ่งซึ่งในที่สุดจะถึงนิพพานไม่ได้เลย. อย่างแรกทำให้หมดศรัทธา. อย่างหลังทำให้ถูกอวิชชาท่วมทับยิ่งขึ้นกว่าเก่า. รวมทั้งสองประการ เป็นการทำลายศรัทธาที่ถูกต้อง และปลูกศรัทธาที่ผิดพลาดคือความเข้าใจผิดให้เกิดขึ้นแก่เขา. จะเป็นการนำสังเวชเพียงไร ถ้าเรายังปล่อยให้เพื่อนพุทธบริษัทยึดเอาคำผิดคำนี้ไว้ด้วยมั่นใจว่าถูกและจะเดินตาม. เมื่อรากเง่าคือศรัทธาผู้ฟังเนาเปื่อยไปเสียแล้ว ลำต้นจะเจริญออกดอกและผลได้อย่างไรเล่า. การพูดที่น่าให้ผู้ศึกษาน้อย หรือเด็ก ๆ อม “ลัทธิผิด” เช่นนี้ไว้ น่าสยดสยอง

เพียงไร. การพูดพล่อย ๆ ของเขา ไม่ใช่เป็นเหมือน หมูไม้อัน
งอกหนาขึ้น ๆ ปิดทางจมนิด ดอกหรือ.

ถ้าเช่นนั้น เราจะบอกกับเขาเสียใหม่อย่างไร ?

เราต้องบอกเขาว่า “มรรคหนึ่ง” หรือ “มรรคมืองค์แปด.”
คือมีทางยาวสายเดียว แต่ประกอบด้วยองค์หรือลักษณะแปดอย่าง.
เปรียบเหมือนทางเดินเท้าอันยืดยาวสายหนึ่งไปถึงที่สุดโลก ถ้า
จะสำเร็จประโยชน์แก่ผู้เดิน ต้องประกอบด้วยองค์เป็นต้นว่า ๑, มี
แผนที่หรือคำแนะนำให้ผู้เดินเข้าใจพอ. ๒, มีแนวให้สังเกตทางที่
ถูกได้. ๓, มีน้ำหากินได้เป็นระยะ. ๔, มีบ้านหรือที่พักได้เป็นระยะ.
๕, มีอาหารหากินได้เป็นระยะ. ๖, ไม่อยู่ใต้อานาจสัตว์ร้ายและโจร
๗, ไม่มีเชื้อโรคที่จะทำลายชีวิตผู้เดิน. และ ๘, สดวกพอเดินไป
ได้จนตลอด นี้ฉันใด, ทางไปนิพพานอันจะต้องเดินด้วยใจก็ต้อง
ประกอบด้วยองค์แปด ฉะนั้น, ทางไปนิพพานต้องประกอบด้วย
องค์คือ ๑, ความรู้หรือความเห็นที่ถูกต้องในการไป รวมลงในคำว่า
สัมมาทิฐิ. ๒, ดำริในระวางทางชอบ เรียกว่าสัมมาสังกัปป. ๓,
การพูดจาในระวางทางก็ต้องชอบ เรียกว่าสัมมาวาจา. ๔, การ
งานในระวางทางก็ต้องชอบ เรียกว่าสัมมากัมมันโต. ๕, ต้องแสวงหา
เสปียงระหว่งทางโดยชอบ เรียกว่าสัมมาอาชีโว. ๖, ต้องพยายาม
ในขณะที่เดินทางให้ชอบ เรียกว่าสัมมาวายาโม. ๗, ต้องคุมใจให้ระลึก
แต่ในสิ่งที่ชอบ เรียกว่าสัมมาสติ. และ ๘, ต้องดำรงใจไว้ให้หนัก
แน่นสม่าเสมอโดยชอบ เรียกว่าสัมมาสมาธิ. เช่นนี้จักถึงที่ ๆ ตน
ปรารถนา คือนิพพาน. ถนนสำหรับเดินด้วยเท้าหรือกาย ย่อม
เปรียบกันได้กับทางที่จะต้องเดินด้วยข้อปฏิบัติหรือใจดังนี้.

การบอกเช่นนี้ ให้เกิดผลอย่างไร ?

การบอกเช่นนี้ ให้เกิดผลในทำนองตรงกันข้ามกับการบอกอย่างแรก. ผู้ฟังเข้าใจถูก. เราเริ่มด้วยการมองเห็นได้เอง เชื่อความสามารถตนเอง. มันเป็นศรัทธาอย่างแน่นแฟ้น. เมื่อฐานรากมั่นคงแล้ว โครงบนย่อมค่อย ๆ ก่อ ๆ ขึ้นไปได้จนสำเร็จ. เป็นการนำขึ้นใจเพียงไร ถ้าเราให้คำพูดที่ถูกต้องและชุ่มไปด้วยความจริง แก่เพื่อนพุทธบริษัทด้วยกัน !

ความเห็นของข้าพเจ้ามีดังนี้. ข้าพเจ้าแถลงความเห็นนี้ออกมาด้วยใจอันหวังดีต่อเพื่อนพุทธบริษัททั้งหลาย. ข้าพเจ้าหวังดีต่อบรรดาผู้เป็นเจ้าของคำว่าทางแปดทาง และทางแปดแพร่ง นั้นด้วย. ข้าพเจ้ารับรองว่าข้าพเจ้าพูดด้วยความหวังดี, รับรองด้วยเกียรติยศแห่งความเป็นพุทธบริษัทของข้าพเจ้าทั้งหมด. ขอจงใคร่ครวญเถิดเพื่อนพุทธบริษัททั้งหลาย !

เพราะรู้ไม่ตรง จึงได้เถียงกัน !

เรื่องในเมืองสาวัตถี^๑ : ครั้งนั้น สมณพราหมณ์และปริพพาชก ผู้เป็นเดียรถีย์ชนิดต่าง ๆ เป็นอันมาก อาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถี, ล้วน มีความเห็นต่าง ๆ กัน มีสิ่งที่เห็นว่าควรต่าง ๆ กัน ชอบใจต่าง ๆ กัน อาศัยทิฏฐิและนิสัยต่าง ๆ กัน.

สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นนักพูดและนักความเห็นว่ “โลก เทียง. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “โลกไม่เที่ยง. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “โลก มีที่สิ้นสุด. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “โลก ไม่มีที่สิ้นสุด. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “ชีพก็ดวงนั้น ร่างกายก็ร่างนั้น. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “ชีพก็ดวงอื่น ร่างกายก็ร่างอื่น. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

๑. สุตตที่ ๔ ชักจันธวัคค์ อ.ข. ไตรปิฎกเล่ม ๒๕ หน้า ๑๗๙ บรรพ ๑๓๖.

อีกพวกหนึ่งว่า “ตายแล้ว ย่อมไปเป็นอย่างไรที่เป็นมานี้อีก. ลัทธิ
นี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “ตายแล้ว ย่อมไม่ไปเป็นอย่างไรที่เป็นมานี้อีก.
ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “ตายแล้ว ไปเป็นอย่างไรที่เป็นมาแล้วนี่อีกก็มี,
ไม่เป็นก็มี. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

อีกพวกหนึ่งว่า “ตายแล้ว ไปเป็นอย่างไรที่เป็นมาแล้วอีกก็ไม่
ใช่, ไม่เป็นก็ไม่ใช่. ลัทธินี้เท่านั้นจริง ลัทธิอื่นเหลว.”

สมณพราหมณ์เหล่านั้น แดกกัน ทะเลาะกัน วิวาทกัน ทิ่ม
แทงกันและกันอยู่ด้วยหอกปาก, ล้วนแต่กล่าวว่ “อย่างนี้ถูก อย่าง
นั้นไม่ถูก, อย่างนั้นไม่ถูก อย่างนี้ชี้ถูก.” ๙

ครั้งนั้น ภิกษุเป็นอันมากครองจีวร ถือบาตรไปบิณฑบาตใน
เมืองสาวัตถีเวลาเช้า. กลับจากบิณฑบาต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
ถึงที่ประทับ นั่งโดยที่ควร กราบทูล (เรื่องราว ตามที่ได้เห็นและได้
ยินมา)^๑ กะพระผู้มีพระภาค. ตรัสว่า :-

“ภิกษุ ท. ! ในเมืองสาวัตถีนี้เอง มีพระราชอาองค์หนึ่ง รับสั่ง
ให้ราชบุรุษประชุมพวกคนตาบอดแต่กำเนิดให้หมดในที่แห่งเดียวกัน
แล้วรับสั่งให้นำช้างมาแสดงแก่คนตาบอด. ราชบุรุษนั้น นำช้างมา
แล้วแสดงแก่คนตาบอดเหล่านั้น (โดยให้คลำ), ให้คนตาบอดบาง
พวกคลำที่หัวช้างแล้วบอกว่า ‘ช้างเป็นอย่างไรนะพ่อบอด !’ ให้บาง

๑. จำนวนบาลีต้องพูดซ้ำกับช้างต้นทุกตัวหนังสืออีก รุ่งรังมาก ในที่นี้จึงตัด
ความว่าตามที่ได้เห็นมา.

พวกค้ำที่หู, บางพวกที่ปลายงา, บางพวกที่ทิ้งวง, บางพวกที่ตัว, บางพวกที่เท้า, บางพวกที่หลัง, บางพวกที่ต้นหาง, บางพวกที่ขนพวงหาง, แล้วบอกว่า “ข้างเป็นอย่างนี้ ๆ นะพ่อบอด !” ทุกพวก. เสร็จแล้วกราบทูลพระราชารว่า ได้แสดงข้างแก่พวกคนตาบอดทั่วกันแล้ว.

พระราชานั้น เสด็จไปยังหมู่ชนตาบอดแล้วตรัสถามว่า “พวกเจ้าเห็นข้างแล้วมีไซหรือ ?” “เห็นแล้ว เทวะ !” “พวกเจ้าว่าเห็นแล้ว, ถ้าเช่นนั้นข้างนั้นรูปร่างเป็นอย่างไร ?”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำหัวข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือน หม้อ เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำหูข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือน กะดัง, เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำปลายงาข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือน ผาล, เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำวงข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือน งอนไถ, เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำตัวข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือน ยุงข้าว, เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำเท้าข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือน เส้า เรือ, เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำหลังข้าง ทูลว่า “ข้างเหมือนครก (ปากครก ?), เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำที่อนหาง ทูลว่า “ข้างเหมือน สาก, เทวะ !”

ภิกษุ ท. ! พวกที่ได้ค้ำพวงหาง ทูลว่า “ข้างเหมือน ไม้กวาด, เทวะ !”

ในที่สุด พวกคนตาบอดเหล่านั้น ได้รับกันด้วยหมด กล่าวว่า
“ข้างเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น, ข้างไม่ใช่อย่างนั้น เป็นอย่างนี้ ๆ.”
พระราชอาพพระทัยแล้ว.

ภิกษุ ท. ! ฉันใดก็ฉันนั้น ที่สมณพราหมณ์ปริพพาชกผู้เป็น
เดียรถีย์ต่าง ๆ เป็นผู้บอกไม่มีจักขุ ไม่รู้สิ่งเป็นประโยชน์ ไม่รู้สิ่งไม่
เป็นประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้อธรรม. เมื่อไม่รู้ ก็แตกกัน ทะเลาะ
กัน วิวาทกัน ทิ่มแทงกัน อยู่ด้วยหอกปาก กล่าวแย้งกันว่า “อย่าง
นี้ถูก อย่างนั้นไม่ถูก, อย่างนั้นไม่ถูก อย่างนี้ซี้ถูก” ดังนี้. ๕

พระผู้ประกาศทรงทราบเรื่องนี้แล้ว ได้ทรงเปล่งพระอุทานใน
ขณะนั้นว่า :

“ได้ยินว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ๆ ย่อมติดแน่นใน
ความเห็นอย่างหนึ่ง ๆ เหล่านั้น ๆ หมู่ชนที่คิดเห็นแต่
ปลายข้างหนึ่งข้างเดียว ครั้นเข้าใจสิ่งนั้น ๆ แตกต่างกัน
แล้ว ก็วิวาทกัน.” ดังนี้. ๕

จบพระบาลีจตุตถสูตร.

แง่คิด : พระบาลีนี้ เป็นหลักอันแสดงว่า การที่เถียงกันก็เป็น
เพราะต่างคนต่างฟังไปแง่เดียว ๆ เท่าที่ตนรู้สึกเช่นเดียวกับตาบอด
คลำข้างคนละส่วนแล้ววิวาทกันฉะนั้น การที่บัดนี้ปัญหาเรื่องกินเนื้อ
สัตว์บาป หรือไม่บาปนั้น เรียกได้ว่า กำลังถกเถียงกันอยู่ เมื่อมีการ
เถียงซึ่งมีเหตุผลฟังได้เท่ากันทั้งสองข้าง ก็น่าจะเป็นการฟังแง่เดียว
ของแต่ละฝ่ายเสียแล้วละกระมัง ? ข้าพเจ้าลองใคร่ครวญดูด้วยความ
ตั้งอกตั้งใจ พบเหตุผลเป็นเงา ๆ ว่าน่าจะเป็นอย่างนั้น. ข้างหนึ่งตั้ง
ในฝ่ายศีล ข้างหนึ่งตั้งในฝ่ายธรรม, มุ่งไปคนละด้าน. ที่มุ่ง

ฝ่ายศีลอ้างว่าไม่มีเจตนา ก็ไม่เป็นไร. อีกข้างหนึ่งขอให้เห็นแก่กรรม ให้ซึ่งว่า ถ้าอาจช่วยชีวิตสัตว์ได้โดยวิธีนั้น ๆ แล้ว ก็ควรช่วย. ข้างหนึ่งว่าภิกษุจะเป็นคนเลี้ยงยากไป, อีกข้างหนึ่งโพล่ไปว่า ก็เพื่อสอนชาวบ้านให้หมั่นไปนะซิ. ต่างยึดปลายเงื่อนคนละฝ่ายดังนี้ การเถียงจึงไม่ระงับลงได้ จนเกิดการชู้ช่าครึกโครมขึ้น ไม่เล็กน้อยเลย. ข้าพเจ้าเห็นว่า “คงจะ” ถูกด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือ ถ้าไม่กินเนื้อ ได้ยิ่งดี ถ้ายังกินอยู่ดีเหมือนกัน แต่น้อยหน่อย! พระพุทธองค์วางหลักในเรื่องนี้ไว้เพียงพอแล้ว เพราะเฟ่งคนละแง่ ดึงกันคนละฝ่าย จึงมีการ “วิวาทกันอย่างเรียบ ๆ” เกิดขึ้น.

หลักอันหนึ่งว่า “ถ้ารังเกียจแล้ว ห้ามไม่ให้ภิกษุนั้นฉันเนื้อ” นั้น, ก็ถ้าการที่เธอพิจารณาเห็นชัดว่าสัตว์ถูกฆ่าเพราะเหตุอันนั้น ๆ อาจช่วยได้เพราะเหตุอันนั้น ๆ (คืออย่างฉัน) ส่อว่าเกิดการรังเกียจอยู่ในตัว ชินฉันก็เป็นการบาป ร้อนใจตั้งแต่เมื่อฉันแล้ว จะต้องพิศุจน์อะไรอีกเล่า. ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งเพลิน หรือติดในรส แม้อูหรือคาคคะเนได้ตีว่า งานเลี้ยงพระคราวนี้ เขาฆ่าสัตว์ หรือสั่งให้ฆ่าสัตว์เจาะจง (เช่นบอกให้แจ็กเจ้าของร้านฆ่ามากขึ้นอีกเท่านั้นเท่านั้นตัว) ก็ยังไม่สลดใจและรังเกียจ อ้างเอาความไม่รังเกียจเป็นหลัก ทำนองนี้ก็ขัดกันอยู่เอง, ตีความคำว่ารังเกียจแคบไปจนฝ่ายหนึ่งไม่ยอม. ควรจะจำไว้ว่า พระองค์ไม่ได้ทรงห้ามเฉพาะการฆ่าเท่านั้น. การฉันด้วยความนี้รังเกียจอันใดอันหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่ทรงห้ามเด็ดขาดเหมือนกัน. ขณะที่เคี้ยวเนื้อรู้ชัดเจนในใจว่าตนอาจช่วยชีวิตไว้ได้นั้น ไม่ทำให้เกิดการสลดรังเกียจบ้างเจียวหรือ ! ถ้าเราถือหลักรังเกียจนี้ให้ตรงจริง ก็ย่อมหาเนื้อที่บริสุทธิ์ฉันได้ยากอยู่เองแล้ว. ยิ่งสมัยนี้ ยิ่งน่าเวียนหัวในการเลี้ยงพระบางแห่ง : ฟองไข่และเป็นไก่ถูกฆ่า

อุทิศแก่ ๆ เกือบทุกรายไป อย่างน้อยก็สั่งให้ฆ่าเพิ่มเป็นพิเศษ แต่ไม่ค่อยเห็นใครแสดงความรังเกียจ. ดูรวลเสเฮฮากันไปตลอดการเลี้ยงทั้งทายกและปฏิคาหก. นี้ออกจะเป็นการถือที่ หยิ่ง และ ตึงเกินไปในทางหนึ่งเสียแล้วกระมัง ?

เมื่ออีกฝ่ายหนึ่ง คอยใคร่ครวญด้วยความตั้งอกตั้งใจ ย่อมรู้สึกตรงกันข้ามอย่างแรงเป็นธรรมดา จนจุกจิกเกินไป ถึงกับเนื้ออะไร ๆ ก็กินไม่ได้ไปเสียทั้งนั้น. แม้เนื้อที่สัตว์กัดกันตายเอง ฯลฯ ก็ไม่ได้หมด, เป็นการถือรั้นจนเกินไป. พวกพรานเขาฆ่ากินเขาเอง (หมายถึงไม่ใช่ขาย) ภิคุผ่านไป เขาถวาย จะเป็นเนื้อที่บาปได้อย่างไรได้, กินไปอีกเหมือนกัน ! ต่างตั้งปลายกันได้คนละข้างอย่างแรงเช่นนี้ จะรวมหอกกันได้ได้อย่างไร จึงต้องทิ่มแทงกันด้วยหอกปาก ในหน้าหนังสือพิมพ์ซึ่งไม่เป็นของแปลก.

ขอจงใคร่ครวญเรื่องนี้ให้ซึ่งจริง ๆ เกิด จะปรองดองกันได้ อย่างสนิททั้งสองฝ่าย. บาลีพระสูตรนี้ยังมีเป็นข้อตักเตือนและระงับการเห็นต่างได้อีกเที่ยวหรือ.

ข้าพเจ้าเห็นว่า ภิคุจะฉันเนื้อที่บริสุทธิ์ ปราศจากการรังเกียจ ก็ควร. ขอแต่ให้มีใจเที่ยงธรรม, รังเกียจที่ควรรังเกียจจริง ๆ ก็แล้วกัน. เดียวนี้กลัวแต่จะ “ลืมรังเกียจ” เท่านั้น. ก็ถ้าหากว่าพุทธบริษัทใช้ศิษย์หรือคนใช้ให้ไปซื้อ หรือแม้แต่ยอมให้เขาไปซื้อทั้งที่ตนรู้อยู่ ซึ่งอาหารชนิดที่ผู้ขายต้องฆ่าสัตว์เดียนั้น (เช่นไข่ดาว ฯลฯ) ได้โดยไม่ปรากฏว่ารังเกียจ หรือรังเกียจแต่ในใจอ้างคำแก้ตัวได้ว่า “ฉันไม่ได้นี่” แล้ว เรื่องนี้ก็เป็นอย่างนั้นว่า รู้กันได้เองเถิด !

เกี่ยวกับท่านายปัดเวนท์

ท่านายพระสุบินของพระเจ้าปเสนทิโกศล หรือที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งในเมื่อเราเพี้ยนไปว่า “ท่านายปัดเวนท์” นั้น เป็นเรื่องที่น่าคิดดูเล่น จะเป็นคิดเพราะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม อย่างน้อยจะทำให้พบความเพลินในธรรม โดยเฉพาะคือความไม่เที่ยงของโลก และเห็นสมจริงตามที่ท่านกล่าวนั้นบ้างไม่มากก็น้อย.

ความในผืนนั้น มีอยู่ ๑๖ ข้อ มีที่มาในบาลี คือพระไตรปิฎก สยามรัฐ เล่ม ๒๗ หน้า ๒๔, มีอธิบายละเอียดในอรรถกถาของพระบาลีนั้น คือเอกนิบาตวันณนาภาค ๒ หน้า ๑๔๖, ส่วนที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว คือชาดกฉบับหอสมุดวชิรราช เล่ม ๒ หน้า ๑๗๙. จะยกเอาหัวข้อบาลีในพระไตรปิฎกมาใส่ไว้ในที่นี้ก่อน คือ :

อุสสา รุกขา คาวิโย ควา จ อสุโส
กโธ สีคาลี จ กุมภโก ปุทฺษรณิ จ
อปากจนุทนํ ลาวุณี สีทนฺติ, สีลา
ปฺลวณฺติ, มณฺฑุกิโย กณฺหสฺสเป
คิลนฺติ, กากํ สุวณฺณา ปริวารยณฺติ,
ตสวกา เอฬิกานํ ภายณฺติ, วิปริ-
ยาโย วตุตฺติ นยิรมตฺติ.

เรื่องมีว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพระสุบินไปในคืนวันหนึ่งว่า ได้เห็นเรื่องปลาด ไม่คิดว่าจะจะเป็นได้ถึง ๑๖ เรื่องด้วยกัน.

พระนางมัลลิกา ทูลแนะนำให้ไปขอคำอธิบายจากพระผู้มีพระภาคเจ้า. ได้รับคำทำนายแล้วจึงเบาใจหายกลัว. เรื่องในฝันและคำทำนายนั้น มีดังต่อไปนี้ :-

(๑) อสุภา, ฝันว่าโคล่าสันตีตัววิ่งมาจากทิศทั้งสี่ มีอาการเกรี้ยวกราดวิ่งเข้าหาดูจะชนกันที่หน้าพระลานหลวง พอเข้าใกล้กัน ก็ถอยห่างออกจากกันเสีย หาชนกันไม่. ข้อนี้ทรงทำนายว่าไม่เกิดอะไรขึ้นแก่พระเจ้าปเสนทิหรือใคร ๆ ในบัดนี้ (ครั้งนั้น) เลย แต่ว่าในกาลข้างหน้าวันหนึ่ง เป็นสมัยที่พระราชา (ชนชั้นปกครอง) และพลเมืองพากันประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นธรรม พากันเดือดร้อนข้าวยากหมากแพง, กระทั่งฝนก็ไม่มีตก มีแต่แล้งค้ำรามเฉย ๆ. (สำหรับในบัดนี้. น่าจะได้แก่การที่มหาประเทศทั้งหลายขีดข้อระอาในการที่จะทำสงครามแก่กันได้แต่ค้ำรามกันเฉย ๆ เหมือนที่อรุช เบนารวด ซอวู กล่าว. ส่วนอาการเช่นนั้นจริง ๆ จะมาถึงเมื่อไรไม่ทราบได้).

(๒) รุกขา, ต้นไม้ทั้งหลาย พองอกได้เพียงคืบหนึ่ง หรือศอกหนึ่งก็มีดอกและมีลูก. ทรงทำนายว่าในกาลข้างหน้าสมัยหนึ่ง ที่เด็กหญิงจะมีราคะ-ดำกฤษณาไปสู่อำนาจบุรุษแต่เด็ก ๆ มีครรภ์และมีบุตร ทั้งที่วัยยังไม่สมบูรณ์. (ข้อนี้หากกล่าวถึงเด็กชายไม่ แต่ควรเข้าใจเอาได้โดยนัยเพราะเมื่อเด็กหญิงเป็นได้ เด็กชายก็ต้องเป็นไปได้อย่างเดียวกัน ทั้งดูเหมือนว่า เท่าที่ปรากฏอยู่แก่ตาเราทั่วไปในบัดนี้ ก็พอที่จะรับรองข้อความอันนี้ได้แล้ว).

(๓) คาวิโย, แม่โคทั้งหลายต่างต้องพากันดูकिनนมของลูกโคที่ตนเพิ่งคลอดออกมาเอง. ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งหมู่มนุษย์พากันละเลยต่อเขฏฐาปจายนกรรม คือการนอบน้อมต่อ

ท่านผู้เจริญกว่า โดยอายุ โดยชาติ โดยคุณสมบัติ, เด็กหนุ่มทั้งหลายสามารถหาเลี้ยงตัวเองตามชอบใจ ได้ทรัพย์มาแล้ว ชอบใจก็แบ่งให้บิดามารดาที่แก่เฒ่า, ไม่ชอบใจก็ไม่แบ่ง ถือลัทธิเสรีภาพ แม้ต่อกฎแห่งธรรม. คนแก่ทั้งหลายจักต้องคอยประจบประแจงเอาใจเด็ก ๆ ของตน เพื่อขอรับประทานไปวันหนึ่ง ๆ. (ในบัดนี้ ถ้าเป็นจริงตามเรื่องที่มีบางคนเขียนสวดตีหนุ่มหัวนอกบางคน ที่ทำแก่บิดามารดาของตน ก็พอนับได้ว่า มีส่วนแห่งความจริงบ้าง, แต่ยังหาดูยากอยู่สักหน่อย. ขออย่าได้เป็นเช่นนั้นเลย).

(๔) ควา จ, หมู่มนุษย์พากันจับลูกโคอ่อน ๆ เข้าเทียมเอกลปล่อยโคที่หนุ่มแน่นแข็งแรงเสีย ไม่เอาใจใส่ ผลที่ได้ก็คือความยุ่งยากไม่ลุล่วงสมหมาย. ทรงท่านายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งพระราชา (ชนชั้นปกครอง) พากันมีความคิดเห็นตรงกันข้าม ปลดอำมาตย์ที่คงแก่้งานออกเสียจากตำแหน่ง แต่งตั้งคนหนุ่มคนองเข้าแทนที่. พวกครูอาจารย์ต้องเก็บตัวหุบปากเงียบ ไม่มีการเกี่ยวข้อง และพวกหนุ่มคนองเหล่านั้น ลากเอากิจการของหมู่ของคณะเข้าหาความยุ่งยากหนักขึ้นทุกที. (ข้าพเจ้าไม่อยากจะพูดว่า ในบัดนี้จะมีอาการเช่นนี้ที่ไหนบ้างหรือไม่, เห็นมีแต่คนหนุ่มที่สามารถอยู่ทั่ว ๆ ไป!).

(๕) อสุโส, ม้าตัวหนึ่ง มีปากทั้งสองข้าง (คงมีหัวสองหัวด้วย). มหาชนพากันเอากล้าข้าวเหนียวบ้อนมันทั้งสองปากอย่างเหลือเฟือ. ทรงท่านายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งผู้มีอำนาจตั้งมนุษย์ผู้ไม่ยุติธรรมไว้ในฐานะเป็นผู้วินิจฉัยคดี. เขาพากันเรียกเอาสินบนเอาจากคู่ความทั้งสองข้างเสียก่อน แล้วจึงตัดสินเอาตามพอใจตน. (ถ้าทั้งโลกพากันเข้าถึงสมัยนี้แล้ว น่ากลัวว่านั่นแหละคือจากสุดท้ายของโลก).

(๖) ก็ไอ, มนุษย์พากันขัดสีสภาพทองคำที่ตั้งแสน ให้สวยสะอาดแล้ว นำไปหาสุนัขจิ้งจอกให้ถ่ายปัสสาวะใส่. ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งคนตระกูลสูงตกอยู่ในความประมาท. พวกตระกูลหรือวรรณะต่ำ ๆ พากันยกตัวเองขึ้นได้ด้วยการศึกษา จนพระราชาทรงแต่งตั้งแทนพวกตระกูลสูง. พวกตระกูลสูงจักต้องยอมให้บุตรธิดาของตนทำการสมรสกับพวกต่ำ. (ข้อนี้แปลก ข้าพเจ้ายังคิดไม่ออกว่า ทำไมพระพุทธองค์ซึ่งได้นามว่าเป็นผู้ทำลายลัทธิถือชาติตระกูล มาทรงจัดชั้นมนุษย์ด้วยตระกูลแทนการจัดด้วยเอาความดีเป็นหลัก, หรือจะเป็นเพียงการกล่าวถึงความเป็นไปของมนุษย์เท่านั้น).

(๗) สีคาลี, ชายผู้หนึ่งเอาหนังมาพันเชือกอยู่บนม้านั่ง ห้อยส่วนที่พันแล้วลงไปได้ม้า นางสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอยู่ใต้นั้น มันกินเชือกที่พันแล้วนั้นเสียรื้อไป ไม่เป็นเชือกขึ้นมาได้. ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งเด็กหญิงพากันเลื่อมเสียศีลธรรม สาละวณแต่ในการตกแต่งร่างกายให้สวยงาม, โลเลในชายหนุ่ม, ดื่มน้ำเมา, ศึกษาวิชาการช่วยวนบุรุษให้หลงไหล, ไม่ใส่ใจต่อการเรียนของตน, ไปหาชู้โดยกระโดดข้ามรั้วไปบ้าง เข้าทางหน้าต่างบ้าง, ทรัพย์ที่สามีตนหามาได้สักเท่าไร ก็รั้วไหลไปด้วยการหน้าไว้หลังหลอกนั้น ๆ ไม่มีเวลาเหลือ, ทำงานเรื่อนลักว่าพอเป็นที่ ใช้เวลาทั้งหมดนอกนั้นเพื่อความเพลิดเพลินส่วนเดียว. (ขอย่าให้สมัยนี้มาถึงพวกเราชาวสยาม ในยุคที่เรากำลังก่อสร้างกำลังให้แก่ชาติประเทศของเราเลย, และถ้ามันจะมาควรจะมาทางประเทศตะวันตกซึ่งก้าวหน้าไปก่อน นั้นแหละมากกว่า. ซึ่งเราจะได้พากันฉวยเอาโอกาสนั้น เป็นเครื่องเตือนใจเราให้กลับตัวทัน. นี่หมายความว่า ถ้ามันจะมาจริง ๆ หรือกำลังมาอยู่, แต่ถ้าไม่มาเสียเลยนั้นแหละดีที่สุด. และดูเหมือนว่า ถ้าเราจะช่วยป้องกันไว้ มันคงไม่มาเยี่ยมประเทศเราเป็นแน่).

(๘) กุมุโภ, มีโอ่งน้ำใหญ่ตั้งอยู่ใบบนหนึ่ง โองนิต ๗ ล้อมอยู่เป็นอันมากโดยรอบ, มนุษย์ทั่วทุกทิศพากันตักน้ำมาใส่แต่โอ่งใบบนใหญ่นั้นท่าเดียวจนหกกลับไปแล้วก็ยังใส่ ไม่มีใครใส่ในโอ่งเล็ก ๗ นั้นบ้างเลย. ทรงท่านายว่า จักมีสรมัยหนึ่ง ซึ่งราษฎรจักต้องทำงานหารายได้บำรุงชนชั้นปกครอง หรือรัฐบาลโดยส่วนเดียว โดยไม่ต้องนึกถึงการเก็บภาษีของตนเอง. (ข้อนี้ถ้าหากว่าบำรุงชาติประเทศด้วยความจำเป็นในสรมัยที่ต้องทำการป้องกันตัวอย่างเต็มที่ ก็ไม่น่าจะถือว่าเป็นข้อเสียหาย. และอีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าน่าจะได้แก่การที่ทุกวันนี้ การเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นต้น มันช่วยให้คนมั่งมีมั่งคั่งยิ่งขึ้น เครื่องจักรแย่งแรงงานของตนจนเสียหมด, โองน้อย ๗ จึงว่างพร่อง, โองใหญ่เต็มล้น, ได้แก้ปัญหาคอนจนไม่มีงานทำนั่นเอง กระจ่าง).

ไปกุขรณี, มีสระน้ำใหญ่ ผุ่งสัตว์ทุกชนิดพากันลงกินน้ำ, แต่น้ำลึก ๗ ที่กลางสระกลับชุ่มเป็นตม ส่วนริมขอบสระใสแจ้วเย็นสะอาด. ทรงท่านายว่า จักมีสรมัยหนึ่ง ซึ่งในเมืองหลวงไม่เป็นที่ยุ้ออาศัยอันผาสุก มหาชนพากันหลีกออกไปหาที่อาศัยอันสำราญตามชนบท. ในเมืองหลวงมีแต่ความยุ่งยาก ชนบทมีความเยือกเย็นสบายดี, เมื่อในเมืองหลวงกำลังถูกบีบคั้นจากโจรภัย ราชภัยเป็นต้น ที่บ้านนอกเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาโดยไม่ต้องอาศัยอำนาจอาชญา. (ข้อนี้ท่านคงหมายถึงความยุ่งยากทางการเมืองหรือปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น มากกว่าความป่าเถื่อน ที่จะเกิดขึ้นในเมืองหลวง).

(๑๐) อปากิ, ข้าวสุกที่บุคคลหุงในหม้อเดียวกัน ชีกหม้อข้างหนึ่งสุกดี, ข้างหนึ่งสุก ๗ ดิบ ๗, อีกข้างหนึ่ง ดิบแท้. ทรงท่านายว่า จักมีสรมัยหนึ่ง ซึ่งชนชั้นปกครอง รัฐบาล ราชตระกูล อำมาตย์

ราษฎร ทุกคนพากันถืออำนาจเป็นธรรม ไม่เคารพหลักธรรม กระทั่งพวกเทวดาที่เฝ้าอยู่กับมนุษย์ก็พลอยเป็นไปด้วย, เมื่อเป็นเช่นนั้นฝนจักตกไม่เสมอ, ในรัฐสีมาอันเดียวกัน ส่วนหนึ่งมีฝนตก, ส่วนหนึ่งไม่มีตกเลย, อีกส่วนหนึ่งตกเล็ก ๆ น้อย ๆ. (ข้อนี้คงหมายถึงชนิดที่มีใช้ธรรมชาติของฤดูนิยม, คือเป็นเพราะเหตุนั้น ๆ บันดาลจริง ๆ. ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงเป็นการยากมากที่พวกเราจะได้เห็นเช่นนั้น. และอีกอย่างหนึ่ง คำว่าฝน อาจเป็นชื่อของความผาสุกของประชาชนก็ได้ ผากไว้พิจารณาด้วย, โดยเฉพาะนักวิทยาศาสตร์ฝ่ายธรรมชาติวิทยา ก็ยังไม่ควรหัวเราะเยาะเร็วเกินไป, เพราะน่าจะมีอะไร ๆ อยู่มากที่เรายังคาดไม่ถึง).

(๑๑) จันทน์, คนพวกหนึ่ง เอาแก่นจันทน์แดงอย่างดีราคาสูงสุดเป็นอันมาก ไปแลกนมเปรี้ยวอย่างเลว ๆ หม้อเดียวเท่านั้น. ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งนักบวชในศาสนา นี้ ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยของตถาคต ซึ่งมีวิมุตติเป็นคุณค่าอันเลิศ เป็นอันมากแล้วพากันนำไปแลกลาภผลด้วยเห็นแก่ปากแก่ท้องเล็ก ๆ น้อย ๆ. เขาจะนำเอาค่าของตถาคตที่ตีเตียนความโลภไปแสดงแก่มนุษย์ทั้งหลาย ให้มนุษย์ละความโลภนั้น ๆ โดยสละปัจฉัยถวายน. อลัชชีเหล่านั้นเมื่อไม่อาจถอนตนออกจากความเป็นทาสในลาภ หรือตั้งอยู่ในฝักฝ่ายแห่งพระนิพพานได้ ก็ได้อาศัยความรู้ในทางอรรถะพยัญชนะหรือเสียงอันไพเราะแสดงธรรม ทายกผู้หลงไหลในความรู้หรือเสียง ก็ถวายนปัจฉัยเป็นอันมาก. อลัชชีบางพวก จักนั่งแสดงธรรมเรื่องพระนิพพาน ตามข้างถนนทางสี่แพร่งและประตูของพระราช (ประตูวัง?) เพื่อเห็นแก่เงินเพียงมาสกหนึ่ง (ประมาณยี่สิบสตางค์) เป็นอย่างต่ำ. เขาพากันนำเอาธรรมที่ตถาคตแสดงอันประกอบด้วยคุณค่าสูงสุด เพราะอาจยังลัดวีให้ถึงพระนิพพาน

ที่เขาทั้งหลายเรียนเอาแล้วเหล่านั้น ไปแลกเงินเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง. (ข้อนี้ทรงหมายถึงการกระทำของผู้ที่มุ่งลาภโดยส่วนเดียว, เพราะคนประเภทนี้ เป็นผู้ก่อให้เกิดประเพณีว่าจ้างให้แสดงธรรมจนมีธรรมเนียมว่า “ไม่นิมนต์ ไม่มา นำขัน” ขึ้น, ทั้งที่การแสดงธรรมเป็นหน้าที่ของบุตรตถาคตโดยตรง).

(๑๒) ลาวุณี สีทนต์, น้ำเต้าแห้ง กลวง เปล่า ซึ่งตามธรรมดา ย่อมลอยน้ำ กลับจมดิ่ง. ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งโลกแปรปรวนจนถึงกับนิยมเชื่อถือถ้อยคำของคนคดโกง. ในราชสำนักในที่ประชุม ที่วินิจฉัยความ ถ้อยคำของคนเท็จ คนประจบ ได้รับความเชื่อถือ, ในท่ามกลางสังฆสันนิบาต (ที่ประชุมภิกษุสงฆ์ทั้งหมด) คนทุศีลที่อาศัยศาสนาหากิน ย่อมมีเสียงดัง มีคนเชื่อฟัง, คำของเขาเป็นดุษฎีนำสัตว์ออกจากทุกข์ไปสู่พระนิพพานได้. ส่วนคนมีศีลประพฤติตรงประพฤติชอบ ไม่มีเสียง, ดุษฎีไม่เป็นถ้อยคำที่ยังผู้ฟังให้ออกจากทุกข์ได้. แม้ในการตัดสินอธิกรณ์เป็นต้น ก็ทำนองเดียวกัน. (เรื่องนี้ย่อมก่อให้เกิดความสังเวชเป็นอันมาก ในเมื่อมาระลึกถึงว่า พวกนักบวชพากันถือศาสนาเงิน ชายใบเบิกทางไปสวรรค์ จนเกิดการปฏิวัติทางศาสนาแก่ประวัติศาสตร์ เช่นเรื่องมารุติน ลูเธอรุ เป็นต้น, มักจะมียุคหนึ่งเสมอที่ธรรม พุดจ้อ, แต่ธรรมเป็นไป).

(๑๓) สีลา ปุลวนติ, สีลานั่นที่บ โดเท่าเรือน พากันลอยฟ่องอยู่เหนือน้ำ เหมือนเรือสำเภาก็มิได้บรรทุกสินค้า. ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งโลกแปรปรวน ทำคนตระกูลสูงให้ตกยากโดยมาก คนตระกูลต่ำกลับมั่งคั่ง และไม่เคารพคนตระกูลสูง. ในที่ประชุมก็คือที่ที่คนไพร่ตระกูลต่ำพูดเยาะเย้ยถากถางคนผู้ดีตระกูล

สูง, ในท่ามกลางสังฆสันนิบาต ก็คือที่ที่พวกอลัชชีพุดกตขี่ข่มเหง
 เยาะเยี้ยตากถางภิกษุผู้เป็นลัชชี. (ข้อนี้ถ้าเราจักฟังในฝ่ายดี ควรเข้าใจ
 ว่า คนตระกูลสูงประมาทจนเคยตัว วงกลมที่หนักมากก็หมุนไปตามกฎแห่ง
 กรรมจนคนตระกูลสูงตกยาก คนตระกูลต่ำที่ไม่ประมาทยกตัวเองขึ้นได้ ด้วย
 ความรู้ความสามารถของตนจนมีฐานะ ดีกว่าคนชั้นสูงซึ่งเคยประมาทเขาว่า
 “คนเช่นเอง ข้าไม่ให้ลูกสาวของเขาดอก!” เช่น ในอินเดียเดี๋ยวนี้ ปรากฏว่า
 คนวรรณะสูง บางคนมีความรู้ความสามารถสูงเยี่ยมก็มี, ผิดกันแต่ว่าในที่นี้ ท่าน
 ประสงค์เอาการที่เป็นกันทั้งหมดเท่านั้น.

ข้อนี้คล้ายกับข้อสิบสอง เพียงแต่กลับกันเสียเท่านั้น, พิจารณาอีกทางหนึ่ง
 อาจเป็นสมัยที่คนดีซึ่งตกยากลงไปกลับฟื้นตัวขึ้นได้อีก จะดีกว่ากระมัง, จะได้ไม่
 ช้ำกับข้อต้น และได้ความยืดออกไปอีก).

(๑๔) มนุษุภิกโย กณฺหสฺสเป คิลนฺติ, นางเขียดน้อย ไล่
 ตามงูเห่าตัวมหา หันแล้วกลืนกินเสียเหมือนที่มันกลืนกินก้าน
 หน่อบัวอันอ่อนขณะนั้น. ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ที่บุรุษพากัน
 ตกอยู่ในอำนาจสตรี เพราะความหลงใหลในกาม ทรัพย์ สมบัติ
 ข้าทาสกรรมกร อยู่ในมือหญิงผู้เป็นแม่เรือนหมดเลยเป็นเหตุให้เล่น
 ตัว มีอำนาจเด็ดขาดอยู่เหนือสามีตน ไม่กล้าปริปากอะไรแม้แต่นิด
 เดียว. (ข้อนี้จะเป็นได้ในเมื่อสตรีเจริญด้วยศิลปะในการยั่ววนถึงขีดสุด สามารถ
 ผูกมัดบุรุษไว้อยู่มือด้วยประการทั้งปวง, ถ้าจะมีผลดีบ้างก็เป็นผลดีต่อเมื่อไม่มี
 ทางอื่น จะป้องกันสงครามของโลกแล้วเท่านั้น, เพราะเชื่อว่าบางทีสตรีอาจห้าม
 บุรุษไม่ให้รบกันได้, สตรีไม่ปรากฏว่าชอบรบ, ถึงจะรบก็ต้องเป็นการรบที่อ่อนแอ
 เหมือนเพศของตน. นอกนั้นไม่มองเห็นแง่ดี).

(๑๕) กากิ สุวณฺณา ปริวารยฺนฺติ, ราชหงษ์สี่ทองทั้งหลาย
 เที่ยวแห่ห้อมล้อมอীগาสีดำไปทั่ว ๆ. ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง

ซึ่งราชตระกูล ไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากพระราชบิดา โดยที่พระราชบิดา
คิดตัดกำลังเสียหรือด้วยเหตุอื่น ๆ ใดก็ตาม, ราชตระกูลเหล่านั้น
ต้องหันไปพึ่งพาอาศัยคนชั้นต่ำที่เป็นราษฎรเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้มียศมี
อำนาจ ได้รับการแต่งตั้งจากพระราชบิดา. (เมื่อโลกปั่นป่วนด้วยปัญหา
ประชาธิปไตยยิ่งกว่าที่เป็นกันอยู่ในบัดนี้นั้นแหละ ราชตระกูลจึงจะได้รับความ
กระทบกระเทือนถึงเพียงนั้น, แต่สำหรับในบัดนี้ สังเกตเห็นว่าการศึกษาย่อม
ช่วยให้เหล่าราชตระกูลช่วยตัวเองได้เป็นอย่างดี เช่นที่เราเห็นได้ในวงการเมือง
ของยุโรป อยู่บ่อย ๆ).

(๑๖) ตสาวกา เอฟีกานี่ ภายนติ, แพะทั้งหลายพากันได้
จับเสื่อมาเคี้ยวกินอยู่กรวย ๆ. ทรงท่านายว่า จักมีลมัยหนึ่งซึ่ง
พระราชบิดาประพาศิติดิธรรม ทำคนตระกูลต่ำให้มีอำนาจ ปราบปราม
คนตระกูลสูงหรือราชตระกูลให้อยู่ในอำนาจของตน ตูเอาทรัพย์สิน
เงินทองเสียด้วยอำนาจอันคดโกงหรือข่มขู่จนต้องยอมให้ พากันหลีก
ไปซบเซาอยู่ในที่เจียม. ภิกษุที่เป็นบาปทั้งหลายพากันเบียดเบียน
ภิกษุที่ประพาศิติดิธรรม เมื่อเธอเหล่านั้นไม่ได้ความยุติธรรมจากพระ
ราชบิดาหรือใคร ๆ เป็นที่พึ่งของตนแล้ว ก็ต้องหลีกออกอยู่ตามป่า
ดง. (ข้อนี้คล้ายข้อต้น ๆ ผิดกันเพียงที่ข้อนี้กล่าวเลยไปถึงการเบียดเบียน ใน
เมื่อข้อแรก ๆ กล่าวเพียงชั้นหน้าชั้นตากว่ากัน. ทุก ๆ ข้อมีความตรงกัน คือ
ข้อ ๑๒-๑๓-๑๔-๑๕-๑๖).

เมื่อเราอ่านเรื่องนี้ด้วยการพิจารณาดูให้ดีแล้ว จะพบเจตนา
เดิมของท่านว่าเป็นไปเ็นทางให้คนเรารู้ตัวล่วงหน้าถึงความไม่เที่ยงแท้
(อนิจจัง) ของโลก มากกว่าที่จะให้เชื่อว่าเป็นเช่นนั้นไปทุกตัวอักษร,

แม้ว่าเรื่องที่กล่าวนั้น ในบัดนี้รับรองกันเป็นเรื่องจริงอยู่มากก็ตาม. โลกนี้อาแน่อาอนอนกะมันที่ไหนได้. ในเมื่อมันอาจเปลี่ยนกลับไปกลับมา หน้ามือเป็นหลังมืออยู่เช่นนี้. พระเจ้าปเสนทิจะฝังจริงหรือไม่จริงนั้น เราไม่คิดก็ได้ ไม่เป็นปัญหาสำคัญ, แต่ปัญหาสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า เราจะทำตัวเราเองให้เหมาะแก่ที่จะเป็นอยู่ในโลกอันไม่แน่นอนนั้นอย่างไรเท่านั้น. หากใครจะเชื่อถือเรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องทำนายฝันที่แน่นอนอย่างยิ่งก็คงจะไม่ได้รับประโยชน์อะไร. มากไปกว่าอ่าหนังสือทำนายฝันธรรมดาเล่มหนึ่งเท่านั้น. แต่ถ้าเธอจะอ่านในฐานะเป็นเรื่องหลักกรรม ที่แสดงความไม่เที่ยงที่สั่งสอนตัวเองไม่ให้ทำตนเป็นอลัชชี แต่ให้เป็นคนกตัญญู รักสงบคิดช่วยตัวเองรักษาเกียรติยศของตัวเอง หรือโดยเฉพาะเกียรติยศของสตรี ไม่ถือเสียว่าเมื่อเขาเหยียดหรือผลักแล้วก็พลอยใจน นั่นแหละ จะได้รับผลที่มีค่ายิ่ง, ไม่ใช่เป็นเรื่องฝัน หรือเครื่องทำนายฝัน.

ดูเหมือนบางคนอ่านเรื่องนี้ รู้ไว้เพื่อเตรียมตัวจะทอดอาลัยตายอยาก ว่ามันเป็นเรื่องที่จะมาถึงในเร็ว ๆ นี้ และไม่มีทางแก้ไขอย่างใดเสียเลย. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า บางทีมันอาจเป็นเรื่องความคิดเห็นที่เขาเชื่อกันอยู่ก่อนพระพุทธองค์บังเกิดก็เป็นได้ พระสังคีติ-กาจารย์เห็นว่ามิประโยชน์คืออยู่ จึงรวบรวมมาใส่ลงในพระไตรปิฎก, ต่อมาพระอรรถกถาจารย์ แต่งเนื้อเรื่องสรวมลงให้เต็มบริบูรณ์ ในจุดประสงค์จะให้ผู้อ่านในชั้นหลัง รับประทานความดี หรือรักษาความดีไว้ให้มั่นคงเท่านั้น. เมื่อท่านไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเรื่องทำนายฝัน เราไม่ควรใช้เป็นตำราทำนายฝัน หรือพยากรณ์ชตาของโลก, แต่พึงถือว่าเป็นเพียงเครื่องเร้าใจให้ทำดีเสียโดยเร็วเท่านั้นเอง. พระพุทธศาสนา

ไม่ถือโชคชตา แต่ถือกฎแห่งกรรม, ถ้าเราทำอยู่เช่นนี้ ผลจะไปเกิดเป็นอย่างอื่นตามตำราโชคชตาหาได้ไม่ มันต้องเป็นไปตามเหตุผลของมันเองอยู่นั่นแล.

เพราะฉะนั้น ทางดีที่สุดก็คือ การคิดหาคำตอบของปัญหาที่ว่า เราจะครองชีพอยู่อย่างไร จึงจะเบาสบายอยู่ได้ในโลกอันมีอะไรไม่แน่นอนถึงเพียงนี้, และนั่นมันจะได้เป็นตัวช่วยให้ลูกหลานของเราถือเอาเป็นตัวอย่าง ในการที่จะครองชีพอยู่ สืบต่อจากเราไป.

๑ พฤษภาคม ๒๔๗๙

วไล อีสสิริย์ โลก

พระพุทธภาษิตข้อนี้ มีความหมายอย่างไรกันแน่ มีผู้ได้ตามกันมากในสมัยที่โลกกำลังหวั่นไหวโยกโคลงอยู่ตามอำนาจของอำนาจที่ครองโลก. ความสงสัยนั้นนี้มีว่า พระพุทธเจ้าทรงหมายความว่าอย่างไร ในการตรัสพระพุทธพจน์ข้อนี้. คนพวกหนึ่งเห็นไปอย่างหนึ่ง อีกพวกหนึ่งเห็นไปอย่างหนึ่ง มีอยู่หลายพวกด้วยกัน. ในที่นี้ จะวินิจฉัยกันเฉพาะแต่ในแง่ของภาษาบาลี กับแง่ของศาสนาเท่านั้น ไม่นิยมเอียงไปหาแง่ของการเมืองหรืออื่น ๆ.

ในแง่ของภาษา เมื่อถือเอาตามตัวหนังสือ คำนี้แปลว่า “อำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก” (เติมคำว่า โหติ ตามหลักกรรมตาของภาษาบาลี ในเมื่อประโยคนั้น ๆ เป็นประณมบุรุษ ทำให้แปลว่า ย่อมเป็น). คำว่า วไล ซึ่งแปลว่าอำนาจนั้น อรรถกถาจำกัดความหมายไว้ว่า วไล อาณาปวตตนิ ซึ่งแปลว่า “ความเป็นไปได้แห่งการใช้อาชญา นี้เรียกว่าอำนาจ”. แต่เนื่องจากคำว่า อาชญา หรืออาญา ในภาษาบาลีนั้น ย่อมหมายถึงการบังคับ เพราะฉะนั้นจึงแปลเป็นไทยได้ชัด ๆ ลงไปว่า “ความเป็นไปได้แห่งการบังคับให้ทำตาม นั้นเรียกว่าอำนาจ.”

ที่นี้ คำว่าอำนาจนั้น หมายถึงอำนาจของอะไร คำตอบก็มีแต่ว่า สิ่งใดบังคับได้ หรือใช้บังคับได้ สิ่งนั้นเรียกว่าอำนาจทั้งนั้น. จะเป็นอำนาจกำลังกาย กำลังอาวุธ กำลังความคิด คำพูด หรือ

อำนาจทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางทหารหรืออะไรก็ตาม หรือแม้ที่สุดแต่อำนาจของกิเลส ที่บังคับคน ๆ นั้นให้ทำอย่างนั้น อย่างนี้ส่วนตัวเขาผู้เดียวก็ตาม นี้เรียกว่า “อำนาจ” ในที่นี้ทั้งสิ้น. เพราะฉะนั้น อำนาจของความสำเร็จผิดชอบชั่วดี หรือที่เรียกว่า ธรรมะ ที่บังคับคนที่มีใจปรกติให้ทำดี นี้เรียกว่า อำนาจ ในที่นี้ เหมือนกัน. โลกย่อมตกอยู่ภายใต้อำนาจเหล่านี้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง แล้วแต่ว่าในสมัยนั้นโลกกำลังตกอยู่ในสภาวะเช่นไร, คือว่า อำนาจชนิดไหนกำลังครองโลก. โลกไม่เคยว่างจากการครองของ อำนาจ. คำที่พูดว่า “อำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก” จึงเป็นคำพูดที่ถูก อย่างตายตัว หรือเรียกว่ากำปั้นทุบดิน ในเมื่อถือเอาตามแง่ แห่งภาษา ซึ่งเป็นแง่ที่ตรงไปตรงมา ตามธรรมชาติของภาษา.

อำนาจที่ใช้บังคับผู้อื่น เช่นกำลังกาย กำลังความคิด กำลัง เศรษฐกิจการเมืองหรืออะไรก็ตาม ใช้บังคับกันอย่างไรในโลกนี้ เรา เห็น ๆ กันอยู่แล้วนี้ เรียกว่าอำนาจภายนอก ใช้บังคับโลกได้จริงแต่ เป็นคราว ๆ ไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงมาก. ส่วนอำนาจที่บังคับตัวเอง คือกิเลสฝ่ายชั่ว กับความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่เรียกว่า ธรรมะนั้น เป็น อำนาจที่บังคับโลกอย่างแน่นอน และตลอดกาล. เพราะเหตุว่า มนุษย์ในโลกทุกคน แต่ละคนย่อมทำอะไรตามอำนาจสองอย่างนี้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือพวกที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส ก็ทำชั่ว ตามกิเลส พวกที่ตกอยู่ภายใต้ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ก็ทำตามความ รู้จักผิดชอบชั่วดี, หรือคนคนเดียวกัน แต่ต่างขณะกัน ก็ยอมผลัด กันตกอยู่ใต้อำนาจสองอย่างนี้ทีละอย่างก็ได้. เมื่อคนทุกคนรวมกัน เข้า คือโลก, ฉะนั้นลักษณะอาการ หรือหน้าตา หรือความเป็นไป

หมุนไปของโลก จึงขึ้นอยู่แก่การกระทำของคนทุกคนในโลก ซึ่งขึ้นอยู่กับการกระทำของอย่างนี้ (คืออำนาจกิเลส กับอำนาจรู้จักผิดชอบชั่วดี) อีกต่อหนึ่งโดยเด็ดขาด. โลกเป็นไปตามอำนาจความรู้สึกในใจของมนุษย์โดยเด็ดขาด ยิ่งกว่าอำนาจอื่นใดทั้งหมด. นี้เรียกว่า “อำนาจภายใน” ซึ่งมีอำนาจบังคับเด็ดขาดกว่าอำนาจภายนอก. เพราะอำนาจเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร หรืออะไรก็ตาม ที่มนุษย์สร้างขึ้นบังคับกันนั้น ย่อมอยู่ใต้ความบังคับของอำนาจกิเลส หรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ของมนุษย์ผู้กุมอำนาจภายนอกเหล่านั้น อยู่ในขณะนั้น อีกต่อหนึ่ง. จึงเมื่อกล่าวให้ถูกต้อง ท่านกล่าวว่า โลกนี้ถูกบังคับ ถูกปรุง ถูกดัดแปลง ไปตามความต้องการแห่งกิเลสของมนุษย์ทั้งหมดที่อยู่ในโลกนั่นเอง. เรียกว่าอำนาจอันเร้นลับที่บังคับโลกอยู่จริง ๆ นั้น คืออำนาจของกิเลส หาใช่อำนาจเล็กน้อย ๆ เช่นอาวุธเป็นต้นนั้นไม่ เพราะอำนาจการใช้อาวุธนั้น เป็นเพียงส่วนน้อยของอำนาจกิเลสนั่นเอง คือกิเลสของชนกลุ่มหนึ่งผู้ใช้อาวุธ.

เพราะฉะนั้น เท่าที่กล่าวมา ย่อมชี้ให้เห็นความถูกต้องของพระพุทธรักษาอันนี้ ซึ่งเป็นความถูกต้องอย่างไม่มีผิดพลาดได้ ตามหลักแห่งภาษา. ที่นี้ ก็ยังเหลือแง่ที่สอง คือแง่ ศาสนา.

ในแง่ของศาสนา หรือศีลธรรม หรือ มอรัล นั้น เราพบได้จากต้นตอหรือมูลเหตุของการที่มีผู้มาทูลถามความข้อนี้ และพระองค์ได้ตรัสตอบออกไป ว่ามีความหมายอย่างไร ; หรือชั้นไหน. เราต้องพิจารณาดูที่คำถาม ตัวผู้ถาม และการตอบ ที่ตอบให้ตรงกับคำถาม หรือภูมิของผู้ถาม, เราจึงจะทราบความหมายอันแท้จริงของ

ประโยค ๆ นี้. เรื่องมีอยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๕ หน้า ๖๐ ฉบับสยามรัฐ เป็นเรื่องเทวดาหรือผู้ที่เป็นโลกจัต มาถามในความหมายชั้นโลก ๆ คือถามพร้อมคราวเดียวกัน ๔ ข้อว่า

อะไรเป็นใหญ่ในโลก?

อะไรเป็นยอดสุดของภณทะ (หมายถึงทรัพย์สมบัติที่พึงมี)?

อะไรในโลกนี้ที่จะเปรียบกันได้กับจีสนิมของอาวุธ?

อะไรเป็นตัวเสียดในโลก?

ตรัสตอบว่า อำนาจ เป็นใหญ่ในโลก.

ผู้หญิง เป็นยอดสุดของภณทะ.

ความโกรธ เป็นของที่เปรียบกันได้กับจีสนิมของอาวุธ.

พวกโจร เป็นเสียดในโลก.

เหล่านี้ เราจะเห็นได้ว่า ผู้ถามทูลถามด้วยความรู้สึกหรือระดับจิตใจอย่างโลก ๆ พระองค์จึงตรัสตอบไปในระดับต่ำ ๆ อย่างโลก ๆ อีกอย่างเดียวกัน, คำตอบจึงเป็นอย่างที่เห็นอยู่นั้น. โดยเฉพาะข้อสอง ยิ่งจำกัดว่าเป็นคำตอบสำหรับผู้ชาย ด้วยซ้ำไป.

ที่ว่าระดับของความรู้สึกมีอยู่หลายระดับ คำถามกับคำตอบต้องตรงระดับนั้น เราเห็นได้ว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่เราที่ใช้กันอยู่. ปัญหา ๆ เดียว เด็กเล็ก ๆ ถาม ก็ตอบอย่างหนึ่ง เด็กโต ๆ ถาม ก็ตอบอย่างหนึ่ง คนโง่ถาม ก็ตอบอย่างหนึ่ง เพื่อนที่ฉลาดทัน ๆ กันถาม ก็ต้องตอบอีกอย่างหนึ่ง. เช่นลูกเล็ก ๆ ถามว่า อะไรเป็นของดีนะพ่อ พ่อก็ตอบไปอย่างหนึ่ง และคำตอบนั้นคงเอาไปใช้ไม่ได้สำหรับตอบกับเพื่อนฝูง ที่อยู่ในระดับเดียวกัน.

ที่นี่ สำหรับที่เกี่ยวกับศาสนานั้น แบ่งชั้นออกเป็นเพียงสองชั้น คือชั้นโลก ๆ หรือวิสัยความคิดนึกของคนธรรมดาสามัญอย่างหนึ่ง และชั้นธรรม คือชั้นที่ตรงกันข้ามกับโลก. พวกที่เป็นชั้นโลก ต้องการเงิน แต่พวกชั้นธรรม ต้องการนิพพาน ซึ่งตรงกันข้ามกับเงิน. เมื่อถึงตามหลักนี้แล้ว ปัญหาของเทวดาและคำตอบในเรื่องนี้ของพระพุทธเจ้านั้น เป็นชั้นโลก ๆ คือชั้นที่ยังถือสมมติตัวตนต่ำ ๆ. ความหมายก็มีขึ้นว่า สำหรับโลก ๆ หรืออย่างชั้นโลก ๆ กันแล้ว อำนาจย่อมเป็นใหญ่. แต่ถ้าสำหรับชั้นธรรม (ที่ตรงกันข้ามกับโลก) แล้วสิ่งซึ่งตรงกันข้ามกับอำนาจ ย่อมเป็นใหญ่ ได้แก่ การไม่ใช้อำนาจ แต่ปล่อยไปตามเหตุผลหรือความจริงนั่นเอง ซึ่งคลอดอกออกมาเป็นความรัก ความยุติธรรมความดีงามถูกต้องอย่างอื่น ที่ไม่ต้องใช้อำนาจซึ่งตรงกันข้ามกับอำนาจ, อันเป็นทางนำไปสู่นิพพาน.

คำว่า โลก ในภาษาบาลีนั้น ก็เช่นเดียวกับในภาษาไทย คือหมายความได้สองอย่าง : โลกหมายถึงตัวโลกหรือแผ่นดิน ก็ได้, โลกหมายถึงวิสัย หรือระดับจิตใจ หรือภูมิชั้นของความรู้สึก ที่ยังต่ำอย่างโลกก็ได้ ซึ่งเพ่งเอา โลกใจที่ยังต่ำ. ในภาษาไทยเรา เมื่อใครพูดว่า “เฮ้ย แกมันโลกเกินไป,” นี้ ย่อมหมายความว่า เขาตำหนิว่าคนนั้นมีระดับจิตใจต่ำเกินไป ไม่มีธรรมะ. ในภาษาบาลี ก็อย่างเดียวกัน. ฉะนั้น คำว่า “ในโลก” แห่งประโยคที่ว่า “อะไรเป็นใหญ่ในโลก” หรือในประโยคที่ตอบว่า “อำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก” นั้น ย่อมหมายความว่า “ในระดับโลก ๆ กันแล้ว ต้องถือว่าอำนาจนั้นแหละ เป็นใหญ่” ดังนี้ก็ได้. และถอดออกมาได้โดยนัย

ตรงกันข้ามอีกว่า “ในชั้นธรรมะกันแล้ว ต้องถือว่า “สิ่งที่ตรงกันข้ามจากอำนาจ” นั้นแหละเป็นใหญ่.”

โลกเรานี้ ในบางคราวตกอยู่ใต้อำนาจอย่างโลก ๆ บางคราวก็ตกอยู่ ใต้อำนาจธรรม. แต่อำนาจโลกกับอำนาจธรรมนั้นต่างกัน. อำนาจโลกใช้อำนาจบังคับ, แต่อำนาจธรรม ย่อมใช้อำนาจในการปล่อย คือไม่บังคับนั่นเอง. ดังนั้น จึงเป็นการตรงกันข้าม และมีความหมายไขว้กันอยู่หน่วยหนึ่ง ด้วยความดันได้ของภาษา แต่ว่ามีหลักตายตัว คือเป็นของคุณ์กัน และตรงกันข้ามดังที่กล่าวมาแล้ว.

เพราะฉะนั้น เราถอดใจความจากพระพุทธานิพนธ์นั้นได้ชัด ๆ ว่า “ในวิสัยโลก อำนาจยอมเป็นใหญ่” ซึ่งเป็นคำอมตะ ไม่มีทางจะผิดไปได้ มีคำอธิบายสองประเภทหรือสองแง่ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น. ผู้ที่รู้สึกตัวว่ายังอยู่ในวิสัยโลก จงเร่งรีบหาอำนาจที่ดีจริง และเด็ดขาด กล่าวคือ อำนาจความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ที่จะใช้บังคับตัวได้ ซึ่งสูงกว่าอำนาจอื่นใด และให้ผลถาวรกว้างขวางกว่าอำนาจอื่นใด ทุกประการ, และไม่มีทางสะท้อนเป็นผลร้ายที่หลัง เหมือนอำนาจเงินหรืออำนาจอาวุธ ซึ่งบางคราวหรือบางแห่ง ก็มีอำนาจเหนือโลกเหมือนกัน แต่โยกโคลงเหลือเกิน.

เขาพุทธทอง

๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๒

วันคืนแห่งกรรมฐาน

(จดหมายในสวนโมกข์ ๕)

ภิกษุผู้อาศัยในสวนโมกข์ ๕ ไม่มีการพบ และสนทนากัน ในสมัยภาวนา. หากจะมีข้อบอกเล่าแก่กัน ก็ใช้การเขียนใส่ทิ้งไว้ให้กัน ตามสถานกลาง เช่น ที่อ่านหนังสือเป็นต้น. จึงมีจดหมายที่เขียนเติมไปด้วยข้อธรรม หรือวิธีปฏิบัติธรรมบางอย่าง, เราจะเสาะแสวงมาลง เผยแผ่นหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาเป็นพิเศษเสมอ. - บ.พ.

กะต๊อบ ๒, สวนโมกข์ ๕,

๒๑ สิงหาคม ๒๔๗๗.

สาสน์ขีตภิกขุ ที่นับถือ.

ผมอยากจะข้อมหรือย้ำความเข้าใจในหลักการฝึกภาวนา สำหรับฐานะอย่างเรา ๆ ด้วยกันอีกว่า ขอให้มีการคิด (วิปัสณา) ให้มากที่สุด อย่างสงบ (สมณะ) เสียตะพืด หรือมากจนเกินควร. เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่าไม่มีใครเคยบรรลุวิมุตติด้วยการสงบเลย, บรรลุด้วยการคิดจนปลงตกทั้งนั้น. ปลงตกคือเห็นทะเลแก่จ้งฉานซึ่มซาบใจในสิ่งนั้น. จริงอยู่ ที่หลักธรรมบ่งว่าสมณะอยู่หน้าวิปัสณาอยู่ข้างหลัง, แต่ถ้าเราไม่ก้าวหน้า เราจะไปได้อย่างไร? สมณะจำเป็นแต่ในเมื่อวิตกชั่วร้ายรบกวน ถ้ามันไม่รบกวนแล้วอย่าไปคิดถึงสมณะเลย เว้นไว้แต่คิดแล้วมันฟุ้งเกินไปเท่านั้น เรามีสมณะไว้การาบเมื่อฟุ้งดีกว่านอนใจใช้ให้ทำหน้าที่ข่มอย่างเดียว. อกุศลวิตกที่เกิดขึ้น ถ้าข่มไว้ด้วยสมณะ ก็ต้องข่มกันเรื่อยไป.

ผู้ทำลายมันเสียให้แหลกละเอียดด้วยการคิด (คือวิปัสณา) ไม่ได้. อีกอย่างหนึ่ง สมถะหรือสมาธิเอาไว้เป็นการเข้าอยู่พักผ่อนเพื่อความสุขในบางคราวเท่านั้นก็ได้. ถ้ายังมีหน้าที่ทำลายกิเลสแล้วจงจำไว้ว่า ต้อง “วิปัสณา” เท่านั้น, สมถะไม่ให้สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุดได้.

ก็เมื่อเสนาสนะของเราสงบดีพอ วิสภาคารมณฺ์ต่าง ๆ ก็มีน้อยถึงปานนี้แล้วสมถะส่วนซึ่งจำเป็นเฉพาะเสนาสนะคลุกคลี มี วิสภาคารมณฺ์มากนั้น ก็เกือบไม่จำเป็นสำหรับเรา. ผมใคร่ครวญเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ทั้งวิธีเจริญสมาธิของต่างประเทศหรือฝ่ายมหายาน. เขาฝึกใจด้วยการข่มหรือทรมานกันแต่ในเบื้องต้นเป็นส่วนน้อย จะให้ได้ผลดีต้องคิดให้ตกไปในเรื่องนั้น ๆ. สมาธิเป็นเหมือนเอาของหนักทับความชั่วไว้, ส่วนปัญญาหรือวิปัสณา เป็นการตัดต้นไฟได้แก่การขุดทิ้งรื้อทิ้งทีเดียว. สมถะย่อมชวนเพลินและเป็นความสุขก็จริงแต่เป็นอันตรายต่อเมื่อเปลี่ยนสถานที่ หรือกระทบวิสภาคารมณฺ์. สมถะที่ได้อุคคหนิมิตรหรือปฎิภาคนิมิตร จะมีอำนาจต่อเมื่อเจริญสำเร็จได้คล่องแคล่วตามปรารถนา และอาจสู้รบวิสภาคารมณฺ์ได้. เช่นเราทำอุคคหนิมิตรของอสุภอันหนึ่งได้สำเร็จ พ้ออารมณ์ยั่วชวนผ่าน เรานึกเอานิมิตรนั้นมาเป็นรั้วเช่นนี้ย่อมสำเร็จผลดี แต่ขอให้เข้าใจว่า นั่นไม่ใช่กิริยาแห่งสมถะ (สงบ) แท้ เป็นตัววิปัสณาส่วนหนึ่งทีเดียว ขอให้สังเกตให้มาก.

เราไม่พึงเชื่อลัทธิเกี่ยวกับความสงบชนิดยึดมั่น ถือมั่น อย่าง

โบราณบางอย่าง ซึ่งไม่ได้เอาผลแท้จริงเป็นเกณฑ์หรือเครื่องวัด, เขาเอาพิธีและกิริยาอาการ หรือของแปลก ๆ เป็นเครื่องวัด, ผลที่ได้จึงไม่ตรงตามที่ทรงประสงค์. ขอจงสังเกตดูในบาลีให้มาก จะเห็นว่าไม่มีกล่าวถึงวิธีของสมณะนัก, แต่มามืออย่างวิตถารในคัมภีร์ชั้นหลัง ๆ. ส่วนที่กล่าวทำนองวิปัสณา ย่อมมีคาดเดาที่เดียว. อย่างลึ้มว่าเราต้องการพ้นทุกข์ เราต้องมุ่งเฉพาะสิ่งที่ดับทุกข์ได้ และสิ่งนั้นเราต้องคิดเห็นได้เองอย่างประจักษ์ใจ ไม่ต้องเชื่ออารมณ์ผู้สอนกัมมฐานตายไป. ผู้สำเร็จสมาธิหรือสมาบัติ ยังเข้าตะรางได้, ส่วนผู้มีวิปัสสนาจะไม่เข้าตะรางเลย. พวกเราหวังปัญญาวิมุตติ ไม่หวังเจโตวิมุตติ.

ผมมั่นใจว่าคุณ เป็นนักค้นคว้าและเห็นแก่การศึกษาแท้ ผมจึงพูดตรง ๆ. ขออย่าให้เชื่อตายไปในพิธีแห่งสมาธิที่สืบกันมาอย่างปรัมปรา ด้วยการทำตาม ๆ กันก็ดี หรือด้วยหนังสือบางเล่มก็ดี. จงเลือกเอาเฉพาะที่ไว้ใจได้ และใคร่ครวญเห็นเหตุผลเสียก่อน จึงยึดเอาเป็นหลักในใจ. ข้อสำคัญอยู่ที่การใคร่ครวญเท่านั้น.

วิธีที่ผมชอบในบัดนี้คือ :- สติสัมปชัญญะเป็นตัวยามระวัง เหตุให้แกใจอยู่เสมอ ทุกข์, บาปอกุศล, ลามกกรรม, อันใดผ่านมาเป็นต้นว่าความกำหนัด ความอาลัยระลึกถึง ความห่วงใย ความหงุดหงิด ความมีนชา ฯลฯ ผ่านมาแม้เล็กน้อย สติสัมปชัญญะที่บำรุงฝึกฝนไว้ จะเป็นผู้จับมันส่งไปยังกองปัญญา (วิปัสณา) ทันที. ค้นหาวานี้มันมาอย่างไรกัน? อะไรเป็นเหตุ? อะไรเป็นผล? จะให้เกิดอะไรขึ้นบ้าง? ทำลายมันได้อย่างไรในกาลต่อ

ไป ? ป้องกันอย่างไร ? - แล้วก็กระทำโดยวิธีนั้น ๆ. นี่แหละ ควร เป็นความเป็นอยู่วันหนึ่ง ๆ ของนักภาวนา ตามที่ผมเข้าใจ และ เห็นว่าดีที่สุด. การฆ่ากิเลสที่เข้ามาติดตามชายของเราเสมอไปทุก ครั้ง นั่นคือ “พระนิพพาน” น้อย ๆ ของเราทุกครั้ง. นิพพาน แห่งกิเลส ! อริมรรคน้อย ๆ ก็ตัดกิเลสตัวน้อย ๆ ชุตรากของมัน ออกทีละน้อย ๆ. เราได้หน่วงอริยมผลทีละน้อย ๆ เสมอไปทุกคราว, จะได้ไปถึงไหนแล้วนั้น อย่าคิดเลย คิดอย่างเดียวโดด ๆ คือเรา จะก้าวหน้าเรื่อยไปเท่านั้น ก็พอแล้ว. เมื่อเห็นว่าภิกขุเช่นนี้ชูดเกลากิเลสแล้วเป็นลงมือทันที. เพราะฉะนั้น จึงขอเตือนคุณผู้ที่ผมถือ เป็นน้องชายโดยพรรษาอายุว่า อย่าทำลายเวลา ให้หมดไปด้วย “การสงบตะพึด” เสียท่าเดียว มันจะไม่เป็นการก้าวหน้า. และ จะถอยหลังในเมื่อรสชาติแห่งความสงบมันจืดชืดจางลง, เพราะ ยังเป็นโลกียะ.

ที่ทวาร ทั้ง ๖ เฉพาะตา หู จมูก ลิ้น กาย ควรซึ่งตาข่าย ไว้พอสมควร. เสนาสนะของเราสงบพอแล้ว และเราก็ตัดการ คลุกคลีลงไปแล้วเป็นอย่างมาก ตลอดถึงอาหารก็ปราศจากโทษ. ยังเหลือแต่ทวารที่ ๖ คือ ใจ นี่แหละสำคัญนัก. จงซึ่งตาข่าย กล่าวคือ สติสัมปชัญญะให้ละเอียดถี่พิถีพิถัน เพราะสัตว์ที่ลอด เข้าไปได้ถึงด่านนี้ ย่อมตัวเล็กมาก ต้องทำกะมันโดยแยบคาย. สำหรับคุณมีบางอย่างเยียมกว่าผม เช่นกำลังใจเป็นต้น, จึงขอให้ คุณตั้งหน้าพยายามให้เต็มที่เถิด จะต้องสำเร็จแน่นอน ไม่ต้องนึก ถึงว่า เรียนมามาก เรียนมาน้อย ข้อนั้นไม่สู้สำคัญในการจับกิเลส

ฆ่า. ข้อนั้นมีประโยชน์สำหรับการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นเท่านั้น, และควรทำแต่บางคนหรือบางส่วนที่ควรทำ.

สำหรับการคิด, ถ้าไม่แยกคายก็ดูเหมือนจะไม่มีอะไรคิด ดูนั้นก็ไม่ใช่เรื่อง นี่ก็ไม่ใช่เรื่องเอาทีเดียว. แต่ถ้าคิดให้แยกคายแล้ว มีมากถมไป. คอยคิดแต่เรื่องในใจของตนวันหนึ่งก็พอแล้ว คิดหาเหตุผลลงไปเป็นชั้น ๆ มันมีหลายร้อยหลายพันชั้นนัก คิดได้ลึกเท่าใด ก็ยิ่งวิเศษ เพราะจะรู้รากของมันได้มาก ๆ. นี่ผมกล่าวเฉพาะเรื่องแห่งความทุกข์ และการดับทุกข์. ปัญหา นิพพานคืออะไร? นี่ คิดได้ทุกวัน มีแง่ให้คิด กระทั่งทุกอิริยาบถ จนเมื่อฉัน ตื่น ไป ถาน ไปดูปลาในสระ ฯลฯ ก็ล้วนแต่มีแง่สำหรับคิดทั้งนั้น. พระพุทธองค์ทรงเห็นสิ่งต่าง ๆ แล้วคิดตีปัญหานั้นเรื่อย ๆ จนทะลุปรุไปหมด ก็เพราะทรงคิดมาแล้วเป็นอย่างมากนั่นเอง. คิดมาก่อนตรัสรู้! คิดมาแต่ชาติก่อน! การคิดได้มารวบรวมเหตุผลตัดสินใจเป็นหนึ่งเด็ดขาดลงไปในวันตรัสรู้ เพราะถึงที่สุดแห่งการคิดแต่เพียงนั้น เท่านั้นแล้ว. ตอนแรกทรงค้นคว้าเรื่อย ๆ มาว่าอะไรคือทุกข์, อะไรให้เกิดทุกข์, อะไรดับทุกข์ได้, อะไรให้ถึงความดับทุกข์นั้น? เมื่อรวบรวมเหตุผลได้มากพอ ก็ทรงพบความจริงอันนี้ ถูกต้องคงที่ไม่แปรปรวนอีก.

พวกเราเป็นสาวกของพระองค์ จะไม่เดินตามรอยพระยุคลบาทอย่างไรเล่า. ถึงเราจะไม่เป็นพระพุทธเจ้าก็จริง แต่เราต้องรู้วิธีสักอย่างเดียวกับที่พระองค์รู้เพื่อความสิ้นทุกข์ของเรา. เราต้องพยายามแต่เรื่องนี้เท่านั้น. เพราะฉะนั้นเราต้องคิด, ต้องมีการคิดค้นคว้า

พร้อมกับการทดลองทำดูด้วยในสิ่งที่ทำได้ เช่น ข้อที่ทรงกล่าวว่า ทำอย่างนี้ ๆ ช่วยเหลือในการคิดให้ดำเนินเป็นผลสำเร็จโดยเร็ว. ศิล, ฐุดงค์, สมภาติ เป็นเพียงอุปกรณ์แห่งการคิด ข้อสำคัญตัวจริงอยู่ที่การคิด เพราะฉะนั้น เป็นอันสรุปความได้ว่า “วันคืนแห่งกรรมฐาน คือการคิด!” หาใช่ความสงบรำงับ หาความสุขเกิดแต่ตัวเวกตะพืดไปอย่างเดียวไม่. อากาการสงบเครื่องขริม มีผู้เลื่อมใสนิยมมากก็จริง แต่ผลสำคัญอยู่ที่การคิด. เราสงบเพื่อให้คิดได้ลึกซึ้ง ไม่ใช่เมื่อสงบก็พอแล้ว. อาจกล่าวเป็นหลักได้ว่า ถ้าตามธรรมดาเราเป็นผู้ที่คิดได้เต็มที่ โดยไม่ใช่เป็นนักราคจริตหรือโทสจริตแล้ว เราก้าวหน้าการคิดอย่างเดียวกันก็พอ. การคิดตกแล้วนั้นแหละ กลับเป็นอาวุธสำหรับทำลาย ราคะ โทสะ โมหะ ที่แม้ยังไม่เคยผ่านออกมาปรากฏแก่ใจเลย (อนุสัย). เมื่อคิดตกแล้ว สิ่งต่าง ๆ อันเป็นความชั่ว ก็พลอยตกไปหมดสิ้น. การคิดตกมีมากน้อยเป็นชั้น ๆ แต่ไม่ค่อยมีใครนึกก็คนดอกว่า นั้นแหละ คือสิ่งที่เราเรียกกันเสียว่า บรรลุมรรคผล, จึงทำให้เราไม่เห็นเต็มที่ในคุณค่าของการคิดให้ตก. คิดตกหมด ก็บรรลุพระนิพพาน นั่นเอง.

วันคืนแห่งกรรมฐานที่แท้จริง คือ วันคืนแห่งการคิด!

พ. อินทปัญญา.

สังคายนาแค้นหวัตะ

“...ชำระกันที่เมืองลังกาเมื่อสังคายนาชั้นหลัง ซึ่งเขายกย่องว่าเป็นการสำคัญมาก คงจะได้เลือกพันกันจริง ๆ ไม่ใช่แค้นหวัตะอย่างสังคายนากรุงเทพฯ...”^๑

ข้างบนนี้ เป็นพระราชปรารภของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ปิยมหาราช แห่งสยาม ซึ่งแสดงความรู้ว่า ในประเทศสยามมิได้มีการทำสังคายนากันอย่างจริงจังเลย แม้เราจะเรียกกันว่า เป็นการทำสังคายนา ในครั้งชำระและลงพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยในรัชกาลที่ห้า เพราะเป็นเพียง “การแค้นหวัตะ” คือตรวจแค้นหวัตัว ต. ซึ่งขาดวินให้เต็มเข้าเท่านั้น หมายความว่า ชำระเพียงตัวอักษรที่ผิดเพี้ยนไปบางตัว ตามธรรมดาของการลอกคัดด้วยมือ. เพราะเหตุนี้ข้อความที่ผิดพลาดจึงคงเดิม ตามที่มีอยู่ก่อนเราทำสังคายนาอย่างครบถ้วน, จึงได้ทรงพระทานนามการทำสังคายนาเช่นนี้ว่า สังคายนา “แค้นหวัตะ.”

มาบัดนี้, เมื่อเร็ว ๆ นี้ กรมศิลปากรขออนุญาติพระมหาเถรสมาคมแห่งสยาม เพื่อแปลพระไตรปิฎกทั้งหมดออกเป็นภาษาไทยพิมพ์ให้แพร่หลาย, แต่ไม่สำเร็จ และกลับได้ความรู้ว่าใน

๑. พระราชวิจารณ์เทียบลัทธิพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๑๓.

พระไตรปิฎกทั้งหมดนั้น มีเนื้อความซึ่งไม่ควรแปลออกสู่การอ่านของมหาชนอยู่เป็นอันมาก จึงให้ระงับเสีย. นี่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การทำสังคายนาอย่าง “ดัมหัวตะ” นั้นไม่เพียงพอแก่เกียรติยศ และความต้องการของสยามได้บ้างกระมัง.

ถ้าหากว่า ไม่เป็นการทำสังคายนาดัมหัวตะแล้ว เนื้อความที่ว่าไม่ควรแปลออกนั้น คงไม่มีเหลืออยู่ในพระไตรปิฎกสยามรัฐ. และแม้เนื้อความที่เป็นวินัยบัญญัติจะมีเรื่องหยาบคาย อันกล่าวไว้ตามอุบัติเหตุของเรื่องนั้น ๆ อยู่บ้าง ก็มีใช่เป็นเรื่องเสียหายอันใด คงไม่อยู่ในกรอบของความรู้สึกที่ว่าไม่ควรแปล.

เมื่อตกมาถึงสมัยนี้ และเป็นเช่นนี้แล้ว พระมหาเถรสมาคมแห่งสยามยุคนี้จะไม่มีความสามารถเพื่อจัดทำสังคายนาพระธรรมวินัย ชนิดที่ไม่ใช่ “ดัมหัวตะ” เสียบ้างเลยเทียวหรือ ? มหาชนรวมทั้งผู้เขียนด้วย เชื่อว่าถ้าพยายาม คงสามารถทำได้, และท่านคงพยายามเพื่อเห็นแก่สัตว์โลกผู้ใคร่จะทราบเนื้อความแห่งพระไตรปิฎกเหมือนคนคอแห้ง ใคร่จะดื่มน้ำ.

ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎก ออกเป็นภาษาญี่ปุ่นแล้ว (ร้อยกว่าเล่ม).^๑ ที่แปลออกเป็นภาษาอังกฤษ และอื่น ๆ อีกหลายภาษา ก็ยังมากกว่าที่แปลออกมาเป็นภาษาไทยแล้ว, และเวลานี้สมาคมมหาโพธิ์ก็กำลังแปลออกเป็นภาษาฮินดู

๑. ข้าพเจ้าได้ทราบแลได้เห็นบาญชีรายละเอียดแยกเล่ม จากพรตญี่ปุ่นรูปหนึ่งเมื่อเร็ว ๆ นี้.

เพื่อเห็นแก่คนชั้นต่ำในอินเดียทั่วไป. ทำไมประเทศสยามอันเป็นที่รักของคนไทย ยังต้องมัวโยกโย้ แสดงความไม่สามารถอยู่เช่นนี้เล่า? ถ้าพระไตรปิฎกยังมีข้อเท็จเทียบมปนปลอมอยู่ ก็ขอให้ชาวเราได้ร่วมกันทำสังคายนา ด้วยการเสียสละเพื่อเห็นแก่พระศาสนา สมชื่อและปฏิญญาของพุทธบริษัทเสียโดยเร็ว. แม้นหากว่าจะแปลออกมาทั้งอย่างนั้น และหมายเหตุส่วนที่สงสัยว่าเท็จเทียบไว้ให้ชัด โฆษณาสู่การวินิจฉัยของนักปราชญ์ และมีใ้ชนักปราชญ์ โดยทั่วไป ๆ เสียครวหนังก่อน ในกาลข้างหน้าเราก็จะมีพระคัมภีร์ที่บริสุทธิ์สะอาดโดยน้ำพักน้ำแรงสมองของชาวเราเองเป็นแน่ ประเทศสยามก็จะได้ชื่อว่าไม่เสียชาติที่ได้รับเกียรติว่า เป็นผู้นำแห่งประเทศที่ทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา. เราได้ทำสังคายนา คือ ทำความหมดจดสะอาดให้แก่พระคัมภีร์ อันศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างเดียวกับที่ประเทศอื่น ๆ ซึ่งได้กระทำมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ลังกา.

มีคนส่วนน้อยบางพวก เข้าใจไปว่า ถ้าแปลพระไตรปิฎกทั้งหมดออกมาไม่มีส่วนยังไว้ วินัยปิฎกก็จะถูกแปลด้วย ฆราวาสก็จะรู้วินัยของพระ แล้วพระจะลำบากคับแคบ ท่านจึงไม่คิดจะแปลกันกระมัง ดังนี้ก็มิ. ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะเป็นอย่างนี้ได้เลย ในสยามยังมีพระภิกษุที่เป็นลัทธิชื้ออยู่ ท่านเหล่านั้น ไม่ต้องถึงกับ "ปิดกั้น" หรือเป็นอยู่โดยต้องปกปิดข้อกฏวินัยของท่านไว้. ท่านยังเป็นผู้บริสุทธิ์เปิดเผยได้อยู่มากท่าน และเราก็หวังในท่านเหล่านี้เอง ที่จะช่วยทำสังคายนา แม้จะต้องเสียสละอย่างอดตาหลับขับตานอน. ส่วนที่นอกจากท่านเช่นนี้ ยังคิดไปอย่างที่บางคน

สงสัยนั้น เราจะไปหวังเอาอะไรในท่านเล่า ปล่อยให้เป็นผู้สุภรยักรษ์ ไปตามอรรถกถาตามประสาของท่านเถิด แม้จะมีความรู้มาก ก็ไม่ควรไปเชื่อเชิญมาร่วมมือ.

ในนามแห่งบรรดาพุทธมามกะอันแท้จริงทั้งหลายในสยาม ข้าพเจ้าขอวิงวอน ณ วาระนี้ว่า ขอพระเป็นเจ้าผู้สามารถทั้งหลาย จงพร้อมกันจับพระคัมภีร์ขึ้นทำสังคายนา และแปลออกสู่ภาษาไทย เพื่อเห็นแก่สัตว์โลกทั้งหลาย ณ กาลบัดนี้เถิด, และพร้อมกันนั้น ขอโปรดอย่าลืมนึกถึงโทษของการทำสังคายนาอย่าง “ดัมมัตตะ” ดังที่เป็นมาแล้วนั้น กำกับใจไปในขณะทำด้วยเถิด !

และขออำนาจคุณงามความดีในใจของพุทธมามกะทุก ๆ คน จงออกอิทธิพลให้ความปรารถนาอันดีงามนี้ของพวกเรา เป็นผลสำเร็จเพียบพร้อมทันตาเห็น ในเวลาอันควรจงทุกประการ เทอญ!

๑ มิถุนายน ๒๔๙๗

ตามธรรมชาติ กับ การทรมาน

(อ่านแล้วทราบว่ ในเรื่องนี้ พระศาสดาทรงวางหลักไว้อย่างไร)

การอยู่ตามธรรมชาติ กับ การทรมาน มีใช้อย่างเดียวกัน! ผู้มีชีวิตอยู่อย่างคล้อยตามธรรมชาติไม่เป็นการทรมานตนเลย กลับเป็นผู้มีความสุขดีเสียอีก. การฝืนธรรมชาติเป็นการทรมาน แต่เราโดยมากมักมีความเห็นในข้อนี้ตรงกันข้ามทีเดียว ที่แกล้งเห็นเอาเพื่อประโยชน์บางอย่างก็มี. มีผู้ถามข้าพเจ้าหลายคนนักแล้วว่า การที่พระภิกษุถือเสนาสนะเลว ๆ ไม่มีมุ้งหมอน ตากแดด กรำฝน ฯลฯ เหล่านี้ เป็นการทรมานและผิดธรรมชาติของมนุษย์มีใช้หรือ. เมื่อข้าพเจ้าย้อนถามว่า เขาเข้าใจว่าจะอะไรเป็นเส้นกลาง ที่ปันว่าเพียงนี้คล้อยตามธรรมชาติ, เลยนีไปฝืนธรรมชาติ เขาก็หาคำตอบมาให้แก่ข้าพเจ้าไม่ได้ ตกกลงว่าข้าพเจ้าจะต้องพูดไปฝ่ายเดียว ให้เขาฟังตามความรู้เห็นของข้าพเจ้า.

กล่าวอย่างกว้าง ๆ ธรรมชาติคือสภาพหรืออาการที่เกิดขึ้น และเป็นไปอยู่ตามธรรมชาติของมัน (สังขารธรรม) นั้นเอง. ในโลกมีความร้อน ฯลฯ ความหนาว และมีสิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติประจำตัวแปลก ๆ กัน ต่างไม่เข้าใครออกใคร ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้. ผู้ประพடுத்தินให้มีการกินอยู่หลับนอนเหมาะแก่ธรรมชาติ ไม่ใช่คอยหลีกเลี่ยงเพราะกลัวธรรมชาติ หรือฝืนธรรมชาติ แล้วจะเป็นสุขสบาย แข็งแรง. เช่น ธรรมชาติมีร้อนหนาว ผู้ใดคอยแต่จะหลีกเลี่ยง หรือว่าต่อสู้ขัดขวางธรรมชาติ จะหาความสุขมิได้

เพราะต้องคอยหลบหลีกต่อสู้อยู่เสมอ, ทั้งกลับจะมีความเห็นไปว่าธรรมชาติที่แท้จริงตามธรรมดา เป็นการดูร้ายทรมาน และการได้อยู่ตามสบายของตนนั้นแหละเป็นธรรมชาติ เช่นนี้มีอยู่โดยมาก.

เมื่อเอาคน ๒ คนนี้มาถามว่า อะไรเป็นธรรมชาติ อะไรเป็นการทรมาน ก็จะแย้งกัน หลายคนก็ยิ่งหลายความเห็น ผลที่สุดตัดสินใจไม่ได้ว่าอะไรเป็นการคล้อย อะไรเป็นการฝืน. คนขวัญอ่อนสนิมสร้อยในกรุง ว่าอยู่ที่ใต้ร่มไม้หรือที่กำบัง เป็นการคล้อยตามธรรมชาติ การอยู่กลางแดดลม ผิดธรรมชาติมนุษย์ (ที่เขาจะเห็นว่าเป็นธรรมชาติของสัตว์เดรัจฉาน), แต่ชาวบ้านนอกกล่าวว่ายอยู่กลางทุ่งนา หรือทะเลวันยังค่ำ ก็เป็นธรรมชาติ ผลสุดท้ายจับหลักไม่ได้ว่า เราควรจัดการกับธรรมชาติอย่างไรจึงจะอยู่เป็นสุข เพราะไม่รู้ว่าคำไหนเป็นธรรมชาติ. ถ้าเอาชาวเอสกิโมที่ขั้วโลกเหนือ กับชาวนิโกรกลางทะเลทรายในอาฟริกา มาพูดกันด้วยแล้ว ยิ่งไม่เป็นเรื่องใหญ่ ในเรื่องธรรมชาติร้อนกับหนาว. ต่อไปนี้จะกล่าวเฉพาะวงการแห่งธรรมชาติที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา คือ ภาวะผู้ปฏิบัติสมณธรรม.

แม้ว่าพระพุทธเจ้า ผู้ประทานกำเนิดพุทธศาสนา ได้ทรงวางกฎบัญญัติสำหรับภิกษุสงฆ์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติไว้ พอเป็นเครื่องสั่งเกิดจับหลักฐานแล้ว ว่าควรทำอย่างไรในการคล้อยตามธรรมชาติ, แต่เราอย่าเพิ่งเชื่อพระองค์ในทันที ควรจะคิดดูให้เห็นจริงเสียก่อน เพราะได้ตรัสไว้ในบาลีหลายแห่งเป็นใจความว่า แม้คำที่ตถาคตตรัสเอง ก็อย่าเพิ่งเชื่อ ก่อนแต่จะได้ตรัสรองจนเห็นจริง ไม่เห็นจริง ไม่ต้องเชื่อ และไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิ. คนเชื่อง่าย

เป็นคนงมกาย และพระองค์ไม่ต้องพระประสงค์

พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ภิกษุใช้ร่มและรองเท้าในที่ใกล้บ้าน หรือในละแวกบ้าน ผู้ซึ่งนั้ใช้ถูกปรับอาบัติอย่างหนึ่งทุกก้าวที่เดินไป เว้นแต่ป่วย ไม่ใช่กันป่วย; ให้ปลงผมสักับแดด; ห้ามไม่ให้ติดไฟผิงเพราะหนาว (ปรับปาจิตตีย์เท่ากับแกล้งฆ่าสัตว์ให้ตาย); สำหรับผู้ประพฤติธรรมของสมณะ ให้อาศัยโคนไม้ ป่า ที่กลางแจ้ง ถ้ำ ลอมฟาง ฯลฯ ซึ่งทุก ๆ อย่างรวมความมาให้เราแข็งต่อธรรมชาติ ไม่ใช่ให้อ่อนหรือหลบหลีกธรรมชาติ เป็นคนอ่อนแอ, ถึงแม้พระองค์เองก็ทรงถือหลักอย่างเดียวกัน. การชินหรือการแข็งต่อธรรมชาติ เป็นประโยชน์มากที่สุด ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นยาวิเศษที่สุด สำหรับการป้องกันโรคอันเกิดแต่ร้อนและหนาวทุกอย่าง (เช่น หวัด เป็นต้น). ผู้หลบตนอยู่แต่ในชายคา ครั้นเมื่อถูกแดดหรือฝนนิตเด็ยก็เจ็บไป, บางคนอยู่ได้เพราะยานัตถุ์ชาตวันเด็ยเป็นหวัด, แต่สำหรับภิกษุที่มีชีวิตอยู่ตามหลักของพระองค์แล้ว ไม่ต้องคอยหลบหรือใช้ยานัตถุ์แม้แต่เด็ยเด็ย ก็จะไม่เป็นหวัดเป็นต้นเลย, เพียงเท่านั้นก็ทำให้เห็นได้ว่า ธรรมชาติที่แท้จริง ไม่เป็นสิ่งดุร้ายต่อผู้เป็นอยู่ตามธรรมชาติ, เว้นแต่ท่านไม่เชื่อพระพุทธเจ้า ชอบสำอาง อวดมั่งมี รัถยศ และเห่อความนิยม, มีชีวิตอยู่ไม่เหมาะแก่ธรรมชาติ จนกลายเป็นคนอ่อนแอไปเท่านั้น. เด็ยเด็ยนี้โลกก็ยังมีธรรมชาติเช่นเด็ย ถ้าเขารักที่จะอยู่ในโลกนี้ ก็ควรทำตนให้เหมาะแก่ธรรมชาติของโลก ในการกินอยู่หลับนอน ใช้สอยทุกอย่าง จึงจะชื่อว่าเป็นคนฉลาดต่อโลก และสมควรอยู่ในโลก ไม่เป็นการทรมานตนเลย

ครึ่งสมัยอายุหิน เชื่อกันว่าคนเราไม่ปรุงผ้า ไม่มีบ้านเรือนอยู่นอกกลางดิน ฯลฯ กินเหมือนสัตว์, แต่เขาไม่ต้องยุ่งใจ ไม่ต้องมีรองเท้า ฯลฯ ไม่ต้องมีหมอต้าแย ไม่ต้องมีโรงพยาบาล ถึงอย่างนั้นก็มีชีวิตอยู่ได้ และเป็นบรรพบุรุษเกิดลูกหลานสืบมา คือ พวกเรานี้! ในพวกท่านเหล่านั้น แค้ไหนเป็นธรรมชาติ แค้ไหนเป็นการทรมาน ยากที่จะบอก. ที่จริงคนหลัง ๆ ต่างหากอูตรีคิวิไลซ์ พยายามแก้ไขความเป็นอยู่ให้แปลกไปทุกที ความทุกข์เกิดมากขึ้นเท่ากับความสำเร็จ, เพราะธรรมชาติคงอยู่ตามเดิม ส่วนความสำเร็จเดินหน้าเรื่อย.

ถ้าเรายังไม่ได้แก้ไขความสำเร็จให้เข้ากับรูปกับธรรมชาติเพียงใด อย่างหวังเลยว่าจะได้รับสุขภาพ สุขใจ เต็มที่ และนั่นแหละเป็นการทรมานภายในอย่างใหญ่หลวง. การอยู่ตามธรรมชาติหาเป็นการทรมานไม่. พระพุทธเจ้าท่านฉลาดกว่าพวกเราเหลือที่จะกำหนดได้ และสอนให้มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งพวกเราสมัยนี้มักจะเห็นว่าไม่จำเป็น ไม่มีประโยชน์ และเป็นการทรมานไปเสีย.

ถ้าเหล่าพระสงฆ์ทั่วไป อันเป็นผู้นำของโลกพุทธศาสนา จะเปลี่ยนเป็นมามีชีวิตให้คล้อยตามธรรมชาติตรงตามพุทธประสงค์จริงๆ แล้ว ไม่ทะเยอทะยานแสวงวัตถุตามโลกนิยม มุ่งผลแห่งการบำเพ็ญสมณธรรม, โลกก็ไม่ติเตียนเพราะเป็นเพศหนึ่งจากฆราวาส และเป็นอนาคาริกบุคคล ไม่มีเหย้าเรือนและสิ่งของเป็นกรรมสิทธิ์ แทนที่จะใช้พรหมเจียมต่างประเทศชายครุย หนุนหมอนแพรยัดนุ่น ฯลฯ ลองเปลี่ยนมาใช้นอนบนฟากหรือกระดาน ที่เพียงแต่มีสังฆาฏีรองหนุนแขนหรือท่อนไม้ ฯลฯ เปลี่ยนแปลงสิ่งที่

เป็นโลกนิยม ให้กลับเป็นธรรมนิยมด้วยการคล้อยตามธรรมชาติ ให้หมด จะเป็นบุญคุณแก่โลกอย่างสูงสุด กฎใหญ่และตึกคอนกรีต จงลงยกให้เป็นโรงเรียนหรือโรงพยาบาล แล้วถือเสนาสนะกลาง ดินกั้นรอบ ๆ มุงด้วยจากหรือแฝกคา ยกแคร่สูงไม่เกิน ๘ นิ้ว ตรงกลาง เพียงเพื่ออยู่หน้าฝน หน้าแล้งเก็บสัมภาระเหล่านี้ฝาก ใครไว้ หรือให้ใครเสีย แล้วเที่ยวไปสั่งสอนสัตว์ตามความเป็นอยู่ ครั้งพุทธกาล, (ดูพระไตรปิฎกเล่ม ๑ หน้า ๗๕ บรรพ ๗๙), ตลอดจนถึงเรื่องอาหาร จีวร ยาแก้ไข้ ก็มีนัยอันพึงปฏิบัติอย่างเดียวกัน; ก็เกิดผลอย่างคาดไม่ถึง เช่นความเป็นสมณะที่มีใจบริสุทธิ์ ปล่อยใจแท้ เป็นศิษย์ตถาคตเต็มที่, โลกจะรู้จักทำให้เป็นสุข เห็นโทษแห่งความชิวลิษฐ์, เศรษฐกิจแห่งประเทศนั้นจะดีขึ้นมาก ถ้าคณะสงฆ์จะหมั่นให้ตรงตามพุทธบัญญัติยิ่งขึ้นโดยไม่ขัดกับโลก อย่างไรก็ดี เพราะเป็นคนละเพศกับฆราวาส ดังกล่าวแล้ว. การปฏิบัติสมณธรรม ยากกว่าการเป็นอยู่อย่างคล้อยตามธรรมชาติ มาก เพราะฉะนั้นการคล้อยตามธรรมชาติต้องไม่เป็นของยาก สำหรับภิกษุผู้ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมพึงจะบำเพ็ญได้.

อาจมีผู้แย้งว่า โลกเจริญมากแล้ว ทางศาสนาควรเจริญตาม โลก ภิกษุไม่ควรมีชีวิตอยู่อย่างครั้งพุทธกาล. ขอตอบว่า พระพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์กำเนิดในวังหลวง, การเป็นอยู่ในวัง คงดีกว่า การเป็นอยู่ของภิกษุเรา ๆ ในสมัยที่เจริญแล้วนี้, พระองค์กลับ สละพระราชวัง ไปอยู่โคนไม้ เป็นการอยู่ตามธรรมชาติ และโดยการเป็นอยู่เช่นนั้นเป็นการแสดงทางดับทุกข์ ทั้งเป็นตัวอย่างแห่ง การวางหลักสำหรับความสุขในชีวิต ว่าต้องเป็นอย่างนั้น ๆ. ก็ครั้ง

นั้นโลกยังไม่ซีวิลลิสต์, พระองค์ยังคงต้องทรงคล้อยตามธรรมชาติถึงเพียงนั้น ; บัดนี้โลกซีวิลลิสต์ไปข้างฝ่ายทุกข์ ข้างฝ่ายความยุ่งเหยิงทะเลเหือดหายไปด้วยต้นหา ยิ่งไปกว่าครึ่งพุทธกาล เพราะฉะนั้นเรา-ภิกษุสงฆ์ผู้จะเป็นตัวอย่างแห่งคนผู้มีความสุขน่าจะต้องแสดงตัวอย่างให้รัดกุมยิ่งขึ้นไปอีก. ตัวอย่างเช่นครั้งโน้น ภิกษุตามธรรมดา ฉันทข้าวปลายเกรียนกับน้ำผักดอง (ดูไตรปิฎกเล่ม ๑ หน้า ๓๖๗ บรรพ ๕๔๓) แล้ว ครึ่งนี้ควรฉันทข้าวปลายเกรียนล้วนหรืออะไรที่มีค่าเท่าข้าวปลายเกรียนล้วนนั้นแหละจึงจะถูก. โลกแตกถลาขึ้นไปในฝ่ายทุกข์ ธรรมต้องกดลงในฝ่ายสุขให้เท่ากัน จึงจะทันกัน. ถ้าธรรมมามัวคลานตามหลังโลกเสียแล้ว อย่าหวังเลยที่โลกจะถือเอาเป็นตัวอย่าง ยิ่งจะกลับดูถูกด้วยซ้ำไป. ครึ่งพุทธกาลคล้อยตามธรรมชาติเท่าไร ครึ่งนี้เรา-ภิกษุสงฆ์ควรจะคล้อยตามธรรมชาติให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นเท่านั้น (คือเท่ากับที่โลกหมุนไปหาทุกข์). จึงจะชนะโลก, เพราะมีกฎแห่งความจริงอยู่ ว่า การกระทำอนกลับ ต้องเท่ากับกำลังดันส่ง ผลจึงทันกัน.

มันไม่เป็นการยากอย่างใดเลย, เพียงแต่ทำตนให้ตรงต่อพุทธบัญญัติ หรือธรรมวินัยให้ยิ่งขึ้นไปอีกกว่าที่เป็นอยู่เท่านั้น ก็ จะคล้อยตามธรรมชาติยิ่งขึ้นเองทุกที ไม่เป็นการทรมานหรืออึดทึดกิลมถานุโยค. เราแผลอกันไปมาก จนคนรุ่นหลังเห็นกามสขัลลิกานุโยคบางอย่างเป็นการคล้อยตามธรรมชาติ หรือระดับที่พอเหมาะพอดีในชีวิตแห่งสมณะไปเสียแล้ว. ถ้าทำได้เช่นนั้น การปกครองสงฆ์จะง่ายเข้า ภิกษุยังเหลือแต่ผู้ตั้งใจจริง นอก

นั้นจะสึกออกไปเองจนหมด การบำเพ็ญสมณะธรรมเวลานี้ มีด้านสำคัญสกัดหน้าอยู่ คือ การไม่อาจมีชีวิตอย่างคล้อยตามธรรมชาติ ดังในพุทธบัญญัตินั่นเอง. ผ่านด้านนี้ไปได้จะมีหวังอย่างมาก, การบวชจะมีผลมากถึงที่สุดจริง ๆ ไม่เพียงแต่เรียนได้มากแล้ว ออกันแน่นอยู่ไม่ก้าวหน้าไป จนยึดเหยียดกันเนื่องจากหวั่นไหวต่อความสำคัญผิดว่า การเป็นอยู่ตามธรรมชาติเป็นการทรมานหรืออึดอัดกีดกันตนเอง. ความถูกต้องแท้จริงจะมีอยู่อย่างไร ขอลองพิจารณาดูเถิด, ข้าพเจ้าอยู่ในพวกที่มีความเห็นว่า :-

ตามธรรมชาติ	ไม่เป็น	การทรมาน.
ฝืนธรรมชาติ	เป็น	การทรมาน.
จิตวิสัยสิ้นสมัยนี้	เป็น	การฝืนธรรมชาติ.
ไม่จิตวิสัยสิ้นชนิดนี้	เป็น	การตามธรรมชาติ.

ตามธรรมชาติ

(จดหมาย ตอบ “นกแก้ว” และ “เถื่อนป่า”)

(บรรณาธิการได้ส่งความเห็นแย้ง หรือ ทักท้วง ของ “นกแก้ว” และ “เถื่อนป่า” มาให้ข้าพเจ้าพร้อมกับบอกว่า หน้ากระดาษจำกัดไม่พอจะลงในหน้าหนังสือพิมพ์, จึงส่งต้นฉบับมายังข้าพเจ้า ให้ข้าพเจ้าเก็บข้อความจากคำทักท้วงนั้น ๆ ขึ้นตอบอธิบายพร้อมกันไปเลย, ให้เป็นการประหยัดหน้ากระดาษ ได้ ๒ ใน ๓, ซึ่งข้าพเจ้าจะได้ตอบดังนี้).

ไชยา, วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗.

ท่าน “นกแก้ว” และ “เถื่อนป่า”.

ก่อนอื่นทั้งหมด ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านผู้รักการศึกษา และ พื่อใจการพูดอะไร ๆ ให้แจ่มแจ้งชัดเจนทั้งสองท่าน ในการที่อุตสาหะเขียนคำทักท้วงส่งไปอย่างยืดยาว ด้วยความสนใจอย่างไม่น้อย.

ข้าพเจ้าขอแสดงความลำบากใจในการที่จะตอบท่าน เพราะ ว่าท่านมิได้ใคร่ครวญคำพูดของข้าพเจ้า ให้พบหลักความมุ่งหมายของการเขียนเรื่องนี้, และอีกประการหนึ่ง เราเข้าใจคำว่าธรรมชาติต่าง ๆ กัน. แต่อย่างไรก็ดีข้าพเจ้าจะพยายามอีกครั้งหนึ่งที่จะนำท่านไปสู่แนวความเห็นอันเดิมของข้าพเจ้าในบทความนั้นให้เข้าใจตรงกันบ้าง ไม่มากก็น้อย ให้จงได้.

ข้าพเจ้าพยายามจะบอกเพื่อนพุทธบริษัททั่วไปว่า ความเป็นอยู่ที่ เป็นไปตาม หรือเป็นการคล้อยตามธรรมชาตินั้น ไม่เป็น

การทรมาณ คือไม่เป็นทุกข์ ; แต่เป็นความเป็นอยู่ที่เหมาะกับผู้
แสวงสุขฝ่ายใจอย่างสงบ ๗. และคำว่า “ธรรมชาติ” มิได้หมายถึง
ถึงให้เปลือยกาย กินของดิบ นอนกลางดิน ฯลฯ เช่น สมัยอายุ
หินนั้นเลย, แต่หมายถึงการคล้อยตามธรรมชาติด้วยสติปัญญา
ของมนุษย์ในสมัยที่รู้จัก หุงต้ม นุ่มน่ม อยู่เหย้าเรือนแล้วต่าง
หาก, แต่ขออย่าหนีหน้าธรรมชาติจนเกินไป รวากับว่าตนจะไม่ต้อง
พบกับธรรมชาติเสียเลย ให้รับหน้าธรรมชาติที่ควรรับได้เข้าไว้ให้
เคยชิน แล้วจะอยู่เป็นสุข.

ท่านทั้งสองว่า ถ้าให้อยู่ตามธรรมชาติต้องปล่อยไปตามที่เกิด
มาอย่างไร คือ ไม่ต้องนุ่งผ้า ไม่ต้องกินอาหาร ไม่ต้องเช็ดถูซักโคล
ซีพัน ฯลฯ ซึ่งรวมความว่า ไม่ทำอะไรหมดเช่นนี้ จึงจะถูก. ขอ
ตอบว่า ข้าพเจ้า (หรือแม้ผู้อ่านทั่วไป) ฟังไม่เข้าใจว่า เป็นการมี
ชีวิตอยู่อย่างคล้อยตามธรรมชาติของมนุษย์ในยุคนี้ ได้อย่างไร
เลย, เพราะนักศึกษาทั่วไปไม่มีใครเข้าใจว่า ต้องมีอาการเช่นนั้น
เท่านั้น จึงจะเป็นธรรมชาติ. ถ้าเราจะมองหลักธรรมชาติด้วย
สายตาด้านแจ่มใส ก็ให้เห็นสมตามหลักวิทยาศาสตร์ที่เข้าใจกันว่า
สิ่งซึ่งเป็นไปเอง เรียกว่าธรรมชาติ, แต่ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์
เวียนเป็นวงกลมตามกฎแห่งสังสารวัฏฏ์ จึงต้องแล้วแต่ยุคของ
ธรรมชาติที่กำลังเป็นไปอยู่. ไม่ว่ายุคเสื่อมหรือเจริญ ย่อมเรียก
ว่าธรรมชาติด้วยกันทั้งนั้น แม้จะต่างกันราวกะฟ้าและดิน. เพราะ
ฉะนั้น ใครเกิดในยุคไหน ธรรมชาติสำหรับผู้นั้น ต้องเป็นสภาพ
ในยุคนั้น. เมื่อโลกยังร้อนเป็นไฟ, ยังกรุ่น, ค่อยเย็นลง, จนเกิด
มีมนุษย์คนแรกในโลก เหล่านี้ ไม่ใช่กฎเกณฑ์ธรรมชาติของคนใน

บัดนี้. ยุคโน้นคนไม่นุ่งผ้า แต่เขามีขนยาว ๆ ทั่ว ๆ ตัวเหมือน
หมี แล้วจะให้คนหนึ่งนุ่ง ๆ ไม่มีขนหนา ๆ ในบัดนี้เปลือยกาย
อย่างในยุคโน้น ได้อย่างไร.

คำว่า คล้อยตามธรรมชาติ ของข้าพเจ้า หมายถึง ทำตน
ให้คุ้นเคยกับธรรมชาติในยุคที่ตนเกิดอยู่นั้นให้มากที่สุด จะไม่เป็น
การทนทุกข์ทรมานเลย ยิ่งสำหรับบรรพชิตผู้ประสงค์ปฏิบัติธรรม
ตามอย่างพระพุทธองค์แล้ว ต้องเป็นนักคล้อยตามธรรมชาติเหมือน
พระองค์,^๑ คือมีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่เป็นคนถนอมตน ด้วย
กลัวธรรมชาติเช่นแดดลมเป็นต้น. เจตนาของข้าพเจ้าประสงค์เพียง
ป้องกันความกลัวธรรมชาติของคนสมัยร้อยเท่านั้น, โดยเฉพาะ
ก็พวกบรรพชิตที่มีการเป็นอยู่อย่างอ่อนแอ เห็นอะไรเป็นทรมาน
ไปหมด จนแม้แต่จะออกจากกุฏิไปถาน ก็ต้องกางร่มสรวมรองเท้า
เป็นธรรมดา, เมื่อเอ่ยถึงจุดดั่งนี้ เช่น รุกขมุขิกังคะ หรืออัปโก-
กาสิกังคะ แล้วก็เกลียดกลัวตัวสั่น. ชาวไร่ชาวสวนเขาดีกว่าท่าน
เหล่านี้มาก, ทำงานกลางแจ้งแดดได้ตลอดวัน.

ข้าพเจ้าไม่ยอมตอบคำถามบางคำที่คมกริบของท่าน เพราะ
ออกนอกแนวความมุ่งหมายของข้าพเจ้า มากไป, และไม่ได้ประสงค์
สอนวิชาธรรมชาติ ในหนังสือซึ่งมีความมุ่งหมายรื้อฟื้น และส่งเสริม
การปฏิบัติธรรม และมีหน้ากระดาษจำกัดเช่นนี้, มุ่งแต่จะ
พิสูจน์เฉพาะข้อว่า เราไม่ควรกลัวธรรมชาติเกินไป ต้องพยายาม

๑. เพื่อความกระจ่างแห่งเรื่องนี้ ควรอ่านพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ตอนออก
ผนวช แล้วแสวงธรรมโดยวิธีต่าง ๆ.

คุ้นเคยกันกับมัน จึงจะสอดเข้ากับปฏิปทาของผู้แสวงสุข. ส่วนการ
 ขบปัญหาธรรมชาติธรรมดานั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เพราะมิใช่ทาง
 พันทุข์เป็นเพียงการขบปัญหาทางภาษาซึ่งไม่มีใครตัดสิน ข้าพเจ้า
 จึงขอดู. เฉพาะในที่นี้ เป็นแต่วางหลักทางภาษาสั้น ๆ ว่า อากาที่
 เป็นไปเองติดต่อยืดยาว ไม่มีที่สิ้นสุดคู่กันกับวิกฎสงสารจนกระทั่ง
 วิกฎะ รวมเรียกว่า ธรรมชาติ ; อากาที่น้อย ๆ ส่วนหนึ่งหรือ
 เรื่องหนึ่ง ๆ ของธรรมชาติ ที่เราจะมองได้เป็นแง่ ๆ หนึ่ง ๆ เรียก
 ว่า ธรรมดา. ธรรมชาติหรือธรรมดาบางส่วน ไม่เกี่ยวกับสุขทุกข์
 ของมนุษย์ แต่ส่วนไหนที่เกี่ยวกับมนุษย์ และมนุษย์อาจเอาชนะได้
 ก่อนแล้ว ส่วนนั้นแหละ ข้าพเจ้าหมายถึงในที่นี้ ที่ให้เราพยายาม
 ชนะมันด้วยวิธี “หนามยอกหนามบ่ง”^๑ ซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่า เป็น
 การมีชีวิตอยู่อย่างคล้อยตามธรรมชาติ, ชินต่อธรรมชาติ จนไม่มี
 ทุข์เกิดเพราะเหตุนั้น.

ข้าพเจ้าพยายามเข็นท่านให้เข้าในกรอบแห่งความมุ่งหมายอัน
 เก่าของข้าพเจ้า. ท่านจะประสงค์เหมือนข้าพเจ้าหรือไม่ ข้าพเจ้า
 ไม่แน่ใจ. สำหรับข้าพเจ้าเองมีหน้าที่เพียงชักชวนเพื่อนอย่าให้
 กลัวธรรมชาติเท่านั้น. ถ้าอย่างไร ท่านลองอ่านบทความของข้าพเจ้า
 อื่นที่ จะช่วยให้ท่านพบความมุ่งหมายแท้จริงของข้าพเจ้าได้บ้าง.
 ขอขอบคุณในความสนใจของท่านเป็นอย่างมาก, และหวังว่าจะ
 ได้ติดต่อกันอีก.

ด้วยความรักใคร่อย่างฉันเพื่อนพุทธบริษัทร่วมสังฆนิดา !

๑. หนามที่เข้าไปในเนื้อ ขณะที่มันตำของมันเอง กับขณะที่คนแทงเข้าไป เพื่อ
 เอาหนามอีกอันออกนั้น ย่อมต่างกัน จนไม่อาจจะเปรียบเทียบได้: หนามแทงกับหนามบ่ง.

บรรพชิต กับ การประดับ

การประดับ คือการตกแต่งเพื่อความสวยงาม ทั้งที่ร่างกาย และภายนอกกาย. บรรพชิต แปลว่านักบวช, คำว่า บวช แปลว่าเว้นหมด, คำว่า หมด หมายถึงเอาทุกอย่างที่เป็นไปเพื่อทุกข์. เพราะฉะนั้น คำว่า บรรพชิต ก็คือผู้เว้นจากสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์นั่นเอง. การประดับเพื่อความสวยงามทุกอย่าง เป็นไปเพื่อทุกข์ เพราะฉะนั้น บรรพชิตจึงต้องเว้นจากการประดับซึ่งพระองค์จัดเป็นฝ่ายกามสุขัลลิกานุโยค และเป็นของควรแก่ฆราวาส ผู้บริโภคคาม จำพวกเดียว.

เหตุไรการประดับ จึงเป็นไปเพื่อทุกข์ ? เพราะเหตุว่า เป็นไปเพื่อความหมดเปลืองในสิ่งที่ไม่จำเป็น ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นการย้อมใจให้ชุ่มด้วยความกำหนัด ความเมา ความเพลิดเพลิน มีนิสัยเอียงไปฝ่ายข้างเล่น, สำหรับบรรพชิตแล้ว ยังเป็นการผลาญกำลังทรัพย์ของผู้อื่นโดยไม่จำเป็น ไม่สมนามว่าบรรพชิต. ด้วยเหตุผลสามอย่างนี้ บรรพชิตจึงต้องระวังและละเว้นให้สมชื่อ.

สำหรับการหมดเปลือง หรือเศรษฐกิจนั้น เป็นสิ่งต้องระวังอย่างยิ่ง เพราะตนเองต้องอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่. พระองค์ได้ทรงทำตัวอย่างในข้อนี้ อย่างดีเลิศ. ถ้าหากว่าเหล่าสาวกพากันทำตามพระองค์แล้ว ความทุกข์เพราะเหตุนี้จักหายไป. ข้าพเจ้าจะบรรยาย :

จีวร. พระองค์ทรงใช้เอง และสรรเสริญชักชวนสาวกในผ้า

เก่าที่เขาทิ้งหรือเรียกกันว่า ผ้าบังสุกุล. สีย้อม ใช้น้ำฝาด อันเกิดจากแก่นไม้ เปลือกไม้ ใบไม้ เป็นต้น ไม่เป็นทุกข์ ในการแสวงหาและใช้สรวอย ไม่เป็นที่ปรารถนาของพวกโจร จะแย่งชิงหรือชะโมย เป็นอันว่า ไม่มีการประดับหรือตกแต่งในเรื่องชีวิตนี้.

บัดนี้ รูปการได้เปลี่ยนแปลงจนคล้ายกับว่าออกนอกทางไป หมุนมาข้างการประดับตกแต่ง อย่างว่าแต่จะใช้ผ้าบังสุกุลเลย ผ้าใหม่ที่เนื้อเลวสักหน่อยก็ใช้กันไม่ได้เสียแล้ว ไม่ต้องคำนึงถึงความทนทาน. ข้าพเจ้าเคยเห็นผ้าไตรพระราชทานเนื้อหนามันคงดี พอตกลงมาถึงเมื่อภิกษุบางรูป (ไม่ใช่ทั่วไป) ก็เอาทั้งไตรนั้น ไปแลกเปลี่ยนจีวรเนื้อบางเพียงผืนเดียว เพราะเธอต้องการผ้าเนื้อบางซึ่งไม่กี่วันก็จะขาด แต่สะดวกกะทัดรัดในเวลาใช้. ภิกษุสามเณรประมาณสองแสนรูป ปีหนึ่งต้องจ่ายเงินให้ต่างประเทศค่าจีวรประมาณ ๒ ล้านบาท^๑ ซึ่งถ้าใช้ผ้าบังสุกุลแบบพุทธกาล จะไม่ต้องจ่ายเงินนี้ออกนอกประเทศ. ถ้าใช้ผ้าหนาทนทาน จะลดค่าผ้าลงมาอีกหลายเท่าตัว.

ส่วนสีย้อมก็เหมือนกัน แทนที่จะใช้น้ำฝาด ก็เปลี่ยนเป็นใช้สีฝรั่ง น่าจะไม่ใช่เพราะความสดวก แต่เป็นเพราะสวยงามหรือนิยม. ที่จริง การย้อมด้วยดินหรือน้ำฝาดนั้น ถ้าภิกษุนิยมใช้แล้ว จะมีผู้จัดหาถวายเป็นพิเศษขึ้นไปอีก เพราะเป็นของกลางบ้านไม่ต้องซื้อ. ความจนเพียงใด ก็อาจต้มน้ำแก่นไม้หรือเปลือกไม้ถวายเป็นได้. การอ้างว่า สีฝรั่งก็เป็นวัตถุที่ทำจากน้ำฝาดนั้น ไม่เป็น

๑. บทความเรื่องนี้ เขียนในขณะที่ไตรจีวร มีราคาไตรละประมาณ ๑๐ บาท โดยเฉลี่ย.

ข้อที่มีเหตุผลเพียงพอ เพราะใช้ด้วยมุ่งสวय. ภิกษุสามเณรใน สยามประมาณสองแสนรูป ค่าสีย้อมผ้าอย่างเดียว ที่ต้องจ่าย ให้ฝรั่ง คิดตัวรูปหนึ่ง ปีละ ๕๐ สตางค์ สองแสนรูป ก็แสนบาท, สิบล้านบาท. ถ้าเราพร้อมใจกันใช้ดินหรือน้ำฝาดเปลือกไม้ตรง ตามวินัยจริง ๆ แล้ว เราจะต้องไม่เสียเงินจำนวนนี้. ภิกษุพม่า ลังกา ธิเบท ส่วนมาก เขาจะเป็นเช่นไรก็ตาม ได้ยินว่า เขาใช้ ดินและแก่นไม้กันทั้งนั้น. การย้อมติดแน่นหนากว่ากัน, ปีหนึ่ง ย้อมเพียง ๒-๓ ครั้ง. ผิดกับสีฝรั่งซึ่งต้องย้อมต้นเดือนปลายเดือน.

เมื่อพูดถึงอนามัย, การย้อมด้วยดินเหลืองหรือน้ำฝาด เป็น ดีกว่าอย่างอื่น เมื่อติดดีแล้วชักจนสะอาดผึ่งแดดได้ เรียกร้อยตีติด กับสีฝรั่งซึ่งจะทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะจะลอกเสียหายหมด ; แกรมี่ต่าง เค็มปนอยู่ อับชื้นง่ายกว่า พอถูกฝนละลายเป็นเมือกจับผิวเนื้อ ไม่เป็นอนามัยที่ดีเลย เพราะรู้สึกคันชอบกมล เข้าตาก็รู้สึกแสบ, แต่เนื่องจากสีสวयเป็นที่ต้องตาคนโดยมาก จึงได้ทนเอา และเรา กำลังนิยมกันอยู่อย่างแน่นแฟ้น.

เมื่อพูดถึงความสวयงาม. การย้อมด้วยน้ำฝาดตามวินัยนั้น เป็นการสวยอย่างลูกตถาคต. การย้อมสีฝรั่งอย่างบาดูบาดตา เป็นการสวยอย่างคฤหัสถ์ผู้บริโภคมาม. นักใช้สีฝรั่ง เห็นนักใช้ สีน้ำฝาดเป็นคนปอน, นักใช้สีน้ำฝาด ก็เห็นนักใช้สีฝรั่งเป็นคน บ้ากาม คือบ้าสีอันจัดเข้าในรูปารมณ ; ต่างขัดกันไปมาอย่างนี้ ในที่สุดปรากฏอยู่ในสมัยนี้ว่า นักใช้สีน้ำฝาด ได้ยอมแพ้กนักใช้สี ฝรั่งไปแล้ว. การสวยอย่างบุตรตถาคตได้สาบสูญไป !

ข้าพเจ้าเคยพบในอรรถกถา บังความที่ทำให้มันใจตอนหนึ่ง ว่า พระอานนท์ห่มจีวรใหม่สีแดงหม่น (ถ้าใหม่เป็นสีแดงหม่นแล้ว เก่าเข้าจะเป็นสีอะไร), แต่ไม่มีใครในครั้งนั้นกล่าวว่าพระอานนท์ ใช้ของปอน เพราะสีเช่นนั้นเป็นสีธรรมดาในครั้งนั้น. พระอานนท์ อยู่ใกล้ชิดพระองค์ ย่อมมีการนุ่งห่มอย่างถูกต้อง. ปอนคือขาดปะและมอมแมมต่างหาก ครั้งนั้นปรากฏว่า มีแต่พระโมฆราชผู้เดียว. มาสมัยนี้ ย่อมน้ำฝาดใหม่ ๆ ไม่ทันใช้ ก็เห็นเป็นของปอน เข้าที่ประชุมไม่ได้ไปแล้ว. จงพิจารณาดูเถิด ชีวิตลี้ภัยแห่งความฉิบหาย จากพระธรรม ครอบงำใจเราแล้วหรือยัง ? ถ้าพระศาสดาได้เสด็จ มาเห็นในบัดนี้ จะทรงขอบใจในการกระทำนี้หรือไม่ ?

สำหรับผู้ที่จะนบไหว้บูชาบรรพชิตก็เหมือนกัน, นักปราชญ์ เขาไหว้บูชาคุณความดีที่มีอยู่ในตัวคนต่างหาก เขาไม่ได้ไหว้ตัวคน หรือไหว้จีวรที่เก่าปอนกะรุ่งกะริ่งนั้นเลย. การย้อมจีวรให้สวย ๆ เพื่อให้เขาได้ไหว้นั้น จะดูกระไรอยู่คล้ายกับว่าผู้รับไหว้ไม่มีคุณสมบัติอะไร นอกจากจีวรสวย, และผู้ไหว้ก็มงายจนหาที่เปรียบมิได้. ถึงแม้ฝ่ายคนจำพวกที่ดูหมิ่นก็เหมือนกัน เขาดูถูกจีวรที่ปอนต่างหาก เขาไม่ได้ดูถูกเรา เรารักษาแต่คุณความดีของเราไว้ ปล่อยให้จีวรเป็นผู้รับคำดูถูกแต่ส่วนตัวมันเองก็แล้วกัน. เรากับจีวรนั้นเป็นคนละสิ่ง. ข้าพเจ้าได้พูดถึงการประดับเนื่องด้วยจีวรเป็นทางมาแห่งทุกข์ เพราะความหมดเปลืองและย่อมนใจไม่ควรแก่เพศเพียงพอแล้ว วันหลังจะได้พูดถึงการเป็นทุกข์ที่เนื่องด้วยเสนาสนะอันเต็มไปด้วยการประดับตกแต่งอีกตามควร, ถ้ามีผู้พอใจฟัง.

ของงได้รับความหวังดีด้วยน้ำใจจริง จากข้าพเจ้าด้วย.

พระสงฆ์ควรเลิกยาเสพติด

หมาก พลุ บุหรี่ น้ำชา ฯลฯ และสิ่งอื่นบางอย่างที่เป็นของเสพติดนั้น ไม่เป็นของจำเป็นแก่ร่างกาย กลับให้โทษเสียด้วยซ้ำ. แม้ว่าในหมู่สงฆ์ได้เคยเสพติดกันมาแต่โบราณกาล ชวนกันสมมติเป็นของไม่มีโทษไปแล้วก็ตาม (สมมติหมากให้เป็นเภลัช, พลุ เป็นคิลานเภลัช ย่อเรียกแต่เพียงว่าคิลา, บ้านนอกเรียกเพี้ยนเป็นเภลา) ถึงกระนั้น มันก็ยังทำหน้าที่แก่ผู้เสพ คือทำให้ติดตามธรรมชาติเดิมของมันอยู่นั่นเอง.

บัดนี้การศึกษาเจริญมาก พอที่จะทำให้เรารู้จักคุณและโทษของสิ่งบางอย่างแล้ว ไม่ใช่สมัยงมงาย, พระสงฆ์เป็นผู้ถือปฏิบัติ นำทางของมหาชนเป็นผู้ให้แสงสว่างแก่เขา ควรทำตัวอย่างในเรื่องนี้. คำว่าพระ ถือกันว่ามาจากศัพท์ วร ซึ่งแปลว่าประเสริฐ. สงฆ์ แปลว่าหมู่ คำว่าพระสงฆ์ จึงเกิดเป็นสถาบันขึ้นว่าเป็นหมู่แห่งผู้ประเสริฐ เพราะฉะนั้น ผู้ประเสริฐ น่าจะยังคงเป็นผู้เสพยาเสพติดในสมัยที่รู้จักแล้วนั้น ไม่ได้. ธรรมดาสิ่งที่รู้ว่าชั่วจะต้องชวนกันเลิก มิฉะนั้นจะห่างจากหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ อัฐสังคิกมรรค อันเป็นหลักสำคัญในพุทธศาสนา.

ถ้าหากพระสงฆ์ซึ่งมหาชนนับถือและเชื่อฟัง เลิกยาเสพติดได้แล้ว มหาชนก็จะได้พากันเลิกตาม. มหาชนมีหน้าที่ประกอบอาชีพอันเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของประเทศ ไม่มีโอกาสค้นคว้าความ

รู้ จึงได้มอบกายถวายตัวให้พระสงฆ์เป็นผู้นำทางของตน. เกียรติยศอันสูงสุดนี้ควรจะรักษาไว้ ด้วยการนำเขาไปสู่แสงสว่างให้จงได้ ตามที่เขายอมมอบให้เป็นผู้นำทางจริง ๆ.

แม้ว่าการเสพหมาก พลู บุหรี่ จะได้สืบปรำปรากันมานานแล้ว ก็ไม่เป็นข้อแก้ตัวอันใดที่จะทำให้เราเห็นไปว่า ควรเสพต่อไปตามเคย. เราไม่จำเป็นต้องติเราเองในสิ่งที่ได้สืบกันมาผิด เพราะไม่มีเจตนาชั่ว และครั้งนั้นเป็นสมัยงมง่าย, แต่เมื่อรู้สึกลแล้ว เป็นการแน่นอนทีเดียว ที่เราควรแก้ไขทันที เพื่อรักษาเกียรติยศแห่งคำว่าผู้ประเสริฐไว้ ; ในทางธรรมจะได้ชื่อว่า หมุนลงหามัชฌิมา-ปฏิบัติ, ทางโลกก็ได้ชื่อว่า ช่วยเศรษฐกิจหรือโภคกิจของชาติประเทศด้วยการตัดรายจ่ายอันไม่จำเป็นหาประโยชน์มิได้กลับให้โทษเสียด้วยซ้ำ. พระสงฆ์เป็นเพศที่มีการเลี้ยงชีพเนื่องด้วยผู้อื่นสำหรับสิ่งไม่จำเป็น ควรพยายามตัดทอนไปอย่าให้เหลือ. สินค้าอื่น ๆ เช่นกะโถน ที่เขี่ยบุหรี่ ถ้วยชา ป้าน ฯลฯ ก็จะถูกปล่อยให้เมืองน้อยลงไป. เวลาอันมีค่าสูงสุดของผู้เสพ และของผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่นเด็กเทกะโถน ประเคนหมาก ก็จะได้หมุนเอาไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นไป. นักวิปัสณาธุระจะไม่ต้องออกจากที่สงบสำหรับบำเพ็ญเพียรเพราะเจียนหมาก หรือต้องนำเข้าไปด้วยให้รุกรังและขัดขวางต่อการกระทำ. ผู้สันโดษตามเพศแห่งสมณะจะเบากายเบาใจจากยาเสพติดที่ติดแล้ววันไม่ได้อันนี้.

อาหารเป็นสิ่งจำเป็น แม้เราจะต้องกินทุกวันก็ไม่จัดเป็นยาเสพติด และยังได้ประโยชน์. หมากพลู บุหรี่ น้ำชา ฯลฯ ไม่จำเป็น. บริโภคแล้วกลับให้โทษ. ตามหลักวินัยที่นิยมกันมานั้น

ควรแก้ไขเสียใหม่ โดยสงเคราะห์สิ่งเหล่านี้เข้าไปในพวกอกัปปิยะ เช่น ยาฝิ่นเป็นต้น ก็น่าจะตรงต่อพุทธประสงค์มากกว่าที่จะสงเคราะห์ยาบหรี่เข้าไปในยาแก้ไอ. การสงเคราะห์ยาเสพติดเข้าไปในยาแก้ไอก็เพราะเอาคนที่ติดองแง่มมาเป็นเกณฑ์ตัดสิน หรือผู้ตัดสิน. ผู้ที่ไม่เสพมาแต่เด็กและไม่ริหัดเสพ ด้วยเห็นว่าโก้เก๋อย่างใด กลับสวดกสบายกว่ามาก. ทุกคนคงอย่างเดียวกันเพราะเป็นมนุษย์เหมือนกัน แต่เป็นเพราะมักจะพากันเห็นเป็นของน่าดูในสมาคม ฝิ่นหัดเสพจนติดกลายเป็นของทิ้งไม่ได้. ข้าพเจ้าทำได้ว่าธรรมชาติของ ลิ่น ปาก คอ ปอด ไม่ต้องการรสของบหรี่หรือหมากเลย. ครั้งแรกที่เดียวต้องฝิ่นเสพเพราะเห็นแก่อะไรบางอย่างทั้งนั้น.

ขอให้พระสงฆ์ทั้งล้น จงพร้อมใจกันเลิกยาเสพติดอันสืบปรำปรามานี้เสียเพื่อเห็นแก่ความสุขของตนเอง และความสวดกในการบำเพ็ญสมณธรรม, เห็นแก่สุขของผู้อื่นคือชาติประเทศ, เห็นแก่ธรรม และแก่เกียรติยศอันสูงสุดของพระสงฆ์เอง. ขอคณะสงฆ์จงออกกฎให้ผู้จะเข้ามาบวชเลิกยาเสพติดเหล่านี้เสียก่อน จึงจะรับบวชให้. แม้พวกเขาจำเป็นต้องเสพอยู่ ก็ไม่น่าจะถือเป็นแง่สำหรับค่าน เพราะกฎหมายบางอย่างในโลก เขายกเว้นเฉพาะคนบางพวก เช่น ผู้ที่เกิดหรือมีอยู่ก่อนออกกฎหมายนั้น ๆ ก็ยังมี; แต่ถ้าเลิกได้พร้อมกันนั้นแหละเป็นการประเสริฐสุดที่จะเปรียบได้ เพราะสอนน้ำใจอันเข้มแข็งเหนือกิเลสกลุ่มรุม คือความเจียนนั้นได้โดยทั่วหน้ากัน.

แท้ที่จริง ผู้มีความรู้เป็นอันมากลงความเห็น ว่า ถ้าผู้ใดมีกำลังใจอ่อนแอจนแม้แต่เลิกยาเสพติดเล็กน้อยเหล่านี้ก็ไม่ได้แล้ว เขาจะปฏิบัติธรรมอันสูงของพระพุทธเจ้า ซึ่งต้องการกำลังใจเข้มแข็งถึงกับให้อริชฐานได้ว่า ยอมให้เลือดเนื้อแห้งไปไม่ยอมเลิกความเพียรก่อนแต่ได้บรรลุผลอันสูงสุดนั้นอย่างไรได้. ขอพระสงฆ์จงเลิกยาเสพติดนี้เถิด มหาชนจะได้เลิกตาม. บิดามารดาจะสอนบุตรน้อย ๆ ได้ง่าย ๆ ว่า เจ้าจงดูอย่างพระสงฆ์เถอะลูก. โลกจะได้เปลี่ยนแปลงก็ยกก้อนพร้อมกันว่า พุทธบริษัทไม่เลวเลย ศิษย์พระโคตมไม่ใช่คนงมงายดอก เพราะเขาเว้นสิ่งที่ถึงคราวควรจะเว้นได้ด้วยใจอันเข้มแข็ง.

๒๗ พฤษภาคม ๒๔๘๐

“พระ” ที่ตรงตามตัวหนังสือ

การถือพุทธศาสนา ที่มุ่งตรงแต่ตามตัวหนังสือ กับการถือที่มุ่งจะเอาแต่ใจความนั้น ย่อมทำให้เกิดผลแตกแยกตรงกันข้ามเป็นสองฝ่าย เกิดบุคคลเป็นสองพวก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือเกิดพุทธศาสนาเป็นสองชนิดนั่นเอง, และผลที่ตามมาก็คือความปั่นป่วน.

พวกที่ถือตรงตามตัวหนังสือ นั้น ครั้นความต้องการของตน เกิดขัดกันขึ้นกับความหมายเดิม ก็ถือเลศเอาแง่ตามตัวหนังสือนั่นเอง เป็นข้อแก้ตัว. ในส่วนวินัย เช่นห้ามรับเงิน ก็มีเงินได้เป็นจำนวนมากโดยแก้ตัวว่าวินัยห้ามรับเท่านั้น ; หรือการห้ามนั่งบนเบาะสำลี แต่ก็นั่งบนเบาะนวมมีสปริงเป็นต้นได้ เพราะวินัยมิได้ห้ามไว้. เดียงเหล็กมีเท้าสูง เอาแผ่นกระดานมาตีปะ ให้อุปกลงมาเป็นแม่แคร่จนทำเหลือชนิดเดียว เดียงตัวนั่นเอง ก็กลายเป็นเดียงที่ใช้ได้ไม่ผิดวินัยไป ดังนี้ เป็นต้น. การมีเงินได้โดยไม่ต้องมีการรับเงินเช่นนี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าเกิดมาจากการ แกล้ง ถือตามตัวหนังสือ. ถ้าจะมองดูแม้ในพวกที่หวังดีโดยบริสุทธิ์ใจ ก็ยังมีอาการอย่างอื่น ๆ เช่นที่เรียกกันเป็นเชิงล้อว่า “เธรสองบาท” เป็นต้น เป็นตัวอย่างแห่งการถือตรงตามตัวหนังสืออยู่มากเหมือนกัน. ในเมืองไทย ฤดูฝนไม่ตรงกับเดือน ฤดูฝนในอินเดียภาคกลาง แต่เมืองไทยก็ต้องถือระยะเวลาจำพรรษาอย่างของอินเดีย จนปรากฏว่า ในบางส่วนของประเทศไทย ฝนเพิ่งจะตกเมื่อพระออกพรรษาแล้ว

ก็มี. นี่ก็ดูไม่แพ้อาการของตาเถรที่ส่องบาตร. ในส่วนธรรม ก็ไม่แพ้ในเรื่องของวินัย. มีผู้เข้าใจความหมายของคำว่า สัพพัญญู เป็นพระพุทธรองค์ทรงรู้อะไรไปหมดทุกอย่าง รู้ภาษาทุกภาษาในโลก รู้วิชาทุกอย่างที่โลกมี ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และแถมอนาคต กะทั่งเวลาที่พระองค์หลับ. ทั้งนี้เพราะคำว่า สัพพัญญู แปลว่า ผู้รู้สิ่งทั้งปวง. พระองค์ทรงรู้จักถิ่นฐานในโลกทุกแห่งทุกมุม เพราะพระองค์เป็นโลกวิทู ดังนี้ก็มี. ครั้นใครสักคนหนึ่งแย้งว่าพระองค์ไม่เคยเสด็จไปอเมริกา เพราะอเมริกายังไม่เกิด การเถียงกันอย่างคอเป็นเอ็นก็เกิดขึ้น ว่าทรงทราบด้วยอนาคตญาณ.

ส่วน พวกที่ถือเอาแต่ใจความ นั้นเล่า ครั้นความต้องการของตนเกิดขัดขวางกันขึ้นกับความหมายเดิม หรือที่เคยถือกันมา ก็ยังมีทางออกมากกว่าพวกที่ถือตรงตามตัวหนังสือเสียอีก ถ้าหากจะเดินไปในแนวของการแก้ง้อถือ, เพราะการแปลความหมายนั้น จะแปลไปอย่างไรก็ได้ไม่ค่อยมีขีดจำกัด. ครั้นเห็นว่าวินัยบางอย่างเป็นอุปสรรคของงานที่ประกาศเลิกกันเสียตรง ๆ อย่างเปิดเผยเท่า ๆ กับที่พวกถือตรงตามตัวหนังสือ เลิกกันอ้อม ๆ หรือลับ ๆ. ความเปลี่ยนแปลงของโลกนับด้วยศตวรรษ ๆ ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เหลือที่มนุษย์เราจะยังคงยึดถือหลักเกณฑ์บางอย่าง ที่ตั้งไว้เมื่อหลายพันปีมาแล้วได้. เช่นในบัดนี้ไม่มีภิกษุณีแล้ว แต่ภิกษุก็ยังต้องสวดปาฏิโมกข์ ส่วนที่ว่าด้วยระเบียบอันจะพึงปฏิบัติต่อภิกษุณีอยู่นั่นเอง ทั้งที่ภิกษุพวกนั้นก็ถืออย่างเด็ดขาดว่าภิกษุณีจะมีขึ้นในโลกอีกไม่ได้เป็นอันขาด. ทั้งนี้เพียงเพื่อให้ได้ชื่อว่าภิกษุยังคงถือวินัยครบ ๒๒๗ ลิกขาบท (รวมทั้งลิกขาบท

ที่เกี่ยวกับภิกษุณีด้วย) เท่านั้นกะมัง ดูก็น่าอัศจรรย์อยู่. ฝ่ายพวกที่ถือเอาแต่ใจความ ก็เปลี่ยนแปลงลักษณะที่ขยับขึ้นสวดเป็นปาฏิโมกข์เอาตามชอบใจ แล้วแต่เหตุผลและกาลเทศะ จนกระทั่งบทสวดที่เคยเป็นวินัย กลายเป็นบทธรรมไปก็มี ทั้งนี้เนื่องจาก มุ่งเอาความรอดพ้นจากทุกข์เป็นของสำคัญ ไม่เห็นว่ารเบียบเล็ก ๆ น้อย ๆ ประจำหมู่ เป็นของสำคัญ. พวกที่ถือตามตัวหนังสือ มีโอกาส “อวดเคร่ง” ได้มากเพียงใด พวกที่ถือเอาแต่ใจความก็มีโอกาส “อวดหลวม” ได้มากเพียงนั้น. แต่ถ้าปราศจากเจตนาอันบริสุทธิ์เสียแล้ว ทั้งพวกที่เคร่งจัดและหลวมจัด ก็ยังคงไม่เฉียดต่อนิพพานอยู่นั่นเอง, โดยที่ต่างก็ถือ “ขวาสุด” และ “ช้ายสุด” ไปเสียคนละทาง. ตามที่เขาสมมติกันนั้น พวกขวาสุดคือพวกเถรวาท หรือหินยาน, พวกช้ายสุด คือพวกอาจารย์วาทหรือมหายาน. และตามที่เขาเชื่อกันนั้นพุทธศาสนาในยุคพุทธกาลไม่เป็นทั้งอย่างเถรวาท และอย่างมหายาน.

ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ให้พุทธศาสนาในประเทศไทยที่รักของเราเป็นอย่างขวาสุดหรือช้ายสุด. แต่ต้องการให้เป็นไปอย่างที่เราเรียกว่า “พร้อมทั้งอรรด พร้อมทั้งพยัญชนะ” (สาดุณฺ สพฺพญฺชนะ) เป็นที่น่าเคารพน่าไว้วางใจยิ่งกว่าพุทธศาสนาในถิ่นไหน ๆ ของโลก. ถ้าศาสนายังต้องอาศัยความทรงอยู่ของชาติ และความจำเป็นทางการเมืองเป็นของด่วนกว่าความต้องการของทางศาสนาแล้ว พระที่ตรงตามตัวหนังสือ น่าจะช่วยอะไรแก่ชาติไม่ได้, และพระพวกที่ถือแต่ใจความนั้นเล่า ก็น่าจะได้แต่พลิกศาสนาให้หัวกลับ และลง

อยู่ภายใต้ชาติเท่านั้นเอง, ซึ่งรวมความว่า ชาติจะไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลยจากทั้งสองฝ่าย. ฝ่ายหนึ่งจะนั่งดูตาปริบ ๆ อีกฝ่ายหนึ่งจะพูดพาล้มลูกคลุกกลานไปจนเสียหลัก. ท่านลองนึกดูทีหรือว่า ข้างไหนจะเป็นพุทธศาสนา หรือศาสนาที่มีประโยชน์แก่มนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพวกไทยเรา.

สังฆสภาพของประเทศไหนก็ตาม จะเป็นไปอย่างขวาสุด หรือ ซ้ายสุด หรือสายกลางนั้น ย่อมแล้วแต่จิตใจของสมาชิกส่วนมาก เป็นข้อสำคัญ. แต่ข้อที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือข้อที่ว่า ทำไมสมาชิคนั้น ๆ จะรู้สึกว่ แคไหนดเป็นการเอียงไปฝ่ายขวา และแคไหนดเป็นการเอียงไปฝ่ายซ้ายได้เล่า ถ้าหากว่าท่านนั้น ๆ ก็ล้วนแต่คลอดขึ้นมากภายในหมู่ของบุคคลที่เป็นขวาสุด หรือซ้ายสุด อย่างใดอย่างหนึ่งมาเสียแล้วแต่กำเนิด.

พวกไหนควรเป็นคน ?

ปุถุชนเป็นผู้เห็นแก่ตัว ตรงกันข้ามจากพระอริยเจ้า ซึ่งไม่เห็นแก่ตัว โดยเฉพาะคือพระอรหันต์. ใครควรจะเป็นคนกันแน่? เคี้ยวเนื้อเราเป็นคนกันแล้ว หรือว่าเราจักค่อยเป็นคนกัน ต่อเมื่อสูงขึ้นถึงจิตพระอริยเจ้า? คำแปลที่แท้จริงของคำว่าคนนั้น เหมาะสมกับสัตว์ที่ยังมีกิเลส กำลัง พุด คิด ทำอยู่ด้วยอำนาจกิเลส, หรือว่าเหมาะสมกับสัตว์ที่ปราศจากกิเลสแล้ว? ข้าพเจ้าควรพยายามเพื่อเป็นคนหรือเพื่ออย่าให้เป็นคน, หรือว่าแม้ไม่พยายาม ข้าพเจ้าก็เป็นคนอยู่แล้ว? ทั้งนี้ตลอดถึงเพื่อนฝูงที่รักใคร่นับถือของข้าพเจ้าด้วย เขาเหล่านั้นควรพยายามอย่างไร?

ถ้าปุถุชนเป็นคน พระอริยเจ้าก็ไม่ใช่คน หรือพ้นคนไปแล้ว. ถ้าจะให้พระอริยเจ้าเป็นคน ปุถุชนก็ยังไม่ใช่คน ยังไม่ถึงความเป็นคน. ยิ่งถ้าเป็นปุถุชนที่เข้มงวดเกินไปด้วยแล้วก็ยิ่งไกลจากความเป็นคนมากขึ้น. แม้เราจะจัดให้พระอริยเจ้าชั้นพระอรหันต์ เป็นบุคคลที่เต็มเปี่ยมด้วยความเป็นคนแล้ว พระอริยเจ้าชั้นรอง ๆ ลงมา เช่น พระอนาคามี สกทาคามี พระโสดาบันน์ ก็คือผู้มีความเป็นคนที่แรกเริ่มขึ้นตามลำดับเท่านั้น ปุถุชนยังเป็นผู้พร่อง หรือยังไม่ถึงจิตแห่งความเป็นคนอยู่นั่นเอง เพราะเรายอมรับกันว่า ปุถุชนนั้น แม้จะดีอย่างไร ก็ยังมี โลภะ โทษะ โมหะ เต็ม ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์อยู่.

ถ้าเราจะชวนกันแบ่งคนออกเป็น ๒ ประเภท และให้เป็น

คนเสมอกันทั้งสองประเภท ก็อทั้งปุถุชนและพระอริยเจ้าแล้ว เราจะต้องฝัดฝายหนึ่งแน่นอน เพราะมันตรงกันข้าม ข้างบางที่เราจะต้องชดใช้ความเสียหายเนื่องจากการจัดอันฝัด ๆ นั้น อย่างน่าหวาดเสียวอีกด้วยกรรมัง. ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่าจะฝัดฝายหนึ่งแน่นอนนั้น หมายความว่ามันจะเป็นเช่นนั้นไม่ได้. ของที่ตรงกันข้าม จะดีเหมือนกันหรือเท่ากันไม่ได้. อย่างที่จะได้ก็ต้องเป็นว่า ดีอย่างของเทียม และดีอย่างของแท้, ซึ่งจะทำให้เกิดมี “คนเทียม” และ “คนแท้” ขึ้น ซึ่งมีใช้วิสัย. เดียวนี้พวกเรากำลังแย่งกันเป็นคนอยู่อย่างแย่งกัน ต่างก็อ้างว่าเป็นคนด้วยกันทั้งที่เป็นอยู่อย่างตรงกันข้าม. ทั้งนี้ก็เพราะเราไม่ทราบกันว่าคนคืออะไรนั่นเอง. คนชั้นปราชญ์ของโลก ก็ยังยอมจำนนต่อปัญหาว่าคนคืออะไรอยู่บ่อย ๆ. เราจะบัญญัติให้สิ่งที่เรียกว่า “คน” นี้เป็นฝายสูง คือฝายอริยะ หรือฝายต่ำ คือปุถุชน? นี่เป็นปัญหาที่น่าวิจิตรลงไปให้เด็ดขาด.

อาจมีผู้เสนอว่า เราควรบัญญัติว่า มีคนดี คนชั่ว คนพร่อง คนเต็ม โดยให้คำว่าคนเป็นคำกลาง. ถ้าเช่นนั้น เราจะได้จุดหมายแห่งความเป็นคนแต่เพียงว่า “สัตว์สองเท้าชนิดหนึ่ง” เท่านั้น. และนั่นไม่ใช่คำตอบของปัญหาที่ว่า อะไรเป็นจุดของความเป็นคน และพวกไหนเป็นคน, เพราะเหตุว่าถ้าถือเช่นนั้น เราก็เป็นคนอยู่ด้วยกันหมดทุกคนแล้ว, คนดีก็เป็นคน คนชั่วก็เป็นคน คนพร่องก็คน คนเต็มก็คน กระทั่งคนบ้าก็เป็นคน, จะต้องไปพยายามค้นหาเพื่อพยายามทำตนให้เป็นคนทำไมกันอีก และไม่มีประโยชน์แก่การศึกษาทางปรัชญาแต่อย่างใด; ขำปัญหายุ่งยากยิ่งจะตามมาอีก เช่นอย่างไรเรียกว่าดี อย่างไรเรียกว่าชั่ว. เมื่อเราพูดกันว่า “ความรู้”

เช่นนี้ เราต้องหมายความตรงกันหมดว่า รู้ฝ่ายข้างดี. แต่ปัญหาที่ยังมีอีกว่า ถึงขีดไหนจึงจะเรียกว่าดี. ถ้าจะให้เป็นที่มากดีน้อย ก็ยากแล้วว่าในสิ่งนั้น ๆ จะไม่มีสิ่งชั่ว เพราะทุก ๆ อย่างย่อมมีอะไรดีอย่างน้อยก็ชนิดหนึ่งเสมอ. ของที่โลกสมมติกันว่าชั่วมันก็มีดีอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างน้อยที่สุด ก็ตรงที่มันมีคุณสมบัติ สำหรับให้เราศึกษาหาคุณเทียบ ให้รู้จักสิ่งที่ตรงกันข้ามกับมัน คือสิ่งที่ดี. ความผิดก็เป็นครู เท่ากับความถูก, และเป็นได้เด็ดขาด ยิ่งกว่าความถูกเสียด้วยซ้ำ.

ถ้าจะให้คำว่าคน เป็นฝ่ายต่ำ พระอรหันต์ก็ไม่ใช่คน. ถ้าให้คนเป็นฝ่ายสูง คือฝ่ายอริยะ เดียวนี้พวกเราปุถุชนก็ยังไม่ใช่คน หรืออย่างดีที่สุด ก็เป็นเพียง “คนโดยสมมติ” เช่นเดียวกับที่เรามีสงฆ์สมมติ หรือสมมติสงฆ์เป็นต้น ซึ่งที่แท้ก็ยังมีใช่คนหรือสงฆ์จริง ๆ อยู่นั่นเอง เพราะต้องจัดโดยอนุโลมหรือสมมติให้. ถ้าเราจะเดินสายกลาง คือให้คนอยู่ในระหว่างดีระหว่างชั่วเสียที จะดีกระมัง; แต่เราก็ไม่รู้อีกนั่นแหละว่า ตรงไหนมันเป็นจุดกลาง ระหว่างดีกับชั่ว ระหว่างสูงกับต่ำ.

ถ้าคำว่า คน มาจากคำว่า “ชน” ซึ่งแปลว่าผู้เกิดมา, สัตว์ทุกชนิดกระทั่งแมว ก็จะกลายเป็นคนไปหมด เราจะจับจุดสำคัญของคำว่าคนไม่ได้เอาเสียเลย. ถ้าจะให้คำว่าคนมาจากคำว่า “มนุษย์” บัญญัติคำแปลโดยเฉพาะว่าสัตว์มีใจสูง, เช่นนี้ เราพอจะได้เค้าเงื่อนและเหตุผลที่ว่า คำว่าคนควรจะเป็นฝ่ายสูงหรือฝ่ายต่ำ. และทั้งยังได้ช่วยกระตุ้นให้เราตะลึงตะลัน ทำตนให้เป็นคนเสียโดยเร็วด้วย. “สัตว์ที่มีใจสูง” หมายความว่าใจสูง จนของสกปรกทั้งหลาย

กระโดดกระเด็นขึ้นไปเพือนไม่ได้. ต้นไม้ที่สูงจริง ควายวัวก็ไม่อาจทำโคลนเลนให้เพือนใบหรือยอดของมันได้. โคลนเป็นของสกปรก แต่สัตว์เหล่านั้นไม่รู้สึกลัวสกปรก เพราะมันเคยชินกันมาแต่กำเนิด. คนเราเห็นว่าโคลนเป็นของสกปรก แต่ถ้าเคยลงไปนอนอยู่จนชิน ก็หายรู้สึกเช่นนั้น เช่นเดียวกับหนอนในพริก ไม่เคยรู้สึกพริกเป็นของเผ็ดร้อนนั่นเอง. มนุษย์เราอนจมอยู่ในกิเลส หรือธรรมชาติฝ่ายต่ำจนชิน เหมือนควายชินต่อการนอนปลัก จึงไม่เห็นเป็นของสกปรกหรือต่ำ หรือมีจิตอันต่ำ. เมื่อมาพูดกันถึงเรื่องทำให้สูง ก็เลยไม่ทราบว่าจะสูงไปทางไหน. บางทีจะเป็นเพราะข้อนี้เองกรรมัง ที่ทำให้ปุถุชนรู้สึกทะนงอยู่ในใจว่า เราก็เป็นคน เท่า ๆ กับที่พระอรหันต์ท่านเป็นกัน จะมีแปลกกันบ้าง ก็แต่ผลความเล็กน้อยอื่น ๆ ซึ่งมีไข่แก่นสารของความเป็นคน. ถ้าเหตุผลชี้ไปในทำนองที่กล่าวมาแล้ว การที่จะให้คำว่าคน เป็นคำกลาง น่าจะไม่ถูกเป็นแน่นอน, การให้คำว่าคน เป็นความหมายของฝ่ายสูง นั้นควรจะถูกกว่า.

สมมติว่า เราสามารถกวาดล้างกิเลสทั้งหลาย ออกไปจากใจเราได้หมดแล้ว ลองถามตัวเองดูว่า มันมีความสูงอะไรเกิดขึ้นหรือไม่, และเดี๋ยวนี้เราสูงขึ้นมา จนโคลนเหล่านั้นกระเด็นขึ้นมาเพือนเราไม่ถึง จริง ๆ หรือไม่. เราอาจกล่าวด้วยความซื่อตรงต่อตัวเองว่าเราเป็นคน หรือเราไม่เป็นคนกันในตอนนี้เอง.

เราลองช่วยกันคิดดูทีหรือว่า เราคงจะตอบว่าอะไรกัน ?

เด็กเล็ก ๆ ก็เคยคิดว่าตัวเองเป็นผู้ใหญ่เสมอ คิดว่ารู้อะไรหรือตัดสินใจอะไร ถูกต้องแล้วเสมอ เรื่อย ๆ มาพร้อมกับที่ตนเติบโตขึ้นมาเรื่อย ๆ. เราเคยเป็นเด็กกันมาแล้วทุกคน เราารู้สึกลัวเราเป็น

ผู้ใหญ่กันจริง ๆ นั้น เมื่อไรเล่า? หรือว่าจนเราตาย เราก็ยังไม่เคยพบกันเข้ากับความเป็นผู้ใหญ่ เพราะเรายังทำอะไรผิดพลาดอยู่นั่นเอง. ทำไมจึงมีเสียงว่า บางคนมีอายุมากแล้ว ก็ยังไม่เป็นผู้ใหญ่ คือยังเป็นเด็ก. จุดหมายของความเป็นผู้ใหญ่ (มิใช่เด็ก) อยู่ที่อะไรกันเล่า. เมื่อเราสมบูรณ์ด้วยกำลังกาย ความรู้ ปัญญา เต็มที่แล้ว, เราเคยรู้สึกกันว่าเราเป็นผู้ใหญ่ หรือว่าเราเลยผู้ใหญ่จนกลายเป็นไม่ใช่อุใหญ่ ไปเสียแล้ว? นี่เป็นปัญหาจำเป็น. ข้อนี้อเอง ถ้าเรากิดออก ก็อาจทำให้เราหยังทราบได้ทันทีว่า เราจะตอบว่าอย่างไร ในเมื่อเราถูกถามว่า ถ้ากวาดกิเลสออกไปได้หมดแล้ว เราเป็นคนหรือว่ามีช่คน, หรือว่าคนก็มีช่ มีช่คนก็มีช่.

ข้าพเจ้าไม่หาญพอที่จะแถลงความคิดเห็นอันใดอีก นอกจากว่าตามธรรมชาติ คนเราไม่น่าจะเป็นไปได้ ในข้อที่ว่าเราเป็นอะไรอื่น ซึ่งเลยจากความเป็น “ผู้ใหญ่” ไปเสียแล้ว. ในแง่นี้ ความรู้สึกของเราจะไปถึงสุดลงแก่ความเป็นผู้ใหญ่ เพราะถ้าเลขกว่านั้นขึ้นไป เราก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร. ฉะนั้น ในปัญหาเรื่องความเป็นคนก็เช่นเดียวกัน คือถ้าเราพอใจในความเป็นคน ความสูงไปสุดลงได้เพียงไหน, ความเป็นคนตามความรู้สึกในใจเรา ก็คงจะไปหยุดลงเพียงนั้น. และนี่แลคือคำตอบ หรืออย่างน้อยที่สุดก็อาจเป็นคำตอบของปัญหาที่ว่า เกียรติของความเป็นคนนั้น น่าจะได้แก่บุคคลประเภทแรก หรือประเภทหลัง ในบรรดาบุคคลสองประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือปุณชน หรือพระอรียเจ้ากันแน่?

จุดแท้ของความเป็นคน !

ข้าพเจ้าเคยพบคนหลายคน ที่มีความรู้สึกภายในใจรุนแรง จนแสดงออกมาทางกายวาจาว่า ท่านแน่ใจเป็นที่สุดแล้ว ว่าท่านเป็นคนเต็มเปี่ยมตามคำแปลหรือความหมายของคำว่า คน. ท่านหยิ่งตัวเองเพราะเหตุนี้ และเห็นว่าเรื่องที่พวกเพื่อน ๆ นำมาคุยมาเล่าให้ฟังนั้น ยังต่ำเกินไปไม่ถึงขีดของความเป็นคน หรือเป็นเรื่องลัทธิศรี เก่าเกินสมัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น.

ที่นี้ ข้าพเจ้าตั้งอกตั้งใจพิจารณาจุดแท้จริงแห่งความเป็นคนของท่านเหล่านั้นว่าคืออะไรกันแน่. ในที่สุดพบว่า จุดแห่งความเป็นคนของท่านเหล่านี้ ตามที่ท่านเข้าใจ, ก็คือการทำท่านสามารถหารายได้มาก ๆ ทำงานเบา มียศศักดิ์สูง ๆ และสามารถหาความเพลิดเพลินทุกประการมาให้แก่ตนได้ ตามวิธีหรือลักษณะที่นิยมกันว่าเป็นการกระทำของคนชั้นสูง หรือจะสรุปให้สั้นที่สุด ความเป็นคนของท่านก็คือ ความมีเกียรติยศอันสูงส่งนั่นเอง. เมื่อเป็นเช่นนี้ เข็มอันชี้จุดแห่งความเป็นคนของท่าน ก็ได้ชี้บ่งไปยัง การได้ทำงานชนิดมีเกียรติมากมีผลมากนั่นเอง และทำด้วยดีแท้คือความอยากเป็นนั่นเป็นนี่.

ความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ได้ขยายตัวออกไปตามแนวนั้นอีกว่า คนคือสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งเห็นแก่ตัวจัด เป็นทาสแห่งความทะเยอทะยานของสัตว์ ยิ่งกว่าสัตว์อื่น ๆ ทุกชนิด. และคนคงมิใช่สัตว์

ที่เกิดมาเพื่ออิสรภาพและความสุขอันสงบ, เพราะถ้าเกิดมาเพื่อความทุกข์สงบ ก็คงไม่ยอมตนเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ที่บังคับให้ทำให้อึดเพื่อตัวทุก ๆ ชั่วโมง แม้เวลาหลับก็ยังฝัน แม้บนเตียงที่นอนเจ็บ ก็ยังครุ่นคิดเพื่อการหาสิ่งบำรุงบำเรอตัว. สัตว์ที่ไม่ใช่คน ย่อมได้รับการพักผ่อนหรือความสงบ ยิ่งกว่าสัตว์ที่เรียกว่าคนประเภทนี้มากนัก.

อีกอย่างหนึ่ง คนคือสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งขยาย “พวกอัตตา” หรือ “พวกตัว” ออกเรื่อย ๆ โดยไม่มีเวลาสิ้นสุด และการขยายนั้นก็เพื่อตนจะได้แบกไว้เองเท่านั้น. ครั้งแรกมีอัตตาหรือตัวเพียงตัวเดียว พอ “ความเป็นคน” มากขึ้น ก็มี ภรรยา สามี ลูกหลาน ข้าทาสบริวาร หรืออันตเวาลิกลัทธินิหริกพอกขึ้นเป็นพวก. เมื่อสิ่งๆ ที่เรียกว่า “บุญบารมี” มากขึ้น บริวารเหล่านั้น ต่างก็มีการขยายพวกของตัวเองออกไป ๆ และพวกน้อย ๆ เหล่านั้น รวมกันเป็นพวกใหญ่พวกเดียวอีกต่อหนึ่ง โดยมีอัตตาตัวแรกนั่นเอง อ้าออกรับเป็นเจ้าของพวกผู้มีเกียรติ หยิ่งตัวเองเสมอว่าคนที่สามารถหิ้วพวกใหญ่ ๆ เช่นนั้นไว้ได้นั้น เป็น “เกียรติยศอันสูงสุด.” นี่เป็นจุดหมายของความเป็นคนปริยายหนึ่ง ซึ่งน่าจะสรุปได้สั้น ๆ ว่า เกียรติยศของความเป็นคนก็คือ การเกิดมาเพื่อแบกพวกอัตตาพวกใหญ่ ๆ นั่นเอง กระจ่าง.

อีกปริยายหนึ่ง ซึ่งค่อนข้างจะเด่นอยู่มาก ก็คือว่า คนได้แก่สัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งเอาเปรียบผู้อื่นเป็น และรู้สึกว่ามีผู้อื่นเอาเปรียบตนก็เป็น. ความรู้สึกเช่นนี้ เป็นความรู้สึกที่หาได้ยากในสัตว์จำพวกนกหนู. เมื่อ “ความเป็นคน” ชำนาญอยู่ ก็ไม่ค่อยรู้สึกว่ามีใครเอา

เปรียบตน หรือลูบคมตน. เมื่อความเป็นคนชนิดที่กล่าวนั้นมีมากขึ้น เรื่องนิดเดียวและชนิดเดียวกันนั่นเอง กลับเห็นเป็นเรื่องที่สูงขึ้น ลูบคมตน เอาเปรียบตน ไม่เคารพตนผู้เป็นหัวหน้าหมู่อย่างใหญ่หลวง และมักหาเรื่องลงโทษลูกหมู่หรือลูกพวง เป็นการประดัดเกียรติของตน. ถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ได้ว่า คนคือสัตว์ที่รู้จักผูกโกรธ หรือแค้นแค้นเพื่อนฝูงด้วยกัน ในกรณีที่สัตว์ซึ่งต่ำกว่าคนทำเช่นนั้นไม่เป็น. จุดหมายของความเป็นคนตามนัยนี้ น่าจะ ได้แก่ การไม่ยอมให้ใครมาลูบคมเล่นได้นั่นเอง.

เมื่อข้าพเจ้าได้สังเกตลักษณะแห่งความเป็นคน ของบรรดาท่านซึ่งท่านแน่ใจตัวเองว่าถึงขีดสุดของความเป็นคน จนพบว่าท่านหมายถึงอะไรโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังไม่แน่ว่าข้าพเจ้าเข้าใจท่านเหล่านั้นได้ถูกต้อง ทำให้ต้องซักซ้อมดูอีกเป็นหลายครั้ง แต่ในที่สุดก็ไม่พบอะไรมากไปกว่านั้น จึงยุติว่าความเป็นคนตามความหมายธรรมดา เท่าที่มีที่เป็นกันอยู่ในจิตใจมนุษย์เรานั้น ไปได้ไกลเพียงแค่นั้นเอง. แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ายังไม่พอใจว่า ความเป็นคนมีเพียงเท่านั้น น่าจะมีเป็นอย่างอื่น.

ที่นี่ เราจงชวนกันมามองไปยังบุคคลประเภทที่ไม่มีอัตตาเห็นตนเองและผู้อื่นเป็นเช่นกับพืชพรรณธัญญาชาติ ซึ่งต่างก็เกิดขึ้นแล้วเจริญงอกงามและดับไปในที่สุด ตามเรื่องของตน ๆ พวงอัตตาของคนประเภทนี้ก่อขึ้นไม่ติด ครั้นหนักเข้า ตัวเองก็ไม่มี คนหรือสัตว์ก็ไม่มีไม่เห็นแก่ตัว ไม่ถือพวกถือพวง ไม่รู้สึกรู้ว่าได้เกียรติหรือเสียเกียรติ ทำงานเพียงเพื่อความตั้งอยู่ได้ของร่างกายนี้ เพียงเพื่อ

ด้านทานธรรมชาติใช้หนี้ธรรมชาติ ตามที่ปัญญาบงให้ทำ เฉพาะในด้านกาย เช่นพ่อแม่เลี้ยงคนมา ก็เลี้ยงตอบแทน เมื่อยังไม่หลุดก็ต้องเลี้ยงลูกหลานของตนเอง ใช้หนี้ธรรมชาติอันนี้ ไม่รู้สู้กลัวว่ามีใครเสียเปรียบได้เปรียบ ในโลกนี้มีแต่สิ่งทั้งหลายที่หมุนไปตามเหตุตามปัจจัย, ยินดีที่จะให้ภัยกันเสมอ, ถือหลักความจริงเป็นแนวแห่งการครองชีพ, ไม่แสวง “บุญบารมี” มา เพื่อใช้อำนวยความสำเร็จตามความใคร่ ให้แก่ความทะเยอทะยานอยากของตน, ไม่อ้ออกรับสิ่งทั้งหลายมาเป็นของตน. เหล่านี้ เมื่อเรามองซึ่งลงไปถึงหัวใจของเขา เรากลับพบว่าจุดแห่งความเป็นคนของเขานั้นตรงกันข้าม จากของคนจำพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น. ในที่สุดข้าพเจ้าก็กระทบกันกับปัญหาว่า ถ้าเช่นนั้น พวกไหนเล่าเป็น คนที่แท้จริงตามความหมายซึ่งอาจเป็นที่พอใจได้ด้วยกันทุกฝ่าย.

ระดับแห่งการปฏิบัติธรรม

การที่ภิกษุสงฆ์มีมากหรือน้อย ไม่ได้เป็นเครื่องวัดความเลื่อม หรือความเจริญของพุทธศาสนาที่แน่นอน. ถ้ามาก แต่บวชกันอย่างครั้งต้น ๆ รัชกาลแห่งอโศกมหาราชก่อนการทำสังคายนา ก็ไม่เรียกว่าเจริญ. ถ้าน้อยอย่างครั้งตอนปลายรัชกาลเมื่อทำสังคายนาแล้ว หรืออย่างครั้งพระเจ้าปฏิกฐร สะสงพุทธศาสนาในพม่า^๑ ก็ยังเรียกได้ว่าเจริญกว่า. ลากที่เหลือเกินภาวะของสมณะก็เหมือนกัน ไม่ได้เป็นเครื่องหมายว่าพุทธศาสนาเจริญ, แต่เป็นอันตรายอย่างยิ่งแก่พุทธศาสนา ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในเวรัญชกัณฑ์วินัยปิฎก มีใจความว่า เมื่อใดลาภเหลือเฟือในศาสนา เมื่อนั้นเสนียดก็เกิดขึ้นในศาสนา จะต้องบัญญัติวินัยเพิ่มขึ้น. เพียงเท่านั้นก็เห็นได้ว่าการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องอย่างเดียวนั้น ที่จะเป็นระดับสำหรับวัดความเลื่อมและความเจริญได้ อย่างแน่นอน ดุจปรอทวัดความร้อนแห่งอากาศ ฉันทก็ฉันทนั้น.

ครั้งกรุงสยามเสียแก่พม่า บ้านเมืองแตกสาแหรกขาด พระคัมภีร์และวัดวาอารามถูกเผา, เพราะต้องคอยต่อสู้ข้าศึก และได้รับความลำบากยากแค้น, การปริยัติและปฏิบัติธรรมได้หยุดงัก รวนเรไปคราวหนึ่ง, ในที่บางแห่งถึงกับสาปสูญ เป็นเหตุให้ภิกษุ

๑. ดุคิลจารีกัลยาณี ฉบับหอสมุดวชิรญาณ.

รุ่นต่อมาแห่งถิ่นนั้น ๆ ได้ประพาศพิณแดน จนถึงกับชนไก่ กัดปลา ตีมน้ำเมา ฯลฯ ได้ทุกอย่างโดยออกหน้าออกตา เพราะตนเองก็ ไม่รู้ว่าผิด ใคร ๆ ก็ไม่รู้ว่าผิด และไม่ได้เอาใจใส่. แม้การปฏิบัติ บางอย่างก็เดาสืบ ๆ กันมาจนผิดความมุ่งหมายเดิม เช่นถือว่าการ เดินจงกรมทำให้อาบติดกไปจากตน, สร้างกุฏิใหญ่อยู่เองต้อง สังฆาติเสสแล้ว ออกเที่ยวป่า (รุดงค์) ทรมานตนเสียคราวหนึ่ง ก็พ้น ไม่ต้องอยู่กรรม เป็นต้น. วิปัสณากรรมฐาน เปลี่ยนเป็นมีความมุ่งหมายเชื่อเชิญพระเจ้ามาโปรด ฯลฯ เป็นต้น, ที่เป็นบ้าน นอกปลายแดน ได้ยินว่ายังเหลือสืบมาจนถึงเวลานี้ก็ยังมี. นี่เป็น ยุคเสื่อมแห่งปฏิบัติธรรมในสยาม. แต่ขอให้เข้าใจว่า คนเหล่านั้น ทำผิด ๆ เพราะไม่รู้ ไม่ใช่เพราะรู้แล้วยังซิ่นทำ, ไม่น่าจะตำหนิ.

สมัยต่อมา เมื่อทางบ้านเมืองรื้อร่างพื้นตัวขึ้นได้แล้ว พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณต่อชาติอย่างยิ่ง ได้ทรงเสด็จมาจัดการ เกี่ยวกับศาสนาทันที. ชั้นแรกก็รวบรวมคัมภีร์ที่ยังเหลือจากถูกเผา บำรุงการปริยัติ. ในรัชกาลที่ ๒-๓ มีพระราชากุสโลบายอันประเสริฐ ที่ทำให้ปริยัติเจริญรวดเร็ว คือมีการยกย่องและถวายจตุปัจจัยอย่างมากแก่ผู้ที่พยายามศึกษาปริยัติได้. บิดามารดาของผู้เป็นเปรียญ ได้รับพระราชทานที่บ้านเรือน ถ้าเป็นทาสใครอยู่ก็หลุดจากทาส (ลูกโปรดพ่อแม่เห็นทันตา) ฯลฯ เป็นต้น, เป็นการจำเป็นและถูกต้องที่สุดที่จะต้องทำเช่นนั้นในยุคนั้น. เมื่อปริยัติเจริญ มีนักปริยัติ มากพอแล้ว พระมหากษัตริย์สืบมา ก็ได้บำรุงโดยควรแก่ภาวะของ กาล. ครั้งรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อยังทรงผนวช ได้ทรงประทานกำเนิดสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย เพราะความไม่พอพระทัยในการปฏิบัติของสงฆ์ใหญ่เวลานั้น. มาถึงสมัยนี้ การปรียัตินับว่าเจริญที่สุดกว่ายุคไหนในประวัติการทั้งสิ้น. ภิกษุสามเณรตลอดถึงฆราวาส ได้ศึกษาทั่วถึงในหลักพุทธศาสนา; การปฏิบัติก็พื้นตัวดีขึ้นกว่าเก่า แต่เรายังไม่ถือว่า พุทธศาสนาของเราเจริญแท้ เพราะการปฏิบัติธรรมยังไม่เจริญถึงขีดสุด ยังไม่ปรากฏว่ามีใครได้รับผลแห่งสมณปฏิบัติขั้นสูงดังกล่าวไว้ในคัมภีร์. การที่จะเอาการปฏิบัติผิด ๆ ครั้งเสียกรุงในที่บางแห่งมาตีเป็นหลักประเมินนั้นไม่ได้ เพราะนั่นเป็นแต่ฝ่ายผิด หรือตกไปข้างต่ำ. บัดนี้เราเพียงแต่ถอนตนขึ้นจากฝ่ายผิดที่ร้ายแรง จนน่ารังเกียจตา ขึ้นมาตั้งอยู่ในระดับกลางเท่านั้น. มหาชนทั้งชาติประเทศของเรา ได้ลงทุนรอนใหญ่โตในการบำรุงปรียัติ, บำรุงศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น โบสถ์วิหาร โรงเรียน ฯลฯ, บำรุงภิกษุสามเณรจำนวนแสน, ชาติส่วนที่ควรจะได้ เสียส่วนที่เสียไปอย่างมากมาย, เราจึงควรเอาใจใส่คำนวณดูว่าเราได้รับผลคุ้มกันอย่างไร.

เมื่อเหลียวมาดูตัวผู้ปฏิบัติธรรมตามอัฐฐังคิกมรรคจริง ๆ รู้สึกกันว่าหาได้ยาก ส่วนมากมีแต่นักเรียนปรียัติ หรือผู้สำเร็จปรียัติกำลังเจริญด้วยลาภผลส่วนโลกิยะ อยู่เป็นสุขแต่ชั้นอนาชาตขางาม สุขัลลิกานุโยค คือเจือไปด้วยกิเลส. เราพากันผลอตัวไปนั่นเอง จึงไม่ได้รับสุขชนิดที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ครั้งกระโน้นได้รับ. เรายังสละ “อัตตา” หรือความเห็นแก่อัตตากัน ไม่ได้, เพราะยังไม่พยายามตามหลักที่พระองค์ตรัสสอนไว้ให้เต็มที่. เราไม่ค่อยมีเวลาประกอบภาระ “โลกะ โทษะ โมหะ” เพราะยุ่งด้วยการปรียัติไม่มี

ที่สิ้นสุดพอเพียง. เรายังไม่ได้รับผลอันชื่นใจจากปรีชาติ เพราะเรา บำรุงแต่การให้เรียนมาก ๆ ส่วนการให้ทำตามที่เราเรียน ไม่ได้บำรุง ถึงอย่างนั้น. การเรียนการอบรม ต่างกันคนละอย่าง ผู้สอนยัง เห็นแก่ตัว ผู้ทำก็ยากที่จะทำตามได้ด้วยกรมอบกายถวายเป็นจิต. บัดนี้เราก็กังสงสัยกันอยู่เสมอว่า “ปรีชาติยังไม่พอ” เช่นเดียวกับ ฝ่ายอาณาจักรที่เชื่อแน่อนว่าการศึกษาของพลเมืองยังน้อยนัก เหมือนกัน. อีกอย่างหนึ่ง เราอยู่ด้วยการแสวงและรักษาลาภที่ได้มาแล้วและยังจะได้ต่อไป ; อยู่ด้วยการปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ ที่นิยม สร้างกันขึ้นจนเกินต้องการ ; อยู่ด้วยการสร้างใหม่ประกวดให้ทัดเทียม กัน แม้ว่าของเก่าพอจะอยู่ไปได้ หรือยังไม่จำเป็น ; อยู่ด้วยการ ควบคุมปกครองผู้ที่เราไม่ได้อบรมให้ดำเนินตนตามหลักพระพุทธเจ้า จริง ๆ นอกจากให้เขาเรียนมาก ๆ อย่างเดียวเกินไปจนหัวแข็ง ปกครองยาก. ภาวะท่วมทับคณะสงฆ์มากขึ้นทุกที จนกลายเป็น ต้องใช้ “สังฆอาณาจักร” เพราะการใช้อาณาจักรยิ่งหนาขึ้น. เมื่อ เป็นเช่นนี้แล้ว การปฏิบัติหรือการบำเพ็ญสมณธรรมแท้จริง อัน ต้องการความสงบเรียบร้อยในเบื้องต้น จะเผลอขึ้น เจริญขึ้นใน สมัยที่ความเห็นผิดและความยุ่งยากกำลังเข้มงวดนี้ได้อย่างไร. เรา พุทธบริษัททุกคน ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ขอจงช่วยกันแบ่งเบา ภาระอันหนักนี้ โดยยื่นมือเข้ามาร่วมกันบำรุงการปฏิบัติ ให้ยิ่งขึ้น ไป. ความชั่วความผิดที่แล้ว ๆ มา ขว้างไปเสียทางหนึ่งไม่ต้องสะสาง เพราะเป็นสิ่งที่แล้วไปแล้ว, ระวังเสียด้วยวิธีติณวัตตารกะ เพื่อ ฝึกหัดสงฆ์จะสามัคคีกลมเกลียวกันยิ่งขึ้น ไม่มีการถือพวกถือินกาย ด้วยความรังเกียจในการปฏิบัติแห่งกันและกัน จนไม่สมัครจะ ร่วมสังฆกรรม, แล้วเราจงมาเริ่มต้นกันใหม่.

บรรพชิตเลิกการประกวดอภินิหาร สมบัติบริวารที่มีไว้หรือสร้างขึ้นเพื่อประดับเกียรติยศและชื่อเสียง. จะรับ लाभผลแต่เพียงเพื่อยังชีวิตให้เป็นไปและกิจการบางอย่างที่จำเป็น. ฐะที่สมควรสละให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายฆราวาสได้ก็มอบให้เสียเด็ดขาด. लाभผลที่รวมไว้ก่อน ๆ สละออกบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือสละเสียด้วยหลักอนัตตา อย่างหวังเอาไปไว้ประดับศพหรือหวังอย่างใด. สั่งสอนอบรมกันให้โตไปแต่ในทางธรรมแท้ สมกับชื่อของสมณะ. มี การงานและจิตใจบริสุทธิ์อย่างยิ่ง การแผ่อกให้ใครดูได้จริงไม่ต้องปกปิดซ่อนเร้นแม้แต่เล็กน้อย ยอมให้ใครสอบสวนตรวจดูความบริสุทธิ์สะอาดของตนด้วยพระวินัยถ้ามีใครยังสงสัยอยู่, การบริโภคใช้สรวอย ไม่ต้องฟุ่มเฟือย และโอโงงเป็นห้องพระโรงจนเข้าหลัก ว่า “ธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อความกำหนดข้อมใจ-สั่งสมกิเลส” เป็นต้น. จะสละเรี่ยวแรงบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นจริง ๆ ให้ทุกรูปโดยไม่หวังอะไรตอบแทน แม้แต่ชื่อเสียง. ผู้รับเป็นครู หรือธรรมกถึก ถ้าเขาไม่ให้เงินเดือนหรือไม่มีเครื่องกัณฑ์ก็ไม่แสดงธรรมสั่งสอนหรือสั่งสอนแต่แปลกกันมาก เช่นนี้ไม่ใช่เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นอย่างพุทธจริยา, จักต้องแก้ไขกันเสียใหม่. การตรากตรำทำเพื่อลาภยศชื่อเสียงนั้น เป็นโลก, ไม่ใช่ธรรม. ธรรม ต้องทำด้วยการสละ เพื่อสละทุกอย่างรวมทั้งชีวิต. นักปฏิบัติธรรม ต้องค้นคว้าให้พบสุขทางใจจริง ๆ เพื่อผู้อื่นจะได้ดูเป็นตัวอย่างทำตาม. โลกุตตรสุขเป็นสิ่งที่โลกกำลังต้องการ. โลกบัดนี้อ่อนเพลียไปตามกันแล้ว, คณะสงฆ์แห่งพุทธศาสนา จะเป็นผู้ถือประทีปนำโลกไปให้ถึงความสุขชนิดที่แท้จริง. อย่างมัวแต่แก้ตัวว่า ฉันสมควรทำประโยชน์ฝ่ายโลกิยะ หรือทำการปกครองคณะไปเสียทั้งนั้น. ถ้าเป็น

ได้เช่นนี้ คณะสงฆ์จะเบาภาระลงไม่ต้องการเงินสำหรับใช้มากมาย ไม่ต้องมีเอเยนต์ทำการค้าขายให้ (เช่นกรมกัลปนา) ซึ่งทำให้มีงานมากยุ่งใหญ่ เพราะเมื่อมีอยู่ก็อยากใช้. หลักสำคัญมีว่า สำหรับพุทธศาสนาแล้ว เงินเป็นงูพิษซึ่งแผงตัวอยู่ใกล้ ๆ นั่นเอง. ระดับการปฏิบัติธรรมจะวิ่งสูงขึ้นในไม่ช้า ถ้าเราจะพร้อมใจกันช่วยเหลือคนละเล็กละน้อยแต่จริงจังอย่างว่ามานี้.

พุทธบริษัทที่เป็นฆราวาส จะช่วยบำรุงได้ในกรณีนี้ ก็โดยการเลือกบำรุงแต่ผู้ที่พยายามศึกษาและปฏิบัติถูกต้องทางจริง ๆ ตามหลัก ตัดสินธรรมวินัย ๘ อย่าง ที่เรียกว่า โคตมีสูตร. สำหรับผู้แก่งลังปฏิบัติให้ผิด ๆ ทั้งรู้ ๆ ด้วยความไม่ละอายนั้น เมื่อหมดหนทางที่จะทำได้ด้วยความเคารพจริง ๆ แล้ว จะพูดกระทบกระเทือนเพื่อให้สำนึกตัวก็ได้ จะติเตียนโดยตรงก็ได้ไม่บาป. ครั้งพุทธกาลขอให้ทราบว่ ลิกขาบทในพระปาฏิโมกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายนั้น เพราะชาวบ้านติเตียน พระองค์จึงทรงบัญญัติขึ้น. บางสิกขาบทบ่งว่า อริยสาวก ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา ในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ติเตียนก็มี ภิกษุสงฆ์ติเตียนเองก็มี. การติเตียนนั้น สำหรับผู้ไม่มีความรู้ อาจติเตียนผิดก็ได้ แต่น้อยนัก. แท้จริงการติเตียนได้เคยมีคุณานิสงส์มากมายแล้ว แต่ครั้งพุทธกาลนั้น. บัดนี้ ธรรมวินัยแพร่หลาย ผู้รู้ยอมติได้ถูกต้อง. การติว่าไม่ทำตามที่รู้ที่เรียน ผินทำนอทาง ทั้งรู้ ๆ เป็นการติเพื่อก่อให้เกิดขึ้น ไม่ใช่ติเพื่อทำลาย ไม่ผิดหลักพระพุทธศาสนา. การเตือนด้วยอาการตีวักกระทบคราดนั้น เนื่องจากราเราเคารพต่อเพศอันสูง และผู้ติต้องทำความแน่ใจตนเองให้ชัดเจนว่า ติคนที่ทำผิด หรือติเฉพาะส่วนที่ทำผิด ไม่ได้ติเตียน

สงฆ์หรืออริยสงฆ์ ซึ่งเป็นรัตนอันประเสริฐ.

ในการปกครองแบบประชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่ราษฎรทั้งหลายฉันใด ในวงแห่งภิกษุสงฆ์ที่ยังเป็นปุถุชน อำนาจสูงสุดก็อยู่ที่มหาชนผู้บำรุงด้วยปัจจัยสี่ฉันนั้น. ประธานสงฆ์ทุกประเภท ก็ไม่มีอำนาจลึกลับซึ่งเหมือนมหาชน และท่านไม่กึ่งศักดิ์ที่ไหนจะสอดส่องไปได้ทั่วถึง. อาญาสงฆ์ก็เช่นเดียวกับกฎหมายจะมีโทษก็ต่อเมื่อจับจำเลยได้พร้อมทั้งพยานหลักฐาน. ถ้ามหาชนไม่ช่วยเหลือท่านแล้ว การปกครองจะไม่เรียบร้อยตามที่ต้องการ ประธานสงฆ์เป็นผู้ถือพระพุทธรูปบุญดี มหาชนเป็นหูเป็นตาช่วยระวังให้ทั่ว ๆ ไป ให้ตั้งอยู่ในพุทธบัญญัติ นั้น และฟ้องต่อเจ้าหน้าที่ในเมื่อเกิดผู้เป็นอสังขีขึ้น. เลือกสรรเสริญบำรุงเมื่อภิกษุสามเณรประพฤติดี, ติเตียนขัดขวางเมื่อประพฤติผิดแผน, ทำเช่นนี้พุทธศาสนาอันเป็นที่รักของชาวไทยและพุทธบริษัททั่วโลก จะบริสุทธิ หรือเหลือแต่ที่บริสุทธิ, หรือเจริญขึ้นสูงถึงที่สุด สมกับที่พระพุทธเจ้าทรงมอบพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัทสี่คือพวกเรา. ถ้าเราไม่ช่วยกันชำระชะล้างสะสางพวกเรากันเองแล้ว ใครที่ไหนเล่าจะช่วยเรา. เราต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ร่วมกันจะมานิ่งดูตายให้ใครก่อมลทินให้แก่ศาสนา โดยพากันถือถือว่า ใครทำ ใครได้ นั้น ไม่ได้. ในที่เช่นนี้แหละควรถือโอกาสพียงเพียวว่า “ปลาเน่าตัวเดียวเหม็นหมดทั้งหนอง.” ผู้ที่วางเฉยจนเปิดโอกาสแก่ผู้เหลวไหล โดยบำรุงไม่เลือกนั้นแหละ อาจกลายเป็นผู้สมคบกันทำลายพุทธศาสนาของตนเองได้ โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว. ยุคติเป็นอย่างไร ขอท่านผู้รู้ทั้งหลาย ใคร่ครวญดู.

ศาสนศึกษาของเรา ทันสมัยหรือ ?

ยาพิษเมื่อเคลือบน้ำตาลแล้ว อาจหลงดื่มได้โดยง่าย, และไปรู้ตัวว่าเป็นยาพิษก็ต่อเมื่อสายเสียแล้ว. เสียงสรรเสริญเยินยอเชิงแซ่ว่า เรามีพุทธศาสนาเจริญแล้วนั้น อาจกลายเป็นพิษขึ้นวันหนึ่งก็ได้. เพื่อเป็นการไม่ประมาทเรามาลองพิจารณา และวินิจฉัยเรื่องนี้กันดูโดยละเอียดเถิด. หากมันจะมีโซ่ยาพิษที่เคลือบหุ้ม ก็ไม่เสียเวลาอะไร เท่ากับเป็นการระวังตัว และหาทางให้ปลอดภัยยิ่งขึ้นได้เสมอ.

การศึกษาทางศาสนาของเรานี้ เมื่อเฟื่องแต่เฟิน ๆ แล้ว อาจเห็นไปว่าเจริญแล้วจริง เพราะตามชนบทหรือหัวเมืองต่าง ๆ มีสถานที่ศึกษาพุทธศาสนาอย่างเพียบพร้อม แม้จะไม่เดินทางไปศึกษาในกรุง ซึ่งนับว่าเป็นสถานที่ศึกษาสูงสุดของประเทศ ก็อาจหาสถานที่ศึกษาตามบ้านนอกก็ได้. แต่ถ้าใช้วิจารณ์ญาณเฟ่งให้ถี่ถ้วน หรือลึกเข้าไปกว่านี้สักหน่อยแล้วจะเห็นได้ว่า การศึกษาทางพระศาสนาที่สูงซึ่ง ตลอดถึงการศึกษาวิธีเปรียบเทียบกับศาสนาอื่น ๆ หรือกับศาสตร์อื่น ๆ เช่นวิทยาศาสตร์เป็นต้น และการเผยแพร่ ออกนอกประเทศของประเทศเรานั้น ยังล้าหลังนักศึกษาในต่างประเทศอยู่มากนัก. เมื่อเปรียบเทียบการศึกษาของต่างประเทศกับประเทศเราแล้วจะเห็นได้ทันทีว่า ประเทศเรายังล้าหลังอยู่หรือยังไม่สูงพอ ในส่วนคุณภาพบางอย่าง. เมื่อมองไปยังจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแล้ว ก็มีไม่น้อยกว่าต่างประเทศเขาเลย

หรือต่างประเทศอาจจะม้น้อยกว่าก็เป็นได้. แต่ถึงแม้ว่ามีจำนวนน้อยคนก็จริง ถ้าคนนั้น ๆ เป็นผู้ขวนขวายจริง ๆ, รััจจริง, พลีชีวิตเพื่อการศึกษาจริง, ทำงานให้แก่ศาสนาอย่างไม่คิดถึงชีวิตของตน ; เขาก็ได้รับความเจริญเร็ว และกำลังก้าวหน้าไปสู่ผลสำเร็จอันสูงได้อย่างรวดเร็ว โดยเผยแพร่ศาสนาไปทั่วโลกได้. ในประเทศของเราเนี้จำนวนนักบวชของศาสนาเกือบตั้งสองแสนเศษ อาจทำให้พระศาสนาเจริญได้เป็นอย่างดีทีเดียว แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ! นี้เป็นเพราะเหตุไร ? ก็เพราะเหตุว่า ในจำนวนนักบวชและนักศาสนาดั้งแสน ๆ นั้น จะเอนักศึกษาที่อุทิศชีวิตแก่ศาสนาอย่างแท้จริงเพียง ๑ ใน ๑๐๐ ก็ยากเต็มที มีแต่่นักศึกษาตามประเพณีเสียเป็นส่วนใหญ่. เมื่อไม่มีการพลีชีวิตเพื่อศาสนศึกษาที่แท้จริงแล้ว พุทธศาสนาในประเทศเรา ก็ยังไม่เจริญสูงซึ่งจนสามารถขยายตัวครอบงำสากลโลก และมีผู้สามารถเทียบทันนักศึกษานในต่างประเทศเขาได้.

แท้จริง พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อยู่ในความสนใจของตนเกือบทั้งโลก. ปรากฏว่าเกือบหนึ่งในสามของพลโลกเวลานี้ถือพุทธศาสนา, และทุก ๆ มุมของโลกย่อมมีพุทธศาสนาประจำอยู่ กับทั้งยังมีผู้นำไปเผยแพร่ในที่ต่าง ๆ อีก เป็นจำนวนมาก. แต่่นั้นเป็นฝีมือของผู้เผยแพร่ชาวต่างประเทศทั้งนั้น. ในต่างประเทศมีสมาคมพุทธศาสนาเกือบทุก ๆ แห่ง ที่มีคนรับถือพุทธศาสนาแล้ว เช่นเวลานี้ประเทศญี่ปุ่นมีสมาคมยุวพุทธใหญ่ที่สุดในโลกและมีนักศึกษาชั้นสูงที่กำลังทำงานติดต่อเรื่องทางพุทธปรัชญาทั่วโลก. ยังมีที่พม่าและลังกาอีก. นี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศเจริญสูงในทางคุณภาพเพียงไร ? ถ้าประเทศเราจัดตั้ง

สมาคมที่มีสมรรถภาพเช่นนั้นบ้างแล้ว กิจการพระศาสนาในประเทศเราก็จะไม่น้อยหน้าต่ำตาไปกว่าต่างประเทศเลย. แต่ประเทศเราไม่มีกิจการทำนองนั้น. เพราะเหตุไร ? เพราะประเทศเรา มิได้มีนักศึกษาที่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนาทันสมัย และประชาชนเป็นจำนวนมาก ไม่ได้เอาใจใส่ต่อพุทธศาสนา ให้สูงเป็นพิเศษมากไปกว่าการงานอย่างอื่น ! เราไม่มีพวกที่รักศาสนาอย่างชีวิตจิตใจที่เรียกว่า Religionist มากเท่าพวกพม่าและลังกา จึงไม่สามารถตั้งสมาคมเช่นนั้นขึ้นได้ มีแต่นักศึกษาชั้นสามัญ หรือผู้ชนชายฝ่ายวัตถุเสียโดยมาก. แม้แสดงตัวหรือเปล่งวาจาว่าเป็นพุทธมามกะแล้วก็จริง แต่ก็ยังมี “ข้อซ่อนเร้นบางอย่าง” แฝงอยู่ข้างหลัง. เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกิจการศาสนศึกษาของประเทศเราจะเจริญสูงวิเศษอย่างไรได้. แม้ว่าประเทศเรามีจำนวนพลเมืองที่เป็นนักบวชและศึกษาศาสนา เกือบสามแสนก็ดี แต่ยังทำให้พุทธศาสนารุ่งโรจน์ไม่ได้. นี้ก็เพราะเรายังขาดอะไบบางอย่างอยู่ก็ได้, เช่น ขาดความเอาจริง, ขาดหลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสม, หรือยังมีหลักสูตรไม่เพียงพอ และไม่มีผู้ที่พลีชีวิตเพื่อการศึกษาจริง ๆ ฯลฯ. เรามาพิจารณาดูเหตุการณ์ กัณธ ๒-๓ ข้อดังต่อไปนี้ :-

๑. ถ้าจะลองนึกถึงการที่มหาวิทยาลัย เคมบริดจ์ ในอังกฤษ ส่งปริญญาสูงสุด [Ph. D.] ของมหาวิทยาลัย มาถวายพระภิกษุ นักศึกษาบางรูปในลังกา เช่นท่าน ป.วชิรญาณ เป็นต้นแล้ว ย่อมทำให้เราเห็นว่าเรายังไม่มีนักศึกษานั้น ถ้ามีก็มีไปอย่างอื่น ที่ไม่สามารถเขียนหนังสือเรื่องพุทธปรัชญา เป็นภาษาอังกฤษให้โลก

อ่านได้. อังกฤษอยากเอาอกเอาใจ หรือไม่อยากเอาอกเอาใจต่อเรา และลังกา ซึ่งเป็นปัญหาทางการเมืองนั้น อาจมีเท่า ๆ กันระหว่างเรากับลังกา. ในส่วนนี้ จึงไม่ควรระแวงไปว่าเป็นแง่ของการเมือง.

๒. เราควรคิดว่า ทำไมชาวยุโรปและอเมริกาที่เป็นนักศึกษา เมื่อต้องการจะบวชเป็นพระภิกษุ หรือเพียงแต่ศึกษาหลักพุทธศาสนา ย่อมพากันมาศึกษาที่พม่า หรือลังกา, หรือมีฉะนั้น ก็ผ่านเมืองไทย ตรงไปญี่ปุ่น. นี่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้หรือไม่ว่า เขาชอบเราเพียงลม ๆ แล้ง ๆ เท่านั้น ว่าเรามีพุทธศาสนาเจริญ หรือคำว่าเจริญของเรา หมายถึงปริมาณ มิใช่โดยคุณภาพ. ประชาญ์ทางพุทธศาสนา ในพม่า ลังกา และญี่ปุ่น เคยเขียนตำราพุทธศาสนา เป็นภาษากลางของโลก (คือภาษาอังกฤษ) เป็นเล่ม ๆ แม้แต่พระลามะในธิเบตก็ทำได้เช่นนี้, แต่พระภิกษุไทยเรายังไม่ปรากฏ. เรื่องนี้ถ้าเป็นเพียงเพราะเราไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษก็พอทำเนา, แต่ถ้ากลายเป็นว่า เราไม่มีความรู้ทางพุทธปรัชญา ที่จะอธิบายได้อย่างสบลัทธิวิทยาศาสตร์ และทันสมัยด้วยแล้ว ก็ต้องเป็นอันว่า เรายังล้าหลังเขาอยู่อย่างมากมาย !

๓. เท่าที่เราเห็นกันอยู่อย่างประจักษ์เวลานี้ หนังสือเรื่องเดียวกัน เช่นเรื่องพุทธประวัติ ฝรั่งเศสได้เรื่องสมบูรณ์จริง ๆ กว้านเอาข้อความในบาสิอรรถถามาหมดแล้ว ยังรวบรวมเอาฝ่ายมหายานมาประกอบไว้ให้ และเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์สากลของโลก ซึ่งเขารู้แตกฉานดีไว้ทุกตอน เป็นหนังสือเล่มโตกว่าของเราหลายเท่าตัว. และข้ายังมีหลายคนทำ มีหลายฉบับด้วยกัน. เรามีเช่นนี้หรือ ? หรือเราก็สามารถ แต่เราไม่ยอมทำ หรือว่าการศาสนศึกษาของเรายังหลับอยู่ในส่วนนี้.

๔. หนังสือพิมพ์ทางพุทธศาสนา ที่จัดออกโดยสถานศาสนศึกษาสูงสุดของประเทศ คือหนังสือพิมพ์ธรรมจักร ของมหาเมฆกุฎราชวิทยาลัยเวลานี้ มีสมาชิกเพียงจำนวนร้อย ๆ เท่านั้น ไม่ถึงพัน ๆ นี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า เรายังมีนักศึกษาน้อยเหลือเกิน. ยิ่งถ้าจะคัดเอาเฉพาะที่เป็นนักศึกษาจริง ๆ จากจำนวนร้อย ๆ นั้นแล้ว คงเหลือเพียงจำนวนไม่กี่คนเท่านั้น. นี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า เรายังไม่มี นักศึกษาขนาดที่จะสามารถกู้เกียรติยศของชาติให้ทันสมัยในสมัยนี้ได้.

ถ้าเฟ่งเฉพาะหลักสูตรที่ศึกษาอยู่ในเวลานี้แล้ว นับว่ายังไม่เพียงพอ หรือยังไม่ทันสมัยพอ ประกอบกับทั้งผู้ที่ศึกษานั้น ไม่ได้รับความรู้เต็มหลักสูตรเสียด้วยซ้ำ เพราะการสอบไล่ยังไม่รัดกุมพอ ! ไม่เชื่อลองจับนักธรรมเอกบางคนมาสอบความรู้นักธรรมเอกใหม่ดู จะปรากฏว่ามีความรู้ไม่ได้หนึ่งในสิบของหลักสูตรก็มี ! เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ยิ่งทำให้มีความรู้ไม่พอลงไปอีก. และบางคนเรียนเพราะถูกบังคับก็มี เรียนเพื่ออย่าให้อยู่ว่าง ๆ ก็มี เรียนตามเพื่อนก็มี หรือเรียนพอให้สอบได้ประกาศนียบัตร เพื่อให้เขารู้ว่า ตนสอบได้ชั้นนั้นชั้นนี้, แต่หาได้นึกถึงความรู้ที่ตนได้นั้นว่าจะสมกับที่แสดงตนให้ชาวโลกเห็นว่าได้ชั้นนั้นชั้นนี้หรือไม่ ! เมื่อมีการศึกษาอยู่อย่างนี้แล้วเข้าใจว่า ลัทธิรอยชาติพันธุ์ชาติ ศาสนาก็จะเจริญขึ้นมาไม่ได้เลย ! และจะทำให้อนุชนผู้ตามมายุคหลัง ๆ ยิ่งเข้าใจผิดต่อพุทธศาสนามากขึ้นเสมอ จนผลที่สุดไม่มีความนิยมในศาสนศึกษาเหลืออยู่เลย.

บางคนมีความรู้พอที่จะทำงานให้ศาสนาได้บ้าง หรือพอที่จะทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้บ้าง แต่ก็ไม่ได้นำมาใช้

ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา หรือกลับไปใช้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แคบ ๆ ทางโลก ๆ, เท่ากับไม่ได้นำมาใช้, ซึ่งไม่คุ้มค่าเวลาที่ได้ลงทุน ศึกษาไป. นี่เช่นเดียวกับที่ท่านเปรียบไว้ว่า “ความรู้เป็นเหมือน ยาพิษ เพราะการที่ไม่ใช้ อาหารเป็นเหมือนยาพิษ เพราะไม่ย่อย”

เมื่อเฟื่องไปในทางหลักวิชาที่ศึกษากันอยู่, หลักวิชาที่ศึกษา อยู่เวลานี้ตามสถานที่ต่าง ๆ, นับว่ายังไม่บริบูรณ์พอ ที่จะสามารถทำ ผู้ศึกษาให้เชี่ยวชาญแตกฉานทางศาสนาได้. เรามีหลักสูตรการศึกษา ที่สำคัญแล้วก็จริง แต่ยังไม่สามารถยังผลสำเร็จให้เกิดขึ้นได้เต็มที่ ซึ่งจะเห็นได้ว่า เวลานี้มีนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาฝ่ายพุทธศาสนา ชั้นสูงสุดของประเทศเรา ผู้ใดบ้างที่สามารถทำงานให้ศาสนาจริง ๆ หรือบรรลุผลสำเร็จในทางปฏิบัติธรรมได้บ้างสักกี่คน ? ข้อนี้ดูการ สร้างเรือน แม้เมื่อเรามีเสาพร้อมบริบูรณ์แล้ว ก็ยังเป็นเรือนให้อยู่ ไม่ได้ ยังจะต้องอาศัยเครื่องที่พหุสัมภาระอื่น ๆ อีก จึงจะกลายเป็น เรือนที่สมบูรณ์ขึ้นได้ จะทำให้ผู้อยู่ให้สบายได้. การศาสนศึกษา ก็เช่นเดียวกัน จะมุ่งศึกษาแต่ตัวศาสนาอย่างเดียว ย่อมไม่พอ ยัง จะต้องอาศัยหลักวิชาอื่น ๆ อีก จึงจะสม หรือทันสมัยได้. วิชา ความรู้รอบตัว เช่นอักษรศาสตร์, วิทยาศาสตร์, ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นบุพพภาค ของผู้ที่ จะศึกษาธรรมะ เบื้องสูงขึ้นไป. เมื่อได้ผ่านวิชาเหล่านี้ไปแล้ว การศึกษาหลักธรรมะ ชั้นสูง ๆ ต่อไป ย่อมเป็นของไม่ยากเลย เพราะมีพื้นฐานดีแล้ว ; เช่น เดียวกับการขึ้นบันได ชั้นแรกจะก้าวขึ้นขั้นสูงสุดไม่ได้ จำเป็นจะต้อง ก้าวขึ้นไปทีละขั้น ๆ จนถึงขั้นที่สุด ; การศึกษาพุทธศาสนาก็เช่น นั้น ชั้นแรกจะเรียนเอามรรคผลนิพพานทีเดียว ย่อมไม่เป็นผลสำเร็จ

ดังท่านผู้รู้คนหนึ่งกล่าวว่า “การศึกษาของพระ ท่านขึ้นทางปลายลง มาหาโคน, ส่วนเราต้องการขึ้นจากโคนไปหาปลาย.” นี่หมายถึงไม่มีความรู้สามัญเป็นพื้นฐานเพียงพอ จับเข้าก็ศึกษาและสอนพุทธปรัชญา เลยกกลายเป็นนกแก้วที่เทศน์ได้จ้อเท่านั้น วิชาเหล่านี้เป็น เครื่องมืออันดีในอนาคตในการคิดค้นพุทธปรัชญาด้วยวิธีวิปัสณา หรือ ในการประกาศศาสนาสั่งสอนประชาชน เพื่อจะได้พิชิตทุกข์ทางเหตุผล ให้เขาเห็นได้อย่างแจ่มแจ้ง. ยิ่งการสอนศาสนาแก่นักศึกษาหนุ่ม แล้ว สิ่งเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี เพื่อจะชี้สิ่งต่าง ๆ ให้เขา เห็นง่าย ๆ. หากปราศจากสิ่งเหล่านี้เสียแล้ว นับว่าเป็นการยากอยู่ ไม่น้อย. ในเมืองไทยเราเวลานี้ สมมติว่าถ้ามีนักศึกษาชาวต่างประเทศ จากมหาวิทยาลัยที่เชี่ยวชาญต่อหลักวิทยาศาสตร์ ตรรกวิทยาและ อื่น ๆ มาขอศึกษาหลักพุทธปรัชญา โดยจะต้องเปิดโอกาสให้เขา ถาโมอย่างไม้อันประตูดแล้ว เวลานี้เรามีภิกษุหรือเจ้าหน้าที่ทางศาสนา คนไหนบ้าง ที่สามารถรับหน้านักศึกษาชนิดนั้น ให้ได้ผลเป็นที่พอใจ.

แม้พุทธองค์ ก็ยังเคยทรงศึกษาวิชาพื้นสามัญเหล่านี้. ปรากฏว่าเมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่ พระองค์ได้ทรงศึกษา วิชาเหล่านี้ครบบริบูรณ์จากสำนักอาจารย์ จนหมดความรู้ของ อาจารย์ผู้สอนในสมัยนั้น และวิชาอันนี้เป็นเครื่องมืออันสำคัญใน การค้นหาธรรมะเบื้องสูง ของพระองค์โดยเฉพาะ, พระองค์ทรง สามารถประกาศศาสนาของพระองค์ ได้คล่องแคล่วโดยไม่ติดขัด อะไร เพราะพระองค์มีหลักวิทยาอันดี ในการที่จะสั่งสอนประชาชน ทุก ๆ สิ่งทีพระองค์ทรงบัญญัติขึ้น ย่อมเป็นสิ่งที่มิมีเหตุผลเพียงพอ. พระองค์สามารถหมุนคนซึ่งถือศาสนาอื่น ให้มารับถือพุทธ

ศาสนาได้ เช่นคราวพระองค์ทรงทรมานพวกขงฉิลพันคนเป็นอาทิ.

หากว่าประเทศเรายังมีवलงจัดการศึกษากันอยู่เพียงเท่านี้ แล้ว พุทธศาสนาจะเจริญขึ้นไปกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ไม่ได้. เมื่อไร ได้ปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เมื่อนั้นแหละพุทธศาสนา ประเทศเราจะเจริญรุ่งเรือง ท้นต่างประเทศตราบใดที่ยังมีนักศึกษา ที่ตกหลุมฝ่ายวัตถุมากอยู่เพียงไร ตราบนั้นความเลื่อมศุนย์ของ พุทธศาสนาจะมีมากขึ้นเพียงนั้น !

ทั้งนี้ มิใช่เพื่อแกล้งตีตัวเองหรือชาติเราเอง. ต้องการเพียง ให้ทราบว่าการงานแผนกนี้ของเรายังล้าหลัง. ถ้าเรามัวหลงทะนง อยู่ จะกลายเป็นเรื่องกระต่ายวิ่งแข่งกับเต่าในนิทานสุภาษิตไป ผล สุดท้ายเราก็อยู่ปลายแถว และจะรู้สึกเสียดายเกียรติอันหอมหวล ที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างไว้ให้ และมาหลุดมือไปเสีย, - นั่นคือ เกียรติแห่ง การเป็นประเทศที่มีพุทธศาสนาเจริญที่สุดในโลก !

ถ้าว่าไปในทางธรรม เราก็อาจกล่าวได้ว่า เรายังมีการศึกษา เจริญก้าวหน้าเพียงใด ก็ยังเป็นอุปกรณ์อันวิเศษแก่การปฏิบัติธรรม มากเพียงนั้น. เราจะมีผู้บรรลุดุคฺณวิเศษเบื้องต้นได้ง่าย และมากเข้า.

ฉะนั้นจึงสรุปความได้ว่า การชะม้กเขม้กชนวนชววยไห้งาน แผนกศาสนศึกษาของเราเจริญขึ้นนั้น ย่อมเป็นความดีความถูก โดยประการทั้งปวง. ขอพวกเราจง ตื่นให้ทันกาล เสียโดยเร็วเถิด ! ขอท่านผู้มีอำนาจอนินหารในการบริหารพระศาสนา ทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ได้โปรดหยิบเรื่องนี้ขึ้นพิจารณาเถิด !

ยากตรงไหนหนอ ?

เมื่อเดือนพฤศจิกายน ที่แล้วมานี้ ข้าพเจ้าได้พบภิกษุชาวต่างประเทศรูปหนึ่งบนรถไฟด่วน ไปร-กรุงเทพ ฯ ได้สนทนากันตลอดทาง แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง ซึ่งในการสนทนานั้น หาได้มีการตกลงกันได้แต่อย่างใดไม่. เรื่องนั้นคือ ภิกษุรูปนั้นได้ชี้ที่ผ้าจีวรย้อมน้ำรักสีหม่นจัดของข้าพเจ้าแล้ว บอกว่า นี่ยากที่ใครจะทำได้ ข้าพเจ้าปฏิเสธ แล้วซักไซ้ว่าทำไมเล่า ? ผลที่ได้รับก็คือ ยัม, ทั้งเชื่อว่าแม้ข้าพเจ้าจะถามอีกสักเท่าไร ผลที่ได้คงยัมอีกนั่นเอง. และเมื่อถึงกรุงเทพ ฯ แล้วเราก็จากกัน.

ตั้งแต่วันนั้นมา ข้าพเจ้ามีปัญหาข้องใจอยู่เสมอว่า การห่มจีวรสีเหลืองหม่นนั้น ยากตรงไหนหนอ?

ยากที่ตรงย้อมได้ยากกระมัง. แต่ก็สงสัยว่า จะยากได้อย่างไร เพราะการย้อมด้วยน้ำฝาดนั้น ติดทน ไม่ค่อยต้องซักและย้อมบ่อย ๆ เหมือนจีวรที่ถูกบำรุงสีให้จับตาและสดใส. เพียงแต่เราลืมน ๆ เสียต่อการตกแต่งจีวรย้อมด้วยน้ำแก่นขนุนอย่างง่าย ๆ สัก ๓-๔ ครั้ง มันก็กลายเป็นสีหม่น ที่ทนแดดทนฝน ดินฟ้าอากาศได้มั่นคงเท่าตัวเอง. เข้าใจว่าไม่ยากตรงที่ย้อมเสียแล้ว เพราะมันง่ายแสนง่าย.

ยากตรงที่ใคร ๆ ยากที่จะหักใจห่มจีวรชนิดนี้กระมัง. แต่ทำไมในเมืองไทยสมัยโบราณ จึงเห็นมีห่มกันอยู่โดยมาก เพียงแต่

เราอยากให้มีกังวลเรื่องจิวรน้อยลง เพราะยอมด้วยน้ำฝนติดแน่น ดีกว่าสีกระป๋อง นำไปยอม แล้วก็สบาย. ทำไมจะไม่มีใครอยากสบาย. การทำเพื่อความสบายนั้น ต้องหักใจด้วยเที่ยวหรือ, น่าจะเป็นไปไม่ได้.

หากจะคิดเลยไปถึงว่า ดูแปลกตาในหมู่เพื่อนฝูง แล้วกระดากตัวเอง จึงอยากที่ใครจะสมัครหมั้น, ถ้าเช่นนั้นแล้ว ไม่ควรเรียกว่า ยากอยู่ที่จิวรเช่นของข้าพเจ้าเลย ยากอยู่ที่คนเราไม่อยากหาความสุขให้แก่ตัวเองต่างหาก. ก็คนเราล้วนแต่เป็นคนโกหกตัวเองด้วยกันทั้งนั้น โดยปากว่าอยากสุข แต่ใจกลับเกลียดการกระทำเพื่อความสุข กระนั้นหรือ? น่าจะเป็นไปไม่ได้อีก, เพราะเหล่าสมณสาภยปฏิบัติ คงไม่ “เป็น” เอมามากถึงอย่างนั้น.

ถ้าเช่นนั้นแล้ว การหมั้นจิวรสีเหลืองหม่น ที่ข้าพเจ้าถูกหักว่า ยาก นั้น มันจะ ยากตรงไหนหนอ ?

ศพธรรมปาละ !

ท่านสิริเทวมิต ธรรมปาละ เป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่โลก โดยเที่ยวเผยแผ่พุทธศาสนาทั่วโลกหลายครั้ง ตั้งสาขาสมาคมไว้ทุกประการที่สำคัญ และติดต่อกันทั่วโลก. พยายามเอาคืนมาซึ่งกรรมสิทธิ์พุทธบูชาสถาน เช่น พุทธคยา เป็นต้น จนได้สิทธิบางอย่างจากมือคนนอกศาสนาที่ทำการล่วงเกินดูหมิ่นก็มี เป็นงานกว้างขวาง ถึงกับใช้เงินสร้างสาธารณะประโยชน์จำนวนล้าน ๆ ได้ โดยมีผู้เต็มใจบริจาค. ในที่สุดเมื่อคราวรับอัฐฐิของท่านและการบรรจุในสถูป ในโกลัมโบ เกาะลังกา มีมหาชนมาร่วมพิธีด้วยความรักความเลื่อมใสกว่า ๑๐๐,๐๐๐ (แสน) คน ซึ่งเชื่อว่ามากกว่าคราวพุทธปรินิพพาน. แต่การเผาศพท่านที่อสิปตนะ (สารนารถ) นั้น ได้ใช้เงินจำนวนน้อยที่สุด เพียงแต่เอาผ้าคลุมศพวางบนแคร่ นำไปเผาบนเชิงตะกอนกลางพื้นดิน มิได้เผาในหีบหรืออะไรเลยสักสิ่งมุ่ม ซึ่งผ้าขาวพอเป็นพาดานิดหน่อยเท่านั้น และเผาได้.

ถ้าหากว่าผู้จัดการสมาคมมหาโพธิ์มีความประสงค์จะทำพิธีให้ใหญ่โตใช้เงินจำนวนหมื่น ๆ ก็ได้ แต่เขากลับใช้เงินเพียงไม่กี่บาทในการนี้ เพราะเขารู้ความประสงค์ของท่านธรรมปาละดี. เราจึงลืมหูลืมตา ดู แล้วนำมาเปรียบกับศพคนสำคัญทางพระพุทธศาสนาในประเทศเรา เช่นงานศพพระเถระองค์ใดก็ได้ ที่ใช้เงินในการประดับประดาตกแต่งเป็นจำนวนพัน ๆ. ขอให้ทราบว่าเงินจำนวน

นี้ พอที่จะใช้สร้างตึกพยาบาล หรือโรงเรียนสำหรับเด็กอนาถา^๑ ได้อย่างไม่เล็ก ในยามที่ประเทศเรากำลังต้องการนี้. เราทำถูก หรือยัง เราได้สันโดษต่อการประกวดอกนิหาร ประพฤติเป็นธรรม ตรงตามหลักพุทธศาสนาหรือเปล่า.

ถ้าเราจะถือการศพท่านธรรมปาละเป็นคติ โดยการสละกิเลส ที่ทำให้อยากอวดอกนิหารเมื่อตายแล้วเสีย ไม่ให้มีการจ่ายเงินในทางประดับตกแต่งศพ หรืออย่างอื่นที่ไม่เป็นชั้นเป็นอัน แล้วใช้เงินจำนวนนั้นสร้างสาธารณะประโยชน์ เช่นโรงเรียนเป็นต้น เพียงคราวละโรง เชื่อว่าประเทศจะเต็มไปด้วยโรงเรียน ภายในไม่กี่ปีนี้. ความเชื่อมั่นปรีมปราในการทำพิธีอันเกี่ยวกับศาสนา ในทางหว่านเงินให้เป็นอากาศธาตุ ที่เราเทศนาสั่งสอนอบรมกันมานานแล้ว นั้น ควรหยิบขึ้นมาพิจารณาดูกันเสียใหม่ อย่าหลับตาเมาหรืออยากให้เราผู้อยู่ข้างหลังบูชาศพตนซึ่งความจริงแม้ไม่ต้องเทียบสวณ ก็อาจเป็นการกระทำที่โง่โง่งยิ่งกว่าพระศพพระพุทธรูปของเราเสียอีก.

ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่างานพระศพพระพุทธรูปเจ้าจะครั้นเครงเหมือนที่เราเชื่อ และเข้าใจกันโดยมากตามคัมภีร์ ซึ่งอาจารย์รุ่นหลังได้พรรณาไว้เกินกว่าเหตุ. พระองค์หรือพระอรหันต์ เช่น พระมหากัสสป เป็นต้น เป็นผู้มั่งคั่งสันโดษ และรู้จักสิ่งควรทำ สิ่ง

๑. เรื่องนี้ เขียนในสมัยที่การเงินของประเทศยังมีค่าสูง ในขนาดสร้างโรงเรียนได้ด้วยเงินเพียงพัน ๆ.

ควรหมดเปลือง ตามแนวมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเว้นขาดจากกาม-
 สุขัลลิกานุโยคนั้นอย่างยิ่ง. เราควรลืมหาดูบ้างเกิด ! เพื่อเห็นแก่
 ประเทศเรายามเผชิญโรคร้ายทางเศรษฐกิจ, เห็นแก่หลักธรรมของ
 พระองค์ซึ่งทรงวางไว้เกียดกันกิเลส. และเห็นแก่การอาบเหงื่อต่าง
 น้ำของทายกบางเหล่า ผู้บริจาคทรัพย์เรียไรเพื่อทำพิธีศพเช่นนี้แล้ว
 ควรนำคติอันนี้ (อันที่ข้าพเจ้าเก็บได้นี้) มาใช้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์
 เป็นธรรม และยุติธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงจะไม่เป็นพุทธบริษัทกัน
 แต่ปาก.

เลิกการอ้างเอากุศล หรือความกตัญญู มาเป็นเครื่องอ้างเอา
 เงินมาสนุกสนานกันเสียบ้างเกิด. อย่างน้อยที่สุดควรหยิบลักษณะ
 การศพบของธรรมปาละเป็นต้นนี้ ขึ้นมาพิจารณา เทียบคุณความ
 ดีที่ท่านธรรมปาละได้ทำให้แก่โลก กับญาติหรืออาจารย์ผู้ที่เราจะ
 จัดการศพต่อไปข้างหน้า แล้วทำให้พอเหมาะมาตราต่อกันเกิด.
 พระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า “ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความอยาก
 ใหญ่ - เพื่อความไม่สันโดษเป็นต้น ไม่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา”
 จึงจักไม่เป็นหมันเปล่า, และเราก็จะเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงทุก
 หยดเลือดยิ่งขึ้นอีก.

ห้วงสามเณร

ลูกเสือและยุวชน ถูกยกขึ้นเป็นกำลังของชาติส่วนหนึ่งอย่าง ออกหน้าออกตา; แต่ว่าสามเณรซึ่งเป็นกำลังส่วนหนึ่งของศาสนา ทำนองเดียวกับที่ยุวชนเป็นให้แก่ชาตินั้น ดูเหมือนจะมีผู้มองข้าม พ้นไป, สามเณรจึงไม่เด่นในศาสนา เหมือนที่ยุวชนเด่นในชาติ. เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่สามเณรได้รับความเอา ใจใส่ น้อยกว่าที่ทางยุวชนได้รับจากชาติ. เมื่อเราไม่เอาใจใส่กับ ยุวชนให้มากพอ ผลร้ายย่อมเกิดขึ้นแก่ชาติ ; และทำนองเดียวกัน นั้นผลร้ายบางประการย่อมเกิดขึ้นแก่ศาสนา ในเมื่อสามเณรไม่ได้ ได้รับความเอาใจใส่ที่มากพอ.

การที่คณะสงฆ์ จัดให้สามเณรกับภิกษุ เรียนและสอบได้ เป็นอย่างเดียวกัน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์นั้น ไม่ชื่อว่าทางการได้เอาใจใส่ ในสามเณร เท่ากับที่เอาใจใส่ต่อภิกษุ. มีหน้าซ้ำบางอย่างยังเป็นการ รุนแรงต่อจิตใจของสามเณรด้วยซ้ำไป, เช่นการเรียนและสอบ นักธรรมชั้นเอก เนื่องจากหลักสูตรอันเดียวกัน สามเณรจะต้อง จดจำปาฏิโมกข์ของภิกษุ และศึกษาวิธีการปกครองหมู่คณะ ตลอดจน การทำสังฆกรรม เช่นเดียวกับพระมหาเถระ เช่นนี้ เป็นการ ทรมานสมองน้อย ๆ ของสามเณรโดยไม่รู้สึกรู้สีก ผิดหลักสุขภาพและ จิตวิทยา เช่นกับที่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในโลก เขาเยอมนจำกัดอายุฝ่าย ต่ำของผู้จะเข้าไปเป็นนิสิตไว้ เพื่อไม่ให้เด็กที่ยังอ่อนเกินไป เข้าไป

ศึกษาวิชาที่ยากเกินไป เช่นกับที่สามเณรต้องศึกษาเรื่องของพระมหาเถระเป็นต้น ในบัดนี้.

ถ้าลองเอาใจใส่สอดส่องดูในเรื่องนี้แล้ว ย่อมจะเกิดความคิดว่า สามเณรไม่ควรเรียนหลักสูตรเดียวกัน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์กับภิกษุ แต่ควรมีหลักสูตรที่จัดไว้เฉพาะ เพื่อให้เหมาะแก่สมองของคนในวัยต่ำ และให้เหมาะแก่การที่จะเป็นภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถรอบตัวในวันข้างหน้า. และเราอาจลงเห็นร่วมกันว่า การที่เราขาดภิกษุผู้สามารถทำกิจพระศาสนาอย่างกว้างขวางในสมัยที่โลกกำลังหมุนจีด้วยความก้าวหน้าเช่นนี้ น่าจะมีมูลมาจากการที่ไม่ได้เอาใจใส่จ้จี้จ้ไซ จัดหลักสูตรการศึกษาโดยเฉพาะของสามเณรได้เหมาะจริง ๆ อยู่บ้างก็เป็นได้. การที่สามเณรซึ่งเรียนหลักสูตรชั้นมหาเถระเรียน เสียตั้งแต่แรกเช่นนี้ ย่อมหมดโอกาสที่จะได้เรียนวิชาเบื้องต้นบางสิ่งบางอย่างที่จะทำให้สามเณรผู้นั้น เป็นพระมหาเถระที่ปราชญ์เปื่องที่สุดในภายหลัง. ทั้งสองยังถูกกรรมมาให้แก่รณเสียแต่เล็ก เสื่อมคุณภาพไปในภายหลัง ทั้งร่างกายก็อ่อนแอจนเป็นเหยื่อแห่งโรค เช่นวรรณโรคได้อย่างง่ายดาย ดังที่ปรากฏอยู่ในแถลงการณ์คณะสงฆ์ อันจะเป็นสถิติได้ว่า เปรียญหนุ่มที่ถึงแก่ภรรยาณนั้น ภรรยาณด้วยวรรณโรคมากที่สุด. รัฐบาลควรจะขอให้คณะสงฆ์วางระเบียบที่เป็นการดูแลสุขภาพ ทั้งทางกายและทางจิตของสามเณร ให้มากที่สุดเป็นพิเศษ ขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เพื่อว่ายุวชนของศาสนา จะได้เป็นกำลังของศาสนาอย่างเต็มที่ในอนาคต.

นี่เป็นข้อหนึ่ง ที่สามเณรควรได้รับความเอาใจใส่เพิ่มขึ้น คือ ในด้านหลักสูตรของการศึกษาที่เกี่ยวข้องสุขภาพด้วย ทั้งทางกาย และทางจิต.

อีกด้านหนึ่งนั่น คือฐานะแห่งการปฏิบัติธรรม. ในด้านการปฏิบัติธรรมและคุณธรรมทางจิตนี้ เราย่อมเคยได้ยินได้ฟังกันมาว่า สามเณรที่เป็นพระอรหันต์ก็มีอยู่หลายองค์ ปรากฏอยู่ในปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเมื่อใครครวญดูแล้ว ก็พอจะเห็นตามได้, แต่ว่าเป็นส่วนน้อยมาก เมื่อนำมาเทียบกับจำนวนภิกษุที่เป็นพระอรหันต์. ครั้นล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ ในที่บางแห่ง สามเณรก็คือคนใช้คนครัวเราดี ๆ นี้เอง. แม้ว่าสามเณรจะศึกษาหลักสูตรเดียวกันกับภิกษุ มีความรู้เท่ากัน สามเณรก็ไม่ได้รับเกียรติในพิธีการต่าง ๆ เช่นเดียวกับภิกษุ, ไม่ได้รับความไว้วางใจในภุมิธรรมเช่นเดียวกับภิกษุ ข้าบางที่ยังเป็นพวกที่สำหรับขับสำหรับล้อ หยอก อยู่ดังนี้แล้ว ความนับถือตัวเอง จะเกิดขึ้นในใจสามเณรได้อย่างไร.

คนเราเมื่อขาดความนับถือตัวเองแล้ว ย่อมมีจิตใจสูงขึ้นไม่ได้ โดยเด็ดขาด เพราะฉะนั้นการที่ภุมิธรรมและเกียรติของสามเณรไม่สูงขึ้นมากพอ ก็น่าจะเป็นเพราะขาดความเอาใจใส่ที่มากพอเหมือนกันนั่นเอง. การที่สามเณรบางคนไปได้ไกลเป็นพิเศษ เช่นเป็นเปรียญเก้าประโยคตั้งแต่ยังเป็นสามเณรนั้น เนื่องจากในตัวเขามีอะไรที่ธรรมชาติใส่มาเป็นพิเศษต่างหาก. แต่ถ้าหากว่าได้รับความเอาใจใส่ที่ถูกต้องเข้าด้วย ก็ยิ่งจะไปได้ไกลกว่านั้น ทันสมัยกว่านั้น สามารถกว่านั้น. เมื่อสามเณรถูกเอาใจใส่จนเกิดความนับถือตัวเองว่าเป็นยุวชนของศาสนา และมีความสำคัญอย่างยิ่ง จนเขาจัด

อะไร ๆ ให้เฉพาะด้วยความเอาใจใส่แล้ว ก็จะมีความพยายามยกฐานะของตนขึ้นอีก จนมีภูมิธรรมทั้งทางมรรยาทและทางจิตรุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าเก่า ก่อให้เกิดความเอ็นดู ความรักซึ่งเป็นอำนาจที่จะเอาชนะน้ำใจคนดูร้ายได้เป็นอย่างมาก.

เราเคยอ่านพบในคัมภีร์กันแล้ว ว่ามีสามเนตรหลายรูปที่ความน่าเอ็นดู และความฉลาดของท่านได้ทรมานมหาจักรพรรดิ เช่นพระเจ้าอโศกราช ให้อ่อนโยนและยอมรับนับถือท่านได้, และทำการบางอย่าง ที่ภิกษุไม่อาจทำสำเร็จได้ ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่แสดงว่า สามเนตรนั้นเมื่อได้รับการเอาใจใส่ที่ถูกต้องแล้ว จะมีความสำคัญไม่น้อย เพียงไร. ถ้าเราจะส่งสามเนตรที่ฉลาดเท่ากับพระ ไปเผยแพร่ศาสนาด้วยกันในยุโรป บางที่สามเนตรจะทำงานได้ผลมากกว่า เพราะความน่าเอ็นดู และอื่น ๆ. ข้อที่สามเนตรยังเป็นเด็ก นั้นย่อมหมาว่ามีราคาโทษน้อยกว่าผู้ใหญ่ด้วย แม้จะฉลาดน้อยกว่า ก็มีความมีลบลมคมในน้อยกว่า ซึ่งถ้ามีการเอาใจใส่สั่งสอนให้ถูกทางแล้ว เราอาจรักษาความบริสุทธิ์ดั้งเดิมของธรรมชาติอันนี้ไว้ได้ และยังสามารถส่งเสริมให้เจริญงอกงามไปในทางที่จะมีกิเลสเบาบางได้อีกด้วย. เราอาจได้คนที่มีการเสียสละจริง อุทิศตนแก่ศาสนาหรือส่วนรวมจริง มีความรู้เพียงพอจริง สำหรับทำงานให้แก่ศาสนา ถ้าว่าเราจะ หันมาเอาใจใส่กับยุวชนของศาสนา กล่าวคือสามเนตร ให้เป็นอย่างประณีตจริง ๆ.

เมื่อเราหันไปมองดูกลุ่มชนต่าง ๆ ที่กำลังทำงานด้วยความ

เสียสละให้แก่ชาติอยู่ในบัดนี้แล้ว เราจะพบว่าลัทธิชาตินิยมของแต่ละประเทศนั้น ไม่ใช่เพียงแต่เขาตั้งขึ้นเพื่อเป็นหลักสำหรับให้ผู้นิยมยึดถือหรือจำไว้ แต่ได้ตั้งขึ้นเพื่อช่วยกันหาวิธีการก่อให้เกิดในสมองของยูวชนที่กำลังเดินตามมาที่เดียว จึงในไม่กี่ปีนัก เขาก็ได้คนหนุ่มที่กล้าหาญจริง ๆ เอาชีวิตเข้าแลกเพื่อชาติได้จริง ๆ เป็นจำนวนมากพอ เป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ผู้ได้เห็นทั่วไปได้จริง ๆ. เขาเอาใจใส่ในยูวชนมากกว่าในผู้ใหญ่ เพราะว่าจะเป็นผู้ที่บั้นขึ้นมาแบบใหม่ เขาจึงปั้นคนของเขาได้จริง ๆ.

โดยทำนองเดียวกันนี้ ในฝ่ายศาสนาเรา ซึ่งมีหน้าที่เป็นที่พึ่งแก่โลก เราก็คงจะต้องมีคนจริงทำนองเดียวกันนั้นสำหรับทำหน้าที่ เราจึงต้องเอาใจใส่กับสามเณร ซึ่งยังอยู่ในชีวิตที่ฝึกฝนได้ง่ายกว่าภิกษุ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือเอาใจใส่ฝึกฝนกันให้อย่างยิ่งเสียแต่แรกเริ่มที่จะฝึกได้ ดีกว่ามาเอาใจใส่ฝึกฝนเมื่อปลายมือเป็นไหนด ๆ. เพราะฉะนั้น สามเณรควรได้รับความเอาใจใส่ในสมัยที่โลกกำลังปั่นป่วนนี้ ให้มากกว่าในสมัยก่อน ๆ ซึ่งเหตุการณ์ผิดกันอย่างตรงข้าม.

ผู้เขียนเรื่องนี้แม้ไม่มีลูก แต่ก็ยังมีหลานและเด็กอื่น ๆ ที่ถือว่ามีเหมือนลูกเหมือนหลาน. เด็ก ๆ เหล่านี้ ควรจะได้บวชเป็นสามเณรดี หรือควรจะให้เล่าเรียนไปอย่างฆราวาส แล้วข้ามไปบวชเป็นพระเลยทีเดียวดี นี่เป็นปัญหาที่เชื่อว่าคงจะมีอยู่แก่ท่านผู้อื่นอีกเป็นจำนวนมาก. และข้อที่ทำให้ลังเลในการส่งเข้ามาเป็นสามเณรก็คือข้อที่ หลักสูตรแห่งการศึกษาของสามเณรในบัดนี้ ไม่ค่อย

จะเหมาะสมกับสมองของเด็ก ๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง^๑ และทั้งสถานะและสภาพความเป็นอยู่ของสามเนตร ยังไม่ได้รับความเอาใจใส่ในการควบคุมมากพอที่จะปลอดภัย และน่าเลื่อมใสจับอกจับใจเท่าที่ควรจะได้ให้มากที่สุด. เพราะฉะนั้น จึงได้แต่เฝ้าใฝ่ฝันว่า เมื่อไรหนอสามเนตรจะได้รับการปรับปรุงเป็นพิเศษส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับที่ยุวชนทหารของชาติ ได้รับจากชาติเป็นพิเศษจากทางการทหาร.

๑๐ ก.ย. ๘๕

๑. ในสมัยปัจจุบันนี้ มีการแก้ไขปรับปรุง จัดการศึกษา ที่นับว่าเหมาะแก่สามเนตรขึ้นแล้วบางอย่าง และบางแห่ง.

ปุจฉา-วิชันนาสนุก ๆ

เรื่องนิกาย

การถือนิกายนี้มันเป็นอย่างไรกันแน่ครับ ผมออกจะสงสัยเสียแล้วละว่า มันจะเป็นการให้เกิดผลดีหรือร้าย ?

การถือนิกาย เป็นการทำตัวเองให้แคบ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือตัดทอนผลดีของตัวเองให้น้อยลง โดยไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด. และการเสียหายที่เป็นส่วนรวมยังมีอีกส่วนหนึ่งด้วย.

ทำตัวเองให้แคบอย่างไรกันครับ ?

ลองคิดดูก็อาจเห็นได้ง่าย ๆ และชัด ๆ คือ ถ้าถือว่าทั้งโลกนี้ อะไรดีเรารับเอาเป็นของเรา อะไรไม่ดีเราไม่รับเอา เราก็มีทางที่จะได้รับของดีมาก หรือทั้งหมดของที่โลกนี้จะมีให้. แต่ถ้าเราไปเกิดแบ่งเป็นนิกาย คือเป็นพวกเขาพวกเราขึ้น เราก็ก่อเฉพาะที่เป็นพวกเรา แล้วในพวกเรานั้น มีดีมีชั่ว ต้องคัดชั่วออกอีกทีหนึ่งเหลือที่ดีก็ยังมีน้อยยิ่งขึ้นอีก. แล้วถ้าหากว่าโลกนี้มีตั้งสมมติว่าสiben นิกาย ตนก็แบ่งเอามาได้เพียง หนึ่งในสิบ ของโลกทั้งหมด แล้วในหนึ่งในสิบนั้น ก็ยังต้องมาแยกเป็นดีหรือชั่วอีก ตนก็ยังยังเหลือน้อยมาก แล้วฉวยหากว่าส่วนที่ดีที่สุดของโลกไปอยู่ในนิกายอื่นแล้ว ตนก็ไม่มีทางที่จะได้รับของที่ดีอันนั้นเพราะตนถือนิกาย. นี้แหละจึงว่าการถือนิกายนั้นแม้ไม่ถึงขนาดที่จะทำให้รบราฆ่าฟันกัน ก็ยังเป็นผลเสีย คือทำตัวเองให้อยู่ในวงแคบ. เห็นได้ชัด ๆ ว่าเป็นการตัดรอนทางมาแห่งความดีของตัวเอง.

ทีนี้ถ้าเราจะถือว่า อะไรทั้งหมดในโลกนี้ ส่วนที่ดีเป็นของเราหรือนิกายเรา. ส่วนที่ชั่วเป็นนิกายเขา อย่างนี้จะเรียกว่าถือนิกายใหม่ครับ ?

อย่างนี้ไม่เรียกว่าถือนิกาย เพราะเหตุว่าการถือนิกายที่กำลังถือกันอยู่ในเวลานี้ เป็นการถือพวกพ้อง ถือฝักถือฝ่าย มีชาติตระกูล หรือมีประโยชน์ได้เสียของตน หรือมีทิฏฐิमानะอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นไปอย่างอคติของตน เป็นเครื่องแบ่งนิกาย แล้วถือไว้ด้วยทิฏฐิमानะอันนั้น แม้ในพวกอื่นจะมีดีก็ไม่ยอมรับนับถือ แล้วยังคิดหาทางทำลายกันด้วยอุบายที่แยบคายต่าง ๆ. รวมความว่า การถือนิกายนั้น ไม่ได้ถือเอาดีหรือชั่วเป็นประมาณ แต่เอาพวกเป็นประมาณ, ซึ่งทำให้มีหลายนิกาย แต่ละนิกาย เฟ่งประโยชน์ที่ได้ของพวกตนเป็นสำคัญ. ส่วนการถือรวบทั่วโลก อะไรดีเอาไว้ถือ อะไรชั่วไม่เอาใจใส่ อย่างนี้ไม่เป็นนิกาย ไม่เป็นการถือนิกาย แต่เป็นการถือธรรมะเป็นใหญ่ ไม่มีอคติ ไม่อาจจัดเป็นอคติ. ถ้าคนทั้งโลกถือกันดังนี้จริง โลกนี้ก็มีแต่ความผาสุก ไม่มีการแย่งดีกันในระหว่างพวก.

ถ้าอย่างนั้นผมยังสงสัยว่า การถือว่าเราเป็นพุทธศาสนิกพวกอื่นหรือศาสนาอื่น ไม่ใช่พวกเราดังนี้ มิเป็นการถือนิกายไปหรือ ?

นั่นเป็นเพราะเข้าใจผิดในศาสนาของตัว จนเกิดความรู้สึกเป็นนิกาย. ที่ถูกนั้น พุทธศาสนาไม่เป็นของใคร แต่เป็นของพวกเขา ผู้รู้ คือรู้ถูกหรือรู้ความจริงของโลก. คำว่า “พุทธ” เป็นสามัญ

นาม แปลว่า คนผู้รู้, ไม่ได้เป็นวิสามัญนามคือเป็นชื่อของใคร คนใดคนหนึ่ง และพุทธะนั้นมีมากคนนับไม่ถ้วน ที่รู้เองครบถ้วน เรียกว่า สัมมาสัมพุทธะ และก็มีมากองค์เหมือนกัน เป็นยุค ๗ คราว ๆ ไป. ฉะนั้น ใครรู้ความจริง หรือถือความจริงความถูกต้องตามกฎของความจริง คือกฎธรรมชาติแล้ว คนนั้นเป็นพุทธะ คือ รู้จักเลือกเอาแต่ฝ่ายดี ซึ่งย่อมจะตรงกันหมดไม่ว่าที่มุมโลกไหน. แม้จะมีคนบางคนเข้าใจผิด ถือผิด แต่เข้าใจว่าถูกแล้วยึดถือเอาไว้ นั่นก็ยังผิดอยู่นั่นเอง เป็นพุทธะไปไม่ได้ และนั่นแหละคืออาการแห่งต้นตอของการถือนิกาย. ถ้าผู้ใดปล่อยไว้กว้าง ๆ ถือถูกเป็นประมาณ ทำให้ดียิ่งขึ้นไปตามเหตุผล ถือว่าความจริงความถูกต้องนั้น เป็นของกลางเอามาถือเป็นของเราไม่ได้ เพราะเราอาจเียงถือผิด เพราะเข้าใจผิด ไม่มีลัทธิของเราตามความยึดถือของเรา เราคอยแต่ไต่ตรองไปตามอำนาจแห่งเหตุผลอยู่เสมอแล้ว นั่นจะมีแต่การถือถูกเรื่อยไป และเป็นพุทธศาสนาบริสุทธิ์ ไม่มีนิกาย. ปลอดภัยในการที่จะไม่มีการผูกมัดรัดรั้งขึ้นเป็นรูปนิกายด้วยอำนาจตัณหา มานะทิฏฐิ คงถือศาสนาพุทธ คือศาสนากลางในฝ่ายดีของโลกได้ จนถึงที่สุด คือรู้ความจริงสูงสุดถึงขั้นที่ว่า ไม่มีอะไรเป็นของใคร (สิ่งทั้งปวงไม่เป็นของใคร เพราะไม่มีสัตว์ มีบุคคล) อันเป็นความจริงของธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ. เพราะฉะนั้น การถือพุทธศาสนาที่ถูกต้อง จึงไม่เป็นนิกาย, เว้นไว้แต่ถือผิด พุทธศาสนา คือถือพุทธศาสนาชนิดที่ตัณหา มานะทิฏฐิของตน บั่นเอาเองด้วยอำนาจการเล่าเรียนผิด คือเรียนปริยัติด้วยอำนาจการลูปคลำของตัณหาและทิฏฐินั่นเอง.

ในพระปาฏิโมกข์ มีข้อห้ามมิให้ภิกษุถวายของแก่นักบวชพวกอื่นด้วยมือตนเอง เช่นนี้ยังมีเป็นเครื่องหมายของการถือนิกายในพุทธศาสนาอีกหรือครับ ?

ฉันเชื่อว่ามิใช่เป็นเครื่องหมายของการถือนิกาย เพราะพระพุทธเจ้าหรือผู้รู้นั้นย่อมไม่มีมานะทิฏฐิในการถือพวกถือนิกาย การที่ห้ามนี้ ต้องมีเหตุผลเป็นมาอย่างอื่น เช่นเป็นแต่เพียงเครื่องหมายว่า เรายังไม่อาจจะรับรองว่าเขาจะเข้ากันกับเราได้ ทั้งที่เขาอาจดีเท่าเรา. เราปล่อยไว้ตามธรรมชาติ ดีกว่าที่จะไปแสดงอาการออกไปในทำนอง ว่าเรารับรองว่าเขารู้และประพจน์เหมือนเรา ปล่อยให้เขารับรองตัวเองดีกว่า. นี้ก็ยอมแสดงว่า ทิ้งไว้ให้ความดีหรือความถูกต้องเป็นเครื่องตัดสินตัวเอง. มิใช่เพราะดูหมิ่นเขาว่าเขาเป็นพวกประพจน์ผิดหรือรังเกียจว่าเขาไม่ทำตามเรา ซึ่งมีต้นเหตุทิฏฐิของการถือนิกายเข้าพัวพันอยู่. เราเห็นอยู่แล้วว่าพระพุทธเจ้า ย่อมสังสนทนาธรรมะด้วยนักบวชศาสนาอื่นด้วยความเต็มพระทัย ไม่มีการรังเกียจ ซึ่งจัดเป็นการให้ธรรมโภชนียะ อันสูงยิ่งไปกว่า ข้าวสุกหรืออาหารธรรมดา. ทั้งนี้เพราะพระองค์ไม่ทรงถือว่า ข้อปฏิบัติปลีกย่อยภายนอกเป็นของสำคัญ. ถ้าหากว่า สิกขาบทข้อที่หนึ่งแห่งอเจลกวรรคในพระปาฏิโมกข์ เป็นข้อแสดงความตึงเครียดของการถือนิกายแล้ว ผมกล้าพูดว่าสิกขาบทนั้น เป็นของปลอม เพิ่งถูกปนเข้ามาในพระปาฏิโมกข์ ในรุ่นหลังซึ่งมีการถือลัทธินิกายจัด หลังแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนานแล้ว เพราะลักษณะของการถือตัวจัดนั้น มิใช่พระปฏิบัติของพระพุทธเจ้า. สิกขาบทนี้

หรือบทอื่นซึ่งคล้ายกัน ถูกเข้าใจผิด แปลความหมายไปในทางส่งเสริมการถือตัวจัด แทนที่จะเป็นไปตามความหมายเดิม หรือมิฉะนั้นก็เป็นของปลอมดังกล่าวแล้ว. เพราะเมื่อเราเอาหลักใหญ่ ซึ่งเป็นพระปฏิปทาตรง ๆ ชัด ๆ เข้าจับดู เราไม่อาจจะเกิดความคิดว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ถือตัวจัด หรือถืออนิกายจนไม่เอาดีหรือชั่วผิดหรือถูกเป็นประมาณ แต่ไปเอาพวกพ้องเป็นประมาณ หรือเอาประโยชน์ได้เสียของพวกตนเป็นประมาณ.

แล้วเรายังจะถือว่า มนุษย์อีกฝ่ายหนึ่งในโลก ที่ยังเป็นพาลยังประพฤตชั่ว หรือยังไม่รู้นั้น ก็เป็นพวกเราเหมือนกันหรือครับ ? เพราะว่าเราไม่ถืออนิกาย ?

แน่นอน! เราต้องถือว่าพวกเรา. ถ้าเปรียบเทียบ ก็เหมือนกับน้องชายของเราที่ยังเล็ก ยังโง่ ยังทำอะไรผิด ๆ ซึ่งเราจะต้องหาทางแก้ไขเขา ไม่ใช่ตัดเขาทิ้งเสียจากโลกนี้ ด้วยความรังเกียจของเรา ซึ่งเอาแต่ตัวตนและทิฐิของเราเป็นประมาณ. แต่ต้องเข้าใจไปถึงว่าการลงโทษด้วยการไม่ยอมสมาคมด้วย กว่าเขาจะกลับใจเสียใหม่ อย่างนี้ไม่ใช่การแยกนิกาย, แต่เป็นการลงโทษตามพระวินัยชนิดหนึ่งด้วย.

ถ้าเขาไม่เชื่อเรา แล้วกลับโกรธเรา ทำตนเป็นศัตรูกับเราโดยเปิดเผยเล่าครับ ?

เราก็ยังคงรู้สึกว่ ในโลกมีเพียงคนรู้กับคนไม่รู้ และเป็นหน้าที่ของคนรู้ที่จะต้องจัดการให้คนที่ยังไม่รู้นั้น กลายเป็นคนรู้สืบต่อไป ด้วยคิดเสียว่าเมื่อก่อนเราเองก็ไม่รู้ และชั่วเท่า ๆ เขานั้นเหมือน

กัน. เขาอยู่ในสภาพที่น่าสงสารกว่าเรา เราจะไปโกรธเขาทำไม. เมื่อเขายังไม่รู้ เขาก็ต้องคือ ไม่รู้คุณคน และโกรธได้แม้ต่อผู้หวังดี. เขาตกหนักถึงเพียงนี้ แล้วเราจะไปโกรธตอบเขา และผลักเขาออกไปด้วยกิเลสอันเป็นเหตุให้โกรธตอบนั้นทำไม. เรามีแต่ตั้งความเมตตากรุณาที่จะให้เขากลับตัว และพยายามช่วยเขาไปตามที่เราจะทำได้ ก็พอแล้ว. เขาเป็นแต่ลูก หรือศิษย์ที่ดีของเราเอง, เราไม่จำเป็นต้องสร้างกิเลสขึ้นใหม่สำหรับรังเกียจเขา แล้วคิดทำลายเขา. เพราะโลกนี้ไม่ใช่สำหรับเราฝ่ายเดียว มันสำหรับเขาด้วยเท่า ๆ กัน.

ก็ถ้าจะไม่ให้ยึดถือหมู่ใดนิกายหนึ่ง ว่าเป็นพวกที่ทำดีทำถูกแล้ว คนที่มีปัญญาน้อยเช่นกระผมอย่างนี้ จะเอาปัญญาที่ไหนมาตัดสินว่าสมควรประพฤติตามใคร หรือเลือกเข้าข้างฝ่ายที่ถูกได้เล่าครับ ?

ในเรื่องนี้เราต้องเข้าใจว่า หมู่หรือพระสงฆ์คือหมู่ที่ปฏิบัติชอบนั้น ได้แก่คนทุกคนในโลกที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ว่าจะอยู่ที่มุมโลกไหน จึงไม่สามารถแบ่งได้ด้วย การกำหนดตัวคน จำนวนคนหรือการกำหนดแม้ที่กิริยาท่าทางที่ตัวเขาเพราะกิริยาท่าทางนั้นยังเป็นสิ่งที่พรางตากันได้ ต้องเอาภายในใจเป็นเกณฑ์ หรืออย่างจะสังเกตได้ก็คือสังเกตที่การกระทำส่วนใหญ่ทั่วไปที่แสดงถึงจิตใจจริง ๆ ไม่ใช่กิริยาอาการเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อาจอำพรางตากันชั่วเวลาที่อยู่ต่อหน้ากันเท่านั้น. ฉะนั้นการที่จะปิดฉลากหรือยี่ห้อว่าพวกไหนดี พวกไหนชั่ว ด้วยการแต่งตั้งนั้นย่อมไม่ตรงกับความจริงเสมอไป เราจะต้องปล่อยให้ความจริงเป็นผู้แยก หรือกรรม

ของเขาเองเป็นผู้แยก และเขารู้ได้เฉพาะเขา เราไม่อาจพลอยรู้ได้ด้วยในส่วนจิตใจ อย่างมากที่จะรู้ได้ก็เพียงว่า เขาเป็นผู้ที่พยายามจะทำได้หรือไม่ เขาทำเพื่อตัวฝ่ายเดียวหรือเพื่อผู้อื่นด้วย ทำนองนี้เท่านั้นเอง. หน้าที่ของเราจึงมีแต่พยายามทำดีจริง ๆ ตามคำสั่งสอนซึ่งมีหลักมีเกณฑ์อยู่แล้ว หรือทำตามผู้ที่เราเลือกเฟ้นแล้ว ว่าเป็นผู้พยายามทำดีตามหลักเกณฑ์นั้นจริง ๆ หรือทำตามผู้ที่ถือหลักชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัวข้างเดียว ย่อมทำเพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายด้วย ซึ่งในไม่ช้าเราก็พบกรุยหรือแนวทางของความดีด้วยตัวเอง เป็นภายใน และเดินไปได้ไม่ผิดทาง. ธรรมชาติของโลกมีหลักอย่างเดียวกันทั้งนั้น จะแบ่งแยกได้ก็เพียงสูงต่ำ หรือไปได้ไกลใกล้กว่ากันเพียงไรเท่านั้น. ถ้าผิดจากนั้นก็ฝ่ายอธรรม. สำหรับฝ่ายที่เป็นธรรมแล้ว ไม่สามารถแยกได้อีกว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด มีแต่แยกระดับสูงต่ำ ตามกำลังของผู้ปฏิบัติเท่านั้นเอง แล้วก็เป็นอย่างเดียวกัน โดยไม่มีนิกาชซึ่งต่างฝ่ายต่างรักษาผลประโยชน์ของตัวเอง.

ครับ ผมพอจะเข้าใจบ้างแล้วว่า การถือนิกาชก็คือการยิ่งเข้าไปในกรงของกิเลส และจำกัดตัวให้แคบเข้าอีก เท่านั้นเอง!

เค้าโครงการเผยแพร่

พระพุทธศาสนา

สำหรับสมัยปัจจุบัน^๑

(โดยสังเขป)

ปรารภเหตุ

งานเผยแพร่พระศาสนา นั้น โดยเนื้อแท้เป็น การนำ หรือ การยกวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้น มิใช่เป็นงานโฆษณาชวนเชื่อ หรือโฆษณาขายสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นเพียงการ ป่าวประกาศให้มหาชนได้ยินได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง ก็หา มิได้. วิธีการทำการโปรปกานดา หรือการโฆษณาตลอดถึงเครื่องมือ เครื่องใช้ในการโฆษณาเหล่านั้น เป็นเพียงเครื่องมือในการเผยแผ่ เท่านั้น จึงต้องถือเป็นหลักในเบื้องต้นว่าตัว การเผยแผ่ที่แท้จริง นั้น คือการยกสถานะทางวิญญาณของมหาชนให้สูงขึ้น โดยตรง.

แท้จริงแล้ว เหตุที่ทำให้เราชวนชวายในการเผยแผ่พระพุทธ ศาสนา กันในปัจจุบันนี้นั้น มิใช่เพียงแต่เป็นเพราะสถานะการณ์ ของบ้านเมือง ต้องการให้ช่วยกันรื้อฟื้นและส่งเสริมการประพฤติ ศีลธรรมของประชาชนเท่านั้นก็หามิได้ แต่เป็นเพราะเป็น หน้าที่

๑. ทำขึ้นโดยคำสั่งของเจ้าคณะตรวจการภาค ๘ ; และทำขึ้นจากข้อสังเกต ในขณะที่งานเผยแผ่ศาสนา ทั้งโดยส่วนราชการและส่วนตัว ตลอดเวลาทำการอบรม สั่งสอน กว่า ๑๐ ปี, นำเสนอใน พ.ศ. ๒๔๙๖.

โดยตรงของพุทธบริษัท ที่จะต้องทำการเผยแพร่พระพุทธานุศาสนานา. โดยเฉพาะสำหรับภิกษุสงฆ์แล้ว งานเผยแพร่พระศาสนาย่อมเป็นหน้าที่โดยตรงอยู่ทุกยุคทุกสมัย จึงควรถือเป็นมติที่ตรงเป็นอันเดียวกันว่า งานเผยแพร่พระศาสนานั้นเป็นสิ่งที่จะต้องทำเป็นประจำ โดยไม่มีระยะว่างเว้น และให้เหมาะแก่ยุคแก่สมัยไปทุกยุคทุกสมัย ดังเช่นที่ชาวคริสเตียนเขาทำกัน.

สิ่งที่จะกระตุ้นเตือนให้เกิดกำลังใจอันเข้มแข็ง ในการเผยแพร่พระศาสนานั้นมิได้อยู่ที่พระพุทธานุศาสนิตอันเป็นหลักธรรมทั่ว ๆ ไป ดังเช่นพระพุทธานุศาสนิตว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” เป็นต้น ก็หาไม่ แต่ย่อมมาจากพระพุทธานุศาสนิต อันเป็นทั้ง คำสั่งและคำวิงวอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ดำรัสสั่งในคราวทรงส่งพระสาวกชุดแรก ๖๐ รูป ออกทำการเผยแพร่พระศาสนาตามที่ปรากฏอยู่ใน มหาวัดค์แห่งวินัยปิฎก โดยพระบาลีว่า “มุตฺตาทํ ภิกฺขเว สพฺพ ปาเสหิ เย จ ทิพฺพา เย จ มานุสา ฯลฯ” เป็นอาทิ.

พระพุทธานุศาสนิตนี้ เมื่อพิจารณาดูอย่างถี่ถ้วนละเอียดละออแล้ว จะรู้สึกว่าเป็นทั้ง คำเกลี้ยกล่อมปลุกใจ คำวิงวอนให้ทำตามพระพุทธานุศาสนิต และเป็นทั้งคำสั่งให้ทำงาน. พระบาลีนี้ ถ้าแปลตามตัวอักษรโดยสำนวนที่เป็นธรรมชาติธรรมดา ดังที่ชาวคริสเตียนเขาแปลคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ กันแล้ว ก็จะมีใจความดังต่อไปนี้ “ลูกเอ๋ย บัดนี้พ่อก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของทิพย์และที่เป็นของมนุษย์. แม้ลูกทั้งหลายเล่า ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของทิพย์และที่เป็นของมนุษย์. ลูกเอ๋ย ลูกทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเถิด เพื่อประโยชน์แก่อุศลแก่คนจำนวน

มาก เพื่อเห็นแก่ความสุขของคนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อความสุข เพื่อคุณประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ลูกทั้งหลาย อย่าไปทางเดียวกันถึงสองคนเลย. ลูกเอ๋ย ลูกทั้งหลายจงแสดงธรรมให้ดังงามในเบื้องต้น ให้ดังงามในท่ามกลาง ให้ดังงามในเบื้องปลาย. ลูกทั้งหลายจงประกาศแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐ (คือพรหมจรรย์) ให้มีทั้งหัวข้อและมีทั้งความหมาย ให้ถูกต้องบริบูรณ์ สิ้นเชิงเถิด. สัตว์ที่มีรูปอยู่ในดวงตาแต่เพียงเล็กน้อยก็มีอยู่ ซึ่งจักเสื่อมจากคุณอันใหญ่หลวง เพราะไม่ได้ฟังธรรม. สัตว์ที่จะเข้าถึงธรรม จักมีเป็นแน่แท้. ลูกเอ๋ย แม้พ่อจักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรมด้วยเหมือน” ดังนี้.

คำสั่งฉบับที่หนึ่ง นี้ ถ้าเราจะพิจารณาด้วยการพินิจพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า บางตอนเป็นคำเกลี้ยกล่อมปลุกใจ และบางตอนเป็นคำวิงวอน อย่างแท้จริง. อำนาจอันนี้ ย่อมมีมากพอที่จะกระตุ้นให้เกิดกำลังใจ จนไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยหรือขลาดกลัวในการทำงานเผยแผ่พระศาสนา ซึ่งจะต้องลำบากตรากตรำอยู่ไม่น้อยเลย. ฉะนั้น ควรถือเอาพระพุทธภาษิตนี้ ขึ้นเป็น คำขวัญประจำองค์การเผยแผ่พระศาสนา เพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดกำลังใจอย่างรู้จักหมดสิ้นดังกล่าวแล้ว. โดย คำสั่งฉบับที่หนึ่ง นี้เอง ที่ทำให้เราต้องลุกขึ้นจัด วางโครงการอันถาวร เพื่อการเผยแผ่พระศาสนา.

เนื่องจาก โลกสมัยปัจจุบันนี้ มีความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าผิดจากสมัยพุทธกาล อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้ ดังนั้น งาน

เผยแผ่พระศาสนาจึงไม่สามารถจะมีเพียงแต่การจาริกออกสั่งสอนอย่างเดียว จำต้องมีโดยวิธีอื่นอีกทุก ๆ วิธี ที่จะพึงกระทำให้เหมาะสมแก่มนุษย์แห่งสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีการศึกษาการงาน และการดำรงชีพซึ่งผิดกันไกล. อีกประการหนึ่ง สิ่งสำคัญจะต้องนึกถึงคือความที่สมัยปัจจุบัน มีสิ่งที่ย่วมมนุษย์ให้ละเมียดศีลธรรมมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยโบราณอย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้ การเผยแผ่พระศาสนาจึงต้องรัดกุมและเข้มแข็งขึ้นตาม ให้สมส่วนกัน ซึ่งทำให้เกิดเป็นปัญหาอันใหม่ ขึ้น.

อีกทางหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยกว่าที่กล่าวแล้ว ก็คือแม้ใน หมู่ชนที่เป็นพุทธบริษัทนับถือพุทธศาสนาอยู่เองแล้ว ก็เกิดมีโรคบังคับตัวเองไม่ได้กันอย่างขนาดใหญ่ ได้พากันละเมียดศีลธรรมนั้น ๆ ทั้งที่ตนทราบอยู่เป็นอย่างดี หรือทราบได้อย่างเหลือเฟือแล้ว ก็มีอยู่เป็นอันมาก. ข้อนี้ทำให้ต้องคิดค้นหา วิธีการเผยแผ่พระศาสนาในแง่ใหม่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผู้รู้ศาสนาดีแล้ว มีการบังคับตัวเองได้ มากขึ้นตามส่วนแห่งความรู้ของตน. อากาโรเช่นนี้เกือบจะกล่าวได้ว่า ไม่เคยมีในยุคพุทธกาล หรือยุคแรก ๆ, แต่มีในยุคที่พระศาสนาเผชิญหน้ากับความเจริญแผนใหม่ ของโลกแห่งสมัยปัจจุบันโดยเฉพาะ. ฉะนั้น การเผยแผ่ในส่วนนี้ ย่อมมีความมุ่งหมายในอันที่จะยึดเหนี่ยวคนให้ ยังคงรักศาสนาของตนต่อไปตามเดิม ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่ยากยิ่ง จนถึงกับจะต้องค้นคว้าหา โครงการวิธีการเผยแผ่เป็นพิเศษ กันขึ้นอีกส่วนหนึ่ง.

เมื่อเหลืออบดูไปอีกทางหนึ่ง เรามีภาระที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาแข่งขันกันไปกับศาสนาอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่รอบตัวเรา

หรืออย่างน้อยที่สุด ก็พอให้เคียงคู่กันไปได้. ข้อนี้ทำให้เราให้ต้องมีวิธีการเผยแผ่อันรอบคอบครบถ้วน งดงามทั้งในเบื้องต้น ทั้งในท่ามกลาง และเบื้องปลาย มีทั้งอัตถะและพยัญชนะถูกต้องสิ้นเชิง ตามที่มีพระพุทธดำรัสสั่งไว้แล้ว อย่างจริงจัง. ศาสนาอื่นบางศาสนาได้ใช้วิธีการอันไม่น่าใช้ คือไม่เป็นธรรม ชนิดที่เราจะทำได้ตอบเขาเช่นนั้นไม่ไหว. แม้เราจะถือหลักว่า ของจริงย่อมทนต่อการพิสูจน์ก็จริง เราก็ไม่อาจรองกว่าความจริงจะพิสูจน์ตัวเอง ซึ่งมักจะสายเกินไปในสมัยที่โลกหมุนเร็วเช่นนี้. ฉะนั้น เราจึงต้องมีแผนการณ์ที่รัดกุมขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เพื่อผลอันนี้.

ถ้าหากเรา จะหวังให้มากไป ถึงกับจะให้พระพุทธศาสนาช่วยสร้างสันติภาพอันถาวรให้แก่โลกแห่งสมัยนี้โดยเร็ว ด้วยแล้ว ก็ยังมีความจำเป็นที่เราจะต้องมีแผนการณ์สำหรับ การเผยแผ่พระศาสนาที่รัดกุมละเอียดละออครบถ้วนขึ้นไปอีก จึงจะสามารถทำการเผยแผ่ให้แก่เอกชนและกลุ่มชนที่ทรงอำนาจในการทำโลกให้หมุนไปได้ตามความปรารถนาของตน ซึ่งล้วนแต่เป็นกลุ่มชนที่มีการศึกษาสูง มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบกว้างขวางเหลือประมาณได้.

เมื่อถือเอาเหตุผลทั้งหลายดังที่กล่าวมา ขึ้นเป็นเครื่องวินิจฉัยแล้ว ก็พอจะเห็นได้ชัดเจนว่า :-

(๑) เราจักต้องมีการเผยแผ่พระศาสนาเป็นการประจำ ;

(๒) เราจักต้องมีคำขวัญหรืออุดมคติ ที่สามารถกระตุ้นกำลังใจได้จริง ๆ ;

(๓) เราจักต้องมีโครงการ ที่ประกอบด้วยหลักวิชาถูกต้อง ตามกฎธรรมชาติ และเหมาะสมแก่สมัย ภูมิประเทศ และเหตุการณ์ ของโลกจริง ๆ ;

(๔) เราจักต้องหาทุน อบรมบุคคล และมีสำนักงานการเผยแผ่ ที่สมบูรณ์ด้วยกำลังหรือสมรรถภาพ ตามโครงการนั้น ๆ ในเวลา อันสมควรและเพียงพอ ;

และทั้งนี้ มีภาระหนักอยู่ที่การกำหนดโครงการ ให้ถูกต้องและเหมาะสมแล้ว พยายามร่วมมือกันทำตามโครงการ นั้นจนสุดกำลังสืบไป.

การวางโครงการนั้น เป็นของยากที่จะวางให้ครบถ้วนถูกต้อง ได้จริง ๆ มักจะเป็นโครงการที่ดูงดงาม แต่แล้วปฏิบัติตามนั้น ไม่ได้ เพราะยากหรือเพราะชนเปื้อนมากกว่าชนปฏิบัติ ; แต่ถึง อย่างนั้น ก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงต้องช่วยกันค้นคว้าหา รากฐาน และวางรูปโครงขึ้นบนรากฐานอันมั่นคงสืบไป. จากข้อ สังเกตที่ได้ผ่านมาแต่หนหลังเป็นเวลานานปี ข้าพเจ้ามีความคิด เห็นเป็นเค้าโครงสังเขปดังต่อไปนี้ :-

ก. ประเภทของการเผยแผ่

โดยทั่วไป คำว่าการเผยแผ่นั้น มักจะเข้าใจกันเสียแต่ว่า เป็นการทำให้ได้ยินได้ฟัง โดยเฉพาะคือการเทศนาสั่งสอน นี้ นับว่ายังไม่สมบูรณ์. งานเผยแผ่ทำนองนั้น นับรวมเข้าในองค์ปริยัติ ล้วน ๆ ยังไม่สามารถจับใจคนผู้จะรับได้เต็มเปี่ยม ; จักต้องขยาย ออกไปถึง การเผยแผ่ด้วยการปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรม ด้วย

จึงจะครบถ้วน. ในที่สุดจะได้หลักแห่งการเผยแผ่ที่สมบูรณ์ดังนี้ :-

(๑) เผยแผ่ด้วยการให้ได้ยินให้ได้ฟังทุกวิถีทาง (หลักปฏิบัติธรรม.) นำให้เกิดผลคือ ความรู้ ความเข้าใจ ความสนใจตามส่วน.

(๒) เผยแผ่ด้วยการทำสิ่งดีและทำยากให้เขาดู (หลักปฏิบัติธรรม). นำให้เกิดผลคือ ความเลื่อมใส และความไว้วางใจโดยเฉพาะ.

(๓) เผยแผ่ด้วยการเป็นผู้มีความสุขให้เขาดู (หลักปฏิเวธธรรม.) นำให้เกิดผลคือ กำลังใจ และความอยากจะลองดูเดี๋ยวนั้น.

ซึ่งทั้งสามประเภทนี้ อาจจะจำแนกเป็นรายละเอียดได้แต่ละประเภท ๆ อย่างมากมายทีเดียว ดังจะได้จำแนกออกไป คือ

(๑) ให้ได้ยินได้ฟังโดยทุกวิถีทาง ด้วยการกระทำดังต่อไปนี้ :-

๑. พิมพ์โฆษณาสมุดเอกสาร และหนังสือพิมพ์ขึ้นให้แพร่หลาย กระทั่งมีหนังสือธรรมะฉบับวางตามรถไฟโดยสาร หรือไฮเตลชั้นสูง ดังที่ชาวคริสเตียนเขาทำกัน.
๒. ทักคนศึกษา แสดงให้เข้าใจเรื่องราวด้วยภาพ ด้วยสิ่งของและอื่น ๆ.
๓. การจาริกสั่งสอน ด้วยคำสอนและบุคคลที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ.
๔. เปิดห้องสมุด หรือห้องอ่านหนังสือประชาชน ทั้งที่ประจำที่และเคลื่อนที่.
๕. ใช้บริการวิทยุกระจายเสียง กระทั่งมีวิทยุของตนเองโดยเฉพาะ.

๖. เปิดงานแสดงต่าง ๆ ซึ่งเป็นการโปรปกานดาพระศาสนา โดยเฉพาะ.
๗. ใช้ศิลปะบริสุทธิ์ เช่นดนตรี นาฏกรรม นวนิยาย ฯลฯ เป็นสื่อ.
๘. ของเล่น หรือรูปภาพ และอื่น ๆ ทำนองเดียวกัน สำหรับเด็ก.
๙. ปาฐกถาและการแสดงธรรม.
๑๐. สมาคมสนทนารธรรม ค้นคว้าอรรถธรรม.
๑๑. การถ่ายพระพุทธรูจนะออกสู่ภาษาต่าง ๆ.
๑๒. การจัดตั้งโรงเรียนสามัญ และวิสามัญศึกษาของทางฝ่ายศาสนา, ตามแบบโรงเรียนของนักสอนศาสนา.
๑๓. บริการ การสงเคราะห์สาธารณะกุศลต่าง ๆ เช่นโรงพยาบาลเป็นต้นของทางศาสนา, ซึ่งแซกการสอนศาสนาไว้ในตัว.

(๒) ทำสิ่งที่ดีและทำยากให้ดู มีการกระทำดังต่อไปนี้ :-

๑. มีการเรียนจริง ๆ และทันสมัยให้เขาเห็นจนเกิดความเลื่อมใส.
๒. ปฏิบัติธรรมและวินัยเคร่งครัดให้เขาดูจนเกิดความเลื่อมใส.
๓. ปฏิบัติสมณธรรมเป็นพิเศษ เพื่อมรรคผลนิพพานโดยตรงให้ปรากฏ.
๔. ทำศาสนกิจบริสุทธิ์ เคร่งครัด และสมบูรณ์ทั้ง ๔ องค์การให้ปรากฏ.
๕. นำหน้าฆราวาสในการทำอะไรด้วยความเสียสละ และเมตตาจริง ๆ.

๖. สงฆ์ไม่แตกสามัคคี มีระเบียบ และทันสมัย.

๗. พระสามารถเป็นที่พึ่ง ได้ทุกกรณี ทั้งทางกายและทางจิต

(๓) ทำตนเป็นผู้มีความสุขให้ดู มีการกระทำดังต่อไปนี้ :-

๑. สงฆ์แต่ละองค์ ๆ มีอินทรีย์ผ่องใสและอิมเอิบ (แม้คนบวชใหม่).

๒. สงฆ์แต่ละคณะ มีความสงบสุขเรียบร้อย น่าบูชาเลื่อมใสจริง.

๓. พิศุจน์ถึงความที่ตนไม่ถูกไฟคือ ราคะ โทษะ โมหะ เผา ในกรณีที่คนทั่วไปถูกเผา.

๔. แสดงกำลังใจว่าอยู่เหนืออันตรายทั้งหลาย ทุกกรณีและสถานะการณ์.

๕. มีอำนาจอยู่เหนือกรรมให้เขาดู.

๖. มีจิตใจอยู่เหนือพิษสงของการเกิดแก่เจ็บตายให้เขาดู.

๗. สะอาด สว่าง สงบ ถึงขีดสุดให้ดู.

ข. ผู้ที่จะรับการเผยแผ่

เพื่อให้การอบรมสั่งสอนเป็นไปอย่างถูกฝาถูกตัว ซึมซาบถึงส่วนลึกของจิตใจ จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงลักษณะของบุคคล ผู้จะรับการเผยแผ่เป็นพิเศษ. ที่แล้ววามักจะเป็นการกระทำอย่างเครื่องจักร โดยให้คำสั่งสอนอบรมเหมือน ๆ กันไปทุกประเภท ซึ่งอย่างมากจะแยกกันก็จะแยกกันเพียงเด็ก ผู้ใหญ่ ข้าราชการ หรือประชาชน เป็นส่วนใหญ่. แต่แท้ที่จริงนั้น จักต้องหยิบยื่นพิจารณาแยกกันให้ละเอียดและให้ได้รับผลโดยเฉพาะ ยิ่งกว่านั้นอีกมาก. โดยเฉพาะผู้ที่มีหน้าที่หรืออาชีพผิดจากคนธรรมดาอย่างมากเช่น ทหาร

หรือตำรวจ ซึ่งจะต้องใช้อาวุธ ควรจะได้รับการอบรมให้เข้าใจใช้อาวุธอย่างไร จึงจะไม่ใช่เป็นการฆ่าคนที่เป็นบาป เป็นต้น.

การแยกประเภทบุคคลที่ควรรับคำสั่งสอนนั้น พึงถือเอาลักษณะเฉพาะ ของบุคคลโดยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ กัน และแยกกันเป็นพวก ๆ ดังนี้ :-

(๑) แบ่งตามเหตุการณ์ มี ๓ พวก คือ

๑. ผู้มีเหตุการณ์ตามปรกติวิสัย หรือเป็นอยู่ตามปรกติ.
๒. ผู้มีความทุกข์ร้อน หรือมีปัญหาเฉพาะตน เป็นของเฉพาะหน้า.
๓. บ้านเมืองที่กำลังอยู่ในภาวะคับขันกันทั้งหมด.

(๒) แบ่งตามวัยของบุคคล มี ๔ พวก คือ

๑. เด็กทารกที่กำลังนอนในเบาะ (ซึ่งยังมองข้ามกันไปเสียโดยไม่เห็นความจำเป็น ซึ่งที่แท้เป็นความจำเป็นที่จะต้องจัดให้ได้รับการแวดล้อมหรืออบรมที่ถูกต้องยิ่งกว่าประเภทใดหมด).
๒. เด็กนักเรียน.
๓. คนหนุ่มสาว.
๔. พ่อบ้านแม่เรือน.
๕. ผู้เฒ่า.

(๓) แบ่งตามภาวะหน้าที่การงาน มี ๒๔ พวก (เป็นอย่างน้อย) คือ

๑. ประชาชนทั่วไป.
๒. ข้าราชการพลเรือน.
๓. ตำรวจ.

๔. ทหาร (มีอุดมคติที่ต้องได้รับการอบรม มิได้จากตำราจมาก
จึงแยก).
๕. นักเรียน ก. ชาย (แยกรุ่น) ;
หญิง (แยกรุ่น).
๖. ครู และผู้มีหน้าที่อบรมคนอื่นทุกประเภท.
๗. กำนันผู้ใหญ่บ้าน.
๘. นักโทษ หรือผู้ถูกกักตัว.
๙. คนวัยคนองที่กำลังเกร ไร้การอบรม.
๑๐. นักศึกษาชั้นสูง, คนเตรียมไปต่างประเทศ.
๑๑. ชาวต่างประเทศ ก. ที่ไร้การศึกษา ;
ข. ที่มีการศึกษาสูง มีวัฒนธรรมสูง.
๑๒. ชาวต่างศาสนาที่เคร่งศาสนาของตน ๆ (แต่ต้องรับการ
อบรมด้วย).
๑๓. พุทธบริษัทต่างนิกาย.
๑๔. นักประพันธ์ กวี.
๑๕. กรรมกร.
๑๖. ผู้มีอาชีพขัดต่อธรรมวินัย.
๑๗. คนยากจน คนตกทุกข์ คนขอทาน.
๑๘. คนพิการ คนมีโรครกรรม.
๑๙. คนกำลังจะตาย คนเจ็บ คนจะถูกประหาร.
๒๐. อุบาสกอุบาสิกาทั่วไป.
๒๑. ภิกษุสามเณร ก. ทั่วไป ;
ข. เจ้าคณะพระคณาธิการ.

๒๒. เจ้าหน้าที่ทำการอบรมเผยแพร่ทุกประเภท.

๒๓. กลุ่มชนที่กำลังตกอยู่ในภาวะฉุกเฉินหรือมหากภัย.

๒๔. ราชสำนัก.

(๔) โดยสรุปรวบยอด มีเพียง ๓ พวก คือ

๑. พวกที่อยากจะฟังอยู่แล้ว.

๒. พวกที่รู้สึกเป็นกลาง ๆ.

๓. พวกที่ไม่อยากฟัง แต่ถูกเกณฑ์หรือบังคับมา.

(ทั้ง ๓ พวกนี้ถ้ารวมคร่าวเดียวกันแล้ว ทำการอบรมยากอย่างยิ่ง).

ค. อำนาจหรือทางมาแห่งความสำเร็จตามโครงการ

(โดยย่อ)

ความสำเร็จตามโครงการดังกล่าวแล้วข้างต้น อาจมีมาหรือต้องแสวงโดยทางดังต่อไปนี้ :-

(๑) อำนาจบังคับ (เช่นอำนาจกฎหมาย อำนาจเงิน ฯลฯ).

(๒) ของล่อใจ และการเกลี้ยกล่อม.

(๓) การสงเคราะห์บริสุทธิ หรือการทำให้เห็นใจให้ชูชานขึ้นมาเอง.

(๔) ปาฏิหาริย์ (การทำให้ยอมนับถือทุกชนิด แม้ที่เป็นอย่างต่ำที่สุด).

(๕) การทำให้เลื่อมใส โดยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ.

(๖) การทำให้มองเห็นหรือเข้าใจ ในธรรมอันลึกที่เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา.

ทั้งหมดนี้ มีรายละเอียดซึ่งจะต้องจำแนกออก ไปตามสมควรแก่บุคคลและเหตุการณ์ อันจะต้องพิจารณาเฉพาะเรื่อง เป็นพิเศษ.

ฆ. บุคคลผู้เกี่ยวข้อง และต้องประสานงาน

งานเผยแผ่ของประเทศ จะมีผลสมบูรณ์และรวดเร็ว จะต้องอาศัยความเกี่ยวข้อง ในการร่วมมือและประสานงานของบุคคลเหล่านี้ ซึ่งแต่ละฝ่ายจะต้องใช้อำนาจและความสามารถของตนอย่างเต็มที่ คือ

- (๑) คณะรัฐบาลในส่วนกลาง ให้การริเริ่ม ให้โอกาส และให้อำนาจ.
- (๒) เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในท้องถิ่น ให้ความพร้อมเพรียงร่วมมือที่แท้จริง.
- (๓) คณะสงฆ์ส่วนกลาง ให้ความสนับสนุน ให้อำนาจ และโครงการ.
- (๔) คณะสงฆ์ท้องถิ่น ให้ความร่วมมือ อย่างแท้จริง โดยทุกวิถีทางที่จะทำได้.
- (๕) ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายวิชาการเผยแผ่ให้ความรู้ ให้หลักการและวิธีการ.
- (๖) ผู้จัดทำโครงการเผยแผ่ ให้การเสียดสละ อย่างแท้จริง.
- (๗) ทายกให้ความสะดวก.
- (๘) หัวหน้าคณะบุคคลต่าง ๆ รู้สึกในความจำเป็นที่คนของตนควรจะได้รับการอบรมเป็นประจำ (ส่วนมากที่เป็นอยู่กลับเห็นเป็นของน่ารังเกียจ).
- (๙) บิดามารดาหรือผู้ปกครอง ให้ความร่วมมือด้วยความรู้สึกแท้จริง.
- (๑๐) ศิลปิน เช่นนักประพันธ์ ให้ความช่วยเหลือ ให้ความ

ร่วมมือในการที่จะให้การเผยแพร่บางอย่างมีความงามและความไพเราะ เท่าที่จะทำได้.

- (๑๑) หมอ แพทย์ ให้ความร่วมมือ ด้วยการแทรกธรรมลงไปในงานในหน้าที่ ตลอดถึงมีธรรมชาติที่แสดงว่าเป็นแพทย์ชาวพุทธจริง ๆ (ที่กำลังเป็นอยู่ส่วนมากเหมือนกับนายจ้าง ที่มีนชา หรือถึงกับโหดร้าย จนคนไข้ต้องวิ่งไปพึ่งโรงพยาบาลมิชชันต่างศาสนา ก็ยังมี).
- (๑๒) ครู อาจารย์ สามัญทั่วไป ให้ความร่วมมือ ด้วยการแทรกศาสนาในบทเรียนและการเป็นอยู่ ให้มากที่สุดที่จะทำได้ (ที่เป็นอยู่ส่วนมากแม้ครูเอง ก็เกลียดการเป็นชาวพุทธ).
- (๑๓) ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ให้ความร่วมมือในการช่วยทำการเผยแพร่ชั้น “ทำตัวอย่างในการทำสิ่งที่ดีและทำยากให้ดู” (คือหลักปฏิบัติ).
- (๑๔) ผู้มีคุณธรรมสูงหรือพระอริยะเจ้า ช่วยทำการเผยแพร่ชั้น “มีความสุขให้ดู” (คือหลักปฏิเวธ).
- (๑๕) ล่าม (จะต้องมีเพียงพอ แก่การที่จะถ่ายทอดธรรมะจากภาษาเดิมลงสู่ภาษาต่าง ๆ. ในปัจจุบันนี้ นับว่ายังไม่มี).
- (๑๖) นักหนังสือพิมพ์ ให้การร่วมมือด้วยแทรกธรรมลงในหน้าหนังสือเป็นประจำ และเกียดกันสิ่งที่ยุวชนและคนทั่วไปไม่ควรได้ยินได้ฟังไม่ให้ปรากฏในหน้าหนังสือของตน ด้วยการเสียดสีที่แท้จริง ไม่เห็นแก่ได้. (เพราะในสมัยปัจจุบันนี้ หนังสือพิมพ์เป็นสิ่งที่กำลังจูงวิญญาณของคนในโลกยิ่งกว่าสิ่งใดทั้งหมด).
- (๑๗) ผู้มีบริการ การโฆษณาทั่วไป กระทั่งถึงบริษัทวิทยุ

กระจายเสียงที่ทำการส่งคราวเดียวทั่วโลก ให้ความร่วมมือโดยทุกวิถีทาง.

ง. หน่วยองค์การเจ้าหน้าที่เผยแผ่
ฝ่ายคณะสงฆ์

หน่วยองค์การเจ้าหน้าที่ฝ่ายคณะสงฆ์ อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีเป็นชั้น ๆ ดังต่อไปนี้ (ซึ่งส่วนมากก็มีอยู่เกือบครบแล้ว) :-

- (๑) องค์การเผยแผ่ส่วนกลาง (คือสังฆมนตรี ที่มีอยู่แล้ว).
- (๒) องค์การเผยแผ่ประจำภาค (ยังไม่มี).
- (๓) องค์การเผยแผ่ประจำจังหวัด (มีอยู่แล้ว).
- (๔) องค์การเผยแผ่ประจำอำเภอ (มีอยู่แล้ว).
- (๕) องค์การเผยแผ่ประจำตำบล (ยังไม่มี).

เพื่อให้เกิดผลสมตามความมุ่งหมายเป็นลำดับ ควรกำหนดหน้าที่ขององค์การเผยแผ่แต่ละชั้น ๆ ดังต่อไปนี้

- (๑) องค์การเผยแผ่ส่วนกลาง มีหน้าที่อย่างน้อย คือ
 ๑. มีกองค้นคว้าหาข้อธรรมและอุดมคติ อันเหมาะสมสำหรับบุคคลที่จะรับการเผยแผ่ทั้ง ๒๔ ประเภท (ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น) ให้เพียงพอและทันสมัยอยู่เสมอ.
 ๒. มีกองอบรมเจ้าหน้าที่เผยแผ่จังหวัด ทำการอบรมเฉพาะราย และเรียกอบรมใหญ่ประจำปีทุกปี.
 ๓. มีกองเอกสารและหนังสือพิมพ์ พิมพ์ออกเป็นของส่วนกลางเป็นประจำ.

๔. มีกองวิธีการ ซึ่งมีหน้าที่คิดค้น ออกแบบ จัดหา สนับสนุน ตรวจสอบ วิธีการ เครื่องมือและหน่วยองค์การต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ.
 ๕. มีกองสื่อสัมพันธ์ เพื่อประสานงานระหว่างบุคคลที่ต้องประสานกันทั้ง ๑๗ ประเภท (ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น) เพื่อให้ได้มาซึ่งกำลังและความสำเร็จของทุกฝ่าย.
- (๒) องค์การเผยแพร่ประจำภาค มีหน้าที่อย่างน้อย คือ
๑. เรียกอบรมเผยแพร่ประจำอำเภอทุกอำเภอ เป็นประจำปี.
 ๒. จัดพิมพ์ สมุดเอกสาร และหนังสือพิมพ์รายคาบของภาคออกเผยแพร่เป็นประจำ และเป็นหนังสือแถลงกิจการของภาคไปในตัว.
 ๓. เสนอ หรือรับมา หรือจัดทำ หรือปรับปรุง วิธีการต่าง ๆ ให้ลู่ถึงความสำเร็จ ตามที่เผยแพร่ส่วนกลางได้กำหนดไว้.
 ๔. แสวงหาทุน หรือกำลัง ในการเผยแพร่เพื่อส่งให้แก่ส่วนกลางตามที่จะทำได้ (ปรากฏตามที่แล้วมา เห็นได้ว่าองค์การนี้จะต้องใช้ทุนไม่น้อยกว่าองค์การอื่น และทั้งยังไม่เคยมีการช่วยหาทุนส่งขึ้นมาจากเบื้องล่างเหมือนองค์การอื่นเลย เพราะยังไม่ได้ทำเป็นลำเป็นต้น).
 ๕. ทำการอบรมเอง หรือสมทบการอบรม แล้วแต่กรณี ในเขตภาคของตน ทุกโอกาส.
- (๓) องค์การเผยแพร่ประจำจังหวัด มีหน้าที่อย่างน้อย คือ
๑. เรียกอบรมองค์การเผยแพร่ประจำตำบล ทุกตำบลที่มี เป็นประจำปี.

๒. จัดพิมพ์สมุดเอกสาร (หรือหนังสือพิมพ์ ถ้าสามารถ) ขึ้นเป็นของจังหวัด ตามควรแก่สถานะของจังหวัด เป็นประจำตามกำหนด.
๓. เสนอ หรือรับมา หรือจัดทำ หรือปรับปรุงวิธีการต่าง ๆ ให้ลุล่วงความสำเร็จ ตามที่เจ้าคณะเหนือกำหนดไว้.
๔. แสวงหาทุน หรือกำลัง ในการเผยแผ่ เพื่อส่งให้แก่ภาค ตามที่จะทำได้.
๕. ทำการอบรม หรือสมทบการอบรม แล้วแต่กรณี ในเขตจังหวัดของตน ทุกโอกาส.

(๔) องค์การเผยแผ่ประจำอำเภอ มีหน้าที่อย่างน้อย คือ

๑. เสนอ หรือรับมา หรือจัดทำ หรือปรับปรุง วิธีการต่าง ๆ ให้ลุล่วงความสำเร็จ ตามที่เจ้าคณะเหนือกำหนดไว้.
๒. แสวงหาทุนหรือกำลัง ในการเผยแผ่เพื่อส่งให้แก่จังหวัด ตามที่จะทำได้.
๓. ทำการอบรม หรือสมทบการอบรม แล้วแต่กรณี ในเขตอำเภอของตนทุกโอกาส.

(๕) องค์การเผยแผ่ประจำตำบล มีหน้าที่อย่างน้อย คือ

๑. เสนอ หรือรับมา หรือจัดทำ หรือปรับปรุง วิธีการต่าง ๆ ให้ลุล่วงความสำเร็จ ตามที่เจ้าคณะเหนือกำหนดไว้.
๒. แสวงหาทุน หรือกำลังในการเผยแผ่ เพื่อส่งให้อำเภอตามที่จะทำได้.
๓. ทำการอบรม หรือสมทบการอบรม แล้วแต่กรณี ในเขตตำบลของตน ทุกโอกาส.

หมายเหตุ :- ทั้งนี้อาจมีการแก้ไข หรือยกเว้นเป็นพิเศษบางประการ สำหรับบางจังหวัด บางอำเภอ หรือบางตำบล แล้วแต่สถานะของภูมิภาคนั้น ๆ.

จ. หน่วยองค์การเจ้าหน้าที่เผยแพร่ ฝ่ายบ้านเมือง

เนื่องจากทางฝ่ายราชการบ้านเมือง ได้จัดให้มี วัฒนธรรมภาค จังหวัด อำเภอ หรือตำบลอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องจัดเจ้าหน้าที่เผยแพร่ทางศาสนาขึ้นโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นการหมดเปลือง และมีมากกว่าเหตุไป. ให้เจ้าหน้าที่ทางวัฒนธรรมและทางอื่น ๆ เช่น ทางมหาดไทย เป็นต้น ให้การร่วมมือตามควรแก่กรณี ก็เป็นการเพียงพอแล้ว. ทั้งนี้เนื่องจากหน้าที่หรือหลักวิชาการในการเผยแผ่ศาสนานั้น เจ้าหน้าที่ทางฝ่ายสงฆ์ย่อมมีเพียงพออยู่แล้ว.

ฉ. งานเผยแผ่ประเภทที่ ๒ ตามหลักปฏิบัติธรรม

งานเผยแผ่ที่จำแนกเป็นหลักการและวิธีการต่าง ๆ หลายแผนกข้างต้นนั้นล้วนเป็นงานเผยแผ่ประเภทที่ ๑ ซึ่งยึดหลักปรีชาธรรม กล่าวคือ การเผยแผ่ด้วยการจัดการทำให้ได้ยินได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง เพื่อให้ได้ ความรู้ สำหรับการปฏิบัติ.

ส่วนงานเผยแผ่ประเภทที่ ๒ ซึ่งยึดหลักปฏิบัติเป็นประธานนั้น หมายถึง การทำตัวอย่างให้เขาดู ในสิ่งที่ดีและทำยาก เพื่อให้ได้ความไว้วางใจและเป็นความเลื่อมใส ซึ่งเป็นของจำเป็นอย่างยิ่ง และเป็นทางมาแห่งความสำเร็จแท้จริง.

งานเผยแผ่ประเภทที่ ๒ (ตามหลักปฏิบัติ) นี้ มีหลักการย่อ ๆ รวม ๗ ข้อ ดังที่ได้จำแนกไว้แล้วข้างต้น และยังไม่จำเป็นจะต้องวางเค้าโครงการละเอียดในขั้นนี้ เพราะยังสูงเกินไปบ้าง เพราะเป็นไปในตัวเองตามธรรมชาติอยู่แล้วบ้างและเพราะยังเผื่ออยู่บ้าง. คงถือหลักกว้าง ๆ ไปก่อนแต่เพียงว่า ให้องค์การทุกองค์การ (มีอยู่แล้ว ๔ องค์การ แต่ควรเพิ่มขึ้นใหม่อีก ๑ องค์การ) คือ

๑. องค์การปกครอง ;
๒. องค์การศึกษา ;
๓. องค์การเผยแผ่ ;
๔. องค์การสาธารณูปการ ;
๕. องค์การสมณธรรม (ซึ่งจะต้องจัดตั้งขึ้นใหม่) ;

ต่างทำหน้าที่ของตน ด้วยการเสียสละอดทนอย่างเคร่งครัด ให้ประชาชนเห็น, ก็จะเป็นการเผยแผ่พระศาสนาประเภทที่ ๒ (คือเผยแผ่ด้วยการทำให้อุ) ชนิดที่จะได้ผลอย่างเพียงพอ.

พึงถือเป็นหลักได้ในกรณีนี้ ว่า องค์การทุกองค์การ เมื่อได้ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องและสมบูรณ์แล้ว ย่อมกลายเป็น “องค์การเผยแผ่พระศาสนาในตัวเอง” ไปทุก ๆ องค์การทีเดียว.

ข. งานเผยแผ่ประเภทที่ ๓ ตามหลักปฏิเวธธรรม

งานเผยแผ่ประเภทนี้ มีหลักใหญ่ ๆ โดยย่อ ดังที่ได้จำแนกไว้แล้วข้างต้น ๗ ข้อ.

งานเผยแผ่ประเภทนี้ หมายถึงเพียงแต่พระอริยเจ้า มาแสดงตัวให้ปรากฏแก่ประชาชนเท่านั้น ก็จะเป็นการเผยแผ่พระศาสนาอย่างสูงสุด ของท่านทุก ๆ อริยาบถ เช่นเดียวกับที่พระอัสสิ เพียงแต่เดินให้ อุบัติสกุลบุตร เห็นเท่านั้นก็เป็นการเผยแผ่พระศาสนาชั้นสูงสุดแล้ว. งานเผยแผ่ประเภทนี้ นำให้เกิดผล คือ ความอยากจะทำตามเดี๋ยวนั้น.

การเผยแผ่พระศาสนา ด้วยการทำตนเป็นตัวอย่างแก่บุคคลผู้มีความซุขให้ดูนี้ เป็นชั้นที่มีผลมากที่สุด แต่ก็ทำได้ยากอย่างที่สุด และไม่อาจวางโครงการชนิดที่จะจำแนกอย่างนั้นอย่างนี้ได้. ในที่นี้ ขอแต่เพียงให้ผู้ที่ได้ประสพผลอันเลิศของธรรมะแล้วเพียงใด จงเป็นอยู่อย่างเปิดเผยเพียงนั้น เพื่อเกิดกำลังใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็นก็พอแล้ว.

เมื่อได้ปฏิบัติหน้าที่แห่งการเผยแผ่ ประเภทต้น ๆ สำเร็จดีแล้ว การเผยแผ่ประเภทนี้ จึงจะเป็นสิ่งที่หยิบขึ้นวินิจฉัยโดยละเอียด ; หรือมิฉะนั้นก็ยกไว้ให้เป็นหน้าที่ขององค์การสมณธรรม (ซึ่งควรจะตั้งขึ้นโดยเร็วอย่างยิ่ง) โดยเฉพาะก็แล้วกัน.

วิสาขะรำลึก

พ.ศ. ๒๕๘๕

คณะกรรมการอำเภอไชยา ได้มาขอฟังความเห็น และข้อ
สังเกตส่วนตัวของข้าพเจ้า ที่เกี่ยวกับความเชื่อและความก้าวหน้า
ของพุทธศาสนาเพื่อนำไปรวมวินิจฉัยกับความเห็นของบุคคลอื่น ๆ
และนำส่งคณะกรรมการจังหวัด ตามที่ทางราชการมีคำสั่งมา.
ข้าพเจ้าได้แถลงความเห็นส่วนตัวให้ไปตามที่จะได้, เป็นการร่วม
มือกัน. แต่อย่างไรก็ตาม บันทึกนี้ยังเป็นเพียงหัวข้อย่อ ๆ เท่านั้น.
ข้อไขโดยละเอียด พร้อมทั้งอุทาหรณ์มีอยู่อย่างไร เป็นไปเพียง
ไหน จะได้บรรยายกันในโอกาสหลัง. ขออุทิศความคิดเห็นครั้งนี้
ในเรื่องนี้ เป็นพุทธบูชาแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เนื่องใน
สมัยวิสาขบูชาปีนี้.

พุทธทาสภิกขุ

คำถาม

ใครจะทราบว่า พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของ
ประชาชนทั่วไปนั้นมี

๑. มูลเหตุแห่งความเลื่อมโทรมอย่างไร ?
๒. จะมีวิธีการแก้ไขความเลื่อมโทรมนั้น ประการใด ?
๓. มูลเหตุแห่งการไม่ก้าวหน้า มีอย่างไร ?
๔. จะมีวิธีการส่งเสริมให้ก้าวหน้า ด้วยวิธีใด ?

ในวิธีการส่งเสริมให้ก้าวหน้า นั้น ให้แยกออกเป็น

- ก. ส่งเสริมให้ก้าวหน้าในทางศาสนา.
 ข. " " ปกครอง.
 ค. " " การเมือง.
 ง. " " เศรษฐกิจ.
 จ. " " วัฒนธรรม.

คำตอบ

คำถามทั้ง ๔ ข้อนี้ เกี่ยวพันกันทั้งหมด แต่อาจแยกตอบ
 พอสังเกตเห็นได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๑. พระศาสนาเสื่อมโทรม เพราะมีพุทธบริษัทประพฤติผิดความ
 มุ่งหมายของพระศาสนามากขึ้น ในด้านต่าง ๆ คือ :-
 - ก. การบำรุง หรือการทำบุญให้ทาน ของทายก.
 - ข. การศึกษาปริยัติ ของบรรพชิต.
 - ค. การปฏิบัติ ของบรรพชิต.
๒. ต้องแก้ไขการเสื่อมโทรมนั้น ๆ ด้วยการกวัดขັນ ให้พุทธบริษัท
 พากันประพฤติถูกต้องตรงตามพระพุทธรประสงค์ และความ
 มุ่งหมายของพระศาสนามากขึ้น :-
 - ก. โดยใช้อุบาย แก่ผู้ที่ยังมีภูมิต่ำ.
 - ข. โดยใช้อำนาจบางประการ ในฐานะที่ควร.
 - ค. โดยการศึกษา
 - ง. โดยการพร่ำซ้ำให้เห็นความสำคัญ (อบรม).
๓. มูลเหตุที่พระพุทธรศาสนาไม่ก้าวหน้า อยู่ที่ พุทธบริษัทมีความ
 คิดแคบ เอาตัวรอดส่วนตนเกินไป คือ :-

- ก. พวกแสงลาภ ก็เห็นแก่ลาภเกินไป.
- ข. พวกแสงนิพพาน ก็เห็นแก่ความสุขส่วนตนเกินไป.
๔. ส่งเสริมให้ก้าวหน้าได้ โดยการทำให้พุทธบริษัทพากันเห็นแก่ผู้อื่นหรือส่วนรวม ให้มากขึ้น ในด้านต่อไปนี้ :-

ก. ด้านศาสนา

๑. บรรพชิตอดทน และสละเพื่อจัดการปฏิบัติ ให้ทันสมัยยิ่งขึ้น.
๒. บรรพชิตเสียสละ เพื่อการทำตัวอย่างในการปฏิบัติ ให้ดูดีมีใจจริง ๆ.
๓. ทายกสละเพื่อส่งเสริมเฉพาะคนที่ทำดีจริง ๆ ให้ทำได้สะดวก.
๔. ให้พลเมืองรอบรู้ และยึดถือธรรมหรือเหตุผลได้จริง โดยไม่ต้องถือปัจจัยภายนอก เช่นเครื่องราง เป็นต้น.

ข. ด้านการปกครอง

๑. พวกวางวิธีการสั่งสอนให้รัดกุมยิ่งขึ้น.
๒. พระใช้อิทธิพลทางการเกี่ยวข้องกับผูกพัน เพื่อบังคับประชาชนให้ประพฤติธรรมยิ่งขึ้น.
๓. พระใช้อิทธิพลในทางจิต เพื่อให้ประชาชนประพฤติธรรมยิ่งขึ้น.
๔. เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ล้วนแต่ต้องเป็นพุทธมามกะตัวอย่าง.
๕. นักบวชเข้าร่วมมือตามที่ทำได้ ในการสาธารณสุข การศึกษา การรักษาความสงบเรียบร้อย ของชาติ.

ค. ด้านการเมือง

ในด้านนี้ ต้องมีจุดหมายในกิจการฝ่ายศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับ

การเมืองให้คล้ายตามฝ่ายการเมืองให้มากเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ผิดหลักธรรมวินัย โดยถือหลักความจริงที่ว่า ความต้องการทางการเมือง ย่อมจำเป็นกว่าความต้องการทางศาสนา, และความจำเป็นทางการเมือง สำคัญกว่าความจำเป็นทางศาสนา. ทั้งนี้เพราะอย่างไรเสีย จักต้องทรงความมีชาติไว้ให้ได้ก่อน และตัวศาสนาที่แท้จริง ไม่จำเป็นต้องอิงวัตถุ คงอาศัยแต่การประพฤติ และคุณธรรมในใจมากกว่า. แยกออกได้ดังนี้

๑. การเมืองภายในประเทศ : ข้อนี้ไม่เป็นปัญหาที่เด่นนัก เพราะว่า พลเมืองที่เป็นพุทธบริษัทที่ดี และถูกต้องจริง ๆ นั้น ย่อมเหมาะสมอยู่แล้วทุกประการในการที่จะเป็น กสิกร กรรมกร พ่อค้า นายช่าง นายงาน ข้าราชการ ตลอดจนจนถึงเป็นเจ้าหน้าที่และทหารก็ดี. ความเป็นพลเมืองดีเห็นปานนี้ ย่อมอำนวยประโยชน์ทางการเมืองทุก ๆ แง่อยู่แล้ว สำคัญอยู่ที่แต่ที่จะพยายามให้พลเมืองเป็นพุทธบริษัทที่ดีได้อย่างไรเท่านั้น. คำตอบมีอยู่แล้วในด้านอันว่าด้วยศาสนา.

๒. การเมืองนอกประเทศ :

ก. จักต้องให้ พุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แพร่ไปมีอิทธิพลในต่างประเทศ ทำนองเดียวกับที่ลัทธิ โรมันแคทอลิก เป็นต้น ครอบงำพวกเราบางเหล่าอยู่ในปัจจุบันนี้.

ข. วางตนให้เพื่อประเทศเห็นใจว่า ตนเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในธรรมจริง ๆ.

ค. เชื่อมไมตรีจิตกับพุทธบริษัททั่วโลก เพื่อความเห็นอกเห็นใจกันพยายามกับกัน และร่วมมือ.

- ง. ประเทศไทย ต้องกล้าพยายามเป็นจุดศูนย์กลางทางพุทธศาสนาของโลก ให้ได้ทั้งส่วนการศึกษา และการปฏิบัติ ซึ่งรวมศิลปะและวัฒนธรรมอยู่ด้วย.

ง. ด้านเศรษฐกิจ

๑. บรรพชิตไม่สุรุษสุร่ายและอ่อนแอ.
๒. ควบคุมสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และความเป็นอยู่ในวัด ไม่ให้ผลาญทรัพย์และแรงงานของชาติ ในส่วนที่ไม่จำเป็น.
๓. เลิกความคิดที่ถือกันว่า “การบวชเป็นการพักผ่อน” อย่างเด็ดขาด.
๔. ทางวัดร่วมมือด้วยเท่าที่จะทำได้ ในการชลประทาน การเกษตร การคมนาคม การส่งเสริมสินค้าในประเทศ และอื่น ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วยได้โดยไม่ผิดกรรมวินัย.

จ. ด้านวัฒนธรรม

พุทธศาสนาจะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม แม้แห่งสมัยปัจจุบันนี้ ได้ดีเพียงไรนั้น เรามีพุทธศาสนาที่แผ่เข้าไปเป็นรากฐานของวัฒนธรรมญี่ปุ่น เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดอยู่แล้ว. และยิ่งกว่านั้น ยังมีความจริงอยู่ว่า ไม่มีหลักวัฒนธรรมอันใด ที่จะมีอะไรนอกออกไปจากหลักธรรมแห่ง พุทธศาสนา. ฉะนั้น ในที่นี้จึงต้องการเป็นอย่างมาก แต่เพียงว่าเราจะทำอย่างไร การประพฤติธรรมจะได้รับการนิยมมากขึ้นเท่านั้น. ขอแสดงความเห็นเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยตรงไว้ในที่นี้ว่า

๑. บรรพชิตกล้าทำเป็นตัวอย่างจริง ๆ. (เช่นการเลิกของเสพติด).
๒. วัดไม่ยอมรับคนที่มาจากตระกูล ซึ่งทำผิดหลักวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ให้มีสิทธิอันชอบธรรมในวัด (เช่นเข้ามาบวชเป็นต้น).
๓. พร้าชี้แจงและอบรมกันจนเห็นความจริงที่ว่า หลักวัฒนธรรม ก็คือหลักพระธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ นั้นเอง.
๔. วัดขนาดใหญ่ ต้องมีพิพิธภัณฑ์อันจงใจในทางฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติ.
๕. ทุกวัด ต้องรับผิดชอบในความเสื่อมและความเจริญทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่วัดนั้นตั้งอยู่.

บันทึกเบ็ดเตล็ด

การประสูติของพระพุทธเจ้า ตามพระคัมภีร์ที่เขียนกันขึ้นในฝ่ายทักษิณิกายของพวกเรานั้น เมื่อเทียบกับคริสต์ศักราชปรากฏว่า ประสูติเมื่อ ๖๒๓ ปี ก่อนคริสต์, แต่ที่นักค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ตะวันตกยุคปัจจุบัน ลงเห็นนั้นเป็นอันเดียวกันว่า ประสูติเมื่อ ๕๖๓ ปีก่อนคริสต์เท่านั้น ผิดกันถึง ๖๐ ปี. รู้สึกลำบากทุกคราว เมื่อพูดถึงกำหนดปีอันเกี่ยวกับพุทธศานากับนักประวัติศาสตร์. เราเชื่อตามที่เรานับปีสืบกันมา ไม่ทราบได้ว่าสืบกันมาอย่างไร โดยทางไหน, นักประวัติศาสตร์ ก็เชื่อไปตามหลักฐานต่าง ๆ ที่ช่วยกันพิจารณาดู และเทียบเคียงกับผู้นั้นผู้นี้ในยุคร่วม ๆ กัน แล้วก็ลงสันนิษฐานเอา โดยไม่ฟังเสียงคัมภีร์ของผู้ใดเลย, เพราะไม่ไว้ใจระวัคนแรกที่เขียนคัมภีร์นั่นเอง. เขาว่ากันว่าถ้าเชื่อตามคัมภีร์เหล่านี้ (ซึ่งแรกที่เดียว ออกจากคนเดียว) แล้ว ประวัติการณ์อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก จะพลาดและแย้งกันจนไปหมด. แต่ถ้ายืนพื้นประวัติการณ์นั้น ๆ ไว้อย่างลงกันเรียบร้อย, จะมีขัดกันอยู่ก็เพียงอย่างเดียว คือกำหนดปีที่กล่าวไว้ตามคัมภีร์ของพวกเราเท่านั้น.

เมื่อทรงรับบิณฑบาตของนายจุนทะ กัมมารบุตรแห่งเมืองปาวา, พระบาลีกล่าววว่า ทรงฉัน "สุกรมัททวะ" ที่นายจุนทะจัดถวายแล้วก็ทรงประชวรหนักด้วยโรคลงพระโลหิตอย่างแรง.

“สุกรมัททวะ” คืออะไรเล่า? พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ (ราว พ.ศ. ๙๐๐ เศษ) ว่าเนื้อลูกหมูหนุ่ม ๆ พวกเราที่ศึกษาคัมภีร์ของท่าน ก็แปลและเชื่อมกันมาอย่างนั้น มาเมื่อสิบกว่าปีมานี้ นักปราชญ์ฝ่ายตะวันตกที่เข้ามาศึกษาพระบาลี ได้พร้อมกันลงสันนิษฐานแปลไว้ว่า “สุกรมัททวะ” คือสิ่งหนึ่งซึ่งมีอยู่ในอินเดียตอนเหนือ ชาวบ้านเรียกกันว่า สุกรกันทะ (คำพจนานุกรมศาสตร์สากลว่า *Tuber indicum*), ได้แก่เห็ดหรือเง่าใต้ดิน (Truffle) ชนิดหนึ่ง. ความจริงจะได้แก่ฝ่ายไหน คิดเล่น ๆ คุณก็ไม่เสียหายอะไร. ถ้าแปลศัพท์ ๒ ศัพท์นั้นดูอย่างง่าย ๆ ตื้น ๆ ที่สุด ก็จะได้ดังนี้ สุกรมัททวะ = ของหวานปากหวานคอของหมู, หรือส่วนที่อ่อน ๆ หวาน ๆ ของหมูก็ได้. สุกรกันทะ = หัวเง่าใต้ดิน ที่ชอบใจแก่หมู. นี่เห็นได้ว่าในเชิงศัพท์แล้ว นักแปลตะวันตก ไม่เชื่อเกียรติของเราเลย.

คำว่า “โพธิสัตว์” ตามความหมายของพวกเราว่าได้แก่สัตว์ที่ในชาติข้างหน้าโน้น ๆ จะได้เป็นพระพุทธเจ้า เวลานี้กำลังเป็นปลาตูก, นกยูง, หรืออานร หรืออะไร ซึ่งมีไซคนก็ได้; แต่พวกมหายานเชื่อว่า ได้เฉพาะแก่ผู้ที่บำเพ็ญทสภารมีเต็มที่จนอาจเป็นพระพุทธเจ้าได้แล้ว แต่ยังไม่อยากบรรลุนิพพาน ขอผัดทำการช่วยเหลือเพื่อสัตว์ด้วยกันก่อน, โพธิสัตว์ของเขาจึงมีมากเต็มไปหมดและเป็นกันได้ทุกคน, ทั้งเขาเทียบกับพวกเราว่า โพธิสัตว์ตรงกับผู้บรรลุพระอรหัตต์แล้ว. นี่คือการแตกต่างกันอย่างลิบลับ ของคำว่าโพธิสัตว์ ในระหว่างหินยานกับมหายาน.

ผู้ที่ตัดกิเลสได้หมดจดบรรลุพระอรหัตต์ผลแล้วนั้นเรียกโดยภาษา

ต่าง ๆ กัน. ไทยเราเรียก “อรหันต์ ;” บาลีก็เป็น “อรหนต์ ;” จีนเรียก “ยิงกวง” (Yingkong), หรืออีกอย่างหนึ่งว่า “โลฮัน” (Lohan) ; ญี่ปุ่นเรียก “อารกัน” (Arakan) ; ธิเบตเรียก ทกรับ ฉิม-ปา (Dgrabchom-pa) ; (เสียงธิเบตไม่รับรองว่าข้าพเจ้า ออกได้ถูกต้อง ให้ถือเอาอักษรโรมันเป็นเกณฑ์). นี่แสดงให้เห็นว่า พุทธบริษัทต้องไม่หลงใหลยึดมั่นในเสียง, จะเรียกว่าตัวอะไรก็ได้ ขอแต่ให้ได้บรรลุสถานะที่หมดความชั่วร้ายในใจ เป็นสุขอย่างเยือกเย็น สุดที่จะเย็นก็แล้วกัน.

“ผู้ช่วยล้างบาป” นั้น ไม่มีเลยในพุทธศาสนา, พระพุทธองค์ทรงสอนว่า “ความเพียรเพื่อหลุดพ้น เป็นสิ่งที่พวกท่าน ต้องทำเอาเอง. ตถาคต เป็นแต่ผู้บอกวิธีเท่านั้น. อริยมรรคมีองค์แปด เป็นวิธี, ท่านได้ไปตามวิธีนั้นแล้ว จักถึงสถานะที่ไม่มีความตาย” ดังนี้. แต่ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาได้แยกออกเป็นหลายนิกาย เพราะผู้แยกหวังให้เหมาะแก่ชนนั้น ๆ ได้เกิดกลายเป็นมีผู้ช่วยล้างบาปขึ้นในพระพุทธรศาสนา, ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน. ที่ว่านี่ก็เป็นลัทธิที่โลก รู้จักมากเหมือนกัน ได้แก่ลัทธิมหายานที่สอนให้ถือ พระอมิตาภา พุทธะ. ใครออกพระนามท่าน หรือนึกไว้ในใจเสมอ บาปก็ร่วงหล่นหมดไป. ลัทธิเช่นนี้โดยเฉพาะได้แก่ นิกายตาริกิ ซึ่งเจริญแพร่หลายอยู่ในประเทศญี่ปุ่น, ยิ่งกว่าที่อื่น ๆ. ชาวตะวันตกเลยเชื่อไปว่า พุทธศาสนาก็มีผู้รับบาปของสัตว์ ; เราควรรู้ตัวไว้ !

ที่สุดนี้ ก็มาถึงคำว่า “ภิกขุ.” ในเมื่อจะต้องแปลคำนี้แล้ว โปรดอย่าแปลกันว่า นักขอ หรือนักบวช, คนหัวล้าน, นักวัด,

พระสงฆ์, องค์ซี, หรือขรัวตาอย่างใดอย่างหนึ่งเลย ขอให้แปลอย่างถูกต้องจริง ๆ ว่า “คนพวกหนึ่งซึ่งเห็นความน่าเบื่อของการที่ต้องเกิด ๆ ตาย ๆ วนเวียนอยู่ในกรอบวงของอาการอย่างที่เป็นมาแล้วไม่รู้จบ, แล้วก็หลีกเลี่ยงออกคิดค้นหาวิธีที่จะทำให้หลุดพ้นออกไปจากความเป็นอย่างนั้น, หรือจะสอนผู้อื่นเพื่อเป็นอย่างนั้นด้วยพลัง.” นี่คือภิกษุ. ใครที่ไม่ทำอย่างนี้ ผู้นั้นมิใช่ภิกษุและไม่ใช่ภิกษุ. ถ้าแปลไม่ถูก ก็อย่าแปลเลย, เรียกทับลงไปว่า ภิกษุ ดีกว่า, จะไม่บาปเพราะทำให้โลกรู้จักภิกษุมืดไปจากความจริง โดยไม่รู้สึกละ.

และเมื่อจะแปลเป็นภาษาอังกฤษก็อย่างเดียวกันอีก, โปรดอย่าแปลคำนี้ว่า Monk, Mendicant, Friar, Almsman, Priest, หรือ Ascetic อย่างหนึ่งอย่างใดเลย, เพราะนั่นเป็นชื่อของเอเยนต์ของพระเป็นเจ้าของบ้าง, ผู้รับจ้างล้างบาปบ้าง, ผู้บูชาบุญบ้าง ทรมานตนบ้าง. จงใช้คำว่า Bhikkhu อย่างตรง ๆ ที่เดียว มิฉะนั้นท่านจะเป็นผู้ที่ขี้เกียจของคำว่า ภิกษุ ให้จมดินอย่างไม่มีเหลือเลย. อีกอย่างหนึ่งควรจำใส่ใจไว้ว่า ถ้าสนทนากับพระภิกษุต่างประเทศในประโยคเป็นต้นว่า “ท่านเป็นพระมากี่ปีแล้ว?” ดังนี้ อย่าใช้คำว่า “Priest” เป็นต้นแทนคำว่าพระเป็นอันขาด, เขาจะดูหมิ่นท่านในใจว่า ไม่รู้จักพุทธศาสนาของตนเอง, และจะไม่ยินดีสนทนากับท่านเต็มที่.

บรรณวิจารณ์

โยคสูตรของปตัญจลี โดย สวามีสัตยานันทปุรี

หนังสือพิมพ์พุทธศาสนา ได้เปิดหน้าบรรณวิจารณ์ (Book review) ขึ้นเพื่อวิจารณ์หนังสือบางเล่ม ที่ควรแก่พุทธศาสนิกผู้ชวนชวยต่อการศึกษา ควรทราบและแสวงมาศึกษา. เราได้เริ่มจับเอาหนังสือ โยคสูตรของปตัญจลี ซึ่งท่านสวามี สัตยานันทปุรี สำนักงานธรรมาคมศาสตร์ กรุงเทพฯ แปลและทำคำอธิบายประกอบ ขึ้นวิจารณ์ก่อน.

หนังสือเล่มนี้ เจ้าคุณภะระตราชสุพิช ได้ส่งไปถวายในสำนักโมกขพลาราม เพื่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในที่นั้น เป็นจำนวน ๕ เล่ม ปรากฏว่าตรงกับความประสงค์ ในการศึกษาหาความรู้พิเศษที่เกี่ยวกับสมาธิ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้คำวิจารณ์ไว้ดังต่อไปนี้ :-

หนังสือเช่นโยคสูตรนี้ เหมาะสำหรับผู้ที่เคยศึกษา ให้ทราบเรื่องของสมาธิอย่างแท้จริง. แม้ว่าผู้แต่งหนังสือเล่มนี้ มิได้เป็นภิกษุในพุทธศาสนาโดยตรง ท่านก็ได้บรรยายถึงเรื่องของสมาธิในอินเดียยุคโบราณ และขั้นดีที่สุดไว้อย่างสมบูรณ์ เหมาะกับที่ผู้สนใจในสมาธิในยุคนี้จะอ่าน. เมื่อพระพุทธรองค์ตรัสถึงเรื่องสมาธิ เช่น ฉานาสีเป็นต้น ในพระโอวาทของพระองค์ ก็ตรัสเพียงลักษณะที่เป็นผล และเพียงบางอย่าง มิได้ตรัสถึงวิธีบำเพ็ญและอื่น ๆ โดยละเอียด เพราะเป็นเรื่องที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไปแล้ว ในสมัยนั้น, และทั้งเป็นการนำมาตรัสเพียงเพื่อให้เป็นบุรพภาค ติดต่อกับเรื่องที่สูงขึ้นไป ที่พระองค์ตั้งพระทัยจะตรัสอย่างพิสดาร. เมื่อเป็นเช่นนี้

เรื่องของสมาธิจึงมีอยู่ในปกรณัมชั้นสังคีตน้อยเกินไป. ครั้นตกลมาถึงสมัยนี้-สมัยซึ่ง สมาธิไม่ใช่ของดาดดิน และเป็นที่น่าสนใจกันทั่วไปในหมู่นักบวช-เข้า ข้อความเพียงเท่าที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์นั้น จึงไม่เพียงพอแก่ความอยากรู้ของนักศึกษา ที่ตั้งใจจะศึกษาให้รู้ อย่างสมบูรณ์จริง เราจึงต้องการหนังสือ ประกอบการศึกษาประเภทนี้ นอกออกไปอีก, แม้ว่า มิได้เป็นหนังสือที่แต่งโดยภิกษุในพุทธศาสนาโดยตรงก็ตาม. แม้ว่าในสมัยอรรถกถา (๖๐๐ ปี จากพุทธปรินิพพานต่อมา) จะมีการร้อยกรองหนังสือเรื่องสมาธิไว้บ้าง เช่น หนังสือวิสุทธิมรรคเป็นต้น ก็ยังไม่ทำให้ผู้ตั้งใจศึกษาจริง ๆ รู้สึกว่าพอได้เลย. นี่เป็นเหตุอันสำคัญที่ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ในการที่ทำการค้นคว้าออกไปนอกวงของพวกพุทธบริษัทเราโดยเฉพาะ.

ข้าพเจ้า ขวนขวายค้นคว้าจากหนังสือต่าง ๆ เช่นหนังสือของท่าน วิเวกานันทะสวามี, ท่านรามกฤษณา เป็นต้น ได้พบทำนองเดียวกันเข้าอีก คือกล่าวถึงแต่ย่อ ๆ ในอันเกี่ยวกับสมาธิโดยทั่วไป มักกล่าวโดยพิสดาร แต่เรื่องทฤษฎีต่าง ๆ ที่เป็นผลของสมาธิ อันสูงขึ้นไปจากนั้น. ในที่สุดมาเมื่อได้พบหนังสือโยคสูตรของท่าน ปตัญชลี (พ.ศ. ๓๐๐-๔๐๐) ซึ่งแปลสู่ภาษาไทยโดยท่านสวามี สัตยานันท์ แห่งสำนักงานธรรมมาศรมศาสตร์ เข้า รู้สึกว่าเป็นหนังสือที่อาจให้ความรู้ในเรื่องนี้โดยพิสดาร และพอเพียงแก่ “การประกอบการศึกษา”

หนังสือโยคสูตรนี้ บทที่ ๑ ว่าด้วยความหมายของคำว่าสมาธิ หรือโยคะ และผลที่โยคะจะนำไปถึง คือความหลุดพ้น ว่ามีลักษณะเช่นไร เป็นต้น. บทที่ ๒ ว่าด้วยวิธีเริ่ม และบำเพ็ญโยคะจนถนอน

ตัวออกได้จากโลกียวิสัย, บทที่ ๓-๔ ว่าด้วยการผ่านสมาธิขั้นนี้ไปสู่โลกุตตรภูมิ.

ความรู้เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่กล่าวถึงวิธีนั่ง วิธีกำหนดหรือบังคับลมหายใจอาหารการกินอยู่หลับนอน ฯลฯ เหล่านี้ มีทั้งที่ตรงกันกับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ของฝ่ายเรา, ทั้งที่ไม่ตรง และทั้งที่เพียงแต่จะช่วยให้เราเข้าใจข้อความบางอย่างในคัมภีร์ของเราโดยละเอียดขึ้น. ส่วนความรู้พิเศษ เช่นเรื่องเกี่ยวกับอาตมมัน เป็นต้นั้น เป็นของที่นำรูน่าฟังไว้ เหมือนกัน, เพื่อเป็นเครื่องเรื่องปัญญา.

ข้าพเจ้าใคร่ที่จะไปอินเดีย เนื่องจากเพื่อเสาะหา “ความรู้ประกอบ” เหล่านี้ เมื่อท่านสวามี ได้ทำสิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการให้ปรากฏขึ้นในเมืองไทย ใกล้เคียง ๆ เช่นนี้ ก็นับว่าเป็นลาภแก่ข้าพเจ้ามาก และอดที่จะขอบคุณเป็นส่วนพิเศษไม่ได้, และแทนในนามบรรดาผู้ที่ใคร่จะศึกษาเรื่องนี้ ให้กว้างขวาง แวดล้อมคัมภีร์ของตน, ทัวไป. หวังว่าท่านสวามีคงจะพยายามทำเล่มที่ ๒ ที่ ๓ สืบต่อกันไปเป็นลำดับ และพยายามทำคำอธิบายเป็นพิเศษ เปรียบเทียบข้อความนั้น ๆ กับข้อความในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนา ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตามความรู้เท่าที่ท่านมีในฝ่ายพุทธศาสนา. ที่สุดนี้ ขอแสดงความขอบใจซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ในการที่ท่านได้ทำให้ความจำเป็น ที่พวกเราจะต้องไปแสวงหาความรู้พิเศษชนิดนี้ถึงอินเดีย ให้ยังเหลือน้อยลง มาด้วยเป็นอย่างมาก.

โมกขพลาราม

๒๐ ก.ค. ๔๐

บรรณวิจารณ์

อภิธาน์บทที่ ปีกาแปลไทย

ไว้อาลัย

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณวิมลคุณ

ในรอบปีนี้ เหตุการณ์ที่ปลุกเร้าความรู้สึก ของปวงสยามพุทธศาสนิกอย่างยิ่งอันหนึ่ง ก็คือ การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า. คณะเราไม่สามารถที่จะกล่าวแก่ท่านทั้งหลาย ตามประเพณีว่า เรามีความเสียใจหรือสลดใจเพราะเหตุนี้. ทั้งนี้เพราะว่า นอกจากนั้นจะเป็นเครื่องช่วยรับรองพระพุทธานุภาพที่ว่า สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา และ สพฺเพหิ ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว ให้เราเห็นความจริงและมั่นคงในพระพุทธานุภาพยิ่งขึ้นไปแล้ว มันยังเป็นการดี, ความหลุดพ้น, ของพระองค์ท่าน ที่เราทั้งหลายควรอนุโมทนา หรือแสดงความยินดีด้วยพระองค์ท่านอย่างยิ่ง. ทั้งนี้หมายถึงว่าพระองค์ท่านได้มีพระชนม์อยู่มาจนแก่หง่อม ยังเหลืออยู่แต่เวลาสำหรับทบทวนแล้ว อีกอย่างหนึ่งพระองค์ท่านได้ทรงบำเพ็ญหน้าที่ของพระองค์มา อย่างสุดความสามารถ หรือเต็มความสามารถของพระองค์ท่านแล้ว ควรที่จะได้รับการพักผ่อน หรือหลุดพ้นเสียบ้าง. เมื่อพระองค์ท่านได้ทรงรับสังขาร ถึงการหยุดพักด้วยการหยุดหรือดับลง ซึ่งไม่มีการหยุดพักอย่างอื่นใดเสมอเช่นนี้ เราจึงขออนุโมทนาในการประสพกับความรำบับชั่วคราว ของพระองค์ท่านอย่างมากด้วยมุทิตาจิต.

อนึ่ง ความกตัญญูของเรา ไม่ได้ปลุกใจเราให้ชวนขวยจำงาน
 บำเพ็ญกุศลเพื่อพระองค์ท่านแต่อย่างใด. แต่อีกด้านหนึ่ง มันได้
 ปลุกให้เราสอดส่องมองหาพระเกียรติคุณ ของพระองค์ท่าน บาง
 ประการที่เจียบอยู่ ดูดั่งว่ามหาชนได้พากันลืมเสียทีเดียว. นั่นคือ
 งานบางอย่าง ที่พระองค์ท่านได้ทรงกระทำไว้เพื่อเรา อย่างแท้จริง.
 งานวรรณกรรมชิ้นเอก ของพระองค์ท่าน คือการร้อยกรองหนังสือ
 อภิธานป์ที่ปีกา, ที่รองลงมาคือ หนังสือต้นบัญญัติสิกขาบท ใน
 กิกขุวิภังค์. เพื่อเป็นที่ระลึก หรือไว้อาลัยแด่พระองค์ท่าน คณะเรา
 ได้ขอให้ผู้ที่รู้จักหนังสือสองเล่มนี้ดี ทำการวิจารณ์หนังสือสองเล่มนี้
 ให้ปรากฏเกียรติคุณของพระองค์ท่าน สืบไป และในที่นี้ ได้ตกลง
 ให้ท่าน อินุทปญโญ กิกขุ เป็นผู้วิจารณ์. คำวิจารณ์นั้น มีดังที่เราได้
 นำลง ต่อไปนี้ :-

อันมณูญคุณของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นี้ นั้น นอก
 จากการทรงชักนำชน ให้น้อมไปในทางสัมมาปฏิบัติ ตามเยี่ยงผู้
 เป็นประมุขทั้งหลาย ในกาลก่อน ๆ แล้ว ยังมีพระคุณพิเศษอีกอัน
 หนึ่ง คืองานวรรณกรรม. พระองค์ทรงแปลชาดก และร้อยกรอง
 เรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ไว้มาก, ได้ทรงถอดหนังสืออภิธานป์ที่ปีกา
 ออกสู่ภาษาไทย และทรงคัดเรื่องอุปบัติเหตุของพระวินัยบัญญัติ
 ทุก ๆ สิกขาบท ออกมาร้อยกรองขึ้นเป็นหนังสือเล่มหนึ่ง. งาน
 สองชิ้นหลังนี้น่าชมในพระวิริยะอุตสาหะ และน่าระลึกถึงพระเดช
 พระคุณ ที่ทำให้เราท่านได้รับความสะดวก ในการศึกษา เป็นอันมาก.
 เราจึงมาพิจารณากันดูในที่นี้.

คัมภีร์อภิธานป์ทีปิกา ในครั้งแรกของเดิมเป็นภาษาบาลี แต่งโดยพระโมคคัลลายนะ พระมหาเถระชาวลังกา เมื่อราว พ.ศ. ๑๖๙๕ ถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ เป็นคัมภีร์อภิธานที่ขึ้นชื่อลือชา เช่นเดียวกับคัมภีร์โมคคัลลายนะ ซึ่งแต่งโดยพระมหาเถระองค์เดียวกัน และมีชื่อเหมือนเจ้าของ. คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่ประมวลศัพท์ หรือคำในภาษาบาลีมากที่สุด มาร้อยกรองไว้ด้วยหลักการอันแปลก คือเก็บคำที่คล้าย ๆ กัน หรือเป็นไวพจน์ของกัน มาร้อยกรองเข้าเป็นกาพย์กลอน (ที่เรียกว่าคาถา) ให้ท่องจำได้โดยง่าย เมื่อแปลออกศัพท์หนึ่ง ศัพท์อื่นก็พลอยออกไปด้วยทั้งพวก เฉพาะศัพท์ที่แปลว่าพระพุทธรเจ้า มีถึง ๓๒ ศัพท์, ที่แปลว่านิพพาน มีถึง ๔๖ ศัพท์, กระทำดังนี้เรื่อย ๆ ไป จนถึงศัพท์เล็กศัพท์น้อย, มีคัมภีร์ชื่อ อภิธานป์ทีปิกาสุจิ อีกคัมภีร์หนึ่ง ช่วยแก้บรรดให้แปลออกโดยง่าย. ฉบับมคธนี้ ให้สำเร็จประโยชน์ได้คือ เป็นประมวลของคำบาลีทั้งหมด ที่เมื่อผู้ใดจะแปลออกสู่ภาษาของตนภาษาใด ก็ทำได้โดยง่าย.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น ได้ทรงถอดออกสู่ภาษาไทย พร้อมทั้งทรงให้คำแปลไว้อย่างครบถ้วน. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้พิมพ์ขึ้นเป็นเล่มเสร็จเรียบร้อยเป็นครั้งแรก. พระองค์ได้ทรงจัดให้สำเร็จประโยชน์ได้หลายทางเช่น แพนกหนึ่ง ทรงจัดไว้ในรูปคาถาอย่างเดิม สดวกแก่การท่องจำ และได้เห็นของเดิม, ทรงให้คำแปลไทยไว้ข้าง ๆ เสร็จ. อีกพานกหนึ่ง ทรงให้จัดลำดับศัพท์ตามลำดับอักษรเป็นเกณฑ์ เช่นการจัดพจนานุกรมบาลีทั่วไป, อีกพานกหนึ่ง ตัดสนธิที่ยาก ๆ ทั้งหมดไว้ให้ดู และอีก

แพนคนหนึ่ง เป็นพวกอพยยศัพท์พร้อมทั้งคำแปล, และศัพท์ที่ศัพท์เดียว แปลได้หลายอย่าง ก็ได้จัดแยกออกเป็นพิเศษอีกพวกหนึ่งด้วย. นับว่าเป็นยอดของหนังสืออภิธาน ที่สยามเรามีอยู่ในเวลานี้ เป็นของจำเป็นสำหรับผู้ที่จะศึกษาภาษาบาลีให้ลู่ถึงฝั่งฝางจริง ๆ. นักหนังสือบาลีย่อมชื่นชมซาบในความน่าเคารพ ต่อพระดำริของพระองค์ท่านอยู่ด้วยกันทุกคนแล้ว.

แต่น่าคิดอยู่อย่างหนึ่ง ที่หนังสือนี้หาได้เป็นหนังสือที่แพร่หลาย สมลักษณะของตนไม่ คงเป็นเพียงหนังสือชั้นพิเศษ ที่มีผู้รู้จักน้อยเหลือเกิน, ราคาขายครั้งแรกเล่มหนึ่ง ถึง ๒๕ บาท, เดียวนี้ได้ยินว่า ลดลงเหลือราว ๑๕ บาท, ถ้าหาซื้อหนังสือเก่าที่ใช้แล้ว ก็ยังไม่ต่ำกว่า ๑๐ บาท ทั้งยังหายากเหลือประมาณ. ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าจะให้หนังสือนี้มีประโยชน์ แฝไปกว้างขวางเช่นเดียวกับพระเกียรติ และเมตตาคุณ ของพระองค์ท่าน ผู้ร้อยกรองแล้ว ท่านผู้ที่ได้รับมรดกลิขสิทธิ์วรรณกรรม น่าจะทำการโฆษณาและเปลี่ยนแปลงหลักการบางอย่าง เช่นจำหน่ายให้ถูกลงกว่าเก่า และควรมีฉบับราคาถูก ที่พิมพ์ด้วยกระดาษขาว, ใช้ตัวอักษรเล็ก ๆ ให้เล่มเล็ก และบางลง ราคาจะได้ถูกสำหรับนักเรียนที่มีทุนน้อยจะได้อาจซื้อหาไว้สำหรับตนได้, และการทำโฆษณาขึ้นบ้างเท่าที่สมควรเท่านั้นก็นำมาซึ่งผลอันน่าชื่นใจเป็นหลายประการ. ข้อแรก จะทำให้พระคุณของพระองค์ท่าน จับใจนักบาลีในสยามยิ่งขึ้น จะทำให้สยามมีการศึกษาบาลีที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม และในที่สุดจะทำให้พระองค์ท่านกลายเป็น “บุรุษที่ไม่รู้จักตาย” ได้อีกพระองค์หนึ่ง ในเมื่อหนังสือเล่มนี้ได้แพร่หลายไป เพื่อคอย

อำนวยความสะดวกใจให้แก่นักบวชอยู่ทั่วทุกหัวระแหง.

หนังสือเล่มที่สอง คือ ต้นบัญญัติ เป็นหนังสือเล่มหนึ่งอีกเหมือนกันที่ ถ้าได้บรรจุเข้าไปในหลักสูตรนักเรียน ชั้นใดชั้นหนึ่งที่สมควร ก็จะไม่เป็นการซ้ำซากกับหนังสือเล่มหนึ่งเล่มใด ที่มีอยู่ในหลักสูตรแล้ว และยังกลับจะช่วยให้นักเรียนเข้าใจความมุ่งหมายของสิกขาบทหนึ่ง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งแม้แต่หนังสือวินัยมุขที่กำลังใช้เป็นหลักสูตร ก็ยังบกพร่องไปในส่วนนี้. และในหนังสือวินัยมุขนั่นเอง พระมหาสมณเจ้ายังทรงกล่าวไว้ว่า ความมุ่งหมายของสิกขาบทหนึ่ง ๆ นั้น เป็นของสำคัญในการตีความโดยพิสดาร ของสิกขาบทนั้น ๆ. หนังสือต้นบัญญัติ จะช่วยให้เราทราบต้นเหตุ ที่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น ๆ ขึ้น จึงเหมาะสำหรับนักเรียน ที่ยังไม่สามารถค้นได้ด้วยตนเองจากพระไตรปิฎก. ฉะนั้น ถ้าหากว่า หนังสือเล่มนี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวงการนักเรียนเมื่อใด ก็จะช่วยให้การศึกษากว้างขวางขึ้นได้ส่วนหนึ่ง เป็นแท้. แม้ที่สุดแต่นักอ่านหนังสือวรรณคดีทั่วไป ถ้ามาจับหนังสือเล่มนี้อ่าน ท่านจะได้ความรู้เบ็ดเตล็ด ที่เกี่ยวกับจารีตประเพณี, ความเป็นอยู่ ของบรรพชิต, สังคมวิทยา ฯลฯ ในยุคโบราณได้ไม่น้อย. แม่นี่ ก็เป็นทางเฉลิมพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านให้ไพศาลได้ส่วนหนึ่ง. หวังว่า ท่านผู้ได้รับมรดกลิขสิทธิ์ คงจะได้พิจารณา โดยทำนองเดียวกันกับหนังสืออภิธานัปทีปิกา ที่กล่าวแล้ว.

ที่สุดนี้ ข้าพเจ้าอาจกล่าวได้ว่า เรายังวิจารณ์ถึงคุณค่าของงานวรรณกรรมของพระองค์ท่านมากขึ้นเพียงใด เราก็จะยิ่งซึมซาบ

ในพระมณูญคุณของพระองค์ท่านขึ้นเพียงนั้น และนั่นจะช่วยให้เราลืมพระองค์ท่านได้ยากกว่าที่เราจะเพียงแต่ประกอบพิธีสลดใจและบำเพ็ญทักษิณานุปทาน อันเอิกเกริกอย่างเดียว ซึ่งดูเหมือนว่ามักค่อย ๆ จางหายไป พร้อมกับเสียงอึกทึกครึกโครมของงานนั่นเอง. วรรณกรรมของพระองค์ท่าน ไม่ได้ผ่านเข้ามาในวงการศึกษาของชาติ ให้พอสมกับคุณค่าของมัน. นี่จะเป็นเพราะเหตุใด ข้าพเจ้าตอบไม่ได้ แต่ยืนยันได้อย่างหนึ่งว่า มิใช่เพราะวรรณกรรมของพระองค์ท่านไม่ดีพอ หามิได้.

ฉะนั้น เพื่อให้อาลัยในพระองค์ท่าน ผู้ลาจากเราไปเพื่อความพักผ่อน ข้าพเจ้าขอเตือนพวกเรา เหล่าพุทธบริษัทแห่งสยาม ให้ระลึกว่างานที่สำเร็จขึ้นด้วยพระวิริยภาพ ของพระองค์บางอย่างนั้น จะมีชีวิตอยู่เป็นคู่กับความจงรักและความกตัญญูตเวทีของผู้ที่จงรัก และกตเวทีได้ตลอดกาลนาน ถ้าหากว่าจะช่วยกันมองแล้ว และแก้ไขรูปการบางอย่างสักเล็กน้อย.

โมกขพลาราม

๑๖ ธ.ค. ๙๐

บรรณวิจารณ์

พุทธปรัชญา อธิบายด้วยวิทยาศาสตร์

เมื่อไม่นานมานี้ มีหนังสือทางพุทธศาสนาที่อธิบายโดยหลักวิทยาศาสตร์พิมพ์ออกโฆษณาเล่มหนึ่ง ชื่อหนังสือ “พุทธปรัชญา อธิบายด้วยวิทยาศาสตร์” โดย นายสมักร นุรวาต ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ ณ โรงเรียนแร่หลวง กรุงเทพมหานคร. ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นหนังสือที่น่าเอาใจใส่อย่างยิ่ง, และน่าแปลกปลาต ที่นักเรียนหนุ่ม ๆ ที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียน สามารถอธิบาย ปรัชญาสูง ๆ เช่นเรื่อง กรรม อนัตตา และนิพพาน ได้อย่างแจ่มแจ้งยิ่งนัก. ข้าพเจ้ากล้ากล่าวว่า ผู้เขียนเป็นคนแรก ที่ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกสนใจในนักศึกษาหนุ่ม ผู้ซึ่งสามารถอธิบายหลักพุทธศาสนาด้วยวิทยาศาสตร์อย่างน่าพิศวง.

หนังสือเล่มนี้ จะช่วยให้ผู้อ่านเห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า วิทยาศาสตร์ เป็น “ปียมิตร” ของพุทธศาสนา อย่างไม่มีเปรียบ : อาจอธิบายให้ลงรอยกันได้โดยประการทั้งปวง. ภิกษุสามเณร ควรอ่าน เพราะช่วยให้รู้จักหลักวิทยาศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้งทันใจ, และง่าย เพราะไต่ไปจากหลักพุทธศาสนาซึ่งตนชำนาญอยู่แล้ว. นักเรียนวิทยาศาสตร์หนุ่ม ๆ ก็ควรอ่าน เพราะจะได้รู้จัก “ยอด” ของวิทยาศาสตร์เร็วเข้า และได้ความรู้ทางศาสนาชั้นสูง ๆ เป็นกำไร. ในท้ายที่สุดในวงการของพุทธศาสนา ก็จะมีผู้ที่สามารถพูด และผู้ฟัง ที่ถูกฝาถูกตัวต่อกัน ในเมื่อเราต้องการจะคุยกันถึงเนื้อหาอันแท้จริงของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นยอดแห่งปรัชญาทั้งหลาย.

หนังสือเล่มนี้ จะช่วยให้ท่านสามารถช่วยกู้พุทธศาสนาของเราเอง ให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้น, ช่วยให้เห็นว่า เราไม่จำเป็นที่จะต้องคิดตั้งศาสนากันใหม่อย่างที่คนสมัยนี้ใฝ่ฝันกันนัก. ผู้เขียนกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “นักบวชชาวอินเดียคนหนึ่งกล่าวแก่ข้าพเจ้าว่า เขากับอาจารย์กำลังสร้างศาสนาใหม่ ซึ่งจะรับได้ไม่ว่าที่ไหน ในโลก. ศาสนานี้ จะมีชื่อว่า ศาสนาสากล และจะรวมเอาศาสนาต่าง ๆ ที่เป็นใหญ่ในโลกเวลานี้ไว้หมด. ข้อนี้เราต้องคอยดู และข้าพเจ้ากล้าทายจากที่ได้คิดมาอย่างรอบคอบแล้วว่า ศาสนาสากลของเขา คือ ศาสนาพุทธ นั่นเอง. เพราะว่าการคำสอนในศาสนาอื่น มีอยู่ทั้งหมดแล้วในพุทธศาสนา.”

ข้าพเจ้า (ผู้วิจารณ์) เข้าใจว่า เมื่อต้องการจะชี้ให้เห็นว่าโลกทั้งหมดเป็นเพียง มายา แล้ว ไม่มีอะไรดีไปกว่าการอธิบายด้วยกฎแห่งกาลและอวกาศ (time and space) ดังที่อธิบายไว้ในหนังสือเล่มนี้ นักศึกษาหนุ่ม ที่เคยเรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว จะจับฉวยได้ง่ายทุกคน. และเขาจะเห็นได้อย่างประจักษ์ว่า พุทธปรัชญา เก่ง กว่าวิทยาศาสตร์ สักปานใด. มนุษย์ในสมัยนี้ มอบดวงใจให้แก่หลักวิทยาศาสตร์ เพราะถือว่าชอบแก่เหตุผล มีเหตุผล เปิดเผย และเห็นเองเชื่อเอง. แต่ถ้าเข้าใจหลักพุทธศาสนา อันอธิบายขนานกันกับวิทยาศาสตร์เช่นนี้แล้ว เขาจะกลับใจ บูชาพุทธศาสนายิ่งกว่าวิทยาศาสตร์ ถึงกับให้นามแก่พุทธศาสนาใหม่ว่า ศาสนาที่เป็นยอดแห่งวิทยาศาสตร์, และเชื่อจริงว่าพุทธศาสนาไม่มีหลบ หรือจําหนต่อการพิสูจน์ของวิธีการใด ๆ.

ความจริงโลกคืออะไร ? เสียงที่ไพเราะคืออะไร ? รูปที่สวยงาม

งามจับอกจับใจคืออะไร ? ฯลฯ, จะอ่านทราบได้จากบทที่ว่า สัมพัทธธรรมและสัมผัสส์. บทที่ผู้เขียนวางไว้อย่างงดงาม และเป็นประโยชน์แก่คนทุกคนมากที่สุด ก็คือบทอันว่าด้วยใจที่เป็นอิสระแก่กาลและอวกาศ กับใจที่ไม่เป็นอิสระแก่กาลและอวกาศ. เมื่อกล่าวโดยเทียบเคียงกับพุทธศาสนาแล้ว ใจที่เป็นอิสระแก่กาลและอวกาศ ก็คือใจที่เห็นอนัตตา หมดัตถนา เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง ประสบกันกับนิพพาน อันเป็นที่สุดทุกขนั้นเอง, ถ้าหากว่าผู้เห็น เห็นอย่างเห็นด้วยใจจริง (realisation) มิใช่เห็นด้วยการเรียนทฤษฎี.

ข้าพเจ้าอ่านแล้วรู้สึกว่ เขาเถอะ โลกยังมีการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์มากขึ้นเพียงใด ก็เท่ากับยิ่งค้นคว้า เพื่อเพิ่มเหตุผลให้แก่พุทธศาสนาเพียงนั้น. ความจริงย่อมจะยิ่งปรากฏตัวออกเอง ในเมื่อยังมีผู้ไปคู้ยเขีย หรือยุแหย่มากเข้า. ครั้นได้ทราบมาอีกว่า ผู้เขียนได้พยายามแปลเป็นภาษาอังกฤษเพื่อคนยุโรปอ่านอีกด้วย ก็ทำให้อดคิดลวงหน้าไปไม่ได้ว่า พุทธศาสนาเราอาจจะมีโชคคืออยู่น้อยที่เกิตมีผู้ช่วยแผ่ศาสนา ให้ในบางแขนง อย่างเหมาะสมแก่กาล คือกาลที่โลกนัักศึกษา กำลังมีดวงใจอันเหมาะแก่พุทธศาสนาอย่างยิ่งแล้ว ขอให้ “นายสมัคร” คนที่สอง สาม ฯลฯ เกิดขึ้นโดยเร็วเกิด. หรือถ้าจะไม่มีคนที่สอง สาม ฯลฯ เกิดจริง ๆ แล้ว, ก็ขอให้นายสมัครคนที่หนึ่งอุทิศตัวเป็นคนของศาสนาอย่างเต็มที่เกิด.

อินทปญฺญิกฤษุ

โมกขพลาราม ๒๗ เม.ย. ๙๑

(ทราบว่หนังสือนี้ บิดาของผู้เขียนพิมพ์แจก และมีส่วนผู้อื่นพิมพ์จำหน่ายเอากุศลเป็นกำไร ราคา ๒๗๐ หน้า ต่อ ๕๐ สตางค์)

บรรณวิจารณ์

หนังสือหัตถกรรมสำหรับอุบาสกอุบาสิกา

ข้าพเจ้ารู้สึกว่ หนังสือที่น่าสนใจสำหรับอุบาสก อุบาสิกา ได้เกิดขึ้นอย่างไม่เคยนึกฝันมาก่อน อีกเล่มหนึ่ง คือ หนังสือหัตถกรรม, ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่ปรากฏว่า ท่านเจ้าคุณสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทร เป็นผู้ตรวจแก้.

หนังสือเล่มนี้ เป็นหนังสือขนาดใหญ่ยาวถึง ๔๑ บท แต่ละบทบรรจุข้อความเป็นเรื่องยาวเรื่องหนึ่ง ๆ, แต่งเป็นคำถามคำตอบระหว่างคนสองคนขึ้นไป ไม่มีสำนวนโยกโย้ แต่มีสำนวนชนิดที่ลัดเลี้ยวเข้าหาความจริง หรืออรรถอันลึกซึ้งได้รวดเร็วและง่ายดาย น่าชมเชยความสามารถของผู้แต่ง. ตามธรรมดาอุบาสก อุบาสิกา ไม่ค่อยสามารถอ่านหนังสือที่อยู่ในรูปคัมภีร์เดิมแล้ว เก็บเอาใจความมาปะติดปะต่อกัน เฉพาะที่เป็นเรื่องตรงกับความรู้สึกในใจของตน หรือที่ตนควรทราบ และต้องการจะทราบจริง ๆ. มันเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่มีหนังสือชนิดที่บรรจุข้อความเฉพาะที่อยู่ในแนวคิด และความเป็นไปของพุทธบริษัทประเภทนี้ และแต่งไว้โดยสำนวนโวหารที่ง่าย ๆ สำหรับการกำหนดจดจำเช่นนี้. เมื่อคำนวณดูตามสถิติแล้วความจริง ย่อมมีผู้ที่มีความต้องการในหนังสือเล่มนี้อย่างน้อยจำนวนแสนคน (หมายตลอดถึงอุบาสิกาทั้งประเทศสยาม). แต่ น่าเสียดายที่หนังสือเล่มนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป และคงพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนน้อยเพียงพันสองพันเล่ม. ถ้าหากว่าเจ้าของผู้ถือลิขสิทธิ์

จะสละลิขสิทธิ์ ให้มีผู้พิมพ์ขายพิมพ์แจกได้ตามชอบใจ ให้แพร่หลายออกไปโดยเร็วแล้ว ระดับความรู้ของอุบาสกอุบาสิกา ในเมืองเราจะเขยิบสูงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง. และผู้ได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้แล้ว ควรบอกกล่าวเพื่อนฝูงที่ยังไม่เคยอ่าน ให้ได้อ่านด้วย.

อนึ่ง ถ้าหากในการพิมพ์ครั้งต่อไป หนังสือเล่มนี้ จะได้รับการแก้ไขในการวางรูปหน้า, บรรทัด, ตัวอักษร, ให้สะดวกหรือง่ายต่อการอ่านเสียใหม่บางประการแล้ว จะสำเร็จประโยชน์ยิ่งขึ้นกว่าที่จะพิมพ์ อยู่ในรูปที่ใช้ตัวอักษรอย่างเดียวกันหมด และไม่มีการย่อหน้า หรือมีอะไรให้เป็นที่สังเกตในระหว่างคำพูดของฝ่ายตาม และฝ่ายแก้.

ความรู้สึกเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาในถิ่นไทยสุดทางใต้^๑

เมื่อเดือนเมษายนที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเที่ยวชมกิจการและภาวะทางพระพุทธศาสนาบางอย่างในถิ่นของชาวไทยสุดแดนทางทิศใต้; ได้ไปที่ จ.ว.นราธิวาส และเลยไปกลับตันอันได้ตกไปเป็นเขตของอังกฤษ. มีเรื่องน่าบรรยายสู่กันฟังอยู่บ้าง เพื่อประโยชน์ทั้งแก่ผู้ฟัง และสิ่งที่ถูกนำมาบรรยาย, เท่าที่ข้าพเจ้าได้ไปเห็นมาชั่วเวลาเล็กน้อย.

ที่จังหวัดกลันตัน

กล่าวได้ว่า ในดินแดนไทยที่ตกไปเป็นของอังกฤษแล้วนั้น มีพี่น้องชาวไทยเรา อาศัยอยู่สุดสิ้นลงเพียง จ.ว. นี้เท่านั้น ต่อนั้นไปไม่มี (นี้หมายถึงที่มีภูมิลำเนาเป็นหมู่บ้านจริง ๆ มาแต่ครั้งยังเป็นของไทย). พลเมืองของ จ.ว. นี้เป็นแขกมลายู มีคนไทยเป็นส่วนน้อยแขกอยู่เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีวัดอยู่กลาง ประจำหมู่บ้าน ทั้งจังหวัดมีเพียง ๑๗ วัด. ไม่มีวัดที่ในตัวเมือง (โกตาบารู), มีแต่ที่หมู่บ้านนอก ๆ ห่างเมืองออกไปมาก. คนไทยในแถบนี้ มีรูปร่างการแต่งกาย น้ำเสียง เหมือนกับแขก นอกจากจะสังเกตเห็นที่พูด

๑. เรื่องนี้ เป็นบันทึกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ นมนานมาแล้ว บัดนี้เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปมาก. การนำมาพิมพ์ไว้ในที่นี้ เป็นเพียงเพื่อประกอบการพิจารณาบางอย่างเท่านั้น. ข้อความบางอย่างที่ได้ตัดออกเสียจาก เมื่อบทความนี้ ได้รับการพิมพ์ครั้งแรก ก็ยังมี.

ภาษาไทย และยกมือไหว้พระเมื่อพบแล้ว ดูเหมือนจะลังเกตุยาก ที่เดียวว่าเป็นแขกหรือไทย. ถ้าพบเขาภายนอกบ้าน, ข้าพเจ้าใคร่จะยืนยันว่า “เขาไหว้พระกันทุกคน.”

พี่น้องชาวไทยเหล่านี้ แม้จะต้องขยันในกิจการงานอาชีพยิ่งกว่าชาวไทยในเขตสยาม (เพราะการเก็บภาษีรายได้แรงกว่า) ก็จริง แต่กระนั้น ก็ยังพยายามหาโอกาสไปสู่วัดเพื่อบำเพ็ญกิจทางพุทธศาสนา ดูราวกับว่า วัดเท่านั้น ที่เป็นเครื่องชุ่มชื่นใจของเขาทั้งหลายยิ่งกว่าสิ่งอื่น, วัดได้เป็นคู่ทุกข์คู่ยากอย่างที่จะแยกกันมิได้ ดังจะเห็นได้ว่า ทุก ๆ เย็นมีชาวบ้านจำนวนสิบ ๆ คน ไปที่วัดพร้อมกันสวดมนต์และสนทนาธรรม ทุก ๆ วันทั้งปี ๆ มิใช่เฉพาะแต่วันอุโบสถหรือคราวพรรษาเป็นต้น. ได้ช่วยกันประดับประคองวัดไว้ได้เป็นปรกติราบรื่น ทั้งที่มีได้รับความช่วยเหลือจากทางบ้านเมืองของรัฐบาลอังกฤษแต่อย่างใด นอกจากการคุ้มภัยตามธรรมดาบ้านเมือง และปล่อยให้จัดการเอาเองเท่านั้น.

ที่นี้ไม่มีการปกครองคณะสงฆ์อย่างในสยาม วัดใคร ๆ ก็ปกครองจัดการวางระเบียบแบบแผนกันเอง ไม่ขึ้นวัดอื่น หรือมีเจ้าคณะปกครองเป็นชั้น ๆ เพราะเหตุนี้ การศึกษาธรรมจึงไม่มีเป็นกิจลักษณะ นอกจากศึกษากันเองด้วยหนังสือที่ได้ไปจากสยาม. เรื่องนี้แทนที่จะเห็นเป็นของน่าดีเตียน ขอให้ช่วยกันเห็นอกและสงสารพี่น้องชาวไทยเหล่านั้น ที่ช่วยกันประคองพุทธศาสนาเท่าที่มีอยู่มิให้สาปสูญไปเสียได้. การเรียนหนังสือไทยไม่มีสอนในโรงเรียนอาศัยศึกษาที่วัดเมื่อจะบวช จึงยังเป็นการยากอีกอย่างหนึ่ง ที่จะ

มีการศึกษารวมและบาลีอันเจริญได้เหมือนในเขตสยาม ซึ่งมีการศึกษาหนังสือไทยเป็นพื้นเดิมอยู่ก่อนแล้ว.

พี่น้องชาวไทยที่นั่นกำลังต้องการธรรมทั้งฝ่ายปริยัติและปฏิบัติ ดังข้าพเจ้าสังเกตเห็นจากการให้มีธรรมเทศนาถึงสองครั้ง ชั่วขณะที่ข้าพเจ้าพักอยู่ที่วัดแห่งหนึ่ง ไม่กี่ชั่วโมง. ขอพี่น้องชาวไทยในสยามจงช่วยกันทำความติดต่อและช่วยเหลือพี่น้องที่ยังตกอยู่ในถิ่นอันไกลนั้น ตามควรเถิด. ทางที่จะช่วยก็เช่นส่งหนังสือที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาไปให้, หรือส่งครูไปให้, หรือถ้ามีเวลาก็ไปอบรมสั่งสอนให้โดยตนเอง สมทบกับภิกษุที่มีความสามารถอยู่บ้างทางโน้นแล้ว. ถ้าคณะสงฆ์ หรือมหามกุฏราชวิทยาลัย หรือผู้มีอิทธิพลในการพระศาสนาผู้อื่น ๆ จะแผ่เมตตากายกรรมไปยังพี่น้องชาวไทยเหล่านี้ บ้างแล้ว จะเป็นกุศลแก่คนไทยในถิ่นนี้หาน้อยไม่, เป็นการช่วยเหลือคนไทยอย่างทั่วถึง ดุจฝนตกทั่วทุกหย่อมหญ้าทีเดียว.

ที่จังหวัดนราธิวาส

ควรทราบเสียก่อนว่า ทางสุดแดนสยามทางใต้นั้น การพระศาสนายังไม่สู้เจริญ เนื่องจากพลเมืองเป็นไทยอิสลามแทบทั้งนั้น การปกครองทางคณะสงฆ์ได้รวมเอา จ.ว.นราธิวาส จ.ว.ยะลา จ.ว.ปัตตานี เข้าเป็นจังหวัดเดียวกัน, เพราะมีวัดและภิกษุสามเณรน้อย.

สำหรับ จ.ว.นราธิวาส ทางคณะสงฆ์เป็นเพียงแขวง (อำเภอ).

ที่ศูนย์กลางจังหวัด มีวัดเพียงวัดเดียว และก็พอเพียงแก่ความต้องการของพลเมืองในบริเวณจังหวัดนั้นแล้ว. กิจการพระศาสนาทางฝ่ายวัดฤ (การก่อสร้าง), การปริยัติ, และการปฏิบัติ นับได้ว่าเริ่มเจริญขึ้นเป็นลำดับ.

วัดบางนราได้ให้ปฏิสังขารแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างดี จนนอกจากจะลืมเสียมิได้แล้ว ยังจะต้องนำมากล่าวไว้ในนี้อีกด้วย. ปรกติของพลเมืองที่บางนรานั้น ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวว่า ต้องการธรรมะชั้นกลางและชั้นสูงมากกว่าศีลธรรมชั้นต่ำเช่นศีลห้า คงเนื่องมาจากปรกติของคนแถบนี้ สุภาพเรียบร้อยอยู่เองแล้ว เจ้าหน้าที่ทางบ้านเมือง ย่อมทราบความข้อนี้ได้ดี ถึงกับกล่าวกับข้าพเจ้าก็หลายคนที่ข้าพเจ้าสังเกตเห็นเองก็มีมาก เช่น การทิ้งสิ่งของเครื่องใช้ไว้ตามศาลาหรือที่อื่น ๆ ซึ่งไม่มีคนรักษา ก็ปลอดภัย ต่างกับที่จ.ว.อื่น ๆ โดยจะเพาะอย่างยิ่งทางในกรุง. ถ้าชาวนราจะรักษาเกียรติอันนี้ไว้ได้ยั่งยืนแล้วจะชื่อว่าเป็นแดนแห่งศีลธรรมแท้แห่งหนึ่งที่เดียว แต่เป็นที่น่าเสียใจว่าเวลานี้ดูเหมือนศีลธรรมประเภทนี้ได้เริ่มเสื่อมลงพอสังเกตเห็นได้ เชื่อกันว่าเป็นเพราะชาวแปลกถิ่นมาก่อหรือสอนให้กลับกลายนิสัย. นราที่เคยต้องการ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมชั้นต่ำแต่น้อย ๆ จะกลายเป็นเริ่มต้องการมากขึ้น ซึ่งข้าพเจ้าใคร่จะเตือนให้พี่น้องชาวนรารู้ตัวไว้ให้ทันที่, เพื่อการป้องกัน หรือการแก้ไขอันเหมาะสม.

เป็นการนำปลาดอีกอย่างหนึ่ง ที่ทางปลายแดนเช่นนี้ทั่วไป ยังมีการสอนวิปัสณาแบบปริมปราเหลืออยู่ ยังมีฆราวาสเป็นครู

สอน มีศิษย์เป็นฆราวาสชาวบ้าน ไม่มีภิกษุสามเณรเลย, ซึ่งถ้าฟังไม่ชอบด้วยเหตุผลแล้ว ผู้ฟังอาจเข้าใจไปว่า นักวิปัสณามีแต่ที่เป็นชาวบ้าน ไม่มีที่เป็นภิกษุสามเณร คล้ายกับว่าภิกษุสามเณรกลับมีฐานะหน้าที่ตรงกันข้าม. ข้อนี้เป็นเพราะ การสั่งสอนประเภทนี้ในที่นี้ยังไม่บริสุทธิ์สะอาดพอ ที่จะให้ภิกษุสามเณร หรือพุทธบริษัทผู้มีการศึกษามามากพอควรแล้ว เลื่อมใสและเชื่อถือได้ เช่นยังมีการเก็บค่าธรรมเนียมนั้น, การไม่ยอมตอบข้อซักถามของผู้อยากทราบ เป็นต้น. โดยนัยส่วนนี้เราอาจสรุปได้ ว่าในถิ่นที่ศีลธรรมของชาวเมือง ยังไม่ถูกทำลายด้วยการเจริญ หรือเศรษฐกิจแผนใหม่เอี่ยม นั้น ชาวเมืองย่อมต้องการความสุขในทางธรรมสูงขึ้นไปถึงกับศึกษาในส่วนตัวด้วยความหวังสุข. ถ้าเป็นโชคดีที่มีการสั่งสอนอย่างบริสุทธิ์ ถูกทางก็ดีไป, ถ้าพลาด ก็อันตรายเต็มที่ เพราะเป็นช่องที่ผู้มีความหวังไม่บริสุทธิ์นั้น ๆ จะต้มยำเล่นได้ตามสบายใจ. ขอให้เพื่อนพุทธบริษัททั้งหลาย ช่วยทำอารักขาให้แก่กันและกันในส่วนนี้ให้มาก เราจึงจะปลอดภัยและฐานะของวิปัสณาธุระหรือการปฏิบัติธรรมขั้นสูง จะไม่ถูกเหยียบย่ำดูแลนโดยคนที่เข้าใจผิด, พุทธศาสนาอันเป็นที่รักร่วมกันของเราจึงจะส่องแสงรุ่งโรจน์ขึ้นได้โดยลำดับ.

ที่อำเภอตากใบ จ.ว.นี้ มีวัดที่สะอาดอากาศดีน่าอยู่อาศัย แต่ข้าพเจ้าพักที่นี่ไม่นาน ยากที่จะทราบถึงสภาพความเป็นอยู่อย่างละเอียด แต่เท่าที่สังเกตเห็น พอจะสรุปได้ว่า ศีลธรรมของชาวเมืองยังคงสะอาดดีเหมือนอากาศที่นั่นอยู่นั่นเอง นอกจากนั้นก็ตามธรรมดาของถิ่นอันอยู่สุดปลายแดน ดังกล่าวมาแล้ว. วัดชลธารา-สิงเหของถิ่นนี้ ได้ให้การปฏิสังขรณ์อย่างน่าอึ้งใจเช่นเดียวกัน.

ที่อำเภอสุโขทัยของ จ.ว.นี้ ข้าพเจ้าได้เห็นนายอำเภอ ใช้เวลาว่างชวนชาวบ้านเพื่อความเจริญของพระศาสนา หรือศีลธรรมของพลเมือง โดยทำนองเดียวกัน, เป็นที่หวังได้ว่า แม้ว่าจะมีความเจริญอย่างกะปลกกะเปลี้ยก็เป็นการดำเนินขึ้นสู่ความเจริญเรื่อย ๆ ตามฐานะ, เป็นที่น่าปลื้มใจอยู่; ในถิ่นที่มีแต่ไทยอิสสลามเป็นส่วนมากเช่นนี้ ย่อมก้าวได้ช้า ๆ. ที่ตำบลโกโลกของอำเภอนี้ มีวัดที่เป็นอยู่อย่างน่าปลาบใจอยู่วัดหนึ่ง คือเป็นวัดที่สร้างขึ้นและตั้งอยู่ได้โดยอาศัยความพร้อมเพรียงของคณะพนักงานรถไฟ. พนักงานรถไฟทุกแผนก ตั้งแต่สุโขทัยโกโลก (สุดแดนไทยทางใต้) ขึ้นมาถึงหาดใหญ่ย่อมเฉลี่ยรายได้บำรุงตามกำลัง. ที่วัดนี้ ข้าพเจ้าได้เห็นพระภิกษุจำนวนยี่สิบเศษและเด็กวัดรวมทั้งเจ้านาคจำนวนสามสิบเศษ ทั้งที่ชาวบ้านรอบ ๆ วัดเป็นไทยพุทธศาสนิกไมก็สิบคนเลย มีแต่ไทยอิสสลามิกแทบทั้งนั้น.

ข้าพเจ้าพยายามจดจำเหตุการณ์เหล่านี้มาบรรยาย ให้ท่านผู้เป็นเพื่อนพุทธบริษัททั้งหลายฟัง โดยมีได้หวังอย่างอื่นนอกจากหวังว่า ท่านผู้ฟัง, สิ่งใดที่อาจเป็นปฏิฐานคุณดีแก่ตนหรือถิ่นของตนได้แล้ว ก็จักได้ถือเอา และถ้าเห็นส่วนใดที่เป็นโอกาส ให้ตนได้ช่วยเหลือชาวไทยในสุดแดนทางใต้แล้ว ก็ขอให้ช่วย, เพราะตามความสังเกตของข้าพเจ้า เห็นว่า การพุทธศาสนาทางสุดแดนทางใต้ของสยามนั้น ยังมีความเจริญอ่อนกว่าทางอื่นอยู่มากและเชื่อว่ากำลังต้องการความช่วยเหลืออยู่อย่างไม่น้อยเลย.

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภา ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยายและผู้ประพันธ์ เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเหมือนดวงประทีปส่องทางนำไปสู่ความถูกต้อง อันเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลกทั้งปวง

กราบขอบพระคุณ กองตำราคณะธรรมทาน ผู้จัดพิมพ์ในครั้งแรก และคุณเมตตา พานิช ประธานธรรมทานมูลนิธิ เป็นอย่างสูง ที่เมตตาให้จัดพิมพ์หนังสืออันทรงคุณค่าชุดนี้ อันเป็นการประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยาย และผู้ประพันธ์

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทร. ๐-๒๔๘๘๘-๗๙๕๐

ศูนย์หนังสือและร้านจำหน่ายหนังสือชั้นนำทั่วราชอาณาจักร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เขียวท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนา ในรายการ พบพระ พบธรรม ทุกวันเสาร์ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบันหนังสือธรรม บริเวณชั้น ๒ อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถาม องค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๐-๒๔๕๑-๑๕๓๕

ปัด-ปัด-ปัด

ปัด ปัด ๓ : อด่านอดสำถ ใหน่เกนหนตุ
บางประเภท เกลิ่งก้ำขอด ขอดกัฟล
ม้อลอดร้ กอดเนนท ละขยีนคท -
โอรพ"คท ๓ทขย ๓ทขย่มพอง ;

ปัด ปัด ๕ : อด่านใหน่เส ใพพ้งเว้อ
คี่"เวนเคว้อ๖ ๓๓ทค ใหน่ขม่นขม
๓ร้อเร้าค ใหน่ขยข่าท ๓๓คค้ำพอง
๓๓คค้ำพอง ๓๓คค้ำ๓๓, ๓๓คค้ำ ;

ปัด ปัด ๗ : อด่านพุด๓๓ เกนค้ำเวน
๓๓คค้ำ๓๓, ๗๓คค้ำ๓๓ ๓๓คค้ำ๓๓
๓๓คค้ำ๓๓ ๓๓คค้ำ๓๓ ๓๓คค้ำ๓๓
๓๓คค้ำ๓๓ ๓๓คค้ำ๓๓ ๓๓คค้ำ๓๓ ๗

— ใพพ้งเว้อ ๓๓คค้ำ๓๓ —

